

A magyar közigazgatás-tudomány klasszikusai

Sorozatszerkesztő: Patyi András

A magyar közigazgatás-tudomány klasszikusai I.

Magyary Zoltán összes művei I. (1919-1922)
-Kritikai kiadás-

A szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Koi Gyula

Lektorálta: Máthé Gábor

Összefoglaló tartalomjegyzék

Előszó (Patyi András)

I.Bevezető tanulmány: a Magyary Zoltán műveinek kritikai kiadása (Koi Gyula)

II.Magyary Zoltán összes művei 1919-1922

III.Eltérő helyesírással írt szavak jegyzéke

IV.Rövidítések jegyzéke

V.Bibliográfia a bevezető tanulmányhoz és a jegyzetekhez

VI.Mutatók Magyary Zoltán műveihez

Részletes tartalomjegyzék

Előszó

I.Bevezető tanulmány: Magyary Zoltán műveinek kritikai kiadása (Koi Gyula)

I.1.A magyar közigazgatás-tudomány szöveghagyományának feltárása: Magyary Zoltán művei

I.2.Reprint kiadványok

I.3.A szöveggel kapcsolatos helyesírási kérdések

II.Magyary Zoltán összes művei 1919-1922

1. A bolsevizmus közigazgatásának jellemzése
2. Társadalmi kérdések. Általános bevezetés
3. Az állami költségvetés
4. A tanszemélyzet illetményei utalványozásának decentralizálása
5. A hitfelekezeti tanítók államsegélyeinek gyorsabb utalványozása
6. Az új indemnitási törvényjavaslatról
7. A vallás- és közoktatásügyi központi igazgatás 1867 előtti történetének vázlata
8. Művelődési politika és közoktatásügyi igazgatás
9. Charakteristik der bolschewistischen Verwaltung in Ungarn
10. A közoktatási reform és államtudományi oktatásunk mai állapota
11. Államtudományi oktatásunk reformja
12. A felesleges tisztviselők elbocsátása. A rendkívüli segély újabb felemelése. – A hadviselt tisztviselők személyi pótléka
13. Az elemi iskolai tanítók, tanítónők és óvónők illetményeinek újabb szabályozása
14. Mennyi a fizetésünk?
15. A köztisztviselők új átmeneti segélye

III.Eltérő helyesírással írt szavak jegyzéke

IV.Rövidítések jegyzéke

IV.1.Rövidítve idézett források

IV.2.Egyéb rövidítések

IV.3.Magyary Zoltán által használt magyar rövidítések

IV.4.Magyary Zoltán által használt német rövidítések

V.Bibliográfia a bevezető tanulmányhoz és a jegyzetekhez

V.1.Monográfiák

V.2.Könyvfejezetek, tanulmányok

V.3.Egyéb (nem közigazgatási tárgyú) források

VI.Mutatók Magyary Zoltán műveihez

VI.1.Személynév-mutató

VI.2.Szervezeti névmutató

VI.3.Tárgymutató (magyar szövegekhez)

VI.4.Tárgymutató (német szövegekhez)

VI.5.Jogszábműmutató

VI.6.Címűmutató

VI.7.Ábrák és táblázatok jegyzéke

Sorozatszerkesztői előszó

I.Bevezető tanulmány: Magyary Zoltán műveinek kritikai kiadása

I.1. A magyar közigazgatás-tudomány szöveghagyományának feltárása: Magyary Zoltán művei

Magyary Zoltán (1888-1945) műveinek tudományos kritikai kiadásával azoknak kívánunk szolgálatot tenni, akik közigazgatás-tudományi (és egyéb tudományos) szövegein keresztül kívánják megismerni a honi közigazgatási jog és közigazgatástan irányzatának nagy összefogóját és összefoglalóját, a hazai adminisztratív tudományok talán legnagyobb alakját.

Kétségtelen, hogy a társadalomtudományok egyik csúcsát nyilvánvalóan az ilyesfajta kritikai kiadványok képezik, melyek a fennmaradt kéziratok, illetve az egyes kiadásvariánsok alapján próbálják a szerző elképzeléseit felszínre hozni a kiadást gondozó személy köztörténeti, esztörténeti, életrajzi, magyarázó stb. megjegyzéseivel együtt. A kritikai kiadások alapvetően a szépirodalmi művek közzétételére lettek kidolgozva, így a jogtudományi műveket illetően a problémák részben mások, mint az irodalomtudományra optimalizált szövegkiadások esetében. Leggyakrabban a jogtudósi művek (és a tankönyvek is) egyetlen kiadásban jelentek meg. Ezek hozzáférhetősége gyakran kétséges. A közigazgatás-tudomány vonatkozásában Magyary egyes művei – kis példányszámban – megjelentek ugyan reprintben (*Magyar közigazgatás; A közigazgatás és az emberek; A magyar állam költségvetési joga; A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból*). Ha csak Magyary munkásságánál maradunk, *A tudománypolitika alapvetésében* írt kismonográfia mennyiségű tanulmányai; idegen nyelvű monográfiái; magyar és idegen nyelvű kisebb írásai gyakorlatilag hozzáférhetetlenek, ahogy tanítványai által leírt, általa jóváhagyott, gépiratos egyetemi jegyzetei is (közigazgatási jogi, és pénzügyi jogi tárgykörű művek). Ugyanakkor korábbi tudós hagyományból¹ úgy ismeretes, hogy a *Magyar közigazgatás* szerzői kézírata fennmaradt (ELTE ÁJK Magyary Archívum), előkerülése esetén ennek vizsgálata kiemelt jelentőségű lehet egy későbbi kutatásban. Tekintetbe kell venni, hogy a kritikai kiadások gyakran több kutatonemzedék áldozatos munkáját kívánják meg.²

Magyary Zoltán összes műveinek szövegkritikai kiadása még kiegészül a Magyary munkásságát vizsgáló bibliográfiai irodalomból hiányzó művekkel. Ezt – a fentiek szellemében - az 1911 és 1920 közötti valamint az 1920-1944 közötti *Magyar könyvészet*, az OSZK elektronikus adatbázisa, valamint a MOKKA-ODR és a MATARKA adatbázisok, továbbá az ELTE ÁJK Közigazgatási jogi Tanszék Magyary Archívumában őrzött anyagok

¹ Néhai Lőrincz Lajos akadémikus említette, hogy látta és olvasta a kéziratot néhai Berényi Sándor professzor társaságában (emlékezetem szerint az 1990-es évek előtt történt mindez).

² A közigazgatási jog és a közigazgatástan művelőinek esetében mind a hazai közigazgatási jog, mind pedig a részben ilyen kérdéseket kutató szerzőket is vizsgáló jogelmélet-történeti és politikatörténeti kötetek íróinak véleménye megoszlik (eltér) abban, hogy kik is alkotják e személyi kört. Erre példaként ld.: Szabó Imre: *A burzsoá állam-és jogbölcsélet Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. 533. (Kameralista / pontosabban: Polizeiwissenschaft-művelő/, és közigazgatás-tannal foglalkozó szerzőkre vonatkozó adatokkal). Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 560. Szamel Lajos: *A magyar közigazgatás-tudomány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977. 412. Szaniszló József: *A közigazgatás-tudomány oktatásának és tanszékeinek története az ELTE Jog-és Államtudományi Karán 1777-1977 között I.-III. Az ELTE Államigazgatási Tanszékének 200 éves jubileumára írta: --.--*. ELTE ÁJK Államigazgatási Jogi Tanszék, Budapest, 1977. XXXII., XI., XI., 762. Arczt Ilona: *A „Politika tudományok” oktatása a budapesti egyetem (ELTE) Jogi Karán és elődintézményeiben*. Rejtjel, Budapest, 2004. 250. Tamás András: *A közigazgatási jog elmélete*. Negyedik kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 2010. 512. Koi Gyula: *Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája. Zsoldos Ignác (1803-1885) Récsi Emil (1822-1864) Concha Győző (1846-1933) Magyary Zoltán (1888-1945)*. Nemzeti Közszerológiai Egyetem-Nemzeti Közszerológiai és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013. 178. Koi Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatástan művelésében a kameralisztika időszakától a Magyary-iskola koráig*. Nemzeti Közszerológiai és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014. 487.

alapján darabonként kell ellenőrizni, beleértve azt is, hogy nincsen-e a korábbi, Magyary életműre vonatkozó bibliográfiai feldolgozásokból hiányzó tétel. A fenti anyagban nem ismertetett kéziratok művei, vagy (hazai és külföldi) nyomtatványok előkerülése nem zárható ki.

Megjegyzendő, hogy Magyary mintegy 40 műhöz írt előszót (ezeket Szaniszló részben tünteti csak fel, teljesebb közlés Göbel anyagában található).³

E vonatkozásban kutatástörténetileg egyelőre kérdéses, hogy hány Magyary által küldött, illetve Magyarynak küldött levél maradt fenn, az OSZK Kézirattár I. CD lemezén 13 tétel található, mintegy 60 számára, és közel 40 általa küldött levél,⁴ és egy kéziratos önéletrajz a Szinnyei-féle *Magyar írók élete és munkái* folytatása számára⁵ (illetve Magyary Zoltánné Techert Margit pár tétele is felelhető).⁶ A fentiek összegzésképpen: jelenleg 48 általa írt levelet ismerünk az OSZK-ból és 11-et orosz levéltárakból, továbbá a búcsúlevelet az MTA Könyvtárának Kézirattárában, azaz összesen 60 általa írt levél ismert. Számára 59 küldött levelet ismerünk az OSZK, és 10 levelet az orosz levéltárakból, ez összesen 69 tétel; továbbá Ilosvayhoz küldött 4, Klebelsberghez, Zolnaihoz, és Molnár Kálmánhoz küldött 1-1 levele 76 számára küldött tételt jelent, vagyis mindösszesen egyelőre 136 anyagról tudunk. A Magyary Archívum mellett⁷ az MTA Kézirattára, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, és a tatai Helytörténeti Gyűjtemény szolgálhat meglepetésekkel, továbbá a külföldi intézmények is relevánsak (a brüsszeli IIAS; az USA-beli Rockefeller Foundation; orosz levéltárak⁸). Közigazgatás-tudománnyal foglalkozó magánszemély is őriz egy Magyary iskola tag által jegyzett kéziratot, melyből pár mondatot tett csupán közzé, illetve Magyarynak állítólagosan van egy leírása a szovjetunióbeli utazásáról.

³ Szaniszló József: Magyary Zoltán tudományos műveinek jegyzéke. In: Szaniszló József: *A Magyary iskola és háború utáni sorsa. Közigazgatástudomány-történeti visszapillantás*. Bp., 1993. 161-170. Verzál.

Göbel József: *Magyary Zoltán (1888-1945) munkássága*. K.n., Budapest, 1974. 110. (Gépirat; Magyary Archívum; jelzet nélkül). Az előszókra ld.: 105-106.

⁴ A levelek fellelhetőségére: *Kézirattár. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának katalógusai*. Arcanum, Budapest, 2004. CD ROM. Az alábbi tételek jönnek szóba: A Levelestárban: Carl Heinrich Becker Magyary Zoltánhoz (1925) 1 db; Otto Benecke Magyary Zoltánhoz (1925) 1 db; Farkas Gyula Magyary Zoltánhoz (1924-1925) 4 db; Gragger Róbert Magyary Zoltánhoz (1923-1926 és é.n.) 52 db; Károlyi Árpád Magyary Zoltánhoz (1925) 1 db; Magyary Zoltán Carl Heinrich Beckerhez (1926) 1 db; Magyary Zoltán Gragger Róberthez (1925-1926) 7 db; Magyary Zoltán K. Lippich Elekhez (1914) 1 db; Magyary Zoltán Friedrich Schmidt-Ott-hoz (1925-1926) 2 db. A Fondjegyzékben: 15/1012-es jelzeten: Magyary Zoltán Hóman Bálinthoz (1913-1941) 12 db; 7/1326-os jelzeten Magyary Zoltán a Magyar Szemle társasághoz (1928-1935) 18 db; 24/540-es jelzeten: Magyary Zoltán Somló Sándorhoz (é.n.) 1 db; 116/1061-es jelzeten: Magyary Zoltán Lukinich Imréhez (1925-1929) 4 db; 119/391 jelzeten: Magyary Zoltán Németh Gyulához (1923-1943) 2 db.

⁵ Az Analekták között: 36/2485 jelzeten: Magyary Zoltán miniszteri osztálytanácsos önéletrajza (autográf adatszolgáltatás a *Magyar írók élete és munkái* szerkesztősége számára; Budapest 1925. április 12.; 5444 jelzeten: Szabadkőműves tisztviselők elbocsátására vonatkozó határozat és kérvény a Közszolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetsége részéről szign.: Magyary Zoltán.

⁶ A Fondjegyzékben III/861. jelzeten: Magyary Zoltánné Babits Mihálynéhoz (é.n.) 4 db – ez igen figyelemreméltó; illetve a Balogh József hagyatékban 1/2120 jelzeten Magyary Zoltánné 1934 és 1939 közötti levelei.

⁷ Itt mintegy 25 mappányi; kb. 5-7,5 fm különféle, Magyaryhoz és a Magyary-iskolához kapcsolódó kéziratok anyag van, sajnos annotációs *elenchus* nélkül. Ezek feltárása szükséges még.

⁸ A Magyary házaspár szovjetunióbeli 1935 őszén tett két hónap időtartamú magánútjával kapcsolatos titkosszolgálati megfigyelés iratainak oroszról magyarra fordított igen értékes forrásközlése Magyaryék egyes leveleivel és a nekik írt válaszokkal a témakörben: Babus Antal (összeáll.): *Egy konzervatív úr a baloldali zarándokok között. Magyary Zoltán szovjetunióbeli útja. Az iratokat gyűjtötte és válogatta, fordította, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Babus Antal*. Argumentum-Balassi Intézet-Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, 2014. 244. Orosz levéltári források magyarul – a Moszkvai Magyar Levéltári Intézet sorozata 2.

I.2. Reprint kiadványok

Az életmű egyes darabjai (monográfiái, monográfiában közzétett könyvfejezetei) közül a következők jelentek meg reprint kiadványként (az eredeti megjelenés időrendi sorrendjében).

1) Magyary Zoltán: A bolsevizmus közigazgatásának jellemzése. In: ifj. Andrássy Gyula-Balanyi György-Balogh József-Bárdos Artúr-Berzeviczy Albert-Breit [Bánlaky] József-Czakó Elemér-Császár Elemér-Egyed István-Fábián Béla-Fleischhacker Rudolf-Hegedüs Lóránt-Herczeg Ferenc-Hoitsy Pál-Imre Sándor-Lakatos Géza-Lyka Károly-Ország Sándor-Magyary Zoltán-Matlekovits Sándor-Németh József-Mendelényi László-Neubauer Gyula-Riedl Frigyes-Staud Lajos-Székács Aladár-Tóry Gergely-Vörnle János-Wlassics Gyula: *A bolsevizmus Magyarországon. Andrássy Gyula gróf, Matlekovits Sándor, Berzeviczy Albert, Wlassics Gyula báró közreműködésével szerkesztette Gratz Gusztáv.* Franklin, Budapest, 1921. XXII., 861. (A tanulmány az 501-520. oldalon található).⁹

2) Magyary Zoltán: *A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány.* Studium, Budapest, 1923. 224.¹⁰

3) Magyary Zoltán: *A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból.* Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Budapest, 1936. 152. Statisztikai Közlemények 80. kötet 1. szám.¹¹

4-6) Magyary Zoltán: Előszó./ A ténymegállapító módszer a közigazgatásban./Befejezés. A közigazgatás és az emberek. Eredmények és tanulságok. In: Magyary Zoltán-Kiss István: *A közigazgatás és az emberek. Ténymegállapító tanulmány a tatai járás közigazgatásáról.* Dunántúl Pécsi Egyetemi Nyomda és Könyvkiadó, Budapest, 1939. 377+130 mell. Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet 30. (A három könyvrészlet a 9-10., 11-26., illetve a 353-373. oldalon található).¹²

7) Magyary Zoltán: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz.[század] államában. A magyar közigazgatás szervezete működése és jogi rendje.* Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942. 675.+1 mell.¹³

⁹ Magyary Zoltán: A bolsevizmus közigazgatásának jellemzése. In: ifj. Andrássy Gyula-Balanyi György-Balogh József-Bárdos Artúr-Berzeviczy Albert-Breit [Bánlaky] József- Czakó Elemér-Császár Elemér-Egyed István-Fábián Béla-Fleischhacker Rudolf-Hegedüs Lóránt-Herczeg Ferenc-Hoitsy Pál-Imre Sándor-Lakatos Géza-Lyka Károly-Ország Sándor-Magyary Zoltán-Matlekovits Sándor-Németh József-Mendelényi László-Neubauer Gyula-Riedl Frigyes-Staud Lajos-Székács Aladár-Tóry Gergely-Vörnle János: *A bolsevizmus Magyarországon. Andrássy Gyula gróf, Matlekovits Sándor, Berzeviczy Albert, Wlassics Gyula báró közreműködésével szerkesztette Gratz Gusztáv.* (Vál.: Kupa László). Vadszőlő Kiadó, Budapest, 2003. 295. (A tanulmány a 107-126. oldalon található).

¹⁰ Magyary Zoltán: *A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány.* (Nyikos László előszavával). Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2010. XII., 224.

¹¹ Magyary Zoltán: *A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból.* Polgári Tanácsadó Szolgálat, Budapest, 1995. 152.

¹² Magyary Zoltán: Előszó./A ténymegállapító módszer a közigazgatásban./Befejezés. A közigazgatás és az emberek. Eredmények és tanulságok. In: Magyary Zoltán-Kiss István: *A közigazgatás és az emberek. Ténymegállapító tanulmány a tatai járás közigazgatásáról.* (Bev. tan.: Verebélyi Imre). Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013. VIII., 377+130 mell. (CD lemez) Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet 30. (A három könyvrészlet a 9-10., 11-26., illetve a 353-373. oldalon található).

¹³ Magyary Zoltán: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz.[század] államában. A magyar közigazgatás szervezete működése és jogi rendje.* Polgári Tanácsadó Szolgálat, Budapest, 1998. 675.+1 mell.

I.3.A szöveggel kapcsolatos helyesírási kérdések

A kutatás jelen állapotában érdemes néhány szót szólni Magyary fogalmazásmódjáról. Stílusa már a vizsgált korszakban is világos (ellentétben nem egy elődjével és kortársával), azonban igen választékos és tudománytól, valamint praktikumtól is áthatott. (Ez alól talán csak legelső szövegének hangvétele a kivétel a vizsgált korszak, valamint az életmű egésze tükrében is). Nyelvhasználatában sajátosság az állanak és tömörülniök-szerű régies és elegáns szóalakok alkalmazása (ez nem volt idegen a kortól). A jövő szót sajátosan, inkább melléknévszerűen, mint főnévként használja. Tehát az „a jövő közigazgatás” nála a jövőbeli, jövőbeni közigazgatást, a jövő közigazgatását, az elkövetkezendő idők adminisztrációját jelenti. A „közigazgatási jogi” kifejezést „közigazgatásjogi” alakban is használja (vö.: polgári jogi versus polgárjogi, bár utóbbiak jelentésmezeje eltér). Gyakran használ idegen kifejezéseket, de nem terpeszkedően, hanem csak ott, ahol a korabeli nyelvallapot nem használt magyar megfelelőt, vagy a hazai nyelv megoldását nem tekintették tudományosnak. Vesszőhasználata egyéni gyakorlatot tükröz. Mondaton belül a szerző gyakran nem tesz ott vesszőt, ahol amúgy indokolt lenne. Természetesen ezt a szokását tiszteletben tartja a kritikai kiadás, így nem változtattunk a szövegek mondatszerkesztésén. A korszakban érdekes a mássalhangzók hosszúságjelöléséből kitűnően bizonyos idegen szavak ejtése. (Pl. a korabeli nyelvallapot az akadémia szó helyett ákadémia, az antant helyett ántánt kiejtést és olykor írásformát használt, vagyis egyes idegen szavaknál az a betű nyíltabb ejtésű volt az akkor is létező zárt a betűnél). Magyary a szocializmus helyett a szociálizmus formát használta.¹⁴ A korban szokásos módon a külföldi tudósokat –legalábbis a pályája elején, vizsgált korszakunkban– magyar keresztnéven illeti. Az 1942-es *Magyar közigazgatás* című összefoglaló alaplírájában ez már egyedül csak Lorenz von Stein esetében történik meg, akit Stein Lőrinc néven emleget, akárcsak Concha Győző. (Némely szerzők a 2000-es években is megtartották ezt a régi hagyományt). Az 1921-1922 év fordulóján megfigyelhető egy helyesírási módosulás a szövegekben. A régies, deákos hagyományt tükröző írásmódot felváltja a maihoz közelítő ortográfia (pl. ministerium helyett minisztérium), illetve a szükség szerinti mássalhangzó-kettőzés (épen /névmás/ helyett éppen). Gyakran előfordul, hogy egy szövegen belül keveredik a ministerium/minisztérium írásmód. Mivel a korszak Magyary írásokat közléteitől folyóiratai (Néptanítók Lapja; Magyar Közigazgatás; Budapesti Szemle; Társadalomtudomány) szerkesztőségi gyakorlata, és a nyomdai szedői szokások nem ismeretesek, Magyary kéziratok pedig jelen tudomásunk szerint a vizsgált korszakból nem maradtak fenn, ezért az ilyen különbségeket az egyéni írásgyakorlat részeként fogjuk fel, és nem változtatunk ezen esetekben a szóalakokon. Magyary olyan időszakban volt fiatal diák, amikor éppen csak kialakulóban volt az egységes akadémiai helyesírás. Az 1901-es akadémiai helyesírási szabályzat bizonytalan gyakorlatot, olykor több forma közüli választást engedett. Strict szabályokat csak a Simonyi Zsigmond nyelvészprofesszor által jegyzett 1903-as *Iskolai helyesírás* sem tett pontot számos vita végére, mivel egyszerre két, egymásnak számos ponton ellentmondó helyesírási szabályzat volt forgalomban. (1904-től érzékelhető a kötet hatása, Magyary ekkor 15-16 éves gimnazista). Az MTA a helyesírási szabályokat ekkor még önnön kiadványaiban kívánta érvényesíteni. 1908-ban (Magyary 19-20 esztendőskorában) az MTA válaszút elé került. Az Országos Törvénytár szerkesztője [Ladik Gusztáv (1860-1959) közigazgatási jogtudós 1895 és 1908 között töltötte be a pozíciót – K.Gy.] a belügyminisztertől felhatalmazást kért a jogszabályok szövegének az iskolai helyesírás, azaz a Simonyi-féle helyesírás szerint kinyomtatására, kérve, hogy minisztertanácsi határozat rendezze a helyesírást. Hosszas csatározások után az általunk vizsgált korszak záróévében, 1922-ben néhány kisebb kettős szabály és az idegen szavak helyesírása körüli

¹⁴ Egy kortársa, Rákosi Mátyás a későbbi, ötvenes évekbeli hang- és képfelvételeken rögzített beszédeiben szintén következetesen a „szociálizmus” alakot használja.

bizonytalanságok fenntartása mellett Simonyi elveit kodifikálták (1922. október 11-én kelt 4250. elnöki sz. alatti rendelet).¹⁵

A szövegközlés során tett változtatásokat az alábbiakban foglaljuk össze. Vesszőt akkor sem iktatunk be, ha az a mai helyesírás szerint kívánatos lenne is. A szövegben csak az kerül kiemelésre, ami eredetiben is kiemelt.

Az évszázadok feltüntetése egységesen arab számmal történik (tizenkilencedik század és XIX. század helyett 19. század). Ez alól kivételt csak az az eset képez, ha Magyar műcímében római számmal jelzi az évszázadot, azaz ilyen esetben a historikus elv érvényesül. A törvénytörzsek írásmódjánál az eredetileg használt t.-c. rövidítés helyett a tc. rövidítést alkalmazzuk a törvénycikk jelölésére. A millió feletti összegek említésekor a szöveg eredeti gyakorlata (10,000.000) helyett a mai formát használjuk (10.000.000). A következtelen számírási gyakorlatot (olykor 10 millió alakban történő használat) meghagytuk, mert ez a szerző egyéni gyakorlatának része. Ugyanígy tettünk a felsorolásokban kiírt arab szám és szórag alakban kiírt sorszámnevekkel (2-ik, 3-ik stb.). Az 50 év, 100 év típusú alakokat ötven év, száz év formában adjuk meg.

A szövegkiadó esetleges főszövegbe kívánczó megjegyzései szögletes zárójelben, monogramjának kiírása mellett [K.Gy.] kerülnek feltüntetésre a textusban. Szögletes zárójelben, de a szövegkiadó monogramjának jelzése nélkül egészítjük ki a szöveget egy-egy véletlenül kihagyott határozott névelővel, határozószóval stb., ezen betoldások további jelölése a kritikai-filológiai jegyzetapparátusban megtörténik.

A kötetben az eredetitől eltérően írt szóalakokat és kifejezéseket a Jegyzetekben jelöljük. A magyaros névalakokat (Engels Frigyes, Marx Károly, Owen Róbert stb.) nem változtattuk meg, de végjegyzetben megadjuk az adott személy nevének eredeti alakját. Megtartottuk az állnak és tömörülniök-szerű régies és elegáns szóalakokat a ma szokásos állnak és tömörülniük forma helyett, mivel ez Magyar stílusának integráns részét képezi. Az eltérő helyesírással írt (a szövegközlésben mai ortográfiával felvett, elsősorban sajátos írásképpű vagy összetéveszthető alakú) szavakat külön jegyzékben adjuk. Kivételt képeznek ezek alól a következők: az egybeírás és különírás szabályait, a magánhangzók rövidségét és hosszúságát, továbbá a keltezés írásmódját (a történeti forrásközlések kivételével) egységesítettük, és a mai helyesíráshoz közelítettük. Az intézménynevek esetében a kis- és nagybetűs írásmódot a szerző használata szerint hagytuk meg.

Dr. Koi Gyula PhD

Egyetemi adjunktus (Nemzeti Közszerológiai Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar Közjogi Intézet)

Tudományos munkatárs (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet)

¹⁵ Szemere Gyula: *Az akadémiai helyesírás története (1832-1954)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974. 19-23.

Magyary Zoltán összes művei 1919-1922

1.A bolsevizmus közigazgatásának jellemzése

Alapszöveg: Magyary Zoltán: A bolsevizmus közigazgatásának jellemzése. In: ifj. Andrássy Gyula-Balanyi György-Balogh József-Bárdos Artúr-Berzeviczy Albert-Breit [Bánlaky] József-Czakó Elemér-Császár Elemér-Egyed István-Fábián Béla-Fleischhacker Rudolf-Hegedűs Lóránt-Herczeg Ferenc-Hoitsy Pál-Imre Sándor-Lakatos Géza-Lyka Károly-Ország Sándor-Magyary Zoltán-Matlekovits Sándor-Németh József-Mendelényi László-Neubauer Gyula-Riedl Frigyes-Staud Lajos-Székács Aladár-Tóry Gergely-Vörnle János-Wlassics Gyula: *A bolsevizmus Magyarországon. Andrássy Gyula gróf, Matlekovits Sándor, Berzeviczy Albert, Wlassics Gyula báró közreműködésével szerkesztette Gratz Gusztáv*. Franklin, Budapest, 1921. XXII., 861. (A tanulmány az 501-520. oldalon található).ⁱⁱ

A kötet maga rendkívül ritka.ⁱⁱⁱ Megjegyzendő, hogy a korábbi időszakban (Magyary életében illetve 1945 és 1989 között) alig árvereztek Magyary műveket (e kötet kivétel, rendkívüli ritkasága miatt már Magyary életében keresett volt).^{iv}

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadás): A mű sajnálatosan példány hiányában ugyan, -de másodlagos adatokból valószínűsíthető módon biztosra vehetően- már 1919-ben megjelent, így 1919 tekintendő Magyary munkássága kezdő évének. A mű adatai: Magyary Zoltán: *A bolsevizmus közigazgatásának jellemzése*. K.n., Budapest, 1919. 20. (A bibliográfiai forrás, az 1940-ben készült Magyary ünnepi kötet azt is jelzi, hogy a munka nyolcadrét méretű volt).^v Ma a kiadvány példányaira sem az Országos Széchényi Könyvtár cédulakatalógusa, sem az ott őrzött, más könyvtárakban lévő példányok bejelentései, sem pedig egyetlen elektronikus katalógus alapján sem lehet következtetni.^{vi} Példánya a Magyary-Archívumnak sincs. Az 1919-es kiadást sem a Göbel József-féle gépiratos Magyary bibliográfia, sem a szorosan annak nyomán készült Szaniszló bibliográfia, valamint Saád sem veszi fel. (Úgy tűnik, az ünnepi kötet bibliográfiájával való behasonlítás vagy elmaradt, vagy a tétel elkerülte mindkettejük figyelmét). Az 1919-es kiadás létrehozott bizonyíték maga az ünnepi kötetben való szerepeltetés (az összeállító jelzése nélküli, de vélhetően a kötet szerkesztéséért és kiadásáért felelős Kiss Istvánhoz, vagy esetlegesen Göbel József nevéhez köthető) bibliográfiai fejezet Magyary Zoltán nyomtatásban megjelent *fontosabb* műveit veszi fel, ez lehet az ok, hogy az 1921-es könyvfejezet formájú kiadás, és az 1922-es német nyelvű kiadás nem szerepel, illetve az is, hogy nem kívántak azonos műveket többször szerepeltetni (mert 1919 és 1922 közötti kisebb cikkeiből ugyanakkor egyeseket felvesznek. Közvetetten a Magyary munkásságára vonatkozó szakirodalomból jelenlegi ismereteink szerint csupán Szamel Lajos idézi ezt a kiadást. A munkát értékelte is, tehát kizárt, hogy ne látta volna.^{vii} Az 1919-es kiadás körüli kérdésekre egy fizikai könyvpéldány előkerülése lenne a valódi válasz.^{viii} A feltételezett 1919-es kiadás és az általunk alapszövegül vett 1921-es kiadás között annyi eltérés mindenestre fennáll, hogy az 1921-es verzió két alkalommal is utal a hordozókötetben található Egyed István-féle tanácsrendszerről szóló tanulmányra.^{ix}

Magyary Zoltán: Charakteristik der bolschewistischen Verwaltung in Ungarn. *Archiv des öffentlichen Rechts* XLII. évf. (1922) 321-347. A magyar tanulmány németül, tanulmányformában megjelent részleges fordítású változata.

Reprint (részleges) kiadás: Magyary Zoltán: A bolsevizmus közigazgatásának jellemzése. In: ifj. Andrássy Gyula-Balanyi György-Balogh József-Bárdos Artúr-Berzeviczy Albert-Breit [Bánlaky] József-Czakó Elemér-Császár Elemér-Egyed István-Fábián Béla-Fleischhacker Rudolf-Hegedűs Lóránt-Herczeg Ferenc-Hoitsy Pál-Imre Sándor-Lakatos Géza-Lyka Károly-Ország Sándor-Magyary Zoltán-Matlekovits Sándor-Németh József-Mendelényi László-Neubauer Gyula-Riedl Frigyes-Staud Lajos-Székács Aladár-Tóry Gergely-Vörnle János: *A bolsevizmus Magyarországon. Andrássy Gyula gróf, Matlekovits Sándor, Berzeviczy Albert, Wlassics Gyula báró közreműködésével szerkesztette Gratz Gusztáv*. (Vál.: Kupa László). Vadszölvő Kiadó, Budapest, 2003. 295. (A tanulmány a 107-126. oldalon található).

Bibliográfia: Az 1919-es kiadás esetében: M. könyvtár 1911-1920 0; MÜK bib. 1940 216. (1. tétel); Göbel bib. 1974 0; Andrássy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 0; Saád bib. 2000 0. Az 1921-es kiadás esetében: M. könyvtár 1920-1944 V.640b; MÜK bib. 1940 0; Göbel bib. 1974 8-9. (2. tétel); Szaniszló bib. 1993 174. (2. tétel) [tévesen 1920-as kiadasként veszi fel]; Saád bib. 2000 291 (1. tétel). Az 1922-es német nyelvű részleges kiadás esetében: MÜK bib. 1940 0; Göbel bib. 1974 15. (15. tétel); Andrássy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 174. (15. tétel); Saád bib. 2000 0. A 2003-as reprint kiadás esetében: MOKKA-ODR adatbázis adata.

I. A közigazgatásnak a tanácsrendszerben való elhatárolása

A proletárdiktatúra alatt nagy számban terjesztett propagandairatok között a nemcsak izgatni, hanem meggyőzni is igyekvő olvasmányok egyike volt Radek Károlynak,^x a berlini bolsevista agitátornak füzeté, melynek azt a jellemző címet adta, hogy: „A szocializmus fejlődése a tudománytól a valóságig.”^{xi} Jellemző különösen azért, mert azt bizonyítja, hogy a 5bolsevizmust elméleti előkészítés előzte meg, úgy, hogy lehetnek esetek, amelyekben az elmélet és gyakorlat közti távolságot kell a bolsevizmus közigazgatásánál is szem előtt tartanunk, ami ennek jellemzését lényegesen megkönnyíti.

„A tanácsrendszer” című fejezet rámutat arra az elvi különbségre, amely a tanácsrendszert a modern alkotmányos állam szervezetével szembeállítja. Amíg ugyanis a 10modern állam a törvényhozói, végrehajtó és bírói funkciót külön-külön szervekre ruházza, és ez a szétválasztás volt a közigazgatás elhatárolásának is az alapja, addig a bolsevisták a funkciók megosztásában az osztályállam hatalmi berendezését látták és azonnal megtámadták.

Marxnak^{xii} egyik levelében foglaltatik a szocializmus fő tanítása ama feladatokról, amelyek a forradalomban az állammal szemben a proletariátusra háramlanak s amely röviden 15úgy szól, hogy „össze kell törnie a kapitalista államnak bürokrata-katonai gépezetét.” Hogy ez alatt részletesen mit kell érteni és az összetört régi gépezet helyére mit kell állítani, azt a bolsevisták számára általánosan irányadó módon Lenin,^{xiii} a magyarországiak számára pedig Kun Béla^{xiv} fejtette ki. Lenin „Az állam és forradalom”,^{xv} valamint „A szovjethatalom legközelebbi feladatai” című műveiben, mely utóbbit a Galilei-kör^{xvi} már március 21-e előtt 20lefordította magyarra, (lásd utolsó lapját) a párizsi kommün tapasztalataiból adja meg a feleletet. Bár ez az első kísérlet rövid tartamú volt, és szembeszökő gyengéket árult is el, Lenin szerint a proletárforradalomnak a polgári államgépezet szétzúzására irányuló ez az első kísérlete volt az a „végre felfedezett” politikai forma, amely a szerteúzott államot helyettesíteni képes és kénytelen. Természetes, hogy Lenin gondolatainak tükrét találjuk Kun 25Béla levelében, amelyet 1919. évi március hó 11-én a gyűjtőfogházból intézett Bogár Ignáchoz,^{xvii} a szociáldemokrata és kommunista párt egybeolvadásának feltételeiről. Kun Béla itt az új politikai szervezet lényegét a következőképpen fejezi ki: „A munkás- és földművesszegények tanácsának köztársasága a proletariátus tömegeinek önkormányzata olyképpen, hogy a munkás- és földművesszegények küldötteinek tanácsai nemcsak törvény és 30szabályrendeletalkotó, de végrehajtó és bíraskodó szervek is legyenek.” A magyarországi szocialista szövetséges tanácsköztársaság alkotmányának 2.§-a pedig – amelyet a tanácsok országos kongresszusa 1919. június 23-án fogadott el – azt mondja, hogy: „a munkások, katonák és földművesek tanácsában a dolgozó nép hozza a törvényeket, hajtja azokat végre és bíraskodik azok megszegői felett.” Lenin és Kun tehát az állami funkcióknak különböző 35szervek között való felosztását a leghatározottabban elvetik és éppen elvi kérdést látnak a három funkciónak ugyanarra a szervre való ruházásában, ami a közigazgatásnak olyan elhatárolását, hogy ebben a munkában különálló tárgyalása indokolt legyen, lehetetlenné tenné. A közigazgatás fogalmának a régi tudományos értelemben való használatát megnehezítené még az a körülmény is, hogy a kommunista államban a termelés és a javak 40elosztása is állami feladat, vagy mint Lenin mondja: „Minden polgár átváltozik az állam díjazott alkalmazottjává, a társadalmi funkciók politikai funkcióból közönséges közigazgatási funkciókká”, úgy, hogy az a működési tér, amelynek megjelölésére a közigazgatás eddig szolgált jelentékenyen ki is bővült.

Szerencsére azonban az elmélet itt is annyira elől járt, hogy a gyakorlat a 45proletárdiktatúra bukásáig sem érte utol. Amit Lenin és Kun a szovjethatalomról mondtak, az inkább csak célkitűzés volt, a hatalomnak magukhoz ragadása azonban az elé a feladat elé-

állította őket, hogy a célkitűzésnek a részletekben való nagy fogyatékosága ellenére is egy nagy állami gépezetet átvegyenek és ha élni akarnak, fennakadás nélkül működésben tartsanak. Nem volt tehát más mit tenniük, mint az államhatalom átvétele után fokozatosan 50törekedni a gépezet átalakítására, a régi szervezet és régi szellem kicserélésére. Más szóval, nem lehetett egyszerre szétbontani az eddigi közigazgatást, hanem az, bár aléltan, tovább élt, úgy, hogy körvonalai még a proletárdiktatúra bukásakor is tisztán felismerhetők. Ez teszi lehetővé, hogy habár a kommunista államszervezet a törvényhozói, végrehajtó és bírói funkció elválasztását nem ismeri, közigazgatásról a bolsevizmus alatt is a régi értelemben 55beszélhessünk, azt a régi értelemben határoljuk el. A kérdés tehát, amelyre „A tanácsrendszer” című fejezetben részben már megadottnál kimerítőbb választ keresünk az: hogyan és mennyire pusztította el a proletárdiktatúra a régi közigazgatást és mit tudott helyébe alkotni?

II. Mit jelentett a bürokrácia megszüntetése és a közigazgatás egyszerűsítése?

A jelszó a bürokrácia megszüntetése és a közigazgatás egyszerűsítése volt. Az Egység Okmányaiában Kun Béla a bürokrácia teljes megszüntetésének módját a következőképpen jelölte meg: „Minden tisztség választás útján töltendő be, a megbízatás rövid tartamú és bármikor megvonható legyen. A megválasztottak javadalmazása ne legyen magasabb a tanult 5munkásénál. Ennél magasabb javadalmazás az oroszországi proletárforradalom tanuságai alapján csupán a specialistáknak adható.” Az oroszországi kommunista pártnak 1919. március 18-23-ig tartott VIII. pártkongresszusán elfogadott program az általános politikai téren kitűzött feladatok közt a 8. pontban azt mondja, hogy „A bürokratizmus káros céljának teljes kiirtására a következő eszközöket tartja szükségesnek:

- a) a tanácsok minden egyes tagjának igénybevétele az állami igazgatásnak valamely megszabott munkájára;
- b) e munkakör következetes változtatása a célból, hogy minden egyén az igazgatásnak minden ágát fokozatosan elsajátítsa;
- c) fokozatos bevonása az államigazgatás munkájába az összes dolgozó népnek egyénenként.”

15 Lenin is azt mondja egy helyen: „A szocializmus alatt felváltva mindenki részt fog venni az igazgatásban és csakhamar annyira megszokja, hogy a vezetés felesleges lesz.”

Könnyű volt ebből a programból mindazt gyorsan megvalósítani, ami rombolás volt: 20az összes tisztviselői kinevezéseket hatálytalanítani, a nem tetsző embereket földönfutóvá tenni, a megmaradtakat előző működésükhöz és képzettségükhöz méltatlan más ügkörbe áttenni, a tisztviselők minden egyéb szerzett jogát is lábbal taposni, fizetésüket heti bérre átalakítani és annak kulcsát a tanult fizikai munkásokénál alacsonyabban megállapítani stb. – hiszen mindehhez nem kellett más, mint csak az a gyűlölet minden régi iránt, ami a 25bolsevistákban sokkal inkább megvolt, mint a képesség életrevaló új dolgok alkotására. Ha azonban azt nézzük, mik a program pozitív^{xviii} pontjai: az a tétel, hogy „a munkakört következetesen változtatni kell abból a célból, hogy minden egyén az igazgatásnak minden ágát fokozatosan elsajátítsa”, minden elfogulatlan ember előtt azonnal világossá teszi, hogy a cél, amit itt a bolsevisták szemük elé tűztek, nem jelent haladást, hanem óriási visszaesést az 30eddigi állapottal szemben. Ez az elv megvalósulva ugyanis azt jelenti, hogy nemcsak némely különös befogadó képességgel megáldott elméjű „elvtárs”, hanem az összes dolgozók elsajátítanának annyi elméleti és gyakorlati közigazgatási tudást, hogy felváltva, pl. majd a termelés szervezésére, népjóléti intézmények vezetésére, majd rendőri intézkedés megtételére, lesznek használhatók, majd pedig közutak építésének munkájában, a posta és távírda 35szolgálatában, május 1-je ünnepének rendezésében, lakásügyek intézésében, rokkantak és

özvegyek ellátásának megállapításában, nagy ipari vállalatok könyvelésében, színházak és más kultúrintézmények munkájában stb. legyenek használhatók. Ez utópia a legörültebb fajtából, - amin nem változtat az, hogy Marx még tovább ment, amikor *A gothai program kritikájában*^{xix} azt mondja, hogy a kommunista társadalom magasabb fokán az egyének kemény alárendeltsége a társadalmi munka megoszlása alá megszűnik és ezzel a testi és 40szellemi munka ellentéte is. Ő tehát nemcsak arra számít, hogy a munkakör rendszeres változtatása a közigazgatás keretén belül lesz lehetséges, hanem a testi és szellemi munka egész területén úgy, hogy minden proletár az összes társadalmi funkciókat sorban végezze, legyen a felsoroltakon kívül gyárigazgató, mérnök, kazánfűtő, munkavezető bármely szakmában, szerkesztő, újságíró, betűszedő, festő, erdész, gazda, csillagász, tanár, 45gyógyszerész, orvos, színész, szobrász stb., majd ha a proletárállam érdeke úgy kívánja, lépjen a vörös hadseregbe, ott legyen egyszer tüzér, másszor repülő, azután vezérkari főnök, hadbiztos, vörös tengeralattjáró matróza, majd sebesültvivő katona stb. Nem hiszem, hogy volna józan eszű ember, aki a proletárdiktatúra tanulságai után ezt a felvetést még igazolhatónak mondaná, hanem ellenkezőleg, azt tartom valószínűnek, hogy Marx 50tanításának ez a pontja is egyike azoknak, amelyek legfanatikusabb híveit is gondolkodóba ejthetik a mester csálhatatlansága fölött.

Nem változhatik azonban a bolsevizmus közigazgatásáról ily módon kialakuló véleményünk a további vizsgálódás során sem, mert az alatt a négy hónap alatt, amíg a bolsevizmus áldásait a magyarországi tanácsköztársaság szemléltető módon mutatta be a 55valóságban a következőket láttuk:

Feltűnő volt minden hivatalban a személyzetnek óriási nagy száma. A régi hivatalok személyzete megtöbbszöröződött és a közigazgatás egyszerűsítésének nagyobb dicsőségére szervezett új hivatalok is versenyeztek abban, hogy minél több „politikailag megbízható” elvtársat és a magánkereskedelem megszűnése következtében állás nélkülivé lett 60kereskedelmi alkalmazottat vegyenek fel. Azok az elemek, amelyek a régi tisztviselői és hivatalnoki kar kezéből a közigazgatás ügyeinek vezetését és részben intézését kivették, főleg két társadalmi rétegből valók voltak: az egyik a szociáldemokrata szakszervezetek által évtizedeken át fegyelmezett, az osztálygyűlésre és saját maguk túlbecsülésére nevelt fizikai munkások, a másik pedig a materialista felfogású, vallásából is kivetkőzött, oldozhatatlan 65kapcsokkal csak saját fájához fűzött állambomlasztó zsidó réteg,^{xx} amelynek tanultabb része közvetlen részese volt a bolsevizmus, sőt már az októberi ún. forradalom előkészítésének is, a kevésbé tanult része pedig a magánkereskedelem megszüntetése következtében addigi kenyerét elvesztette és a magánirodának közhivatallal való felcserélését fájának „diadalából folyó” jogos igényének tekintette. A rétegződés pedig az volt, ami szemet 70szűrt mindenkinek, hogy a külső és alacsonyabb állásokban, a helyi és a fővárosban, a kerületi munkástanácsban jutottak szerephez inkább a munkások, és minél fontosabb és minél magasabb volt valamely állás, vagy hivatal, annál nagyobb számban lepték el zsidók, akik közül az „intellektuellek” különösen a minisztériumokból alakult népbiztosságoknak majdnem minden vezető állását elfoglalták és ott gondoskodtak a megbízható elvtársak és 75rokonok tömeges elhelyezéséről. Hogy milyen mohósággal vetették ezek az elemek magukat a vezető állásokra, annak legjellemzőbb bizonyítéka az, hogy még a szervezett fizikai munkásoknak is erős harcot kellett vívniuk azért, hogy elérjék, vezető állásokba néhány ipari munkás elhelyezését. – Kulcsár István, a vasasok^{xxi} szónoka, a szocialista-kommunista munkások magyarországi pártja országos gyűlésén, a proletárdiktatúra negyedik 80hónapjában mondta a következőt:

„A proletáriátus diktatúráját intéző személyek nem felelnek meg. (Úgy van!). Ezt mi is érezzük, vasmunkások. (Hosszas helyeslés és taps). Mi emeltük fel kezünket, tiltakozó

szavunkat az ellen, hogy a proletariátus diktatúráját ne kizáróan a proletariátus intézhesse, mert a diktatúra menetét, csak akkor látjuk biztosítva, ha a proletariátus összakarata fog 85megnyilvánulni ezen a téren. (Élénk helyeslés). Hiszen régi keletű hiba az, ami bizonyos feszegetésekben, bizonyos kirobbanásokban már jelentkezett. Jönnek hozzánk a végtelenségig szaktársaink, jönnek elvtársaink hatalmas tömegei, hogy azokban a népbiztosságokban, azokban a pozíciókban, ahová a proletariátus oda kívánja ültetni az embereit, nem azok ülnek ott, akikre szükség van, ellenben olyanok ülnek, akikre nincs szükség. (Úgy van! Taps). 90...Amit kifogásolhatunk, az semmi más, mint az a salak, az a szemét, az a kullancs, amely a proletariátus diktatúrájához hozzátapadt. (Hosszantartó élénk éljenzés és taps)."

Hogy pedig kiket értettek a meg nem felelő emberek alatt, azt a Kulcsár előtti, főleg vidéki szónokok szépítés nélkül, kétségtelenül kissé reakciós hangon, ki is fejezték. Történeti tény az, hogy a szabadgondolkodásnak és a világtestvériesülésnek abban a hóbortjában, 95amely a vallási és nemzeti érzésnek hadat üzent, sőt azt egyenesen tagadta, a zsidó népbiztosok és osztályvezetők, termelési biztosok és más hasonlók éppen zsidó elvtársaikkal szemben érezték feltűnő nagy mértékben „politikai” bizalmat és a hivatalokat azokkal töltötték meg. Nem lehet csodálkozni, hogyha sokan ebben egyik cáfolhatatlan bizonyítékát ismerik fel annak, hogy a zsidóság nem pusztán vallás, hanem faj, amelynek bolsevista 100tagjai az ösztönszerű faji összetartásban bízva, meg merészték kísérelni a maguk kisebbségének politikai hegemoniához való juttatását olyan harcban, amelyet a többségi elv nevében egy másik kisebbségnek, a burzsoáziának megsemmisítésére maguk szerveztek.

Amit azonban ezek az új elemek a közhivatalokban művelni tudtak, az egyrészt, különösen az alsóbbfokú hatóságoknál, teljes tudatlanság és gyámoltalanság az ügyeknek 105olyan módon való kezelésében, hogy azoknak egyöntetű elintézése, vagy pedig az egyik által megkezdett munkának más által való folytatása, vagy hosszabb időn át való több intézkedést kívánó munkának tervszerű elvégzése lehető legyen, más részt pedig nem volt egyéb, mint a magyar közigazgatás ügyintézésében követett elveknek és eljárási módoknak egyszerű elvetése és helyettük a kereskedelmi élet elveinek és gyakorlatának alkalmazása, 110úgyisint az államszámviteli törvény teljes elhanyagolásával az államháztartás rendjének megbotlygatása és helyette a kereskedelmi törvényben a könyvvitelre vonatkozó kisszámú rendelkezésnek irányadóul tétele.

Ez azonban nem magasabb belátásból és a jobb megoldás kereséséből, hanem egyszerűen abból indult ki, hogy azok az elemek, amelyek, miután másutt már mindenütt 115megvetették a lábukat, becsvágyuk legfőbb célját az államhatalom megszerzésében és az állami hivatalok elfoglalásában látták, az állam közigazgatási szervezetével bánni egyáltalán nem tudtak és azért hirdették a régi bürokratikus rendszernek elpusztítását, hogy egyrészt jogcímet találjanak a régi hivatalnoki kar üldözésére, másrészt, hogy a közügyek intézéséhez való hozzá nem értésük az első 24 órában mindenki előtt nyilvánvalóvá ne váljék, ami 120megnehezítette volna a helyük megtartását.

Annak azonban megvannak a maga mély logikai és gyakorlati okai, hogy évszázadok munkája más jogot, más könyvviteli rendszert és már ügykezelést alakított ki a kereskedelmi élet használatára és mást a közigazgatás számára, úgy, hogy a két rendszer egymásból nem fejleszthető, hanem mindegyik annak alapos és mély átgondolása után létesített 125reformokkal csak szervesen tökéletesíthető. Minden hozzáértő előtt vitán felül van, hogy a bolsevizmus képviselői és harcosai nem hoztak magukkal olyan gondolatokat, amelyek a közigazgatás javítása tekintetében számottevők volnának, hanem csak új elnevezéseket, forradalmi újítás látszatát. Merem állítani, hogy ezen a téren összes mondanivalójuk a 130szervezés kérdéseire vonatkozott. Minden minisztériumot átszerveztek, új kereteket

létesítettek, tulajdonképpen azonban mindent ún. üzemi organizációs problémának néztek. Ezek legnagyobbikát a Népgazdasági Tanács felállításában látták, amely valóban olyan nagystílusú feladat volt, amelyhez fogható csak a termelést magában foglaló szovjetállam^{xxii} nyújthat. Ennek egyik elgondolását mutatja a túloldali ábra.

135 Hogy azonban ebben a tekintetben is, amelyben talán kevésbé voltak dilettánsok, milyen értékűt produkáltak, arra egy vonatkozásban alább (III. alatt) mutatok rá, egyébként pedig a közgazdasági fejezet ad választ.

Példák 1: A közoktatásügyi népbiztosság

Az elmondottakra íme néhány példa:

1. A tanácsrendszer megerősítése és a kommunista állam kiépítése érdekében a legnagyobb súlyt vetették az ifjúság nevelésére és a proletártömegek „felvilágosítására”. Ezért nagyon fontosnak tartották, hogy a közoktatásügyi 140népbiztosságot és ez által a kultúrpolitikát teljesen hatalmukba kerítsék. Hogy ezen a téren milyen intézkedéseket tettek és milyen eredményeket értek el, erről más fejezetek bővebben szólnak. Álljon itt azonban néhány adat felvilágosításul arra nézve, hogy a közoktatásügyi közigazgatásban mit műveltek. Összesen öt népbiztos fordult meg ennél a népbiztosságnál: Kunfi Zsigmond,^{xxiii} Lukács György,^{xxiv} Szabados Sándor,^{xxv} Szamuely Tibor^{xxvi} és Pogány József.^{xxvii} Mind az öt zsidó. 11 csoportvezető közül tízet ők hoztak be és valamennyi közt csak egy nem volt zsidó. A 27 általuk behozott új osztályvezető közül 21 volt zsidó. A csoportvezetők közül 8 került ki a fővárosi tanítószemélyzet soraiból. A legutolsó költségvetés szerint, amely egész Magyarországra vonatkozott, a vallás-és közoktatásügyi minisztérium 150középponti^{xxviii} személyzetének létszáma 494 volt, akik fizetésül egy évre összesen 1.954.582 koronát kaptak.

(ÁBRA!)

Habár a bolsevisták hatásköre az országnak csak harmad részére terjedt ki, 1292 alkalmazottal szaporították a személyzeti létszámot, úgy hogy a közoktatásügyi népbiztosság alkalmazottainak létszáma 1786 volt (a vallásügyi likvidáló hivatal hozzászámításával, melyet 155Fáber Oszkár^{xxix} volt pap vezetett). A személyzeti kiadás pedig ő alattuk egész évre összesen 22.421.988 K 48 f lett volna. (L. a legfőbb áll. számvevőszék irattárában levő jelentést a közoktatásügyi népbiztosságnál 1919 júliusában tartott vizsgálatról). Ehhez a személyzethez kell hozzászámítanunk a közoktatásügyi népbiztosság kebelében szervezett

Szellemi Termékek Országos Tanácsának több mint 800 alkalmazottját is, akiknek illetménye 160a fenti összegben nem foglaltatik. Ezekből a számokból nyerünk helyes fogalmat arról, hogy hogyan értették ők a közigazgatás egyszerűsítését és a bürokratizmus megszüntetését. Az új alacsonyabb állású alkalmazottak is kevés kivétellel zsidók voltak s mindenféle foglalkozású akadt köztük. Ez a népbiztosság részesült abban a kitüntetésben, hogy egyik osztályában Kun Béla felesége^{xxx} volt alkalmazva, s itt volt osztályvezető Kelen Józsefnek,^{xxxii} 165a Szociális Termelés egyik népbiztosának felesége, Fried Jolán.^{xxxiii} Több példa volt arra is, hogy férj és feleség, valamint egyéb rokonsági kötelékben lévők szereztek maguknak ugyanegy népbiztosságnál alkalmazást.

Az Egység Okmányainak azt a követelményét, hogy minden megbízatás bármikor megvonható legyen, legkevésbé vették komolyan, mert a hangulat és népszerűség rovására 170történhetek volna csak elbocsátások, annak a fenntartását pedig a legfontosabb és legközvetlenebb céljunktak tekintették. Megtörtént az, hogy a közalkalmazottak szakszervezetének közoktatásügyi népbiztossági szakosztálya egyhangú határozattal emelt vádat az egyik csoportvezető integritása és tisztessége ellen, követelve eltávolítását, de a vádaknál itt is erősebb volt az összetartásuk, mely nem engedte meg, hogy saját elvüket saját 175emberükkel szemben alkalmazzák.

Jellemző eset, hogy a kereskedelmi akadémiának egy tanára, aki ipari és kereskedelmi vállalatok, köztük több háborús középpont adminisztratív átszervezésével foglalkozott, még a Berinkey kormány^{xxxiiii} idején megbízást kapott ennek a minisztériumnak adminisztratív átszervezésére. Több hónapi, március utánra is átnyúlt munkája azonban nem termett más 180eredményt, mint hogy a miniszter és az államtitkárok levelezése és irodája számára alkalmazott néhány technikai segédeszközt, kereskedelmi téren szerzett tapasztalata a feladat többi részének megoldásában azonban nem használt.

2.A Népgazdasági Tanács

2. A tanácsállamnak alapgondolata és fogalmi kelléke a termelés szocializálása, és ezért megérdemli a figyelmet az, hogy a termelési ágak közigazgatása terén mit értek el. Ezt 185az ügykört a volt kereskedelemügyi és földművelésügyi minisztériumok látták el. Ezekből először a szociális termelés népbiztosságát, illetve a földművelésügyi népbiztosságot alakították, majd amikor megszervezték a Népgazdasági Tanácsot, magából a Kereskedelemügyi Minisztériumból a Népgazdasági Tanácsnak három főosztálya került ki: az általános gazdasági főosztály, az ipari termelés főosztálya és a 190munkásügyi főosztály. Ezek közül különösen bőven tagozott volt az ipari termelés főosztálya, amely 11 szakcsoportra oszlott, amelyek mindegyikébe több, egyikbe 11 szakosztály tartozott, nem számítva az üzemközéppontok és anyaghivatalok sorozatát, amelyek együttvéve rengeteg helyiséget foglaltak el és rengeteg embert foglalkoztattak. A személyzet annyira szét volt szórva, és nyilvántartásuk annyira nem 195volt megszervezve, hogy róluk pontos statisztikai adatokat szerezni nem sikerült, hiteles azonban, hogy a kereskedelemügyi minisztériumnak személyzete körülbelül 800 embert tett ki, akiknek jelentékeny részét ugyan egyáltalában nem foglalkoztatták, mert bizalmatlanok voltak velük szemben, de hivatalukból sem bocsátották el őket, viszont a személyzeti ügyekben teljes hatalommal intézkedő 200Fenyves Jenő zsidó politikai megbízott hivatalos helyiségében a diktatúra bukásakor talált kartoték 1237, a diktatúra alatt felvett új alkalmazott nevét tartalmazta, akiknek túlnyomó többsége itt is zsidó volt.

A Szociális Termelés népbiztosai közül hosszabb ideig töltötték be ezt a hivatalukat: Varga Jenő,^{xxxv} Hevesi Gyula,^{xxxvi} Kelen József, Rákosi Mátyás,^{xxxvii}

205Dovcsák Antal^{xxxvii} és Bajáki Ferenc.^{xxxviii} Közülük csak a két utóbbi volt szervezett (vas)munkás, a többiek zsidók és nem fizikai munkások. Jellemző az összehasonlításra az az emlék, amelyet a népbiztosok személyes érintkezésükkel visszahagytak. Egyhangúnak mondhatom azt a véleményt, amit más téren szerzett személyes tapasztalatom is megerősít, hogy a fizikai munkások sorából vezető 210állásokba került emberek sokkal inkább higgadt, az élet dinamikája iránt érzékkel bíró, emberi érzelmeket ismerő és kímélő emberek voltak, mint a különböző iskolákból, szerkesztőségekből, irodákból, sőt műhelyekből előtört bizonyos zsidó elemek, melyek a régi rend elvakult pusztításában, embertársaik idegrendszerének rendszeres rombolásában és fantasztikus terveik minden józan ember által 215kilátástalannak tartott erőszakolásában fáradhatatlanok voltak.

Földművelésügyi népbiztosnak Hamburger Jenő^{xxxix} zsidó orvost, Nyisztor György^{xl} csaknem analfabéta kondást és Vántus Károly^{xli} kőművest tették meg. Hamburger a népbiztosságnál aránylag kevés időt töltött, hanem a szocializált gazdaságokban és a fronton járt. Ez alatt a népbiztosság szellemi vezetője Hevesi Ákos^{xlii} politikai megbízott volt. Az ügyosztályvezetők mellé politikai megbízottakat 220helyeztek, akiknek aláírása nélkül egyetlen ügyirat ki nem mehetett és egyetlen utalvány érvényes nem volt és a 26 politikai megbízott közül itt is 18 zsidó volt.

3.A belügyi népbiztosság

3. Hatalmi szempontból fontos volt rájuk nézve a belügyi és hadügyi népbiztosság.

Belügyi népbiztosok voltak: Landler Jenő,^{xliii} Vágó Béla,^{xliv} helyetteseik és a középponti főosztályok vezetői közt ott voltak Landler öccse Ernő,^{xlv} Földes István, Rabinovics József, Werner Jenő, Katz Béla, a politikai osztályban Korvin-Klein 225Ottó,^{xlvi} Szamuely György^{xlvii} stb. mind jól ismert, részben hírhedt nevek. Ennél a népbiztosságnál rendelkezési állapotba helyeztek 40 régi tisztviselőt, s alkalmaztak helyettük 95 újat.

4.A hadügyi népbiztosság

4. Hadügyi népbiztosok voltak: Pogány József, Szántó Béla,^{xlviii} Szamuely Tibor, Böhm 230Vilmos,^{xlix} Fiedler Rezső,^l Haubrich József^{li} és Kun Béla. A végén egyedül Szántó Béla maradt, aki alatt a július hónapban kiadott ügybeosztás szerint a helyettes népbiztosok Horovitz Jenő^{lii} és Mausz Rezső^{liii} voltak, az osztályok élén pedig hadügyi megbízottak álltak, akiknek névsorát az ügybeosztásból pontosan közlöm, nevük mellé téve annak az osztálynak számát, amelynek élén állottak:
235Haas (eln. a), Karinty (eln. b), Müller (2), Anhalt (15, 26), Csók (22, 24), Vajda (29), Andorka (34), Klein (34), Hajós és Sugár (32, 33), Goldstein (41 a), Schrötter (40), Kulcsár és Weitzner (43, 44), Fried (szakszámvevőség), Kövesd (60), Malonyainé (60 a, b), Gál (12), Lippe (55), Dévényi (6), Braun (7), Grün és Német (46), Pick (47), Kasper (49), Czigler és Láng (38), Nagy (42), Csillag (52), Kovács (50 240a), Varga (50 a, b, c), Csomaz(53), Wolf (11), Jung (14), Weinberger és Weszely (61), Mátrai (63), Matyuga, Puzsér és Haberl (31, 31 a), Roth, Krüger, Dobos (légügyi csoport), Bernhardt, Turku (segédhivatal vezetősége), Wilhelm (középponti segédhivatal), Rothauser (étkeзде), Csillag (beszerzési középpont), Schreiber (térképészet), Weisz (hadiszállítások ellenőrző csoportja), Braun (hadianyag értékesítő 245hivatal), Kusmann (rádió intézet).

5. Lakásügyi biztosság

5. A lakásügyi igazgatás ellátására már a Wekerle-kormány^{liv} idején alakult lakáshivatal, mely azonban csak kevés számú, jórészt fővárosi tisztviselővel dolgozott. A lakáskérdés, mint kényes és veszélyes probléma azonban csak az októberi ún. forradalom után főleg a katonák hazaözoönlése következtében lépett fel s ezt még 250fokozta a proletárdiktatúra, amely programjába vette, hogy a proletárokat a burzsoázia lakásaiba telepíti be. Kétségtelenül a legnehezebb adminisztratív feladatok egyike volt ez, amelynek megoldásában egészen a proletárdiktatúra bukásáig állandó ingadozás, kapkodás volt tapasztalható, különösen abban a tekintetben, hogy a lakáskiutalások középpontilag, vagy kerületenkint történjenek-e, azaz egyet azonban 255el kell ismerni, hogy addig az anarchiáig nem romlottak az állapotok, hogy a mindenféle erőszakosságra felbátorított tömeg közvetlenül rohanta volna meg és foglalta volna el a lakásokat, hanem inkább a lakásügyi szerveket ostromolta állandóan. Ez tehát új, forradalmi hivatal volt, de mégsem kerülhette el azt, hogy március 21. után az alkalmazottak beözoönlése itt is meg ne történjék. Míg 1919 260március havában 83 jogi doktor és 131 egyéb kvalifikációjú alkalmazott volt a lakáshivatalban, akikhez 42 népör és 15 takarítóöő jött, március 22-én megindult az átszervezés és április 8-ig felvettek, részben csak átmenetileg kutatóönak és behelyezőönek 92 nyomdászt, 152 vasmunkást, 73 építőipari munkást, 21 VII. ker. pártszervezeti embert, 26 Iktosz (Ipari és Közlekedési Tisztviselők Országos 265Szövetsége) tagját és 130 egyéb szervezetbelit: pincért, fodrászt, cukrászt, aranyművest, szocialista diáöot és rokkant katonát. Tisztviselőönek pedig felvettek 51 kereskedelmi alkalmazottat, 29 szocialista diáöot, 34 fodrászt, 63 Iktosz-tagot, 86 nyomdászt, 88 építőipari munkást, 19 éttermi segéöet (pincért), 61 vasmunkást és 281 meg nem állapítható foglalkozásút, akik közt sok rokkant volt. A proletárdiktatúra 270bukásakor a lakáshivatal foglalkoztatott a középpontban 162 embert, a zárlati osztályban, amely külön volt elhelyezve és ahová a lefoglalt főúri paloták, magánlakások, kaszinók stb. berendezését hordták össze, 106 embert és az egyes kerületi lakáshivatalokban 363 embert és ezen kívül működött a Bútorelosztó Hivatal, amely a legutolsó időben a lakáshivaltól függetleníteni akarta magát, szintén 275nagyobb személyzettel.

A diktatúra alatt az Országos Lakásbiztosság kiadott a lakásba helyezéssel kapcsolatosan működő személyzet fizetésére (beleszámítva az augusztus hónapra előre kifizetett fizetéseket is).....4.662.597 K 15 f

szocializáló személyzetnek és műszaki hivatalnak..... 400.417 " - "

dologi kiadásokra és nyomtatványokra..... 230.214 " 07 "

környék igazgatására..... 47.011 " 46 "

fuvarra és kocsiköltségre..... 296.742 " 60 "

Bútorelosztó hivatalnak..... 374.938 " 20 "

és a zárlati osztálynak..... 673.061 " - "

Összesen:...6.684.981 K 48 "

6. Budapest főváros

6. A felsorolt adatok fogalmat adnak azokról az állapotokról, amelyek az országos 280szerveknél kifejlődtek. Ugyanaz volt a helyzet a helyi és alárendelt hatóságoknál is.

Budapest főváros ügyeit egy 80 tagból álló középponti intéző bizottság intézte, amely a középponti igazgatás élére egy 5 zsidóból álló elnökséget állított. A középponti igazgatás az elnökség irányítása és az új osztályvezetők vezetése mellett folyt, akiket úgy választottak ki, 285hogy amíg a 16 régi osztályvezető közt 2 zsidó volt, a 16 új közt csak 2 nem volt zsidó. A közigazgatást a középpontban csekély kivétellel a régi személyzet vitte, emellett azonban itt is alkalmaztak nagy számban újabb hivatalnokokat, főként olyanokat, akiknek a pártélet terén különös érdemeik voltak. Az újabb alkalmazottak száma a középpontban a szakhivatalokat is beleértve, körülbelül 500-at tesz ki. (Pontos adatok a nyilvántartás hiánya miatt itt sem voltak 290beszerezhetők). Itt is számos példa volt arra, ami a népbiztosságoknál is többször előfordult, hogy vezető állásba kerültek alárendelt állásokból, osztályok, csoportok, intézmények élére kerültek fiatal és nem megfelelő tehetségű emberek, befolyáshoz jutottak irattári napidíjasok, újra elhelyezkedtek, sőt hatalomra tettek szert a régi időben fegyelmi úton elbocsátott emberek és az egész vonalon itt is mérhetetlenül emelték a személyzeti 295illetményeket, úgy hogy főleg a munkabéreknek ez az óriási felemelése idézte elő azt, hogy a főváros polgármesterének Huszár Károly miniszterelnökhöz 1919. december hó 18-án intézett jelentése szerint a proletárdiktatúra gazdálkodásának mérlege 112 millió koronával volt kedvezőtlenebb az előző év hasonló időszakának mérlegénél.

300 A fővárosi közigazgatási kerületek élére kerületi forradalmi munkás- és katonatanácsokat állítottak, amelyeket hármass direktóriumok vezettek. Ezek a kerületi direktóriumok a legtöbb helyen munkásokból állottak, de tagjaik közt voltak bolsevisták, kishivatalnokok és olyanok is, akiket állásukból az előző években elmozdítottak.

„Rendes közigazgatást a munkástanácsok alig végeztek. E tekintetben kevés 305teendőjüket az okolja meg, hogy egyrészt a közigazgatás rendes ügyeiben a közönség alig kereste meg őket, másrészt, hogy a különböző engedélyek a legrövidebb úton, minden vizsgálat nélkül a felek által hozott és a ház főbizalmija által aláírt igazolások jóváhagyásával és a munkástanácsi lepecsételésével adattak meg. A ház főbizalmijának hatásköre olyan nagy volt, hogy az előjáróságokon az osztályok helyett alakított csoportok csak arra vetettek súlyt, 310hogy az igazolások ezen aláírásával elláttattak-e és az engedély megadása csak akkor tagadtatott meg, ha gyanú merült fel az ajánlott burzsoá mivoltára nézve.”

„Amilyen zűrzavaros volt a munkástanács igazgatási munkája, olyan volt a más rendezési munkájuk is: az előjárósági épületekben állandó hurcolkodások voltak, a csoportok folyton változtatták helyüket és ügykezelés tekintetében is folyton átcsoportosítottak.” (A 315polgármester idézett jelentéséből, 15. lap).

Végül jellemző volt a kerületi munkástanácsokra az, amit a közigazgatásnak minden ágában egyformán tapasztalunk, hogy a helyi szervek a népbiztosságoknak és a középponti forradalmi kormányzótanácsnak sem engedelmeskedtek mindenkor, ezeknek a rendeleteit sem 320hajtották végre mindig, néha azért, mert nem volt emberük, aki a sokszor pongyola rendeleteket megértette volna, néha pedig azért, mert az az ő féltve őrzött helyi hatalmukat és

egyéni érdekeiket csorbítani látszott. Ezért megtörtént, hogy az egyes kerületek kormányzótanácsi rendeletekkel szemben külön-külön bocsátottak ki eltérő rendeleteket és hirdetményeket.

325 A főváros intézeteiben történekből csak azt az egy esetet hozom fel, hogy a fertőtlenítő intézetekben a munkások hatalmi túlkapásai, a szakkérdésekbe való beavatkozásuk és ezzel kapcsolatban a fegyelem teljes megszűnése következtében a személyzet között is fellépett a kiütéses tifuszi járvány, s áldozatok is követelt, amire 25 év óta nem volt példa. (L. jelentés 5. l.). Szerencse, hogy a bolsevistáknak nem minden helytelen 330közigazgatási intézkedése termelt gyilkos bacilusokat, mert akkor csak kevesen éltük volna túl a proletárdiktatúrát.

7. Pest Vármegye

7. Pest Vármegyében a proletárdiktatúrában az úgynevezett megyei szovjet által választott 5 tagú direktórium állott az ügyek élére, amelynek elnöke Joanovits Sándor, 335tagjai pedig: Vörös Sándor, Porczia István, Urbán Pál és László András (Löwinger Arnold) voltak. Ez a direktórium is nyomban eltávolította a hivatalok vezetőit és a magasabb állást betöltő tisztviselőket és helyettük jó összeköttetések, kártyacimboraság és rokonság alapján alkalmazást nyert legalább 50 hozzá nem értő, hivatalokban talán soha nem volt férfi, nő vegyesen. A politikai osztály vezetője egy 340körúti zsidó nyakkendőkereskedő lett, Urbán Pál direktóriumai alelnök környezetében pedig alkalmazást talált a Haverda-féle gyilkossági perből^{lv} ismert Vojtha Antal^{lvi} fegyenc (persze más néven). Új állásokra történtek kinevezések anélkül, hogy ily állásokat szerveztek volna. A közigazgatásban a zűrzavar napról-napra nőtt, az ügydarabok csak ötletszerűen iktattattak, rendeletek mentek ki ügyszám 345nélkül. Egy-két bolsevista elvtárs kívánságára községek alakultak minden előkészítés nélkül. A direktórium tagjai ellenmondást nem tűrő hangon adtak önkényes, törvényekbe ütköző rendelkezéseket, hivatkozva a folyosón tanyázó, állig felfegyverkezett és géppuskával ellátott terrorkatonákra, vagy a forradalmi törvényszék elé való állítással fenyegetve mindenkit, aki rendelkezéseiket nem nekik 350megfelelően vagy nem elég gyorsan teljesítette.

Az egyes járásokban és községekben is majdnem mindenütt akadt elvetemedett, vagy megvadult ember, aki a község söpredékéből direktóriumot alakított, elkergette a jegyzőt és a bírót és sokszor vándor terrorosztatok vagy Budapestről kirajzó politikai nyomozók segítségével üldözték a jóérvésű embereket, lakásukból és vagyonukból kiforgatták a helybeli 355birtokost és intelligenciát, kiterjesztve üldözésüket a józanul gondolkozó, magyar hazáját szerető parasztgazda-közönségre is. Gyakran fordultak elő kényszersorozások, rekvirálások, birtokfölosztások sőt személyek elleni erőszakosságok, kegyetlenkedések és gyilkosságok, közigazgatási funkciókban a direktóriumok azonban minden jogi és közigazgatási ismeret és érvék nélkül jártak el, nyers hatalomra alapított uralmukat pedig a község vagyonának 360elpocsékolására használták fel. (L. Pest vármegyék alispánjának a vármegyének a proletárdiktatúra alatti állapotáról az 1919. évi december hó 16-án tartott törvényhatósági közgyűlés elé ad 41.364.kig/457. kgy. sz. a. terjesztett jelentését.)

Az is tehát, amit a bolsevizmus a közigazgatás terén hirdetett, csödvöt vallott azon a ponton, amelyen az elmélet valódisággá, életté akart válni s ütött a lelkiismeretlen izgatás 365helyett az alkotás órája.

III. Az államháztartás új rendje

A proletárdiktatúra közigazgatásának jellemzésénél lehetetlen reá nem mutatnunk könnyelműségükre, lelkiismeretlenségükre, sőt bűnös tékozlásukra a gazdálkodásban, aminek megítélésére legtöbb nézőpont kínálkozik, ha szemügyre vesszük azokat az intézkedéseket, amelyeket az államháztartás vitele tekintetében tettek. A nagyarányú szocializálások folytán az államgazdaság vitele a jogállaménál sokkal nagyobb szervezetet kívánt. A kezdeményezés és irányítás a régi szervezet átalakításában és a szovjet koncepciójának megfelelő megállapításában a pénzügyi népbiztosokat: Varga Jenőt, Lengyel Gyulát^{vii} és Székely Bélát^{viii} illeti meg, akik közül a két előbbi a polgári életben fővárosi felső kereskedelmi iskolai tanár, az utóbbi pedig a Hermes-bank könyvelője volt. (Mind a három 10zsidó). A proletárdiktatúra kitörésekor fennálló helyzet az volt, hogy az államháztartásnak szervei törvényben megállapított (1897. XX. törvénycikk) sajátos vagyongazdálkodási és könyvelési szabályok szerint jártak el, ellenőrzésükkel pedig a legfőbb állami számvevőszék volt megbízva, amelynek szervezete, hatásköre és működése szintén törvényekben (az 1870. évi XVIII. és az 1880. évi LXVI. törvénycikk) volt megszabva. Viszont az állam területén 15 működő pénzügyi intézetek és ezek révén a közgazdaság érdekeinek ápolására és előmozdítására az 1916. évi XIV. törvénycikk alapján, az állam nagy anyagi hozzájárulásával a Pénzügyi Intézetek Központja létesített, amelynek beosztott alapszabályai az abban való közvetlen közreműködés is feladatként fel volt véve, hogy a pénzügyi intézetek működése érdekében a pénzügyi intézetek ügykezelése a lehetőség szerint egyöntetűen és célszerűen vitessék. A Pénzügyi Intézetek Központja volt tehát az a közintézmény, amely – habár rövid idő óta – a kettős könyvvitelt alkalmazó vállalatok működésének felülvizsgálására volt berendezve. Igaz, hogy működése alapszabályai szerint egyelőre csak öt évre terjedt és felülvizsgálatot a 20 millió koronánál nagyobb saját tőkével rendelkező pénzügyi intézeteknél nem foganatosíthatott, mégis természetes volt, hogy a pénzügyi népbiztosok, akik a kettős könyvvitel rendszerében 25 nevelődtek, a rájuk zúdult szervezési feladatban a Pénzügyi Intézetek Központját tartották annak az arkhimédesi pontnak, amelyre mindent felépíthetnek. Varga Jenő már március 29-én kibocsátott 4. P. N. számú rendeletével elrendelte, hogy a köztulajdonba átvett üzemek pénzügyi kezelését és ellenőrzését a Pénzügyi Intézetek Központja végezze és hogy a Magyar Revizori Szövetséggel egybeolvasztott Pénzügyi Intézetek Központja az üzemekhez a felügyelet gyakorlása végett ellenőröket küldjön ki. Vargának egyéb nyilatkozatai és hírlapi cikkei pedig tanúskodtak arról, hogy az államháztartásba is a kettős könyvvitelt akarta bevezetni, de hogy ezt mi módon csinálják meg, azzal még nem volt tisztában. Megindultak itt is a tanácskozások, történtek intézkedések, készültek rendeletek és az eredmény, amit elértek, a következőkben foglalható össze:

35 Utasítást adtak a központi állampénztárnak oly módon való átszervezésére, hogy az a fizetéseket csak csekk, zsíró vagy *clearing* útján teljesítse, amivel azt akarták elérni, hogy ne kelljen a fizetéseknél bankjegyeket igénybe venni. Mivel alkalmas ember erre a feladatra nem vállalkozott, ez is hozzájárult ahhoz az elhatározásukhoz, hogy hamis pénzt hozzanak korlátlan mértékben forgalomba. Az utalványozási intézkedések kereteinek egységes megállapításáig nem jutottak el. Utalványoztak rendszertelenül bankoknál, vállalatoknál, állampénztárnál, postatakarékpénztárnál, mit sem törődve azzal, hogy miképpen kapcsolódik be egy szocializált banknak vagy vállalatnak kezelése az államháztartás egész rendszerébe. Tervben volt az, hogy a kir. kormánynak minden még el nem intézett számadását megsemmisítsék, amire ürügyül a kincstári könyvelési rendszerről a kettős könyvviteli

45rendszerre való áttérés szolgált volna. A pénzügyi népbiztosok a legfőbb állami számvevőszék által az 1915/16. évre már elkészített állami zárószámadás kinyomatását is fel akarták függeszteni. A számadásoknak ez a megsemmisítése az államháztartásra nézve nagy bonyodalmat okozott volna, az állam vagyonát pedig az új leltár felvétele és az új számadások megkezdése alkalmával szabad prédává tette volna. Szerencsére sikerült megakadályozni, 50hogyan ezt a lelkiismeretlen tervet végrehajtsák. Még jellemzőbb gondolkozásukra az a körülmény, hogy, habár az állami számvevőszéket megszüntetni szándékoztak, mégis gondjuk volt annak kijátszására és a kincstári rendszer szerint könyvelt számadási ágakban sok esetben úgy jártak el, hogy milliárdokra menő összegeket utalványoztak „előleg”-ként azzal az utalványozási záradékkal, hogy „elszámolás köteleettsége nélkül.” (Pl. a 55közélelmész népbiztosság útján 100 millió koronát adtak ily módon élelmiszereknek külföldön való beszerzésére, ami voltaképpen fegyverek beszerzésére volt szánva; a bécsi áruforgalmi kirendeltség is kapott így mintegy 150 millió koronát, de áru abból a magyar piacra nem érkezett, stb.) Az előlegrendszer a saját szempontjukból ugyanis azért volt célszerű, mert az államszámviteli törvény szerint a legfőbb állami számvevőszéknek minden 60rendes kiadásról a hozzá beküldött utalványozási jegyzékek útján havonként kell tudomást szereznie, míg az előlegekről csak a számadási év végén értesül. Az előlegezések útján tehát az utalványozásokat az illetékes ellenőrző hatóság elől legalább egyelőre elvonták. A legfőbb állami számvevőszék nem is tudott volna az utalványozásokról mit sem, ha helyszíni 65vizsgálatok útján nem teszik bírálat tárgyává az államvagyon kezelését, amely alkalommal jutott tudomására, hogy a tanácsköztársaság emberei mennyi előlegként való átfutó kiadást ismernek. Ezeket az előlegeket természetesen ma követelésként nyilvántartják az állami kezelés átfutó számláján, de sorsuk mégis csak az lesz, hogy azokat törölni kell az állami követelések közül, mivel „a népbiztos elvtársak” gondoskodtak arról, hogy hipotékájuk ne 70igen maradjon. Nem volt a rend és ellenőrzés előnyére az az intézkedés sem, hogy ha régi állami intézmények, pl. népbiztosságok (volt minisztériumok) keretében új osztályokat, új személyzettel állítottak fel, azoknak könyvelését gyakran a kettős könyvvitel rendszere szerint rendezték be, miközben, ha jogszabályt akartak szem előtt tartani, a kereskedelmi törvénynek idevágó néhány szakaszát (1875. évi XXXVII. t-c. 25-29§-ai) vették elő.

75 Az a rendszertelenség, amely a könyvvitelben ily módon előállott és amely gazdálkodásuk eredményének megállapítását is lehetetlenné tette, a „forradalmi kormányzótanácsnak” is gondot okozott. Törték is a fejüket a módokon, amelyekkel megteremthették volna a szovjetköztársaság^{lix} egységes könyvvitelének és ellenőrzésének rendszerét, de itt is az a tragikus helyzet állott elő, amelyekbe a proletárdiktatúra felkent 80vezérei többször kerültek, hogy t. i. csak a régi emberi törvényeket tudták hatályon kívül helyezni, nem pedig azt a természeti törvényt is, hogy tehetség nélkül nagy dolgot alkotni nem lehet. Az első nehézségük a legfőbb állami számvevőszékkel volt, - amelynél az ellenőrzés és a zárószámadásokban az eredmény eddig összefolyt. Már április első napjaiban meg akarták vonni a számvevőszék elnökétől az utalványozási jogot, ami pedig 85tulajdonképpen csak magának a számvevőszéknek háztartására szorítkozott. Ettől az elnök felvilágosítására elálltak. De hogy a számvevőszék által végzett ellenőrzést is a Pénzügyi Központra szándékoztak átruházni, az látszott abból, hogy revizorokat küldtek ki az egyes népbiztosságokhoz helyszíni vizsgálatra és a kormányzat részéről a legfőbb állami számvevőszékhez benyújtandó beadványokat is egy ideig ezek a revizorok kapták, amely 90intézkedésekkel már a legfőbb állami számvevőszék működését háttérbe szorították. Május közepén komolyan foglalkoztak a számvevőszék eltörlésével, amikor az akkor szervezett Népgazdasági Tanácsnak (a forradalmi kormányzótanács XCVII. számú rendelete) egyik főosztálya keretébe akarták a középponti ellenőrzést beilleszteni, ami egyet jelentett volna a számvevőszék beolvasztásával a pénzügyi osztály keretébe. Ez a terv azért volt jellemző, mert 95hatékony ellenőrzés csak úgy lehetséges, ha az ellenőrző szerv független az ellenőrzöttől.

Ezért van minden alkotmányos állam törvényei szerint az állami számvevőszék elnökének a kormány mellé rendelt és a miniszterekkel egyenrangú helyzete, míg az úgynevezett tanácskormány az ellenőrzést a Népgazdasági Tanács pénzügyi főosztályába való beillesztés útján magától függő helyzetbe akarta hozni. Ebben a törekvésükben valószínűleg 100egyszerűsítési szempontok is vezették őket, de mikor az állami számvevőszék elnöke a kérdés alkotmányjogi vonatkozását írásban kifejtette, anélkül, hogy az intézkedést visszavonták volna, végrehajtását elhalasztották. Maga az állami számvevőszék azonban állandóan szálla volt a szemükben és a tanácsköztársaság alkotmánya, amelyet a tanácsok országos gyűlése el is fogadott, helyette a költségvetés betartásának és általában a pénzügyi 105gazdálkodásnak ellenőrzésére három tagú középponti bizottságot alakított. (Alkotmány, 83.§.) Ez a három tag csak a szövetséges középponti intézőbizottságnak, illetőleg a szövetséges tanácsok országos gyűlésének lett volna felelős. Nyomban meg is választották őket, Rákosi Mátyás (zsidó kereskedő), Vanczák János^{lx} (vasmunkás), és Hajdu Gyula dr.^{lxi} (pécsi zsidó ügyvéd) személyében. Jellemző azonban a középponti ellenőrző-bizottság 110tagjaira, hogy mind a hárman tagjai voltak, mind a tulajdonképpeni végrehajtó hatalmat gyakorló intéző-bizottságnak, mind a tanácsok országos gyűlésének is, amelyeknek pedig felelősséggel tartoztak, tehát mind a kormányzatban, mind a politikában érdekelt felek voltak. A megválasztottak működésének nyoma azonban nem látszott. Mindössze egyikük, - Rákosi Mátyás – fordult meg s az is csak egyszer a számvevőszéknél és kevéssel utóbb jobbnak látta 115átvenni a vörös őrség országos parancsnokságát, a számvevőszék felszámoltatása iránt pedig nem intézkedtek. Viszont az az ellenőrző munka, amit a Pénzügyi Középpont revizorai, nemcsak a volt állami intézményekkel, hanem a szocializált üzemekkel szemben is kifejtettek, inkább a régi helyzetnek minél tovább való fenntartására, mint a tanácsrendszer eszméinek megvalósulására irányult. A revizorok legnagyobb részére is vonatkozik a 120proletárdiktatúrának az a panasza, hogy a szellemi munkásoknál a politikai megbízhatóság és a szakértelem fordított arányban szokott lenni.

Habár tehát Lenin szerint *a könyvelés és ellenőrzés a szocialista forradalom középponti kérdése*, a magyarországi szovjetköztársaság e tekintetben bukásakor sem tudott eredményre hivatkozni. A régi állami szervezet felszámolására nem volt szakértelmük és nem 125volt koncepciójuk a minden termelést és árúelosztást magába olvasztó egyetemes szovjet háztartásnak áttekinthetővé, a könyvelésének és ellenőrzésének pedig egységessé tételére sem. Eltekintve a sokféle előfordult hűtlen kezeléstől, ez a vergődés a magyarázata annak, hogy ma még nem állapítható meg tisztán, hány milliárdba került a proletárdiktatúra uralma az államnak és mennyibe került a szocializált üzemek útján a nagyközönségnek.

IV.A tisztviselői kar magatartása

E helyütt egy kérdés tisztázása kívánatos még és ez a régi tisztviselői kar magatartásának kérdése a proletárdiktatúrával szemben és az alatt.

A tisztviselői kar magatartását az októberi ún. forradalom óta lefolyt eseményekből kiszakítva helyesen megítélni nem lehet. Az Állami Tisztviselők Országos Egyesülete, mely 5néhány testvéregyesületével évek óta volt az állami és más közszolgálati alkalmazottak, valamint altisztek és szolgák képviselete, nem volt munkahelyenkint, azaz úgy megszervezve, hogy a képviselt tömegekkel állandó összeköttetésben lett volna. Viszont az októberi forradalom utáni időben nagy méreteket öltő szocialista izgatás keretében azonnal erős munkába lépett a szakszervezeti alapon létesült Közalkalmazottak Országos Szövetséges és 10hamarosan nagy számú tagra tett szert úgy, hogy az Állami Tisztviselők Országos Egyesületének közgyűlésén is kibuktatta a régi vezetőséget. A köztisztviselőknek nem szocialista gondolkodású elemei így képviselet nélkül maradtak és ezért széles keretben

mozgalmat indítottak nem szakszervezeti alapon álló tisztviselői kamara fölállítására, amelynek megalakulása munkahelyenkint meg is indult. Az egyre fokozódó szocialista terror 15következtében azonban, melyet vele szemben különösen a Közalkalmazottak Országos Szövetsége fejtett ki, a kamara megalakulása meghiusult, úgy, hogy március 21-én, a proletárdiktatúrának kikiáltásakor a Közalkalmazottak Országos Szövetsége volt a köztisztviselők egyetlen szervezete. Ez a körülmény azonban csak azáltal nyert nagy súlyt, hogy a tisztviselői kar is jelentékeny részében annak az állambomlasztó szellemnek hatása alá 20került, amelyet a Károlyi- és Berinkey-kormányok egész túlzott baloldali irányzata képviselt. Ez főként abban az 1919 januárjában végrehajtott státuszrendezésben fejeződött ki, amely minden higgadt megítélő véleménye és a közhangulat előérzete szerint sem volt arányban az ország anyagi helyzetével, a hivatalok méretével és fenntarthatónak egyáltalában nem látszott. De ez a belátás különösen a kisebb jövedelmű és a háborús drágaság alatt már 25éveken át sokat nélkülöző tisztviselői rétegekben a pillanatnyi megkönnyebbülés érzetét nem tudta legyőzni és azokat a további szép ígéretek harsogó bolsevista izgatással szemben gyengévé tette. A diktatúra kikiáltása után március 22-én a Közalkalmazottak Országos Szövetsége minden hivatalban szakosztályi taggyűlést hívott össze, amelyen a kiküldött hivatásos agitátorok a legújabb hirtelen fejleményekről tájékoztatlan tömegeket a bel- és 30külpolitikai helyzetnek hazug ismertetésével és különösen annak képmutató hangsúlyozásával is, hogy a proletárdiktatúra a magyar területi épségért fog síkra szállni, és így az új rend nemzeti aláfestésben is jelentkezett, teljesen félrevezették. Ily helyzetben, midőn a proletárdiktatúrának a „meggyőzést” szolgáló eszközeit megfelelően alkalmazták és felszólították a közhivatalnokokat, hogy a proletárdiktatúrát vegyék tudomásul, egyrészt nem 35volt aki az igaz tényállást ismerte volna, másrészt pedig, aki erkölcsi ellenállásra gondolt is, (nem fegyveres ellenállásra, mert az a többszöri lefegyverezés után úgyléhetően volt) nem számíthatott sem a tisztviselői kar, sem a társadalom egyetlen rétege részéről sem számottevő és elszánt szervezett támogatásra Így került a tisztviselői kar fokozatosan a proletárdiktatúra kerekéi alá. Ezért az a nézet, amely a tisztviselői kar magatartásával szemben nemcsak 40belföldön, hanem még külföldön is elhangzott, hogy ti. ellenállásával a proletárdiktatúrát lehetetlenné tehetné volna, meg nem áll, mert a diktatúra késégtelenül kitört és tovább fennállott volna, mint ameddig a nélkülözéseken már amúgy is átment, szervezetlen és különben is megoszló tisztviselői kar az ellenállást kibírta volna. Az adott helyzetben nemcsak egyedül lehetséges, hanem taktikailag és hazafias szempontból is helyesebb 45megoldás volt az, hogy mindenki, akit el nem távolítottak, megmaradt a helyén és nem nagy számú szánalmas kivétellel őrszeme volt a józanságnak, a lehetőség szerint megmentője ártatlan embereknek és tisztességes úton szerzett vagyonoknak, megőrzője a régi adminisztrációs tapasztalatoknak és kerékkötője a gyűlölettől sugalmazott rombolásnak, ami által végeredményében mégis neki köszönhető, hogy több, mint négy hónapi szovjeturalom^{lxii} 50után a közigazgatás régi szervei munkájukat majdnem mindenütt újra felvehették és nagyobb nehézség nélkül folytathatták.

Egyúttal nem volt tanulság nélkül a bolsevizmusnak belülről való megismerése sem. Éppen a közalkalmazottaké volt az a szakszervezet, amelynek a proletárállamba való 55beillesztése a szellemi munkás osztályhelyzetének eldöntését elkerülhetlenné tette, és ez a kérdés egyike volt a szovjet legkényesebb pontjainak. A közalkalmazottakat maga a pártajtó is a legellentétesebb elbánásban részesítette. A mindennapi hangulat a pillanatnyilag leghangosabb érdek szerint minősítette a közalkalmazottakat hol proletároknak, hol burzsoáknak. A közalkalmazott proletár volt, mikor vörös katonának kellett mennie, de 60burzsoá, amikor a fogytán lévő élelmiszereken kellett volna a vasasokkal és a többi fizikai munkásokkal osztoznia. Proletár volt, amikor a szakszervezeti szavazatára volt szükség és vele szemben a szakszervezeti fegyelmet kellett érvényesíteni, de burzsoá és ellenforradalmár, amikor a szakszervezetben saját szakszervezetének tehetségtelen vezetőit, vagy a

proletárkormányzat korrupt embereit kritizálta. Proletár volt, amikor külföldre kellett a 65szakszervezetnek a tagok megkérdezése nélkül üdvözlő táviratot küldenie és ezzel a magyar tisztviselői kart kompromittálni, de ellenforradalmár, amikor az új közigazgatás állandó zavaráért és egyre nyilvánvalóbb csődjéért bűnbakot kellett keresni.

Ezek a tapasztalatok nyitották fel azután még a leggyengébbnek és legelfogultabbnak szemét is és tették lehetővé azt, hogy az országnak nagy tömegei is belátták a bolsevista 70fantazmagóriák megvalósíthatatlanságát, sőt annak a tudományos alapnak kétes értékét is, mely többek közt harsogva hirdeti az osztályharcot, de a gyakorlatban még az osztályok szétválasztására sem képes, holott ez a harc előfeltétele.

2. Társadalmi kérdések. Általános bevezetés

Alapszöveg: Magyary Zoltán: Társadalmi kérdések. Általános bevezetés. In: Czettler Jenő-Gyarmathy János-Magyary Zoltán-Vass József: *Társadalmi kérdések. Munkáskérdés-Szociáldemokrácia. A Szociáldemokrácia bírálata. A magyar keresztény társadalmi rend. A hivatalnokkérdés. A szövetkezetekről.* Védelmi tanfolyam [IV.] Stephaneum, Budapest, 1920. 92. (A tanulmány a 3-20. oldalon található).

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadás): Nincs.

Bibliográfia: M. könyvészet 1911-1920 II. 213.930. rekord [a miénkétől eltérő szerkesztésű leírással, de közel azonos tartalommal]; MÜK bib. 0; Göbel bib. 1974 7. (1. tétel) [hiányos bibliográfiai leírás, a hordozókötetet nem jelzi, emiatt különnyomatnak tűnik a mű, a terjedelemjelzés is téves]; Andrassy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 161. (1. tétel) [hiányos bibliográfiai leírás, a hordozókötetet nem jelzi, emiatt különnyomatnak tűnik a mű, a terjedelemjelzés is téves]; Saád bib. 2000 0.

I. Mindkét forradalmunkat évekkel, sőt évtizedekkel megelőzte egy tervszerű sajtóhadjárat — értve alatta nemcsak a napisajtót, hanem a tudományos és szépirodalmat is — amely céltudatosan támadott minden intézményt és minden addigi tekintélyt és tudományosság látszatával bíró igazolására törekedett támadásainak. —

5A Társadalomtudományi Társaság,^{lxiii} a radikálisok, a Galilei kör, a Huszadik Század,^{lxiv} a Nyugat,^{lxv} a Világ,^{lxvi} a Népszava,^{lxvii} Jászi,^{lxviii} Ipari és Közlekedési Tisztviselők Országos Szövetsége,^{lxix} Kunfi stb. azzal az igénnyel léptek fel, hogy ők a modern tudomány és kultúra letéteményesei, úgyhogy aki szembe mer szállani velük, azt elmaradottság, műveletlenség, vagy korlátoltság hírébe keverték. A szellemi terror tehát évekkel megelőzte a vörösterroret és 10a magyar intelligencia^{lxx} elkövette azt a nagy hibát, hogy nem foglalkozott a moderneknek hirdetett szellemi áramlatokkal, amelyeknek megismerése kikényszerítette volna azok kritikáját is és ennek volt következménye az a végzetes gyávaság is, hogy a kritikus napokban nem volt bátorsága az ingadozó és hullámzó tömegek élére állani, hanem jóformán ellenállás nélkül engedte át a vezetést a nemzetietlen, destruktív izgatóknak.

15 Ez a tudományos megvilágítás az utóbbi évtizedek alatt a társadalmi kérdésekre is kiterjedt és a szociáldemokrácia azzal az igénnyel lépett fel, hogy egyedül tudományos és egyedül helyes megoldása az összes társadalmi problémák rendszerének. Ha tehát a társadalmi kérdések rendszeréről szólnunk, nem kerülhetjük meg, és nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezt az ún. tudományos rendszert, amely a gyakorlatban oly százalmasan 20bukott meg. Lássuk tehát mindenekelőtt azt, *hogyan lett a szocializmusból tudomány és milyen tudomány lett belőle?*

II. A szocializmus, ha alatta a szociális mozgalmat értjük, olyan régi, mint az emberi társadalom. Időről időre megújuló tiltakozás a földi igazságtalanság ellen, mihelyt a társadalom fejlődésével a vagyon elosztásában nagyobb különbségek mutatkoznak, fényűzés és pazarlás lép fel. Az ókorban főleg a földbirtok helyes elosztására irányul. Athénben a 5csöcselék sok harcot vívott a javak eloszlásának aránytalansága miatt, a nagybirtok és a gazdagság ellen. Rómában Tiberius^{lxxi} és Caius Gracchus^{lxxii} (Krisztus előtt 133-121-ig) a latifundiumok felosztásának követelésével léptek fel. A bolsevisták sokat emlegették a trák Spartacus vezetése alatti rabszolgalázadásokat (Krisztus előtt 73 utáni években), melyek

szintén a társadalmi elégtelenségből származtak. A zsidóknál Mózes törvényei, a 10Tízparancsolat is foglal magában a vagyonért folyó harcban irányadó szabályokat és a kereszténység hátterében is van társadalmi harc. A középkorban ismételt parasztlázadásokról tudunk. Az újkorban a francia forradalom óta 1789, 1793, 1830-ban és 1848-ban vannak mozgalmak, amelyekben a tömeg szerepet játszik, de mindezeket nem mondjuk a mai értelemben vett szocialisztikus mozgalmaknak, mert amennyiben céltudatos és tervszerű 15mozgalmak, még nincs proletárjellegük, amennyiben pedig proletáriák, nem céltudatosak és nem tervszerűek.

Hogy a nagy francia forradalom nem volt igazi proletármozgalom, legjobban mutatja, hogy éppen a burzsoáziát juttatta hatalomhoz. Habár ugyanis a harmadik rend, amely Sieyès abbé^{lxxiii} híressé vált mondása szerint semmi sem volt, és azon túl minden akart lenni, azt 20hitte ugyan és hirdette magáról, hogy az egész nem kiváltságos emberiséget képviseli, mégis hamarosan különvált tökésekre, és olyanokra, akik saját munkájuk jövedelméből éltek, és a mozgalom eredménye nem annyira a papságnak és a nemességnek jórészt földbirtokon alapuló kiváltságai megszüntetésében, hanem inkább abban nyilvánult, hogy azon túl a földbirtokon kívül a tőke is újabb kiváltságok forrása lett.

25 A lyoni selyemszövőknak 1831-i felkelése volt az első tulajdonképpeni proletármozgalom, melynek jelszava: „Munkában élni, vagy harcban meghalni!”. Ez a mozgalom azonban naivul a gépek és gyárak lerombolására, a munkaadók lakásának feldúlására vezetett, azaz a tömeg dühe az elérhető dolgok ellen irányult. Csak később következett be a mozgalomnak az a magasabb foka, amikor a dolgok mögötti jogi és 30társadalmi berendezést, az ún. kapitalista gazdasági rendszert támadják és modern értelemben vett szociális mozgalomról azóta beszélünk, mióta a szervezett ipari proletariátus a kapitalista gazdasági rend alól való felszabadításáért vív küzdelmet. Ahhoz azonban, hogy idáig juthasson a mozgalom, az kellett, hogy *elméleti célkitűzése* legyen. Ennek megtalálása pedig szintén csak hosszabb fejlődés eredménye.

III.A szocialisztikus eszmekör első nagy képviselője Platon.^{lxxiv} Az élessé vált vagyonkülönbségekkel és velük járó osztályharcokkal szemben állította fel Politeiajában^{lxxv} az eszményi állam képét.

Az újkori szocializmus gyökere a kereszténység. Hogy az emberek jogilag egyenlők, 5hogy a föld mindnyájunké, hogy a munka az értékek egyedüli forrásai, hogy a magántulajdon túlzásai nem igazolhatók stb., ezekkel a nézetekkel az egyházatyáknál sokszor találkozunk. Az újkorban is sokan hirdették ezeket az eszméket, és különösen Rousseau-ban vált a vagyon egyenlőtlensége ellen való tiltakozás vérré, hússá.

A francia forradalom eredményeiből a szocializmus új tanulságokat merített, úgyhogy 10az új társadalom kialakulásában a francia nagy forradalom fontos fordulópont: a forradalom által kivívott politikai egyenlőséget később a társadalmi helyzetre is átvitték és nemcsak az osztálykiváltságoknak, hanem az osztálykülönbségeknek a megszüntetését is követelték.

Ezeknek az eszméknek a 19. század elején főleg három utópista volt lelkes képviselője: Saint-Simon^{lxxvi} (1802), Fourier^{lxxvii} (1808) és Owen Róbert^{lxxviii} (1800). „Mind a 15hármát egyformán jellemzi, hogy nem az időközben kialakult proletariátus érdekeinek képviselői gyanánt léptek fel, hanem épp úgy, mint a francia forradalmat megelőző felvilágosítók, ők is elsősorban nem egy bizonyos osztályt, hanem az egész emberiséget akarták felszabadítani.” (Engels.^{lxxix} Utópikus és tudományos szocializmus).^{lxxx} Valamennyi szerint a szocializmus a feltétlen igazságosság és ész kifejezése. Csak a pusztá véletlen 20múlik, mikor lép fel az az ember, aki ezt az igazságot kimondja.

IV.A szocializmus utópiából tudománnyá azonban Engels Frigyes szerint Marx Károlynak két ún. felfedezése által lett: az egyik a materialista történetfelfogás, a másik a szocialista termelőmód^{lxxxi} titkának leleplezése az értéktöbblet^{lxxxii} révén. (L. ugyanott). Mit kell értenünk a történeti materializmus alatt? Röviden azt a gondolatot, hogy az emberiség

Szegsz története, összes politikai, vallási, és jogi jelenségeivel együtt egy nagy fejlődési folyamat, amelyben minden változik, kifejlődik és elmúlik és hogy minden haladás gazdasági ellentétek fejlődésének és az azokból folyó osztályharc útján történik.

Marx és Engels ezt a gondolatot nem maguk találták ki, hanem csak átvették és továbbfejlesztették. Hegeltől^{lxxxiii} származik az ún. dialektikai módszer, amit ő ugyan csak 10szellemi mozgalmak fejlődésének megmagyarázására használt, amely szerint az Eszme (!) tétel és ellentétel, állítás és ellentmondás, ok és okozat^{lxxxiv} kifejlődése útján alakul. Feuerbachtól^{lxxxv} pedig a materializmus^{lxxxvi} fogalmát vették át, amely szerint nincsen anyag és szellem, test és lélek, világ és Isten, hanem csak anyag van s amit mi szellemnek vagy léleknek nevezünk, az nem vezető elem, hanem csak reflextünet, az anyag funkciója. 15Végeredményben tehát mindent atomok mozgásából magyaráznak és így mechanikára vezetnek vissza. A materialista szempontból nézett emberi társadalomra kimondták, hogy az emberi életnyilvánulások közül legfontosabb a fizikai szükségletek kielégítésére irányuló gazdálkodás. A gazdálkodás és a termelés az alapja és kiindulási pontja a társadalomtudománynak s jog, politika, vallás mind csak ezen az alapon emelt 20„Überbau”,^{lxxxvii} amely az alap megváltozásával együtt szükségképpen együtt változik. Mivel pedig a természet tanulmányozása útján annak törvényszerűségét és állandó fokozatos fejlődését, evolúcióját állapították meg, a fejlődésnek ezt a szükségszerűségét kutatták az emberi társadalomban is abban a reményben, hogy amint az ember a természet erőin úrrá lett, mihelyt annak törvényeit fölfedezte, éppúgy irányítani fogja tudni az emberi társadalom 25fejlődését is, mihelyt annak törvényeit kikutatja és megmagyarázza. Ennek a teóriának a segítségével és Hegel dialektikájának az emberi társadalomra való alkalmazásával akarja Marx a modern gazdasági fejlődést megmagyarázni és megmutatni, hogy a kapitalista fejlődés szükségképpen a szocialista-kommunista társadalomba fejlődik gazdasági ellentétek, osztályharc útján.

30 Hogy azonban ezt a fejlődést megértsük, meg kell ismerkednünk a másik ún. felfedezéssel, az értéktöbblettel, ezt megelőzően pedig a kapitalista termelési mód kialakulásával.

Az a gazdasági folyamat, amely a kapitalizmus kialakulására vezetett, a 15. században kezdődik, amikor Amerika és az Afrika körüli út felfedezése következtében az új 35világrészben, Kelet-Indiában és Kínában megnyílt nagy piacok a kereskedelemnek, a hajózásnak és az iparnak akkora lendületet adtak, hogy azt az addigi feudális és céhrendszeren alakuló (!) termelési mód követni nem tudta. A világpiacnak olcsó és tömegcikkre volt szüksége. A cikkek olcsósága pedig csak a termelési és szállítási költségek leszállítására, a termelési költségek leszállítása viszont csak a munkamegosztás és a munkának egyre 40nagyobb, a legegyszerűbb mechanikai operációkra való felosztása útján lehetséges. Amikor pedig a 18. század második felében a gépeket feltalálták és azokkal végeztették a már amúgy is legapróbb részeire bontott munkát, meg volt vetve a modern nagyipar alapja. Akkortól fogva a termeléshez már nemcsak forgótőke, hanem olyan álló tőke is kellett, a gép alakjában, amelynek a termelés céljára való felhasználása a tőkés akaratától függ. Így a munkás teljes 45függőségbe jutott a tőkéstől. Munkaerején kívül nincs egyebe. Csak úgy élhet, ha munkája van és csak addig van munkája, amíg a kapitalistának hasznot hajt. Egyszerűen kiegészítő részévé lesz a gépnek, amely mellett egyhangú, értelmetlen munkát végez. Nem örülhet munkája eredményének, mert azon csak egy mozzanatot végzett, nem úgy, mint a céhbeli mesterember, aki az egészet elkészítette. Nem tarthatja meg munkája eredményét, mert a 50termék is a tőkés tulajdonává lesz. Neki csak a bére marad meg, amely 50azonban kevesebb, minthogy reménye lehetne rá, hogy maga is tőkét gyűjtsön és függő helyzetéből valaha is megszabaduljon. Ettől az időponttól válik külön a két osztály: a tőkések alkotják a burzsoáziát, a függőségben lévők a proletariátust.

A 19. században a liberalizmus a tőkés termelőmód számára a szabad verseny által a legnagyobb fejlődési lehetőséget nyújtotta. A tőke egyesek kezében egyre nagyobb mértékben halmozódik fel; a versenyképesség fokozása a gépek szaporítására és tőkésítésére vezet, úgyhogy a kisebb üzemek is fokozatosan olvadnak össze egyre nagyobb üzemekké. S ha a piac felvevőképesége a verseny következtében növekvő termelés fejlődésével nem tud lépést tartani, akkor termelési és kereskedelmi válságok állanak elő, amelyek a munkabérek lenyomására, üzemredukcióra, munkások elbocsátására vezetnek, úgyhogy ennek a válságnak, valamint a gépek elterjedésének következtében kialakult a munkanélküli proletárokból egy ún. ipari tartaléksereg, amely nyomorog és amely munkakínálatával a munkabéreket állandóan lenyomja. A liberalizmus következményei tehát 1. a tőke felhalmozódása, 2. válságok és 3. az ipari tartaléksereg és a munkásnyomor kifejlődése, ami jelenti az osztályok közti ellentétek kiéleződését. Ez a történelmi fejlődésnek Marx szerint szükségszerű útja, mindezen fejlődésnek titka azonban Marxnak másik ún. felfedezése, az értéktöbblet.

Azt mondja, hogy a kapitalista termelőmód alapformája a megfizetett munka eltulajdonítása és a munkásnak ily módon való kizsákmányolása. Ahol ugyanis a munkás rendelkezik a termelőeszközök fölött, ott nem adja el a munkaerőjét, hanem csak a termelőeszközök segítségével előállított kész munkatermékét. A modern kapitalista termelésben a munkás el van választva a termelőeszközöktől. A tőkés, hogy tőkéjét értékesítse, megveszi a munkások munkaerőjét. A munkaerő ára a munkabér. A tőkés azonban nemcsak annyi ideig dolgoztatja a munkást, amíg annyi értéket termel, amennyi kell a munkabérének pótlására, hanem tovább, vagyis több értéket présel ki belőle, mint amennyit fizet érte. Az értéktöbbletet azonban a tőkés a munkatermékben megtartja, azaz; a tőkés a társadalmi munkatermékét kisajátítja. Ebből az értéktöbbletből származik Marx szerint végeredményben a vagyonos osztály kezében lévő tőke-tömeg.

A munkaterméknek ez a kisajátítása azonban igazságtalanság, és ebből következnek az összes ellentmondások, melyek a kapitalista társadalmat mozgatják, amelyek a burzsoázia és a proletariátus összeütközésére vezetnek és amelyek megszüntetésére Marx más módot nem lát, mint a szociális forradalmat.

A Kommunista kiáltványban,^{lxxxviii} amelyet 1848-ban a londoni kommunista kongresszus számára készített mondja ki Marx határozottan, hogy az egyre nagyobb számú proletárok számára sorsuk javítására csak az az egy mód van, ha kisajátítják azokat, akik az ő munkájuk kisajátításából élnek. Mivel pedig Marx szerint a modern állam a tőkésosztályhatalmának és a proletariátus elnyomásának eszköze, a proletárságnak az államhatalmat kell megragadnia és az így megszerzett hatalom erejével a burzsoázia magántulajdonában lévő termelőeszközöket társadalmi tulajdonná kell átváltoztatnia. Lévéen pedig a kapitalista elnyomás és a világkereskedelem internacionális, a proletariátus kérdése is az egész világ proletariátusa számára azonos, a proletármozgalomnak is tehát nemzetközinek kell lennie.

Ezen az úton lett a szocializmus tudománnyá!

Kimondta, mint láttuk, hogy anyag és lélek közt nincs különbség. Az anyag, a termelési viszonyok az emberiség fejlődését, mely éppolyan szükségszerű, mint a természet fejlődése és pedig az osztályellentéteknél fogva szükségszerűen halad a forradalom, a kisajátítók kisajátítása felé. *Tehát a szocializmus veszedelmes tudománnyá is lett*, mert tudatosan hajtja az embereket a forradalomban, amit még veszedelmesebbé tesz az a bámulatos optimizmus az emberek fejlődési képessége és a társadalom jósága tekintetében, amely ennek a tanításnak a hirdetőit jellemzi és odáig megy, hogy el tud képzelni olyan, még pedig nem is távoli fejlődési fokot, amelyben minden ember minden munkát végezni fog tudni, a testi és szellemi munka közti különbség meg fog szűnni és minden irányítás és vezetés feleslegessé válik.

V.A kommunista eszméknek a társadalmi rend felforgatására irányuló veszedelmes volta miatt a küzdelem ellenünk minden rendezett államban nyomban megindult, azok terjedését csak azonban lassítani tudta, de megakadályozni nem, mert eltekintve attól, hogy a program a nagy tömegek számára megvesztegető volt, mert azok ösztöneire és indulataira volt alapítva, a propagandában is két erős fegyvere volt: a szakszervezet és a párt.

A munkást annak a felismerése, hogy magára hagyatva ki van szolgáltatva a tőkés szeszélyeinek, önzésének, sőt kíméletlenségének, rávezette a szervezkedés szükségességére. A munkások belátták, hogy külön-külön képtelenek a munkaadó hatalmával megbirkózni, hogy egyöntetűen kell fellépniök, egymás közti versenyüket megszüntetniök, ha a tőkessel 10szemben jobb munkafeltételeket, magasabb bért, rövidebb munkaidőt, jobb bánásmódot, a műhelyben vagy gyárban jobb egészségügyi, vagy más jóléti berendezést stb. akarnak elérni. Azért kell tehát tömörülniök, hogy tudjanak egyet akarni! Ez a tömörülés a szakszervezet, amely először egyetlen műhelyre vagy gyárra, majd fokozatosan az egy városbeli szakmabeli munkahelyekre, majd az összes városbeli szakmákra, később az összes szakmabeli 15szervezeteire az országnak, végül az egyes szakmáknak nemzetközi titkárságára, másrészt az összes szakszervezeteket felölelő központok nemzetközi szövetségére bővül ki.

Az ily módon szervezett, jól fegyvermezett és osztálytudatos munkásság azonban már nemcsak a tőke elleni gerillaháborúra képes, amely nap-nap mellett hol itt hol ott ér el kedvezményeket a munkásság javára, hanem arra is elég erős, hogy felvegye a harcot a 20bértmunkarendszer megszüntetésére. Ez a nyílt osztályharc azonban politikai harc is és ennek nem a szakszervezet az alkalmas eszköze, hanem a politika: a szociáldemokrata párt.

1864-ben jött létre az Internationale Arbeiterassoziation, az I. Internacionálé. Ez még nem politikai alakulat. Az 1860-as évek második felét betöltő nagy politikai feszültség azonban, kapcsolatban azzal a tapasztalattal, hogy a szakszervezeti harc kisebb előnyök 25elérése után is rendszerint ellanyhul, politikai munkáspártok alakulására vezetett, sőt amikor a feszültség a német-francia háborúval véget ért anélkül, hogy az akkor is várt politikai és szociális világforradalom bekövetkezett volna, a politikai mozgalom a szakszervezetit mindenütt túlszárnyalta. Ebben az időben keletkeztek nálunk is az első munkáspártok, amelyek először 1880-ban egyesültek egységes általános magyarországi 30munkáspárttá és 1877-ben indult meg a Népszava^{lxxxix} is.

Az I. Internacionálé^{xc} 1876-ban Bakunyinnak^{xcii} és az anarchistáknak magatartása következtében feloszlott, de az 1889-ben tartott nemzetközi munkáskongresszus létrehozta a II.-at. Ez ma [1920-ban K.Gy.] is fennáll. Utolsó kongresszusát tavaly [1919-ben K.Gy.] Bernben tartotta, a bolsevik szakadás után azonban Moszkvában megalakult az ún. III. vagy 35vörös Internacionálé, úgyhogy ma [1920-ban K.Gy.] a II. és III. Internacionálé szemben áll egymással.^{xciii} A Magyarországi Szocialista Párt^{xciii} ingadozik a kettő közt. Még részt vett a tavalyi [1919-es K.Gy.] berni konferencián, pár héttel utóbb azonban, [1919.-K.Gy.] március 21-én csatlakozott a III. Internacionáléhoz.^{xciv} A proletárdiktatúra bukása után 1919. augusztus havában pedig újból kimondták, hogy a II. Internacionálé alapján állanak.

40 De a[z I.-K.Gy.] világháború a II. Internacionálén belül is ellenáramlatokat váltott ki. Amikor a háború kitört, a marxizmus elvesztette hatalmát a proletármozgalom fölött. A proletariátus világszolidaritásának érzése helyett felülkerekedett a nemzeti érzés; ahelyett, hogy a német és angol munkás egymás oldalán a német és angol tőkés ellen fordult volna, a német munkás a német burzsoá, az angol munkás az angol burzsoá mellé állt és így az 45osztályharc helyébe a nemzetek háborúja lépett. A szociáldemokraták többfelé részt vettek a háborús kormányok megalakulásában. Eljárásuk indokául azt hozták fel, hogy Marx, Engels, Bebel^{xcv} stb., akiket továbbra is tekintélyeknek ismernek el, csak saját koruk teóriáját adhatták. Azóta a viszonyok jelentékenyen megváltoztak. Ennek a konzekvenciáját le kell vonni, a régi dogmákat és tanokat revízió alá kell venni és az új viszonyokhoz alkalmazni. Így 50keletkezett a szociáldemokrácia nemzeti irányzata, amelynek képviselői Németországban

Ebert,^{xcvi} Scheidemann^{xcvii} stb., Ausztriában Renner.^{xcviii} Minálunk ez a belátás sajnos nem következett el: a Magyarországi Szociáldemokrata Pártban nem voltak revizionisták és a párt a háború kitörésekor is megmaradt elzárkózó álláspontján.

VI. Azóta bekövetkezett események élénk (!) emlékezetünkben vannak. A marxizmust, mely bolsevizmussá fejlődött, a gyakorlatban nagyobb vereség érte, mint amekkorát irodalmi és tudományos téren szenvedhetett volna. A bolsevizmus csődje ugyanis nyilvánvaló és kiábrándító volt olyan rétegek előtt is, akik egyébként mindenféle meggyőzés 5számára hozzáférhetetlenek.^{xcix} Ennek következtében a marxizmus ellen való küzdelem kilátásai ma kedvezőbbek, mint voltak a Marx-féle agitáció megindulása óta bármikor. Nekünk azonban nem szabad beérnünk azzal, hogy rámutassunk a gyakorlati megvalósíthatatlanságra, hanem feladatunk az is, hogy a magyar intelligenciának köztudatává emeljük, hogy a marxizmus nemcsak gyakorlatilag lehetetlen, hanem elméletileg is elhibázott 10teória, amely téves pszichológiai és gazdasági alapokból indul ki. Úgyszintén a politikai bölcsesség követelménye, hogy törekedjünk azoknak a szociális viszonyoknak a megszüntetésére, amelyek mégis sokban hozzájárultak ahhoz, hogy a nagy tömegek ily fantasztikus és értelmetlen jelszavakkal folytatott lelkiismeretlen agitációnak felüljenek.

A szociáldemokrácia kritikájával külön előadás foglalkozik [ti. a védelmi 15tanfolyamon, és az annak anyagából készült kötetben-K.Gy.]. Szükségét érzem azonban, hogy már most rámutassak arra, hogy Marxnak mindkét ún. felfedezése mennyire tarthatatlan.

Nem áll meg a történelmi materializmus, amely tagadja Isten és a lélek létét, és amely az osztályharc szükségességét hirdeti. Azok az öntelt lángeszek, akik mindennek az ésszel való megértésére törekszenek és ezért az anyag működésére igyekszenek minden lelki 20funkciót visszavezetni, bele vannak bódulva az észnek egyoldalú és túlságos becsülésébe. „Az emberi agyvelőt a világ agyvelejének nézik, és nem gondolják meg, hogy az éppoly relatív, tehát embernek való szerv, mint amilyen a szem, vagy a kéz. Nagyzási mániájukban az emberi koponyát a létet felérő szervnek nézik, mely szerintük arra való, hogy értse meg a mindenséget, értsen meg mindent, és hozza öntudatos kifejezésre az egész világot. 25(Prohászka:^c Kultúra és terror,^{ci} 1918). Nos mi láttuk azoknak az embereknek a kapacitását, akik azt hirdették magukról, hogy az emberiség fejlődésének járnak.^{cii} Láttuk kapkodásukat és vergődésüket a feladatok súlya alatt, és láttuk a csődöt, amelyet korlátoltságukban előre nem láttak. Úgyszintén tanúi voltunk annak is, hogy éppen abban az időben, amikor vallásunkat és egyházunkat^{ciii} a legvadabbul üldözték, akkor lobogott fel az országban újból magasan a 30vallásos érzés és fejlődött ki az erős keresztény akció, bizonyosságául annak, hogy a túlvilági hit az emberi léleknek nélkülözhetetlen tápláléka és hogy nem igaz az, hogy az emberiség fejlődésének irányításában egyedül a termelési viszonyoknak van döntő szerepük és a szellemi és vallási tényező alárendelt jelentőségű. Végül láttuk, hogy az osztályok szétválasztása, ami a harsányan hirdetett osztályharc előfeltétele, a gyakorlatban szintén nem 35sikerült. Különösen a szellemi munkásoknál láttuk ezt, akiket a proletárdiktatúra pillanatnyi érdekei szerint minősítettek hol burzsoáziának, hol proletárnak. Proletárok voltak akkor, amikor a vörös hadseregbe kellett belépni, de burzsoák, amikor a maradék élelmiszereken kellett a vasasokkal osztozkodniok, proletárok, amikor a szellemi munkások különböző szakszervezeteinek szavazatára volt szükség, de burzsoák, amikor bűnbakot kellett keresni a 40szak tudás és tehetség nélkül tett szervezési, termelési és közigazgatási intézkedések egyre nyilvánvalóbb csődjéért.

S amilyen szánalmas a történelmi materializmus csődje, épp annyi a másik felfedezés értéke: az értéktöbblet. Azt hirdették ugyanis, hogy az értéktöbblet lévén minden igazságtalanság forrása, csak azt kell megszerezni és ez által a szocializált termelés 45fenntartható lesz, az értéktöbblet elég lesz arra, hogy abból éljenek. Ebben is elszámították magukat. Kitűnt, hogy ilyen értéktöbblet nem volt és nincs, vagy ha van, olyan kevés, hogy még a felemelt munkabérek sem tudták belőle fizetni, annál kevésbé jutott a társadalom

többi szükségleteinek fedezésére. Ezért kellett a fehérpénz milliárdjaival elárasztaniok az országot. Jobb lett volna tehát az értéktöbbletről is kevesebbet beszélni, vagy talán nekik így 50is volt jó volt, mert agitációs eszmének így is bevált és nekik, úgy látszik, ez volt a fő céljuk.

VII. Abban a helyzetben, amikor meggyőződünk a marxizmus gyakorlati csődjéről és beláttuk annak nagy elméleti hibáit is, a tennivalónk három:

1. Korszerű szociális reform.

2. A keresztény vallásos szellem és erkölcs mélyítése és fenntartása.

3. Nálunk ehhez járul a zsidók javára nagyon is eltolódott erőviszonynak helyes arányban való helyreállítása.

A szociális reform számos kérdést foglal magában, amelyekkel szintén külön előadások fognak foglalkozni [a védelmi tanfolyamon és az az alapján készült kötetben – K. Gy.]. Ilyenek a földreform kérdése, a munkások és a munkaadók közti viszony helyes 10szabályozása, a hivatalnokkérdés, a nőkérdés, a kereskedőkérdés stb., amelyeknek részleteibe itt nem bocsátkozhatunk. A megoldásnál azonban két körülményt nem szabad szem elől tévesztenünk.

Az egyik az, hogy habár a bolsevizmus, politikai és gazdasági szempontból ítélve teljesen elhibázott és bukásának okait is magában hordó kísérlet, történelmi szempontból 15mégis elérte azt, hogy a szocializmus kérdése mellett a tett propagandáját olyan mértékben fejtette ki, hogy a szociális kérdés világszerte a legfontosabb kérdéssé vált.

A második, amit szem előtt kell tartanunk az, hogy örülhetünk, ha sikerül a kérdések megoldásában a szociáldemokraták közreműködését megkapnunk, de nem szabad annak megszerzéséhez mindenáron ragaszkodnunk, mert a szociáldemokrácia eddig nem akart 20ebben a munkában sem itthon, sem külföldön segítségre lenni. A szocializmus taktikájához tartozik, hogy az alsó néprétegek sorsának javulását nehezítse, mert tudja, hogy akinek van valami veszténivalója, az megszűnik proletár lenni és konzervatívvá lesz. Hozzá izgatások fő fegyvere az az állítás, amit a munkásság széles köreibe be tudtak vinni, hogy a fennálló társadalmi rendben sorsuk javulását nem remélhetik és ezért szükséges annak az osztályharc 25és forradalom útján való megváltoztatása. Önmagunk alól löknék ki tehát a talajt, ha részt vennének olyan alkotások létrehozásában, amelyek a társadalmi béke és egyensúly helyreállítását szolgálják. Ez azonban, mint említettük is, nem tarthat minket vissza attól, hogy minden (!) egyén és társadalom, kormány és törvényhozás teljesítsék azt a kötelességet, amely reájuk hárul annak következtében, hogy a 19. században uralkodó individuális 30gazdasági rend magában véve sem vezetett megnyugtató körülményekre és hogy a viszonyokat az ötéves háború [az 1914 és 1918 között lezajló I. világháború-K.Gy.] a destruktív hazaáruló elemek kettős lázadása [1918-ban és 1919-ben-K.Gy.] és az antantnak gyűlölettől sugallt otromba békéje [az 1920. június 4-én aláírt trianoni békediktátum-K.Gy.] még rendkívüli mértékben súlyosbította.

35 A liberalizmus az embert csak önálló egyénként tekintette és csaknem teljesen figyelmen kívül hagyta a társadalmat. Érthető volt ezzel szemben a reakció és amennyiben a szocializmus csak a szélsőséges individualizmus elleni tiltakozás akarna lenni, igazolható volna. De a szocializmus is túlzásba ment az ellenkező irányban, amikor csak a társadalmat nézi és tagadja az egyén jogát [a]^{civ} szabad és önálló életre.

40 Az igazság itt is a középúton van. Az embernek mind egyéni, mind társadalmi oldalát figyelembe kell venni, és egymással összhangba hozni. Ez a helyes alap, amelyből minden szociális reformnak ki kell indulnia. A társadalmi kérdésnek ilyen klasszikus szellemben való kifejtése található XIII. Leó pápának^{cv} Rerum novarum^{vi} című enciklikájában, melyet 1891-ben adott ki. Főként ennek a pápai okfejtésnek az alapján indulhatott meg világszerte a 45keresztényszociális politika, amely annak a mély igazságnak a belátásából táplálkozik, hogy az általános társadalmi ellentétek elsimítása keresztény szellem nélkül nem lehetséges.

Ne ámítsuk magunkat. Nincs az a jó és jó szándékú törvény és reform, amellyel a vallástalan, munkakerülő, felizgatott és követelő munkástömeg és csöcselék elégedetlen ne volna. És honnan meríthetné a munkás a szorgalom (!) és megelégedettséget, a lelki 50egyensúly szellemét, ha nem a keresztény hitből és erkölcsből? Ezért elengedhetetlen kötelezettsége társadalmunknak, hogy a keresztény szellem annak minden rétegét mélyen áthassa.

VIII.Ezekben bátorkodtam a mai társadalmi kérdések történelmi hátterét röviden megvilágítani és azoknak kereteit megjelölni, amelyeket ezután a további előadások [a védelmi tanfolyamon és az annak anyagát tartalmazó könyvben-K.Gy.] fognak részletekkel kitölteni.

5 Mielőtt azonban befejezném, újból összefoglalom gondolatmenetemet, mert az csak akkor lehet meggyőző, ha áttekinthető:

1.A szocializmus, magát tudományosnak nevező világnézet.

2.Tudománnyá két alaptétele teszi, a történelmi materializmus és az értéktöbblet.

3.A szocializmus elterjedését nem sikerült megakadályozni, de a proletárdiktatúra 10bukásával megsemmisítő vereség érte a gyakorlatban.

4.De bizonyítottuk, hogy nemcsak gyakorlatilag megvalósíthatatlan, hanem elméleti tételei is hamisak és tarthatatlanok.

5.Feladatunk a jövőben tehát korszerű szociális reform, a keresztény erkölcsiség elmélyítése, és a zsidókérdés (!)^{cvi} megoldása.

6.Mindebben a munkában különleges munka vár a magyar intelligenciára, amelynek 15kötelessége minden káros elméleti tanítást elméleti téren is legyőzni. Mindez azonban elsősorban az iskolán fordul meg. Ezért tehát én is oda jutok, amiről az előző előadás szól [a védelmi tanfolyamon és az arról szóló kötetben-K.Gy.]: a nevelő munkához. Az iskola és az önképzés az, amire a legnagyobb gondot kell fordítanunk, mert meggyőződésem, hogy a 20magyarság jövője és újra való felvirágozása a kultúránktól függ.

3. Az állami költségvetés

Alapszöveg: Magyary Zoltán: Az állami költségvetés. *Néptanítók Lapja* LIV. évf. (1921) 24-25. sz. 1-5.

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadása): Nincs.

Bibliográfia: MŰK bib. 1940 216. (2. tétel); Göbel bib. 1974 10-11. (3. tétel); Andrassy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993. 161. (3. tétel); Saád bib. 2000 291. (2. tétel).

A nemzetgyűlés a napokban fejezett be egy terjedelmes költségvetési vitát. A magyar állam költségvetési éve július 1-től a következő év június 30-ig tart. Az a költségvetési törvény, amelyet a nemzetgyűlés most hozott tető alá, az 1920/21. költségvetési évre vonatkozik. Amely hónapban tehát a törvénytárban megjelenik, annak végén már hatályát is veszti. Annak 5azonban, hogy a nemzetgyűlés az ilyen, tulajdonképpen már csak a múltra vonatkozó költségvetéssel mégis alaposan foglalkozott meg voltak a maga komoly okai.

Utolsó rendes költségvetési törvényünk az 1914/15. évre szolt, amely mint az 1914. évi XXVII tc., kevésbé a háború kitörése előtt lépett hatályba. Annak lejártától, tehát 1915. évi június hó 30-ától költségvetési törvény hiányában a kormány kénytelen volt fokozatosan 10indemnitasokat^{cviii} kérni, ami jelentette az 1914. évi XXVII. tc. hatályának folytonos meghosszabbítását. Ez azonban csak kényszerű rendszabály volt, amely elhárította ugyan a törvényen kívüli állapot bekövetkezését, de nem pótolhatta a háború előtt készített költségvetési törvénynek a gazdasági viszonyoknak a háború alatti rohamos megváltozása következtében előállott hiányait. A forradalomnak hatalombitorlói azonban még ilyen 15indemnitasokat sem szereztek és szerezhettek, s ezért alattuk teljesen Csáky szalmája volt az ország vagyona és minden jövedelme. Hogy hová juttatták az országot, az köztudomású. Az 1919. augusztusi ellenforradalmat követő kormányok az időközben rendkívül megcsonkított országban üres állampénztárt, rendetlen közigazgatást találtak és semmiféle törvényes felhatalmazással nem rendelkeztek. Ezért egészen 1920. évi január hó végéig 20részletes pénzszükségleti kimutatások alapján határozták meg a rövid időközökben az egyes állami intézmények szükségleteinek fedezésére fordítható hitelösszegeket, amely eljárásukért az alkotmányosság helyreállításáról szóló 1920. évi I. törvénycikk a felmentvényt utólag megadta. Együttal gondoskodott a kormány arról, hogy a nemzetgyűlés által tárgyalt legelső javaslatok egyike az állami háztartás továbbvitelét újból törvényes alapra helyezze. Ez 25történt az államháztartásnak 1920. évi február-június hónapjaiban való viteléről szóló 1920. évi IV. tc. által. Ez természetesen az idő rövidsége és a viszonyok akkori zavarossága miatt még nem lehetett rendes költségvetés. a kormány azonban ilyent is sietett már az 1920/21. költségvetési évre gyorsan összeállítani. Ezt a költségvetést báró Korányi Frigyes

pénzügyminiszter 1920. évi szeptember hó 14-én nyújtotta be a nemzetgyűlésnek, s az volt a 30most befejezett költségvetési vita tárgya. Mindeddig az 1920. évi IV. tc. hatályának fokozatos meghosszabbítását jelentő indemnitásokkal kellett a kormánynak dolgoznia, s mivel folyó évi július 1-jére viszont még nem lesz készen az 1921/22. évi állami költségvetés, annak megalkotásáig a legközelebb kihirdetendő 1920/21. évi költségvetési törvény hatályának meghosszabbítását kimondó indemnitást lesz kénytelen a kormány a nemzetgyűléstől kérni.

35 Az 1920/21. évi költségvetési törvény tehát a háború kihirdetésétől kezdve az első újból rendes költségvetési törvény, s ez a magyarázata egyúttal annak is, hogy a nemzetgyűlésnek érdemes volt azzal a költségvetési év végén is foglalkoznia. Ezáltal állott ugyanis helyre a törvényes rend az államháztartás tekintetében is és egyúttal lehetőségessé vált az is, hogy a legfőbb állami számvevőszék, mint az állami gazdálkodás legfőbb ellenőrzője, a 40nemzetgyűlés számára már erről a költségvetési évről is a békeidők követelményeinek mindenben megfelelő állami zárószámadást készíthessen, mert annak alapja mindenkor a költségvetési törvény.

Az 1920/21. évi költségvetési törvény mindig szomorú határkö marad a Magyar Törvénytarban. Az első költségvetés, amely Csonka Magyarország viszonyait tartja már csak 45szem előtt és amely emlékezetes lesz azért is, mert közel 10 milliárdos deficitet tüntet fel (pontosan 9.690.192.811 K-t), ami a háború elvesztésének, a forradalomnak és a román megszállásnak a szomorú következménye.

A kormány azonban, amely a mai történelmi időkhez illő mély felelősségérzéssel tartja kezében az ország gyeplőjét, már az 1921/22. évi költségvetési irányzatot is 50összeállította, amelyet a pénzügyminiszter folyó hó 21-én nyújtott be a nemzetgyűlésnek. És ez a költségvetési előirányzat már csak kereken hatmilliárd deficitet mutat és ha Hegedűs Loránd pénzügyminiszternek egész pénzügyi programja megvalósulhat és az országban meg lesz a makacs akarat arra, hogy a levert államok közül gazdasági tekintetben elsőül álljon talpra, akkor néhány éven belül Isten segítségével újból teljesen el fog tűnni a deficit a 55magyar állam költségvetéséből.

Habár érdekes és tanulságos volna az egész 1921/22. évi állami költségvetést ismertetni, sőt a megelőzővel való összehasonlításra is kitérni, a hely szűkére való tekintettel be kell érünk azzal, hogy a tanügy munkásait legközvetlenebbül érintő résszel, a vallás és közoktatásügyi minisztérium segítségével foglalkozunk.

60 Mielőtt azonban ennek jellemző számadatait ismertetnők, egy pár általános megjegyzést kell előre bocsátanunk.

A vallás és közoktatásügyi tárca fejezete, mert az állami költségvetésekben minden minisztériumnak külön fejezet felel meg, a különböző közigazgatási ágazatok szerint a következő 30 címre oszlik: 1. Központi igazgatás. 2. Egyházak javadalmazása. 3. 65Tanintézetek közös szükséglete. 4. Oktatás és nevelésügyi irányítás. 5. Testi nevelés. 6. budapesti kir. tudományegyetem. 7. kolozsvári Ferenc József tudományegyetem. 8. debreceni Tisza István tudományegyetem. 9. pozsonyi Erzsébet tudományegyetem. 10. budapesti egyetemi közgazdaságtudományi kar. 11. József műegyetem. 12. Konkoly-Thege Miklós-féle alapítvány csillagvizsgáló intézet. 13. Középiskolai tanárképzők. 14. Tankerületi 70főigazgatóságok. 15. Állami középiskolák és középiskolai internátusok. 16. Nem állami középiskolák segélyezése. 17. Polgári iskolai tanárképző főiskolák. 18. Polgári iskolák. 19. Szakiskolák és gyógyítva nevelő iskolák. 20. Bábaképző-intézetek. 21. Népevelési

tanfelügyelőségek. 22. Elemi iskolai tanító és kisdédóvónőképző-intézetek. 23. Állami elemi népiskolák. 24. Nem állami elemi iskolák segélyezése. 25. Kisdédóvóintézetek és 75menedékházak. 26. Művészeti tanintézetek. 27. Művészeti közgyűjtemények és műemlékek. 28. Művészeti célok támogatása. 29. Tudományos közgyűjtemények. 30. Tudományos és közművelődési célok támogatása.

Mindezek a költségvetési címek különböző számú rovatra és alrovatra oszlanak, amelyekben az előirányzat rendeltetése és megoszlása pontosabban meg van jelölve.

80 A vallás és közoktatásügyi tárcának összes kiadásai 1100 millió koronát, összes bevételei pedig kereken 117 millió koronát tesznek ki.

Az 1100 millió korona kiadásból kereken 1 milliárd esik a rendes kiadásokra, a többi a rendkívüliekre: átmeneti kiadásokra és beruházásokra. A rendes kiadásoknak pedig körülbelül 53%-a személyi járandóság és 47%-a a dologi kiadás.

85 A személyi járandóságok előirányzására nézve ki kell emelnem az 1921/22. évi költségvetésnek egy fontos újítását. Az elszakított országrészek magyarságával szemben követett kegyetlen magatartás következtében az ottani magyar állami tisztviselők, sőt sok nem állami tanító, tanár, vasutas, erdész stb. is kénytelen volt elmenekülni. Ennek következtében a megmaradt országban sokkal nagyobb lett a tisztviselők és más közszerződési alkalmazottak 90arányszáma a normálisnál és szükségesnél. Az állam ugyan az összes menekült alkalmazottaknak összes illetményeit továbbra is folyósította, még arra az időre is, amíg részükre ideiglenes beosztást adni sem tudott, mert méltányolta egyrészt azokat az áldozatokat, amelyeket a menekülés által önhibájukon kívül elszenvedniök kellett, másrészt pedig, mert a menekült tisztviselők a többi fix fizetésűeknek a mai gazdasági viszonyok közti 95megélhetési nehézségeivel küzdenek. A megcsónkított, s külső- és belső ellenségei által anyagi erejének jó részétől megfosztott ország azonban a tisztviselői karnak ezt a megduzzadását nem tudja állandóan elviselni és ezért a nemzetgyűlésen is sűrűn hallatszik a kívánság a tisztviselői létszám csökkentésére. A kormánynak tehát számolnia kellett azzal, hogy a jelenség fizetett tisztviselői karnak egy része feleslegessé válik, részben csak a 100jelenlegi szerződési ágba fog kelleni beosztani, részben egyáltalában az állami szerződésben és ezért ez a részük valószínűleg más megélhetést lesz kénytelen keresni magának. Az 1921/22. évi költségvetésben minden minisztérium az alá tartozó összes szerződési ágakban csak annyi alkalmazott illetményét irányozhatta elő, amennyire a megváltozott viszonyok között végleg szüksége lesz. Mivel azonban az állam a feleslegessé vált alkalmazottak 105illetményeit a törvényhozás idevágó intézkedéséig tovább is változatlanul fizetni fogja, az egyes tárcák keretében feleslegessé vált alkalmazottak illetményeinek előirányzásáról is kellett gondoskodnia. ami olyan módon történt meg, hogy az összes tárcák keretében feleslegessé vált alkalmazottak illetményei az állami költségvetésnek a háborús utókölségek elnevezésű fejezetén irányoztattak elő, ott, ahol a békeszerződés végrehajtásával, az antant-110missziókkal járó különböző költségek, a közszerződési alkalmazottak természetben való kedvezményes ellátásának költségei stb. is elszámolást nyernek. A feleslegessé vált alkalmazottak közé, az úgynevezett *Aussterbeetra*^{cix} természetesen nem pusztán menekülti mivoltuk miatt kerülhetnek az emberek, hanem azokat fog kelleni elhelyezni, akik eddigi beosztásukban a mai nagy idők fokozott követelményeinek nem tudnak kelően megfelelni és 115ezért eredeti hivatásukban az alkalmasabbakat kell a köz érdekében lehetőleg megtartani.

A nemzetgyűlésnek és a kormánynak bölcsessége azonban mindenesetre meg fogja találni a szociális kívánalmak és a jogos egyéni érdekek kielégítésének módját is .

A vallás- és közoktatásügyi tárca új költségvetésében összesen 12.444 fizetési osztályba sorozott állami tisztviselő illetménye és 16.805 fizetési osztályba sorozott állami 120 tisztviselő és 273 fizetési osztályba nem sorozott alkalmazott került az *Aussterbeetatra*.

A törvény alapján fennálló előléptetési tilalomra és a még végre nem hajtott létszámredukcióra való tekintettel az új költségvetésben státuszrendezési, előléptetési újítások egyáltalában nem is szerepelhettek.

A dologi előirányzatnak érdekesebb tételei pedig a következők:

125 A Központi igazgatás címénél új tétel a kir. közalapítványi ügyigazgatóság költségeihez való állami hozzájárulás, amely az ügyigazgatóság összes költségeinek 43 százalékaul 430.000 koronában van megállapítva. Ugyanennél a címnél az átmeneti kiadások közt szerepel a főiskolai hallgatók segélyezésére 3.500.000 K, amely hitel a különböző főiskolákon hallgató és a háború következtében feltorlódott, tanulmányaiban elmaradt 130 egyetemi ifjúság fokozottabban szükséges segélyezésére szolgál és azért nyert ezen a címen előirányzást, mert a miniszter a segélyezés iránt megindított társadalmi akcióval összhangban személyesen irányítja az állami segélyek felhasználását.

A tanintézetek közös szükséglete címen 24.800.000 korona szerepel, mint az országos tanítói nyugdíj és gyámalap állami segélye, amely összeg azért ilyen nagy, mert a 135 nyugdíjalap saját jövedelmeiből a nyugdíjasok háborús és havi drágasági segélyét, valamint családi pótlékát biztosítani nem tudta és ezért azt az állam vállalta magára. Ugyanennek a rovatnak indoklásában fel van említve, hogy az Országos Tanítói Nyugdíjintézetnek átszervezése iránti munkálatok már folyamatban vannak és abban az irányban haladnak, hogy az állami tanítók és óvónők az Országos Tanítói Nyugdíjintézet 140 kötelekéből vétessenek ki és helyeztessenek az állami nyugdíjtörvény, az 1912. évi LXV. tc. hatálya alá, viszont a nyugdíjintézet kötelekében továbbra is megmaradt nem állami alkalmazottak is hasonló feltételek mellett részesüljenek nyugdíjban, mint a megfelelő állami alkalmazottak. Jelentékenyen növekedett az Országos Tanári Nyugdíjintézet szükségleteihez való állami hozzájárulás is amely 2.770.000 koronában van előirányozva. Ugyanezen a 145 költségvetési címen 50.000 korona van felvéve tankötelesek összeírásának és statisztikájának költségeire. 1.200.000 korona az elemi iskolákkal kapcsolatos öt népinternátus szervezésére, 280.000 korona a néptanítói árvaházak, elsősorban a budapesti Ferenc József tanítók házának segélyezésére a 300.000 korona a művelődéspolitikai előkészítő munkálatok költségeire.

150 Az Oktatás és nevelésügyi irányítás címen gyűjtettek össze a különböző központi pedagógiai irányítás szükségletei, úgymint: az Országos Közoktatási Tanács, az Országos Gyorsíró Tanács, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum szükséglete. Ugyanitt van előirányozva a Néptanítók Lapjának előállítási költsége. Továbbá a miniszter úr programjának megfelelően a tanítói gyűlések színvonalának és hatásának fokozására 155 útiköltségekre, napidíjakra és jutalomdíjakra 400.000 korona, ami az eddigi előirányzatnak kétszeresét jelenti. Végül ifjúsági könyvtárakra 200.000 korona, elemi iskolák és kisdédóvó intézetek részére szemléltető képek beszerzésére 140.000 korona van előirányozva.

A Testi nevelés cím eddigi szerény kereteiből egyik legnagyobb címmé növekedett. A 160magyar ifjúság testi nevelésének a legnagyobb gonddal és minden áldozattal való emelése és fejlesztése ma fontos hazafias kötelesség. Evégből a költségvetésben is megfelelő gondoskodás történik az iskolai testi nevelés előmozdítására, valamint a testi neveléssel foglalkozó társadalmi egyesületek támogatására és az iskolákon és egyesületeken kívül álló ifjúság, testi nevelésére szükséges fedezet biztosítására. E célra összesen 78.000.000 korona 165van előirányozva, aminek nagyobb része 48.000.000 korona a totalizátor jövedelemből testi nevelési célokra az állampénztárba beszállítandó eddigi 2%-nak 8%-ra való felemeléséből fogja fedezetét nyerni.

A budapesti tudományegyetem, mint az országnak legrégebbi és legnagyobb egyeteme, amelyen ez idő szerint főiskolai képzésünk legnagyobb része nyugszik, 150.000.000 koronát 170kitevő előirányzattal szerepel. Fejlesztés vagy új intézmények létesítése azonban ezek közt a kiadások közt is alig szerepel, mindössze a háború alatt elpusztult felszerelésnek és műszereknek halaszthatatlan pótlására, valamint a fenntartásra, a fűtő és világítóanyagok, élelmiszerek stb. nagy drágasága miatt szükséges fedezetről lehetett gondoskodni. Egyetlen beruházási kiadás szerepel az egyetem költségvetésében: 1.000.000 korona a budapesti 175medikus otthon épületének lakhatóvá tételére, ami az orvosképzésnek fontos előfeltétele és egyúttal elsőrendű szociális feladat.

Először szerepel a rendes kiadások között a debreceni Tisza István tudományegyetem, amely az új egyetemek felállításáról szóló 1912. évi XXXVI. tc. értelmében az első 10 évben a debreceni egyetem építési alapjából tartatott fenn. Ennek az egyetemnek összes kiadásai 180kerekén 57.000.000 koronára rúgnak, amiből 20.000.000 korona az orvoskari építkezések folytatására felvett beruházás.

A barbárság elől menekülésre kényszerült kolozsvári Ferenc József és pozsonyi Erzsébet tudományegyetemek az új költségvetési évben fognak új helyükön, Szegeden és Pécsen berendezkedni és ezért ottani beruházásukra bár szerény, de az ország teherviselő 185képességével számoló összegek nyernek előirányzást. A kolozsvári egyetem összes kiadásai kerekén 47.000.000 koronát tesznek ki, amiből az elhelyezési költségekre 8.000.000 korona esik, a pozsonyi egyetem szükséglete pedig 42.000.000 korona, amiből 4.000.000 esik a berendezkedésre.

A budapesti egyetem közgazdaságtudományi kara az ország gazdasági szükségleteinek 190felismeréséből származott és az ifjúságnak a gazdasági pályák iránt egyre fokozódó nagy fogékonysága miatt örvendetesen fejlődik. A fakultás fennállásának második évébe lép és összes kiadásai hat és fél millió koronát tesznek ki, aminek fedezetét részben a Hangya Fogyasztási Szövetkezet egymillió koronás alapítványának kamatjövedelme nyújtja.

A József műegyetem nagyszámú hallgatósága miatt, amely ezrekre rúg, összes 195szükségleteire több mint 14 millió koronát kap, amihez járul a Selmezbányáról menekült bányászati osztályának szükséglete, amely szintén a műegyetem címébe illesztett be.

A Konkoly-Thege Miklós-féle alapítványi csillagvizsgálója volt, a csehek elől menekült és most az állam és a székesfőváros együttes áldozatkészségével a budai Svábhegyen készül új elhelyezése, amelynek céljára ebben a költségvetésben egy millió 200korona van felvéve. Az új kupola a műszerek elhelyezésére remélhetőleg még ebben az évben elkészül, ami által elérjük, hogy Magyarország újból fogja teljesíthetni az égboltozat nemzetközi tudományos megegyezések alapján általa elvállalt részének megfigyelését. Ezáltal

együttal a nemzetek közti tudományos versenyben azt a bizonyosságot szolgáltatjuk, hogy megváltozott viszonyaink és még tudományos intézményeinktől való megfosztásunk dacára is 205változatlanul kivesszük részünket a tudomány előbbre viteléből.

Az állami középiskolák és középiskolai internátusok céljára összesen kereken 46 millió korona van felvéve. Ebből a dologi kiadások között szintén jelentékeny rész, közel 10 millió korona kell a rendes beszerzési és elhelyezési, fűtési stb. költségekre, amelyek az anyagok drágasága miatt kívánnak ilyen nagy összeget.

210 Gondoskodás történt azonban a háború és a forradalmak alatt romlott és nem pótolts felszerelések kiegészítéséről, amire 550.000 korona, két menekült internátusnak elhelyezéséről és fenntartásáról, amire 1.500.000 korona, a szükséges nagyobb épület-helyreállítások és tatarozások végrehajtásáról, amire öt millió korona és a budapesti IX. kerületi állami főgimnázium megfelelőbb elhelyezéséről, amire négy millió korona 215irányoztatott elő.

A nem állami középiskolák segélyezése címén a kiadások főösszege 22 millió korona, ami túlnyomórészt fizetéskiegészítő államsegélyekre és az állam által viselt háborús, havi drágasági stb. segélyekre fordítatik.

A polgári iskolai tanárképző főiskolák céljára összesen 5.500.000 korona van 220előirányozva, amiből a rendes fenntartási költségeken kívül 300.000 korona jut a polgári-iskolai tanárképző főiskolákkal kapcsolatos továbbképzőtanfolyam költségeire, 200.000 korona a *Paedagogium* köztartásának önállósításával járó költségekre és félmillió korona *Paedagogium* és az erzsébet nőiskola épületének helyreállítására.

A polgári iskolák címén a 133 állami polgári iskola tanerők illetményeinek 225kiegészítésére összesen 57 millió korona az évi szükséglet.

A szakiskolák és gyógyító nevelő iskolák címébe öt korábbi cím előirányzatát olvasztottuk össze, amelyek a múltban mint önálló, de kisebb címek szerepeltek. Ezek voltak a mezőgazdasági népiskolák, az iparostanulók iskolái, az állami felső kereskedelmi iskolákra, 6.300.000 korona a nem állami kereskedelmi iskolák segélyezésére. Mezőgazdasági 230népiskolák céljaira 5.600.000, iparos és kereskedőtanulók iskoláira 4.500.000, gyógyító nevelő intézetek céljaira pedig 12 millió korona szolgál.

A bábaképző intézetek címén 10.400.000 korona kiadás szerepel. Az eddigi bábaképző intézetek közül a szegedi és pécsi az odakerülő menekült egyetemek szülészeti és nőgyógyászati klinikájává fog átalakulni, viszont a Nagyváradról menekült bábaképzőt 235valamely alföldi városban fogjuk felállítani.

A népnevelési tanfelügyelőségek összes előirányzata kereken 6.800.000 korona, amiből mintegy, két millió korona van az iskolalátogatás költségeire előirányozva, ami az utazási költségek drágulásánál jóval nagyobb arány és avégből történik, hogy az eddigieknél nagyobb mértékben és sűrűbben lehessen az iskolákat látogatni.

240 Az elemi iskolai tanító és kisdédóvónőképző-intézetek címén 20 és félmillió korona az összes kiadás. Itt gondoskodás történik a tanítóképzők évfolyamainak kifejlesztésével járó, valamint az épületeken a háború kitörése óta halogatott, de már elodázhatatlan javításokra szükséges költségekről.

245 Az állami elemi népiskolák címe 117 millió korona kiadást tüntet fel. Ez az előirányzat lehetővé fogja tenni, hogy osztályonként a 40-es tanulólétszámot vehessük alapul és azon kívül az elemi népoktatás fontossága nyer elismerést abban, hogy minden más

iskolafajnál jelentékenyebb összeg, összesen 11 millió korona van a helyreállításra és új épületek létesítésére felvéve.

250 A nem állami elemi népiskolák segélyezésének címén 178 millió korona szerepel. ebből egymillió korona szolgál községi és hitfelekezeti elemi népiskolai építkezések állami segélyezésére, míg a többi csaknem kivétel nélkül személyi járandóságokra (fizetéskiegészítés, családi pótlék, háborús segély, drágasági segély).

A kisdédóvóintézetek és napközi otthonok címén az állami és nem állami intézmények 255szükséglete foglal helyet. Erre a célra 25 és fél millió korona áll rendelkezésre. Ebből 1.900.000 korona szolgál helyreállításokra és az új épületek létesítésére, a többi állami óvodák személyi és dologi szükségleteire és a nem állami kisdédóvóintézetek személyi és dologi szükségleteinek részben való fedezésére.

A művészeti tanintézetek cím az Országos Magyar Képzőművészeti Főiskola, az 260Országos Magyar Iparművészeti Főiskola, a Zeneművészeti Főiskola és a Színművészeti Akadémia előirányzatát tartalmazza, és kerekén kilenc millió koronára rúg.

A művészeti közgyűjtemények és műemlékek címén a Szépművészeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum és a műemlékek gondozása talál fedezetet. Az egész előirányzat kerekén hétmillió korona. Ebből az idén fokozottabb támogatásban részesül a műemlékek 265ügye, ami nemzeti múltunk nagybecsű emlékeinek fenntartása, megóvása és széles körben való megismertetése céljára szolgál, mert ez a mai generációnk fokozott mértékben kötelessége.

Művészeti célok támogatására 57 millió koronát áldoz az állam, amiből azonban a 22 millió koronát főleg az állami színházak bevételeiből megtérül.

270Művészeti célok alatt képzőművészet, iparművészet, zeneművészet, színművészet és irodalom egyaránt értendők. Lehetővé válik több fontos művészeti társulat és egyesület állami segélyezésének felemelése, s azon kívül öt millió korona vidéki művésztelepek támogatására és fejlesztésére fog fordíttatni, hogy a magyar művészet elmélyítése és népszerűsítése tekintetében szintén nagyobb arányú munka indulhasson meg. A két állami színház a m. kir. 275Operaház és a Nemzeti Színház céljára nettó 25 millió korona engedélyeztetett.

A Tudományos közgyűjtemények címe tartalmazza a Magyar Nemzeti Múzeum és a vidéki múzeumok, valamint a Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelőségének szükségletét. Összesen hat és félmillió korona az előirányzata. Sajnos, ez édeskevés tudományos közgyűjteményeink értékének és fontosságának kellő kidomborítására, az ország érdeke 280azonban azt kívánja, hogy egyelőre szorítkozzunk a legszükségesebbre, hogy megteremtsük újabb virágzásnak alapját, amikor ezekre a célokra ismét többet áldozhatunk.

A tudományos és közművelődési célok támogatásának címén van előirányozva kerekén öt millió korona a szabad oktatás költségeire és nép főiskolák létesítésére van szánva, 1.200.000 korona a Magyar Tudományos Akadémiának és más tudományos társulatoknak 285támogatására szolgál, valamint itt nyerne fedezetet a külfölddel közös tudományos mozgalmakban való részvételnek költségei, amire az ellenséges külföldi közvélemény mielőbbi és minél nagyobb fokú megváltozása érdekében érdemes áldoznunk.

Ezek a számok a lényegről tájékoztatnak.

Nem volt könnyű dolog a költségvetés összeállítása. Számos fontos érdeknek és 290nélkülözhetetlen közszükségletnek kielégítését kellett a megszabott pénzügyi korlátokkal összeegyeztetni. Mindez lelkiismeretes mérlegelést és nem egy fájdalmas lemondást kíván, de

mégis büszkék lehetünk az eredményre, két okból. Egyrészt, mert sikerült a közoktatásügyi tárca céljaira az állam összes kiadásainak nagyobb százalékát biztosítanunk, mint a más években történt és ez sokat mondó bizonyítéka annak az elszántságunknak, hogy a magyarság 295szellemi hegemoniájának fenntartására és a kultúra terjesztésében átért hivatásunknak méltó betöltésére minden erőfeszítést megteszünk, másrészt azért, mert az elosztással sikerült biztosítani költségvetésben a rendszeres és céltudatos kultúrpolitikának minden minden előfeltételét. A pénz úgyis csak lehetőségeket nyújthat, úgyis csak szervezeteket és intézményeket létesíthet, a siker, az eredmény az emberektől, azoknak tudásától és 300lelkességétől függ. A magyar tanítóság, tanárság és az egész magyar művelt közönség pedig érzi a történelmi felelősséget, amelyet újabb, jobb idők biztosításáért visel és működésével méltóan fogja kitölteni a költségvetésben lerakott kereteket.

4. A tanszemélyzet illetményei utalványozásának decentralizálása

Alapszöveg: Magyary Zoltán: A tanszemélyzet illetményei utalványozásának decentralizálása. *Néptanítók Lapja* LIV. évf. (1921) 24-25. sz. 29-31.

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadása): Nincs.

Bibliográfia: MÜK bib. 1940 216. (3. tétel); Göbel bib. 1974. 11. (4. tétel); Andrassy bib. 1986 0; Szaniszló 1993 161. (4. tétel); Saád 2000 0

E sorokkal egyidejűleg jelent meg a pénzügyminiszter úrnak folyó évi 2900. P. M. számú és a vallás és közoktatásügyi miniszter úrnak 50.300. számú rendelete, amelyekkel egymással egyetértésben a tanszemélyzet túlnyomó része illetményeinek utalványozását folyó évi július hó 1-jétől kezdve a m. kir. pénzügyigazgatóságok hatáskörébe utalják. Ezzel az intézkedéssel a tanszemélyzetnek egy régi vágya teljesül.

A vallás és közoktatásügyi igazgatásnak már régen felismert nehézsége az utalványozásnak a minisztériumban való teljes központosítása. E nehézség azonban nem volt mindig olyan fokú, hogy panaszokra adott volna alkalmat. Az utóbbi másfél évtizedben azonban a minisztérium munkája oly hirtelen növekedett és olyan méreteket ért el, amelyek a 10jő és gyors adminisztráció lehetőségét oly mértékben korlátozták, hogy különösen a nem állami elemi iskolai tanítók fizetéskiegészítő államsegélyeinek késedelmes folyósítás miatt egyre több hangos és elkeseredett panasz volt hallható.

1906 óta ugyanis a nem állami tanügyi alkalmazottaknak egyre több kategóriájára terjesztett ki a fizetéskiegészítő államsegélyek engedélyezése. Ennek a következtében 15többször tízezerre növekedett azoknak a száma, akiknek illetményügyével a minisztériumnak egyénileg kellett foglalkoznia és illetményeinek pontos megállapítása, valamint annak fokozatos emelése miatt mindegyikre nézve különböző számú számú hivatalos intézkedést tennie. Ehhez járult azután a háború elejétől kezdve az a körülmény, hogy az állam az összes fix fizetésű közszolgálati alkalmazottak számára a gazdasági 20viszonyok romlása miatt aránylag rövid időközben volt kénytelen különböző pótlékokat és segélyeket engedélyezni. Minden újabb segély azonban a minisztérium számára 30-40 ezer alkalmazott részére való utalványozás szükségességét jelentette. Sokszor el sem készült még a 30 ezer utalvány, amire megfeszített munka mellett is tekintélyes idő kellett és már megint újabb segély engedélyezése jelent meg a hivatalos lapban és újra kezdődött a lázas 25utalványozás. Ez a helyzet volt az, amelyben csordultig megtelt a pohár. A minisztérium aktaforgalma a háború éveiben az évi 200.000 fölé emelkedett, ami 1920-ban, tehát az ország kétharmadának elvétele után is csak 180.000-re apadt. A teljes központosítás akadályozta tehát a minisztérium munkájának kielégítő ütemét. Rohanva növekedett a feladat, ami közben nem jutott idő a szervezetnek az új feladatok szerint való átalakítására. Ez az, ami most történt 30meg azáltal, hogy a minisztérium megtalálta azokat a szerveket, amelyek közt fölös munkáját arányosan eloszthatja és ez által annak megosztva, kellő gyorsasággal való elvégzését biztosíthatja. A jég meg van törve. Ezen az úton haladva megvan a későbbi fejlődésnek is a fokozatos lehetősége. Ezért epochalis^{cx} jelentőségű a közoktatásügyi közigazgatás tekintetében a decentralizáció.

35 Annak a szervnek a kiválasztás, amely a minisztérium munkájának átvételére alkalmas, kellő körültekintést kívánt. Az előadottakból nyilvánvaló, hogy a decentralizáció

csak akkor érhet el számottevő mérvet, ha az utalványozási hatóságra tegyen szert. Ilyennek kiválasztásában viszont szem előtt kellett tartani az utalványozási és számadási kérdésekben irányadó állami számviteli törvényt (1897. évi XX. tc.), amelynek értelmében utalványozó hatóságnak okvetlenül kell számvevőséggel bírnia.

A számviteli törvény által teremtett helyzetben a megoldás útja csak egy lehetett. Mivel a vallás- és közoktatásügyi minisztérium alárendelt szervei mellett (tankerületi főigazgató, kir. tanfelügyelő stb.) számvevőség sehol sincs, és ezek a szervek maguk sincsenek annyira közigazgatási, mint inkább pedagógiai felügyeleti feladatra hivatkozva és kiképezve, az utalványozásra már készen álló egyetlen meglevő szervezetet kellett igénybe vennünk, a m. kir. pénzügyigazgatóságokat, amelyekből 22 van az ország különböző pontjain elhelyezve. Ezek ugyan eddigi feladatkörükben tisztán a pénzügyi igazgatás szolgálatában állottak a pénzügyminiszternek vannak alárendelve, a közigazgatásnak azonban régi kipróbált szervei. A mi céljainkra is teljes sikerrel felhasználhatók, ha a rájuk ruházandó hatáskört oly módon állapítjuk meg, hogy az tisztán közigazgatásnak azonban régi kipróbált szervei. A mi céljainkra is teljes sikerrel felhasználhatók, ha a rájuk ruházandó hatáskört oly módon állapítjuk meg, hogy az tisztán közigazgatási feladatokat tartalmazzon.

Ezt tartják szem előtt az előbb idézett rendeletek amidőn a pénzügyigazgatóságokat pusztán az utalványozásokra veszik igénybe a következő keretek közt:

55 A pénzügyigazgatóság fogja ezentúl utalványozni ugyanazoknál az állampénztáraknál, mint eddig, a tényleges szolgálatban álló állami középiskolai, állami polgári iskolai, állami elemi és állami kisdédóvó intézeti igazgatóknak, tanároknak, tanítóknak kisdédóvónőknek, menedékházvezetőknek, altiszteknek, napibéres szolgálknak, továbbá a nem állami középiskolai, nem állami polgári iskolai, nem állami elemi iskolai és nem állami kisdédóvóintézeti igazgatóknak, tanároknak, tanítóknak, kisdédóvónőknek és menedékházvezetőknek törvény és illetményszabályzat alapján az államkincstárból járó mindennemű rendszeres illetményt, nevezetesen fizetést, személyi pótlékot, lakáspénzt, lakáspénzpótlékot, ruhailletményt, háborús segélyt, havi drágasági segély, családi pótlékot, képesítési pótlékot, ötdéves pótlékot igazgatói, osztályfőnöki, jegyzői stb. díjat, kedvezményes ellátást, fizetési előleget, félévi özvegyi ellátást, fizetéskiegészítő államsegélyt és általában minden olyan járandóságot, amely az állandó illetmények számfejtő-könyvében kerül feljegyzésre, valamint későbbi rendeletekkel megállapítandó egyéb járandóságot.

Ki van véve a pénzügyigazgatóságok hatásköréből a hitoktatók járandóságainak utalványozása, ami technikai okokból továbbra is a minisztériumban marad.

70 A pénzügyigazgatóságok a következő helyeken vannak: 1. Balassagyarmat, 2. Budapest főváros (Fővármház), 3. Budapest vidéke (ide tartozik egész Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Esztergom vármegye), 4. Debrecen, 5. Eger, 6. Győr, 7. Gyula, 8. Kaposvár, 9. Komárom (Újváros), 10. Makó, 11. Miskolc, 12. Nyíregyháza, 13. Pécs (ez idő szerint Sásd), 14. Sátoraljaújhely, 15. Sopron, 16. Szeged, 17. Szekszárd, 18. Székesfehérvár, 19. Szolnok, 20. Szombathely, 21. Veszprém, 22. Zalaegerszeg).

Minden alkalmazott, akinek járandóságainak utalványozása a pénzügyigazgatóságok hatáskörébe megy ár, ahhoz a pénzügyigazgatósághoz tartozik, amelynek a járandóságait fizető állampénztár van alárendelve.

Sajnos, a Budapest fővárosi és a Budapest-vidéki pénzügyigazgatóságok éppen ez idő szerint nagyobb arányú átszervezés előtt állanak és ezért a kerületekbe tartozó

tanszemélyzet illetményeinek utalványozását egyelőre nem vehetik át. Az a decentralizáció tehát, amelyet a fentiekben ismertettünk, a Budapest fővárosban, Pest és Esztergom vármegyék területén működő tanszemélyzet illetményeinek utalványozása tekintetében csak későbbi időpontban, valószínűleg 1922. évi január hó 1-től fog külön rendelettel életbe lépni, 1921 az ország területének többi megmaradt részén azonban már folyó évi július hó 1-vel hatályba lép.

Az új helyzet lényege a következő:

A tanszemélyzetnek eddigi viszonya szolgálati, fegyelmi és egyéb tekintetben a legkevésbé sem változik. A pénzügyigazgatósággal semmi szolgálati viszomba nem kerül. A kinevezést, előléptetést és egyéb személyi ügyeit változatlanul ugyanazok a hatóságok és szervek fogják intézni, mint eddig. Míg azonban eddig kinevezés, előléptetés, áthelyezés stb. esetén az ezeket kimondó miniszteri rendeleten kívül a minisztériumban kellett mindenki számára a második aktát is elkészíteni az illetmények megfelelő kiutalására, amely utóbbi eljárás sokkal hosszadalmasabb eljárás, és sokkal több kézen megy át a könyvelés megfelelő elvégzése végett, mint az első, addig a jövőben ez a második ügyirat nem minisztériumban fog készülni 30-40 ezer érdekelthez képest, hanem 22, illetve egyelőre 20 részre megoszolva egyszerre 20 helyen, amiből magából nyilvánvalóan a változtatás célszerűsége.

A pénzügyigazgatóság az utalványozáshoz szükséges adatokat, illetve az utalványozásra vonatkozó konkrét utasítást rendszerint magától a minisztériumtól fogja kapni, 100a felsorolt rendeletekben pontosan meg vannak jelölve azok az esetek, amikor az adatokat a kir. tanfelügyelőnek, illetve a középiskolai igazgatónak kell a pénzügyigazgatósággal közölnie.

Az új berendezés várt következményeit legjobban a kultuszminiszteri rendelet befejező szavai jellemzik. Remélem, hogy az átmenet nehézségeinek leküzdése után hamarosan tapasztalható lesz a decentralizációnak üdvös következménye, ami egyrészt a közoktatásügyi közigazgatás jelentékeny gyorsulásában, másrészt járandóságaik késedelmes folyósítása miatt az érdekeltek részéről megérthető nyugtalanságnak megelőzésében fog nyilvánulni.

Az új költségvetési év tehát, amely összeesik a tanévvel, szerencsésen indul. Az új állami költségvetés, mint az arról szóló cikkből kitűnik, biztosítja nagyvonalú és erőteljes kultúrpolitikai tevékenység lehetőségét. A decentralizáció pedig megszünteti a közoktatásügyi közigazgatás legnagyobb hiányát, amit követni fognak már jól előkészített további nagy jelentőségű alkotások és újítások, mind a szervezet, mind az iskolák belélete tekintetében.

A magyar közoktatásügy vezetése erős és biztos kezekben van. A közoktatásügy minden munkásának éreznie kell, hogy a haza tőle is a legnagyobb teljesítményt várja.

5. A hitfelekezeti tanítók államsegélyeinek gyorsabb utalványozása

Alapszöveg: Magyary Zoltán: A hitfelekezeti tanítók államsegélyeinek gyorsabb utalványozása. *Néptanítók Lapja* LIV. évf. (1921) 26- 29. sz. 31-32.

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadása): Nincs.

Bibliográfia: MŰK bib. 1940 216. (4. tétel); Göbel bib. 1974 11. (5. tétel); Andrassy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 163. (5. tétel); Saád 2000 0

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium Hivatalos Közlönyének 18. számában e sorokkal egyidejűleg jelenik meg a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak 1921. évi 124.000. számú rendelet a fizetéskiegészítő és azzal egy tekintet alá eső államsegélyekben részesülő nem állami elemi iskolai tanítók, tanítónők és óvónők államsegélyeinek ideiglenes 5utalványozásáról. Ez a rendelet kiegészítése tanszemélyzet illetményei utalványozásának decentralizálásáról szóló, s a legutóbbi számunkban ismertetett rendeletnek.

Az utóbbinak ismertetésében kifejtettük, hogy a decentralizáció azt a célt szolgálja, hogy a fizetésben, vagy fizetéskiegészítő államsegélyben részesülő állami és nem állami tanítók, tanárok stb. illetményében beálló változás esetén a magasabb illetmény utalványozása 10rövid idő alatt megtörténhessék, ami különösen nagy tömegeket egyszerre érintő illetményutalványozás esetén fontos. Amikor például a kormány rendkívüli segínyt vagy lakbérpótlékot engedélyez az állami és fizetéskiegészítésben részesülő nem állami tisztviselők nagy tömege részére, ez a kultuszminisztériumban mindannyiszor nagy munkatorlódást okozott és elkerülhetetlen késedelemmel járt. A jövőben az ilyen utalványozás megszlik és 15pénzügyigazgatóságok közt és ez által többszörösen gyorsul.

Nem nyilvánul azonban a decentralizáció hatása ilyen feltűnő mértékben akkor, amikor nem valamely állomáson lévő tanerő illetményében beálló változásról, hanem az állomáshelyen történt változás után az új tanerő illetményének első folyósításáról van szó. Ilyenkor ugyanis a miniszternek magának kell fenntartania az első utalványozásra való 20utasítás kiadását, új kinevezés vagy állásváltozás esetén tehát nem lehet a minisztériumot kikapcsolni és pénzügyigazgatóságot az utalványnak saját elhatározásából való kiadására felhatalmazni. Az első illetmény utalványozása azonban eddig a hitfelekezeti kisedővónők választása után sokszor hónapokig, sőt félévénél is tovább húzódott, mert az eddig csak a választásnak egyrészt az egyházi főhatóság, másrészt pedig a közigazgatási bizottság és a 25vallás- és közoktatásügyi minisztérium részéről történt jóváhagyás után, illetőleg a jóváhagyással egyidejűleg történt.

Ez a jóváhagyás, amely több fórumtól függ, mindig hosszabb ideig fog tartani, de most megjelenő rendelet következtében a tanítók és óvónők első illetményeinek utalványozásával nem kell többé a jóváhagyást bevárni. Minden tanító és óvónő, akit a fenntartónak arra 30jogosított képviselte: az iskolaszék, vagy felügyelőbizottság stb. megválasztott és ezen az alapon, vagy az egyházi főhatóság felhatalmazása alapján állását bár ideiglenesen el is foglalta és ténylegesen működését megkezdette, ezen túl már ennek a működésének tartamára is meg fogja kapni államsegélyének ideiglenes kiutalványozását abban az esetben is, ha a

választást, valamely okból nem is veszik jóváhagyóan tudomásul, vagyis ha az ideiglenes alkalmazást a végleges alkalmazás nem is követi.

Éppen az utalványozásnak erre az ideiglenességére való tekintettel lehet az eljárást meggyorsítani oly módon, hogy amint valamely hitfelekezeti tanítói vagy óvónői álláson változás történt, amit a kir. tanfelügyelő hivatalból is fegyellemmel kísér, az iskolaszék, illetőleg felügyelőbizottság az alább felsorolandó adatokat haladéktalanul bejelenti a kir. tanfelügyelőnél, aki a választás jóváhagyására hivatott fórumok kihagyásával közvetlenül a miniszternek tesz javaslatot az illetményeknek ideiglenes utalványozására, ami a minisztériumban és a pénzügyigazgatóságnál soron kívüli elintézkést fog nyerni.

A választás elbírálása és az illetmények véglegesen való utalványozása az eddigi módon fog ezen túl is lebonyolódni, de az érdekelt tanító vagy óvónő fizetésének élvezetében, nem pedig fizetés nélkül fogja azt bevárni.

Az adatok, amelyeket az iskolaszéknek, illetőleg felügyelőbizottságnak az államsegély utalványozása céljából a kir. tanfelügyelőnél be kell jelentenie, a következők :

1. Az iskola, illetőleg óvoda helyének és jellegének megjelölése.
2. A megválasztott tanító, tanítónő vagy óvónő neve.
- 50 3. Mikor választott meg? (év, hó, nap).
4. A megválasztás egyházi részről jogerős-e? Illetve van-e egyházi főhatósági felhatalmazása (általános vagy esetre szóló) állásának megerősítés előtt való ideiglenes elfoglalásához?
5. Állását mikor foglalta el (év, hó, nap).
- 55 6. Oklevelét hol és mikor szerezte meg?
7. Megválasztásakor igazolta-e, hogy nem áll hivatalvesztés büntetés, illetve a tanítói pályán való működéstől eltiltó fegyelmi büntetés hatálya alatt? Mely hatóság bizonyítványával igazolta ezt?
8. Első ízben nyert-e alkalmaztatást? Ha nem, mi volt megelőző állomása?
- 60 9. Korábbi állomáshelyén volt-e államsegélye és az milyen számú rendelettel utalványoztatott ki?
10. Ki volt a tanító, tanítónő, óvónő elődje?
11. Elődjének államsegélye milyen számú rendelettel volt kiutalványozva?
12. Az állás milyen címen üresedett meg, nevezetesen:
65 a) a tanító, tanítónő, óvónő elődje meghalt-e, vagy holtta nyilvánított-e? Ha igen, mikor?
b) A tanító, tanítónő, óvónő elődje nyugdíjaztatott (végkielégített)-e? Ha igen, milyen számú rendelettel?
c) A tanító, tanítónő, óvónő elődje a tanítói, óvónői pályáról lelépett-e? Lemondása
70 elfogadtatott-e, mikor és ki részéről?
d) A tanító, tanítónő, óvónő eltűnt-e? Ha igen, az állás betöltésére az engedélyt mely rendelet adta meg?
f) Ha az állás újonnan szerveztetett, mi a szervezéséhez való előzetes hozzájárulást tartalmazó miniszteri rendelet száma?
- 75 g) A tanító, tanítónő, óvónő helyi javadalmában a személyi változással kapcsolatban nem állott-e be változás és ha igen, mi az?

Abban az esetben, ha a tanítónak, tanítónőnek, óvónőnek korábbi elemi iskolai tanítói, illetőleg óvónői szolgálata még nem volt, akkor a kir. tanfelügyelőhöz a bejelentéssel együtt a képesítő oklevelet (eredetben, vagyis hiteles másolatban), ha pedig megelőzőleg államsegélyt 80nem élvező iskolánál, illetőleg óvódánál működött, akkor képesítő oklevelén kívül összes szolgálati bizonyítványait is be kell mutatni.

A rendelet a fentiekén kívül még egy fontos újítást is tartalmaz, azt tudniillik, hogy azoknak a rendes tanítóknak, tanítónőknek és óvónőknek, akik első ízben nyertek alkalmazást a tanítói, illetőleg óvónői, pályán, a hivatali esküt^{cx} a kir. tanfelügyelő kezébe az állás 85ideiglenes elfoglalásától számított két hónapon belül le kell tenniök. Eddig csak az állásukban véglegesített tanerők tették le az esküt.

Ez a rendelet is tehát a hitfeletkezeti tanszemélyzetnek egy jogos sérelmét van hivatva megszüntetni és az egyházi főhatóságok épp ezért készséggel adták ahhoz hozzájárulásukat, annyival is inkább, mert biztosítást nyertek aziránt, hogy ha az ideiglenes utalványozással 90szemben különleges aggályaik volnának, felszólalásuk esetén a miniszter a további kifizetés beszüntetése iránt azonnal intézkedni fog.

6. Az új indemnítási törvényjavaslatról

Alapszöveg: Magyary Zoltán: Az új indemnítási törvényjavaslatról. *Néptanítók Lapja* LIV. évf. (1921) 48-52. sz. 7-8.

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadása): Nincs.

Bibliográfia: MÜK bib. 1940 216. (5. tétel); Göbel bib. 1974 12. (6. tétel); Andrassy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 161. (6. tétel); Saád bib. 2000 0

A kormány a nemzetgyűlésnek december hó 10-én tartott ülésén új indemnítási törvényjavaslatot terjesztett elő, mert az 1921-22. költségvetési évre szóló költségvetési törvényjavaslat még letárgyalva nincs és az ez idő szerint fennálló indemnítási törvény december végével lejár. Az új indemnítási törvény 1922. év június hó végéig terjeszti ki a 5most lejáró indemnítási törvénynek a hatályát. A törvényjavaslatnak elfogadása esetén tehát továbbra is biztosítva lesz az állami háztartásnak törvényes továbbvitele.

Az utóbbi éveknek parlamenti nehézségei miatt az indemnítási törvényjavaslatokat a kormány kénytelen arra felhasználni, hogy különböző olyan kérdések szabályozására, amelyek a törvényhozásnak vannak fenntartva, de oly sürgősek, hogy különálló törvény 10megalkotásáig nem várhatnak, s néhány paragrafusba^{cxii} tömöríthetők, az indemnítási törvény keretében szerezzék meg a lehetőséget.

A most benyújtott törvényjavaslatban a vallás- és közoktatásügyi tárcát illető paragrafusok is nagyobb számban vannak. A tanítóságot főleg kettő érdekli.

Az egyik a 20. § amely így szól: A vallás- és közoktatásügyi miniszter 15felhatalmaztatik arra, hogy rendeleti úton állapíthassa meg, hogy az elemi népiskolai tanítóknak és tanítónőknek, a kisebb képesítésű gazdasági szaktanítóknak (szaktanítónőknek), továbbá az óvónőknek az állami tisztviselői fizetési osztályokba való sorolása, valamint illetmény és nyugdíjügyi viszonyainak rendezéséről szóló 1918: VIII. úgynevezett néptörvénynek mely rendelkezései maradtak az 1920: I. tc. 1. §-a alapján érvényben, továbbá 20arra is, hogy e rendelkezések némelyikét, nevezetesen a tanítók, tanítónők és óvónők fizetési osztályokba való sorolására, valamint az iskolafenntartókkal szemben támasztható igényekre vonatkozókat az idézett úgynevezett néptörvény végrehajtásának során felmerült szükséghez képest a pénzügyminiszterrel egyetértőleg módosíthassa és kiegészíthesse.

Erre a törvényes felhatalmaszásra azért van szükség, mert az 1920. évi XI. 25törvénycikk, amely az első lépés az ország megcsonkítása következtében előállított tisztviselőprobléma megoldása felé, akként rendelkezik, hogy mindazok a rendelkezések, amelyek a tényleges szolgálatban álló állami, államvasuti és vármegyei tisztviselőknek és egyéb alkalmazottaknak illetményei tekintetében az úgynevezett népköztársaság szervei által tétettek, úgy, ahogyan azok az alkotmányosság helyreállításáról szóló 1920. évi I. tc. hatályba 30lépésének időpontjában fennállottak, továbbra is hatályban maradnak mindaddig, amíg hatályon kívül nem helyeztetnek, vagy nem módosíttatnak. Ezek közé a rendelkezések közé tartozik az úgynevezett VIII. néptörvény is. Ez azonban az 1920. évi I. tc. hatályba lépésének idején csak részben volt végrehajtva és több a gyakorlatban végre sem hajtható rendelkezésének megfelelő új rendelkezésekkel való pótlása, tehát a néptörvény módosítása,

35részben pedig hatályon kívül helyezése iránt a pénzügyminisztériummal már akkor tárgyalások voltak folyamatban. Különösen szükségesnek mutatkozott a tanítóknak és óvónőknek fizetési osztályokba sorolására, valamint az iskolafenntartókkal szemben támasztható igényekre vonatkozó rendelkezéseknek a gyakorlati lehetőség szempontjából való némely módosítása, amelyeknek új jogszabály alakjában való megállapítása és 40közzététele a jogrend és az illetményrendszerre vonatkozó rendelkezések szükséges világossága érdekében elengedhetetlen. Ennek a szakasznak alapján tehát a vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmazást kap a felsorolt kérdéseknek rendeleti úton való szabályozására addig, amíg ezekről a kérdésekről megfelelően előkészített törvényjavaslat lesz előterjeszthető. A rendelet megjelenése után a Néptanítók Lapja részletesen ismertetni 45fogja.

A 22. § így szól: Felhatalmaztatik a minisztérium, hogy az 1883: I. tc.-ben említett, középiskolai végzettséghez kötött, egyes hivatali állások betöltése, illetőleg szakvizsgálatokra bocsátás tekintetében képesítő hatállyal ruházhassa fel olyan legalább négy évfolyamú egyes tanintézetek elvégzését, amelyekben a felvétel kelléke a középiskola négy alsó osztályának 50befejezése.

Ugyanez a szakasz, mint a Néptanítók Lapja f. évi 32. számában megírta, önálló törvényjavaslat alakjában már szeptember óta a nemzetgyűlés asztalán van, de mindig nem kerülhetett tárgyalás alá, pedig mielőbbi törvényerőre emelkedése különösen a tanítói oklevéllel bírók számára nagy fontosságú. Ezért illesztett be ennek az indemnitási 55törvényjavaslatnak keretébe, amely előreláthatólag még ebben a hónapban tető alá kerül.

A tárcát érintő szakaszok még: 12. §, amely a budapesti Pázmány Péter tudományegyetem növénykertjéül a Margitszigeten kijelölt területnek más, növénykert létesítésére és az egyetemi oktatás céljára alkalmasabb területtel való kicserélését teszi lehetővé és a 21. §, mely a középiskolai tanárookra kötelezően kiterjeszti a 35 évi szolgálati 60időt. Az állami nyugdíjtörvény: az 1912. évi LXV. tc. 88. §-a ugyanis módot adott az állami középiskolai tanároknak, hogy válasszanak abban a tekintetben, vajjon a régi nyugdíjtörvény: az 1885: XI. tc. hatálya alá akarnak-e tartozni, amely a tanárok kötelező szolgálati idejét 30 évben állapította meg vagy az új nyugdíjtörvény határozmányai alá, amely teljes nyugdíjra igényt adó szolgálati idejüket 35 évre emeli ugyan fel, de ezzel szemben több 65modern kedvezményben, így többek között lakbérnyugdíjban is részesíti őket. A választást tartalmazó nyilatkozat megtételére mindössze 6 hónap állott rendelkezésükre, amelynek ideje alatt körülbelül 2/3 rész megmaradt a régi törvény határozmányai mellett és csak 1/3 része választotta az újat. A később a nem állami tanárookra, megalkotott új nyugdíjtörvény, az 1924. évi XXXVI. tc. 91. §-a hasonló rendelkezést tartalmaz a nem állami tanárookra nézve, 70minthogy azonban az abban is kitűzött 6 havi határidő lejárta előtt kitört a háború, a nem állami tanárok a választás megtételére a háború befejezését követő 6. hónap végéig halasztást kaptak. Az időközben lényegesen megváltozott gazdasági viszonyok következtében azonban előnyösebbé lett az állami nyugdíjtörvény határozmányainak elfogadása és ezért a nem állami tanárok kivétel nélkül az utóbbinak elfogadása mellett nyilatkoztak. Minthogy azonban ez 75által az állami tanárok nagy része önhibáján kívül kedvezőtlenebb helyzetbe került, mint a nem állami tanárok, ezért mondja ki ez a szakasz a tanárság kérelmére, hogy az összes állami tanárok az új nyugdíjtörvény alá tartozzanak, ami a 35 évi szolgálati idő elfogadását jelenti.

7. A vallás- és közoktatásügyi központi igazgatás 1867 előtti történetének vázlata

Alapszöveg: Magyary Zoltán: *A vallás- és közoktatásügyi központi igazgatás 1867 előtti történetének vázlata. Különlenyomat a Néptanítók Lapja* 55. évf. 16-17. és 40-41. számaiból. Lampel, Budapest, 1922. 16.

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadása): [Magyary Zoltán]: Adatok a vallás- és közoktatásügyi minisztérium történetéhez. Közzéteszi a vallás-és közoktatásügyi minisztérium elnöki ügyosztálya. *Néptanítók Lapja* LV. évf. (1922) 16-17. szám 2-4.; A vallás- és közoktatásügyi központi igazgatás 1867 előtti történetének vázlata. *Néptanítók Lapja* LV. évf. (1922) 40-41. sz. 21-22. Az első cikk a szerző nevének feltüntetése nélkül jelent meg. Magyary személyére a különlenyomat szövegéből (szövegközléséből), valamint az affiliációból lehet következtetni. A 70/ex./1867/eln. VKM körrendelet szövegéig a 40-41. szám; onnantól a 16-17. szám szövege olvasható. Utóbbi közli Eötvös egy levelét a hercegprímáshoz, valamint az 1867-1919 közötti vallás-és közoktatásügyi miniszterek és államtitkárok listáját, amely időközön kívülisége miatt a különlenyomatba nem került be. Ezt a két szöveget (mely a cikk része) a Jegyzetekben közöljük.

Bibliográfia: MÜK bib. 1940 216. (6.tétel); Göbel bib. 1974 12. (7. tétel); Andrássy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 161. (7. tétel); Saád bib. 2000 (3.tétel) [a címleírásból a „történetének” szó kihagyva]. (Az eredeti folyóiratcikkek leírása egyik bibliográfiában sem szerepel).

A vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak 1867-ben történt felállítása előtti mintegy száz év alatt fejlődött ki a központi hatalomnak a vallás- és közoktatásügy terén gyakorolt befolyása.

A közoktatás feladatait Szent István^{cxiii} óta az egyházak és részben a községek saját hatáskörükben látták el. Az állami élet és a közigazgatás akkori fejletlensége egészen a 18. századig nem engedte, hogy a kormány, helyesebben a király a közoktatás terén rendszeres működést fejtessen ki. A közoktatás ügye Mária Terézia^{cxiv} alatt lett állami igazgatási feladattá.

A vallás- és közoktatásügy központi igazgatásának 1867 előtti története három 10korszakra oszlik:

1. *A rendi alkotmány kora, 1848-ig.*
2. *A felelős magyar minisztérium kora, 1848-49-ben.*
3. *Az abszolutizmus kora, 1849-1867-ig.*

I. A rendi alkotmány kora

A közoktatásügy fölött való állami befolyás úgy fejlődött ki, hogy a rendek elismerték a magyar királynak azt a jogát, hogy az egyházi politikát az országgyűlés befolyása nélkül intézze, és ezen az úton, az egyház és iskola közötti szoros viszonyból fogva hatalma szükségképpen kiterjedt a közoktatás ügyére is. Az 1715. évi LXXIV. tc. és az 1723. évi SLXX. tc. kifejezetten is elismerik a királynak azt a jogát, hogy az ország minden szemináriuma, konviktusa és kollégiuma fölött felügyeletet gyakoroljon abban az irányban, hogy alapításuk céljának megfeleljenek-e.

Ebben az időben az állami főkörmányhatóságok a m. kir. udvari kancellária, a m. kir. helytartótanács és a m. kir. udvari kamara voltak, amelyeket kormánysszékeknek, 10dikasztériumoknak szokás nevezni.

Az I. Ferdinánd által szervezett és egész fennállása alatt Bécsben székelő m. kir. kancellária útján gyakorolta a király a törvényhozó és a végrehajtó hatalom körüli jogait. A király a belügyekben, még pedig a beligazgatás összes ágaira nézve, a pénzügyi és a hadügyi ágazat kivételével, mindig a kancellária útján bocsátotta ki rendeleteit, többnyire a m. kir.

15helytartótanácsához. Az erdélyi udvari kancellária lényegileg hasonló hatáskörrel bírt a maga területén.¹⁶

A végrehajtó hatalomnak központi gyakorlása a *m. kir. helytartótanácsban* összpontosul. Ez a kormánysházák előbb Pozsonyban, utóbb Budán székeltek és a felosztásáig lényegében megtartották új szervezetét és az ország kormányzata körül való elég tág hatáskörét az 1728. évi XCVII-CII. törvénycikkek szabályozták. Erdélynek a *m. kir. helytartótanács*hoz 20-sok tekintetben hasonló hatósága volt az erdélyi főkormánysházák (*gubernium regium*).¹⁷

A *m. kir. udvari kamara* az ország pénzügyi kormányzatát^{cxv} látta el, amely természetesen az akkori viszonyok között a mostaninál nagymértékben eltérő volt.

Amikor az állam igazgatása körébe a közoktatásügyet is bevonta, annak irányítása természetesen ugyancsak ezeknek a kormánysházákaknak az útján történhetett. *Tényleg az 1848. 25előtti korban a kir. kancellária és a kir. helytartótanács állottak a vallás- és közoktatásügyi igazgatás élén*, amely utóbbi dikasztérium az állami igazgatási feladatok fokozatos szaporodásával egyre több szakosztályra (úrbéri, vallásügyi, alapítványi, közlekedési stb. osztályokra) oszlott. Némely ügyekre nézve azonban külön szakbizottságok is voltak a helytartótanács kebelében.

30 Amikor Mária Terézia a közoktatás szervezését elhatározta, az 1760-ban felállított és összes reformjaiban olya nagy szerepet játszó államtanács (*Staatstrat*) előterjesztésére udvari tanulmányi bizottmányt (*Studienhofkommission*) nevezett ki s nyomban szervezett egy ilyet Magyarországon is a helytartótanács kebelében. Az egyházi bizottság, meg a külön tanügyi bizottság rövidebb megszakításokkal egészen 1848-ig fennmaradt. A cs. kir. udvari 35tanulmányi bizottmányt 1808-ban újra szervezték és az 1819-ben átvette az iskolai és tanulmányi alap vezetését is.¹⁸ A *Studienhofkommission* magyar közoktatási ügyekre is gyakorolt befolyást azért, hogy a magyar helytartótanács és az erdélyi főkormánysházák tanulmányi bizottmányába a cs. kir. udvari tanulmányi bizottságból is meg kellett tanácsosokat hívni.¹⁹

40 Mária Teréziának és a többi uralkodóknak 1848 előtt kormánysházákak útján a magyar közoktatásügyre kifejtett befolyása alatt azonban tulajdonképpen csak felügyeletet, nem pedig a közoktatási feladatok egy részének elvégzését kell értenünk. A két *Ratio Educationis* útján csak keretet és szervezet adtak a közoktatásügynek, miközben a külön dinasztikus szempontjaikat is mindig megfelelő figyelemben részesítették, de állami közoktatásról, vagy állami rendes bevételeknek közoktatási célokra való fordításáról nem volt szó. A jezsuita 45rendnek 1773-ban történt felosztása után annak vagyonából létesítették a tanulmányi alapot, és a közoktatásügyi szükségletek kielégítésére fedezet gyanánt ennek az alapnak a jövedelmét szerették kijelölni. Tényleg a magyar államháztartásnak még 1847. évbéli

¹⁶ Kiss István: *Magyar közjog*. 1888. 385. s köv. l. [Nem a Magyar tanítvány Kiss Istvánról (1906-1997), hanem Kiss István (1836-1918) közjogászról van szó].

¹⁷ Uo. 187., s köv. l.

¹⁸ *Mayrhofer's Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder* I. Band. 1895 Einleitung.

¹⁹ Dr. Récsi Emil: *Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve*. 1854. I. 117. l. [Récsi Emil a legkorábbi magyar jogtudós és egyben akadémikus, aki a közigazgatási jogot egyetemi katedrán oktatta. Őt időben csak Zsoldos Ignác akadémikus, közigazgatási jogi író előzi meg, aki soha nem állt katedrán. Előfutárai a magyar Polizeiwissenschaft-művelők. A hazai közigazgatás-tudósok közötti kontinuitás és diszkontinuitás problémája miatt nagyon jelentős, hogy Magyar egy ilyen korai írásában említi Récsit. Récsi Emil tankönyvének említése a *Magyar közigazgatás* (1942) 101. oldalán is megtalálható, vélhetően a szedő hibájából mind itt, mind a névmutatóban (644. oldal) Pécsi Emilként szerepel. Récsi Emilre ld.: Koi 2013 47-71.).

költségvetése sem tartalmaz közoktatásra vonatkozó kiadásokat. Ez a költségvetés 50Fényes Elek²⁰ szerint a következő összegeket irányozta elő:

Budán a felséges udvar számára.....	129.000	ft
Magyarországban fizetett státusadósságokért.....	1.213.000	"
Királyi kormány és ítélőszék.....	2.529.000	"
Só felemelt árából utakra és vizekre.....	288.000	"
Vármegyék és királyi városok belső igazgatására....	5.953.125	"
Végvidéki beligazgatás s épületi költségek.....	1.042.405	"
Magyarországban fekvő rendes sor-		
katonaság fenntartására.....	8.540.000	"
Végvidéki katonaság tartására.....	1.315.541	"
Restanciák az egyenes adóból.....	225.000	"
Jövedelem kezelési költségek.....	6.783.054	"
Bécsbe a centrális birodalom		
kincstárába küldetett.....	6.606.598	"
Összesen:.....	34.262.333	ft

II. A felelős magyar minisztérium kora

Az 1848. évi III. tc. a kormányzókat megszüntette és hatáskörüket a m. kir. független felelős magyar minisztériumra^{cxvi} ruházta.

István főherceg kir. helytartó^{cxvii} *Batthyány Lajos grófot*^{cxviii} 1848. március 17-én nevezte ki ideiglenes miniszterelnökké, őt V. Ferdinánd király^{cxix} másnap megerősítette és felőterjesztésére április 7-én nevezte ki a minisztériumot, melyben a vallás- és közoktatásügyi tárcát *Eötvös József báró*^{cxx} töltötte be.

A miniszterek első feladata minisztériumaik megszervezése és hatáskörük megállapítása volt. Az országos levéltárban őrzött iratok²¹ szerint a *közoktatásügyi minisztérium hatásköre* a következő módon soroltatott fel:

„Egyházi ügy, oktatási ügy.

Iskolák, nevelő és tudományos intézetek és társulatok.

Könyvtárak, museumok.^{cxxi}

Nemzeti régiségek, emlékek gyűjtése és fenntartása.

²⁰ Magyarország leírása. 162. I. Idézi Schwarcz Gyula: *A közokt. reform mint politikai szükséglet Magyarországon* c. művében. 1869. 99. l.

²¹ Országos Levéltár, 3. tétel, VIII. szak, Történelmi folio 2.

Ipartanodák.

Egyházi, közoktatási és egyetemi alapítványok.”

A minisztérium mai hatásköréből egyes részek más minisztériumok hatáskörébe 10váltak utalva. Így a színházak, az Országos Levéltár, jótékony, süket, vak, néma, aggodtak háza stb. intézetek és a zsidók ügyei a belügyminisztérium, az alapítványi jószágok ügyei pedig a pénzügyminisztérium hatáskörébe tartoztak.

A kormányzások tisztviselőit és szolgálait az 1848. évi III. tc. 25.§-a rendelkezési állapotba helyezte, hogy másutt legyenek elhelyezhetők. Érdekes rámutatni, hogy ez az akkori 15rendkívüli helyzet által követelt rendelkezés mennyire rokon a mostani *Aussterbeetat*-val.

Eötvös József bárónak első felterjesztését a nádorhoz a nádori levéltár²² 920/1848. sz. a. őrizi. Szövege szó szerint a következő:

„Fennséges Úr!

Addig is, míg osztályaimat teljesen elrendezhetném, megerősítés végett felterjesztem a következő közhivatalnokokat:

álladalmi altitkár: Szász Károl;

osztályfőnökök: Athanackovics Vazul;

Lónyay Gábor;

Nyéky Mihál;

tanácsnokok: Fábriczky Sámuel;

Pap Endre és

Szőnyi Pál urakat.

Tisztelettel és hódolattal maradván Fennségednek

Budapesten, april 24/1848.

híve

B. Eötvös József

vall. és közok. minist.”

„A kinevezés az előterjesztés szerint megtörténvén, iratok közé, april 25.”

Álladalmi titkár tehát *Szász Károly*^{cxii} lett, míg a későbbi kiváló vallás- és közoktatásügyi miniszter, *Trefort Ágost*^{cxiii} a kereskedelemügyi minisztériumban lett 20státustitkár.

Fokozatosan egészítették ki a minisztérium személyzetét. A tanácsosokat és titkárokat a miniszter előterjesztése a nádor, majd a honvédelmi bizottmány, később a kormányzó, a fogalmazókat és „fogalomgyakorlókat” maga a miniszter nevezte ki. Az 1849. évi

²² Az Országos Levéltárban.

költségvetésben a központi igazgatásnál összesen 70 személy járandóságai vannak 25előirányozva.²³ A vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak öt ügyosztálya volt: 1. katolikus, 2. protestáns, 3. görög nem egyesült felekezeti ügyek, 4. oktatásügy és 5. alapítványi és gazdasági ügyek részére,²⁴ tehát a tulajdonképpeni közoktatással mindössze egy osztály foglalkozott.

A minisztérium számvevőségét a kir. helytartótanáctól vette át. Ebeczky Imre 30helytartósági főszámvevőnek 1848. pünkösd hó 8-án írt jelentése szerint ugyanis a kir. helytartótanács számvevő hivatala hét osztályból, ti. egy úrbéri, 3 ún. közadói, 1 gazdasági, 1 tanulmányi és 1 egyházi osztályból állott. Ezek közül az egyházi, tanulmányi és gazdasági osztályok a másodsámvevő vezérlete alatt a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak adattak át.²⁵

35 A minisztérium működése azonban az ismert politikai viszonyok miatt igen sok nehézséggel járt.

Maga Eötvös mindössze öt hónapig volt miniszter. A kormány 1848. szeptember 11-én lemondott és Eötvös hamarosan önmagát száműzve Svájcba költözött.

Az országgyűlés október 8-án megválasztotta a *honvédelmi bizottmányt* és azt addig, 40míg az ország normális állapotba jöven törvényes kormánya nem lesz, mindazon hatalommal, mellyel az ország kormányának bírnia kell, felruházta. (A képviselőház határozata).²⁶ A honvédelmi bizottmány elnöke Kossuth Lajos^{cxxiv} lett és tagjai voltak a választott képviselőkön és főrendeken kívül az álladalmi titkárok is. Ez a bizottmány vezette 1848. október 8-tól 1849. május 2-ig „a szabadság védelmét” és gyakorolta a 45kormányhatalmat. Ez alatt az idő alatt tehát a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vezetője ténylegesen Szász Károly volt.

Kossuth kormányzó-elnökké történt megválasztása után Debrecenben 1849. május 2-án nevezte ki a *Szemere Bertalan* elnöklete alatt álló minisztériumot, amelyben *Horváth Mihály* csanádi választott püspök volt egészen a világosi fegyverletételig, illetve az augusztus 5011-én tartott utolsó minisztertanácsig a vallás- és közoktatásügyi miniszter.

A kormány és az országgyűlés 1848. december 31-én Debrecenbe menekült, 1849. június 1-jén Pestre, július elején Szegedre, július 31-én pedig Aradra költözött. Már ez a vándorlás mutatja, hogy intenzív közoktatási politika és igazgatás nem fejlődhetett ki.

Jellemző példa a kormány tetterejére és hivatottságára az, hogy működésének első 55hónapjaiban 1848 derekán, amikor még megvolt a nyugodtabb munka lehetősége, az államháztartást megmarkolva milyen rendszeres és sokoldalú költségvetési előirányzatot készített.

A kormány székek számadási és közigazgatási éve november elsejétől október 31-ig tartott. Kossuth Lajos pénzügyminiszter áttért a január elsején kezdődő számadási évre, s 60ezért 1848. év második felére csak csonka előirányzatot készíthetett. 1849-re azonban már teljes költségvetést terjesztett elő, amellyel a képviselőház még Pesten foglalkozott.

²³ Matlekovits: *Magyarország államháztartásának története 1867-1893.* I. 15. l.

²⁴ M. v. Kármán: *Ungarisches Bildungswesen. Geschichtlicher Rückblick bis zum Jahre 1848.* 1915. 156. l.

²⁵ Országos Levéltár, 3. tétel, VIII. szak, Történelmi folio 2.

²⁶ Kossuth Hírlapja. Szerk. Bajza József.

Az 1848 második félévi költségvetés kiadási előirányzata összesen 28.845.507 forintot tett ki, amely összegből a vallás- és közoktatásügyi minisztériumra 825.414 forint esett.²⁷

Az 1849-re készült költségvetés arra az esetre, ha az ország nem lesz kénytelen 65háborút viselni, 62.222.368 forint kiadást irányzott elő, a mely összegből a vallás- és közoktatásügyi tárcára 2.902.394 forint jutott. A pénzügyminiszter e költségvetést kísérő jelentésében azonban ez összeghez hozzáteszi, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter költségvetésében a katolikus iskolákra vonatkozó költségek nem foglaltatnak, mivel ezeknek saját alapjuk van. Ezek a közoktatásügyi miniszter által kezeltetvén, számadási kimutatásuk 70ennek köréhez tartozik.²⁸

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1849. évi költségvetése egyébként a következő címekre oszlott:

A minisztérium személyzete.....	91.968	frt
Az egyetem segélyezése (az úrbér megszűnése miatt).....	44.620	"
Az egyetemenél korszerű reformok.....	79.226	"
József-ipartanoda.....	30.280	"
A népnevelésre.....	132.500	"
Az országban bevett vallások egyházi és iskolai szükségleteire (az 1848. XX. tc. alapján).....	2.500.000	"
Lakbér.....	2.500	"
Fa.....	1.200	"
Számvevőség.....	20.100	"
Összesen:	2.902.394	frt. ²⁹

Megemlítem, hogy míg az 1921/22. évi költségvetésben az ún. *Aussterbeetat* előirányzata a Háborús Utókölségek fejezetén szerepel, az 1849. évi költségvetésben a 75pénzügyminisztérium fejezetében van egy cím a kir. kancellária és egy másik a kir. helytartótanács el nem helyezett személyzetének illetményei számára.

III. Az abszolutizmus kora

A szabadságharc leverése után az abszolutizmus az összbírodalmi eszme és a németesítés céljait szolgálta. A magyar államháztartást Ausztria háztartásával egybeolvasztották. A vallás- és közoktatásügy központi irányítási is új szervek kezében került, amelyek azonban 1849 és 1867 között ismételtén változtak.

5 Ausztriában 1848. március 24-én állították fel a közoktatásügyi minisztériumot, amely 1849. július 28-án vallás- és közoktatásügyi minisztériummá bővült.³⁰ Ennek legfőbb

²⁷ Lukács Béla: *Az 1848/49-iki pénzügy*. 1871.

²⁸ Kossuth Hírlapja.

²⁹ Kossuth Hírlapja.

³⁰ *Mayrhofer's Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder* I. Band. 1895 Einleitung.

irányítása alatt, gróf Thun Leó^{xxxv} miniszter szellemében Magyarországon a cs. kir. helytartóság, mint a legfőbb közigazgatási hatóság látta el a vallás- és közoktatásügyi igazgatás feladatait. A helytartóság 5 osztályra oszolva az ország különböző városaiban 10működött és végezte az alá tartozó kerület közoktatásügyének vezetését és ellenőrzését is.³¹ Hogy azonban mit jelentett a közoktatásügynek gondozása ebben az időben, azt legjobban mutatja az az áldozat, amelyet az osztrák császárság arra fordított. Hazánk közoktatásügye iránt 1851-ben aránylag bőkezűséget mutatott és ebben az évben sem jutott több, mint 69.000 forint az öt kerület, a szerb vajdaság és a temesi bánság népnevelésére és 1516.000 forint Horvát-tórország népnevelésére.³²

1860-ban politikai változás állott be. Visszaállították a magyar, az erdélyi kir. kancelláriát és a helytartótanácsot is és a vallás- és közoktatásügy igazgatási is újból ezeknek a hatáskörébe jutott. A helytartótanácsnak a IV. szekciója foglalkozott a vallás és közoktatás ügyeivel és abból szervezte 1867-ben újból báró Eötvös József, mint alkotmányos miniszter a 20mai vallás- és közoktatásügyi minisztériumot a következő rendelettel:³³

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministertől.

70. ex./1867/eln.

Körrendelet

a Helytartótanács IV-ik Sectióbeli összes személyzetéhez;

és Németh János, segédhivatali igazgatóhoz.

A vallás- és közoktatási magy. kir. ministerium működését f. é. márczius 10-én megkezdendi.

E czélból és míg e ministerium végleges szervezése megtörténik, a következőket rendelem:

I.A fenállott Helytartótanács IV-ik sectiójához, illetőleg a volt magy. kir. udv. Kancelláriához, és ezen túl a vallás- és közoktatási minisztériumhoz tartozó ügyek elintézése, - az igazságügyi – 's úrbírieket kivéve, - egyelőre folytatandó, olyképpen, hogy az ügymenet fennakadást lehetőleg ne szenvedjen.

A 8 osztályhoz tartozó ügyek és tárgyak beosztása további rendeletemig *egyelőre* az eddigi marad; azonképpen a tisztí személyzet is; jelesen:

1-ső ügyosztály: a kat. egyházi kormányzat minden ügye (:eddigi 16-ik osztály:)

2-ik ügyosztály: a kat. egyházi vagyon minden ügyei (:17:) és az elemi tanodai ügy

3-ik ügyosztály: a felsőbb szaktanodák ügyei; (:18:)

4-ik ügyosztály: a középtanodák ügyei; (:19:)

5-ik " : a görögkeleti egyház ügyei; (:20:)

³¹ Dr. Récsi Emil: Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve. 1854. I. 117. l.

³² Schwarcz Gyula idézett műve 117. l.

³³ A vallás- és közoktatásügyi minisztérium elnöki irattárában.

6-ik " : a protestáns egyház és a zsidó vallás ügyei; (:21:)

7-ik " : világi és egyházi alapítványi ügyek; (:22:)

8-ik " : világi alapítványok gazdálkodási ügyei; (:23:)

Az 1-ső osztály személyzete:

Lipovniczky István, c. püspök, tanácsos.

Onderkó János, titkár.

Révey József, fogalmazó.

2-ik osztály személyzete:

Pauer János, c. püspök, tanácsos.

Apt Kamill, titkár.

3-ik osztály személyzete:

Suhajda János, tanácsos.

Staudinger Benedek, r. a. biztos.

Dózsa Imre, tiszt. fogalmazó.

A 4-ik osztály személyzete:

Kotasevics János, isk. ügyi tanácsos.

Szixel János, fogalmazó.

Az 5-ik osztály személyzete:

Mándics Tódor, tanácsos.

Rónay Amadé, titkár.

Natosevics György, isk. ügyi tanácsos.

Schirila János, gyakornok.

A 6-ik osztály személyzete:

Torkos Kálmán, tanácsos.

Odor Rezső, titkár.

Faragó József, fogalmazó.

Gömöry Oszkár, fogalmazó.

Hegedüs Kandid, tanácsos,

Villecz Kamill, titkár.

Bosits Gábor, t. fogalmazó,

iff. *Lászy* József, gyakornok.

A 8-ik osztály személyzete:

Sztankovits Károly, tanácsos,

Gradwohl Ede, címz. tanácsos,

Novák Lajos, titkár,

Rácz Mihály, r. a. titkár,

Molnár Lajos, fogalmazó,

Jankó Kálmán, gyakornok,

*Korizmic*s Antal,

Bozóky Alajos,

Oldalom mellett, az elnöki irodában:

Kárffy Titus, titkár

Hollán Victor, t. fogalmazó.

Kezelésre a segédhivatalba a következők:

Igazgató: *Németh* János,

Segéd: *Machart* Ferenc,

" *Hirth* János.

Irodatiszt: *Maráz* János,

" *Länger* Károly,

" *Nárczisz* József,

" *Sas* István.

Járulnok: *Szabó* József,

" *Oravec*z József,

" *Gyurkovics* Tivadar,

" *Lupták* István,

" *Kerticza* Vazul,

" *Endrey* Gyula,

" *gróf Keglevich* Ödön,

" " *Hugonai* Ferencz,
" *Bányász* Pál,
" *Marinovics* Gyula.

A hivatalsszolgái teljesítendőkre:

Daray Sándor, ajtónálló,

Jánisch "

Póra, hiv. szolga,

Milani "

Labocher "

ifj. Reitter "

Sima "

III. Mi illeti az osztályok által végzett és az osztályvezetői elővizsgálaton keresztülment ügyek felülvizsgálatát és approbációját,

- a) a kat. egyházi, tanulmányi s a többi ügyekre nézve egy később megnevezendő osztályfőnök bizatot meg;
- b) a protestáns egyházi, tanulmányi, továbbá a görög- és zsidó-vallási ügyekre nézve államtitkárom fog intézkedni.

Ugyanez áll a miniszteri rendeleteknek nevében aláírását illetőleg is; később fogván megállapítani, hogy mely ügyek terjesztendőek approbációm és aláírásom alá.

A hivatali helyiségek egyelőre az eddigiek maradnak.

Kelt Budán, március 4-én 1867.

B. Eötvös József s. k.

Az új magyar kormány berendezkedésének sok gondja közt és az idő előrehaladottsága miatt is 1867-re még nem készíthetett külön költségvetést, hanem gazdálkodása alapjául országos határozattal megfelelő átalakítással elfogadta azt, amelyet erre az évre az osztrák kormány 1866 decemberében állított össze. Az ebben a költségvetésben a kormányszékek 20 céljára előirányzott összeget fel kellett osztani az újonnan szervezett minisztériumok közt, és így a vallás- és közoktatásügyre fordított összes állami kiadás kitett 109.990 forintot.³⁴

Az alkotmányos kor első költségvetése az 1868. évi (1868. évi XXVIII. tc.), amely azonban ún. nettó rendszerben készült, azaz az egyes igazgatási ágak céljára csak akkora összeget irányoz elő, amennyire saját bevételeiknek levonása után szükségük van, míg az 1869. évi (1868. évi L. tc.) óta állami költségvetéseink bruttó rendszerben készülnek, felsorolván az összes bevételeket és összes kiadásokat. Ezt a különbséget a költségvetési előirányzatok elbírálásánál figyelembe kell vennünk.^{cxxvi}

³⁴ Matlekovits: *Magyarország államháztartásának története 1867-1893.* I. 15. l.

8. Művelődési politika és közoktatásügyi igazgatás

Alapszöveg: Magyary Zoltán: *Művelődési politika és közoktatásügyi igazgatás. Különlenyomat a Társadalomtudomány 1922. évi 1-2. számából.* K.n., Budapest, 1922. 12.

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadása): Magyary Zoltán: *Művelődési politika és közoktatásügyi igazgatás. Társadalomtudomány II. évf. (1922) 1-2. sz. 63-74.* (Szövegazonos közlések).

Bibliográfia: MÜK bib. 1940 216. (7. tétel) [tévesen 72 l. terjedelemjelzés 12 lap helyett]; Göbel 1974 bib. 12-13. 8. tétel [tévesen 72 l. terjedelemjelzés 12 lap helyett a gépiratban, rostironnal –tévesen- 61-76. pp.-re javítva]; Andrassy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 161. (8. tétel) [tévesen 72 l. terjedelemjelzés 12 lap helyett]; Saád 2000 291. (4.tétel) [tévesen 161-176. kolláció, vélhetően a Göbel gépirat korrekturajelét olvasta a szerző 1-nek].

I. Kultúrpolitikánk kitűzendő céljai és követendő útjai iránt az utóbbi időben fokozódó érdeklődést tapasztalunk. Hivatott és tekintélyes szakférfiak (például Beöthy Zsolt,^{cxxvii} Kornis Gyula,^{cxxviii} Neményi Imre^{cxxix}) vizsgálják azt a kérdést, hogy helyes volt-e kultúrpolitikánk a múltban, nem terheli-e felelősség részben szintén a közelmúlt eseményeiért és viszont milyen új feladatok nyomultak előtérbe oly gyökeresen megváltozott viszonyaink között. Nevelésügyünk történelme is azt mutatja, hogy valahányszor nagy történelmi események rázkódtatásaiból kikerültünk, vagy legalább azoknak első tanulságait levonhattuk, mindannyiszor ráterelődött a közfigyelem műveltségünk állapotára és nagyobb arányú reformok számára vált alkalmassá a talaj. Mária Teréziának a hétéves háborút követő 10békésebb uralkodása alatt készült 1777-ben mindeddig legnagyobb arányú nevelésügyi reformunk, az *első Ratio Educationis*, majd a francia forradalom eseményeinek hatása alatt is 1806-ban a *második Ratio Educationis*, az 1848-at közvetlenül megelőző években pedig nemzeti irányú törvényjavaslatok, majd a kiegyezés után Eötvös Józsefnek és Trefort Ágostnak máig is alapvető jelentőségű népoktatási és középiskolai törvényei jöttek létre. 15Hazánk mai helyzetéből támadó gondolataink is szükségképpen elvezetnek közoktatásügyünk alapos revíziójához és ezért biztos meggyőződése, hogy az eddigi nagybecsű tanulmányok termékeny kultúrpolitikai vitának és nagy jelentőségű közművelődési reformoknak lesznek kiindulópontjai.

Ez a várakozásom készlet a kultúrpolitikai fejtegetésekből rendszerint kikapcsolt más 20fontos kérdésnek vizsgálatára, amely nélkül az amazokra fordított munka nézetem szerint gyümölcsöt nem teremhet. *Ez a művelődési politika és a kulturális közigazgatás szoros összefüggésének a kérdése.* A legtökéletesebb kultúrpolitikai koncepciók és javaslatok ugyanis csak akkor számíthatnak megvalósulásra és a nemzet sorsára való számottevő befolyásra, ha az államhatalom azokat elfogadja és megvalósításukat feladatául tekinti. Más 25szóval kultúrpolitikai tervek és célkitűzések az életben csak a közoktatásügyi közigazgatás útján érvényesülhetnek. A kettő viszonya nagyon hasonlít a zenei koncepcióhoz, amely csak a hangszer közvetítésével juthat a fülekhez. Kulturális közigazgatás magas és helyes célok nélkül sikertelen, sőt káros, viszont bármily kultúrpolitikai törekvés, ha nem ismeri a megvalósítására rendelt közigazgatási organizmust és azzal nem számol, meddőségre van 30kárhoztatva.

Sajnálatos körülmény, hogy e tekintetben a közvélemény tájékoztatatlansága miatt hiányzik a parlamentáris rendszer mellett leghatalmasabb kényszereszköz, a népszerűtlenség azok számára, akik ezt a szoros összefüggést figyelmen kívül hagyják. Míg az előadó művésszel szemben oly nagyok az igényeink, hogy tőle hangszerén való jártasságban 35virtuózitást kívánunk, politikusainknál nem ritka, hogy vállalkoznak „koncepcióiknak” felelős állásban való eljátszására anélkül, hogy a közigazgatás hangszeréhez eléggé értenének és a nemzet csak nagy sokára jön rá előrelátható meddőségükre.

A kérdés tehát, amelyre a választ keressük, az, hogy a történelem ítélőszéke előtt helytálló *művelődéspolitikai program a végrehajtásban milyen követelményeket támaszt a közigazgatással szemben?* Milyen szervezetre van evégből szükség és mely feltételek mellett tudja az a művelődéspolitikai célt sikerrel szolgálni?

Ezúttal magának a vallás- és közoktatásügyi minisztérium működésének vizsgálatára szorítkozunk, különös tekintettel annak az utolsó évben egysége program szerint megvalósított szervezeti reformjára. Mivel azonban a vidéki közigazgatás szervezése és a 45ellenőrzése is a minisztérium hatáskörébe tartozik és ezért a felvetett kérdés tulajdonképpen az egész vallás- és közoktatásügyi igazgatás organizációjának problémáját jelenti.

II. Ha a vallás- és közoktatásügyi minisztérium ügykörében felmerülő feladatokat alaptípusokra igyekszünk visszavezetni, akkor öt ilyent kell megkülönböztetnünk. Ezek:

1. a szó szoros értelmében vett közigazgatás. A minisztérium az ügyek túlnyomó részében vagy törvényeket és rendeleteket hajt végre: kötött tevékenység, vagy a törvények és jogszabályok keretében old meg konkrét feladatokat, konkrét ügyeket intéz el, például iskolában szorgalmi időt meghatározza, tanárt áthelyez, fizetést 5folyósít, tankönyvet engedélyez, megrendelést bocsát ki, számlát utalványoz alapítványt fogad el és vesz kezelésbe stb.
2. Bíraskodás.
3. Az ügynevezett kormányzati tevékenység, amely jelenti a közoktatásügy irányítását és 10fejlesztése alapelveinek megállapítását, ezek megvalósítása előfeltételeinek, úgymint szervezetnek és költségeknek biztosítását, tehát a szervezést, költségvetési előirányzat megfelelő összeállításáról való gondoskodást és a közoktatás területére vonatkozó jogszabályok előkészítését, tehát törvényjavaslatok és rendeletek készítését minden szükséges szempontból.
4. A költségvetési hitel felhasználásával és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kezelésében álló alapok és alapítványok vagyonával való gazdálkodás támogatására szükséges könyvelés, végül
5. a segédhivatali ügykezelés.

Ezek a funkciók összefolynak kívülállók szeme előtt, de mindegyiknek megvan a 20többbitől élesen elütő karaktere.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium által végzett adminisztratív munka óriási tömegű. A tömegnek beszédes, bár csak formai bizonyítéka az utolsó 10 év aktaforgalma. A vallás- és közoktatásügyi minisztériumban 1912-ben 218.863, 1913-ban 243.148, 1914-ben 208.503, 1915-ben 193.816, 1916-ban 210.228, 1917-ben 244.909, 1918-ban 268.595, 1919-25ben 224.980, 1920-ban 180.511, 1921-ben pedig 184.993, tíz év alatt együttvéve tehát 2.178.546, azaz csaknem 2 és ¼ millió volt az ügyiratok száma. Ebből az aktatömegből túlnyomó rész a szó szoros értelemben vett közigazgatás: a törvény végrehajtása és konkrét ügyeknek a jogszabályok korlátai közt való elintézése. Mindezeknek igen nagy része pedig utalványozással kapcsolatos. A közigazgatásnak is majdnem minden lépéséhez pénz kell. A 30vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak 1921/22. évi költségvetési előirányzata 1.131.828.708 korona kiadást irányzott elő, amely összeg a költségvetési előirányzatnak felhasználása és kiutalványozása a közigazgatás munkájának nagy részét teszi ki és ez a múltban mind a minisztériumban volt centralizálva, nem lévén a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak 1921. évi július hó 1. előtt az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. 35törvénycikk által ügynevezett alárendelt utalványozó hatóságai, amelyek közt költségvetési hitelt részben feloszthatta és annak utalványozását azokra bízhatta volna.

A minisztériumban az egész országból feltorlódó adminisztratív munka nagy számú személyzetet is kíván. A létszám ez idő szerint 130 fogalmazói karbeli, 270 számvevőségi, 150 fogalmazási és számvevőségi munkára berendelt tisztviselő, 100 segédhivatali tisztviselő, 40 230 napidíjas és 135 altiszt, összesen tehát több mint 1000 ember.

Ilyen aktamennyiség és ekkora személyzet együttvéve oly nehézkes, hogy pusztán tömegénél fogva decentralizációt kíván. Ilyen nagy tömegnek egy helyen való feldolgozásában az időnkinti torlódás elkerülhetetlen, teljes centralizáció mellett pedig a torlódás hatása az egész országban mindenütt érezhető. A nagy személynak kellő oktatása, 45nevelése és fegyelmzése is állandóan igen nagy energiát köt le. Ezért szükséges volt a vallás- és közoktatásügyi minisztérium ügykezelésében decentralizációt végrehajtani.

A decentralizációs lehetősége azonban a közigazgatásnak az attól minden részletében elválaszthatatlan anyagi szükségletekkel való kapcsolatnál fogva az utalványozási jog decentralizálásán múlik. Számottevő ügyméretet nem lehet a miniszterumról elhárítani akkor, 50ha az utalványozás jogát is a költségvetési javadalom egy részére nézve más szervre bízni nem lehet, más szóval a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak alárendelt utalványozó hatóságra volt szüksége. Alárendelt utalványozó hatóságnak a számviteli szabályok szerint szükségképpen kell számvevőséggel bírnia s azon kívül a célszerű területi decentralizáció érdekében kívánatos, hogy lehetőleg egyenletesen legyen elosztva.

55 Ezért csak két megoldás jöhetett szóba. Az egyik az, hogy építsünk ki a vallás- és közoktatásügyi minisztérium számára kellő számú ilyen új alárendelt utalványozó hatóságot. Erre a célra a legnagyobb számban és legegyszerűsebben elosztott külső szervek, a kir. tanfelügyelőségek igénybevételenek gondolata merült fel, ezeknek hatásköre azonban csak az alsófokú iskolákra terjedvén ki, általános decentralizáció alapjául nem szolgálhattak, nem is 60szólva arról, hogy vezetőik között inkább pedagógiai, mint közigazgatási képzettségűek vannak túlsúlyban. Azonkívül ezek nem rendelkeznek számvevőséggel, tehát számvevőséget kellett volna mellettük szervezni, amihez nagy számú számvevőségi szakszemélyzetre és a mai viszonyok közt vidéken is leküzdhetetlen nehézségek miatt meg nem szereshető helyiségekre lett volna szükség.

65 A másik megoldási lehetőség az volt, hogy a meglevő legjobban kiépített külső utalványozási szervezetet vegyük igénybe, a m. kir. pénzügyigazgatóságokat. Ezek ugyan eredetileg a pénzügyminiszternek alárendelt utalványozó hatóságai, de számvevőséggel és utalványozásban gyakorlott személyzettel bírnak, amelyek a pénzügyminiszterrel való egyetértés útján, meghatározott keretek között utalványozásra és azzal kapcsolatos könyvelési 70munkálatokra más miniszter által is igénybe vehetők. A többnyire megyeszékhelyen lévő 22 pénzügyigazgatóság és 1 pénzügyigazgatósági kirendeltség a területi megosztás igényének is megfelel.³⁵

A vallás- és közoktatásügyi miniszterium költségvetésében a folyó évre előirányzott 1.131 milliónyi kiadásból 53 % a személyi járandóságokra esett s csak 47 % a dologi 75kiadásokra. Az előirányzat túllépését jelentő újabb több százmilliónyi kiadás legfőképpen a

³⁵ A szervezeti szempontból legkívánatosabb megoldás, amely a vármegyei közigazgatás államosításának gróf Tisza István kormánya által 1914-ben elkészített javaslata alapján már a komoly előkészítés stádiumában volt, az lett volna, hogy az állami tisztviselővé lett alispán lett volna fel egyúttal más miniszterek is hasonló hatáskörrel. Ezáltal az a helyzet alakult volna ki, hogy megyéenként két alárendelt állami utalványozó hatóság volna: az egyik a pénzügyigazgató, a pénzügyi igazgatás nagy számú szükségletének kielégítésére, a másik az alispán a többi kormányzati ágak decentralizálható utalványozásának ellátására. Ez a terv azonban a közigazgatás államosításának elmaradása következtében, ami közigazgatásunk reorganizálása érdekében a legideálisabb megoldás volna, mindeddig nem valósulhatott meg.

tisztviselői illetmények újabb emeléséből állott elő, aminek következtében ez az arány a személyi járandóságok javára és a dologiak terhére még jobban eltolódott. Viszont a személyi járandóságok különösen a mai megélhetési viszonyok között különösen gondos és gyors adminisztrációt kívánnak, az érdekelteknek megélhetési gondjaiktól való lehető 80megszabdítása és ez által hivatásszerű kötelességeik ellátására való felszabadítása érdekében. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium munkájában tehát nemcsak a legnagyobb részt foglalja el a személyi járandóságok adminisztrációja, hanem egyúttal a legkényelmetlenebb és legkényesebb ügykörét is alkotja. Ezért a minisztérium komoly tehermentesítése másként, mint a személyi járandóságok utalványozásának decentralizációja 85útján nem volt elérhető.

Gyakorlati megoldásul tehát ez idő szerint kizárólag a pénzügyigazgatóságok igénybevétele kínálkozott. Nehogy azonban az egységes kultúrpolitikai irányítás csorbát szenvedjen, a minisztérium diszkrécionárius hatáskört nem adott át, hanem a pénzügyigazgatóságokat csak pusztán utalványozási és számvevőségüket könyvelési teendőkre 90használja fel.

A decentralizáció terjedelmének megállapítására nézve a következő szempontok voltak irányadók:

Mivel minden állandó illetmény élvezetében lévő állami alkalmazott, valamint minden államsegélyt élvező nem állami alkalmazott (tanár, tanító, óvónő, lelkész stb.) részére a 95számvevőségnek külön személyi számlát kell vezetnie és a vallás- és közoktatásügyi tárca terhére körülbelül 45.000 ember részesül névre szóló utalvány alapján illetményben, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium számvevőségének 1921 júniusáig kereken 45.000 személyi számlát kellett vezetnie. Ez magában is tekintélyes munka. De a munkák megítélésénél különösen figyelembe kell még azt is venni, hogy ezek a járandóságok legnagyobb részben 12 100havi részletben fizetendők, tehát 12 részletben kerül a lerovásuk is a számlán könyvelésre, ami a 45.000 számlának évenként legalább 12-szer, számfejtés alá eső számláknál pedig évenként 24-szer, sőt 36-szor való kézbevitelét teszik szükségessé. Ezért a legkiadósabb decentralizáció az állandó illetmények utalványozásának és könyvelésének az alárendelt utalványozó hatóságra való áthárítása útján érhető el. A legtömegesebb testületek a 105középiskolai tanári, a polgári iskolai tanári, az elemi népiskolai tanítói és a kisdóvodai testületek. A decentralizáció kiépítésében a kellő fokozatosság érvényesítése érdekében a decentralizációt egyelőre ezekre (az államiakra és állami illetménykiegészítésekben részesülő nem államiakra) terjesztettük ki és az a 20 vidéki pénzügyigazgatóságra nézve 1921. évi július hó 1-től, kettőre és a kecskeméti pénzügyigazgatósági kirendeltségre nézve pedig 1922. évi január hó 1-ről lépett érvénybe. (L. a 2900/1921. P. M. sz. rendelet a Pénzügyi Közlönynek az 50.300.1921. vkm. sz. és 50/1922. VKM. sz. rendeletet a vallás- és közoktatásügyi minisztérium Hivatalos Közlönyének 1921., illetve 1922. évfolyamában.) Ezáltal a személyi számlák közül kereken 26.000 szűnt meg a minisztériumban. A bennmaradt 21.000-ből azonban körülbelül 18.000 a tanítói és tanári nyugdíjintézet tagjainak 115nyugdíjjárulékára vonatkozik, amelyek más elbírálást igényelnek és kevesebb munkát adnak, mint a tárca költségvetési címeire eső személyi számlák. Mivel a könyvelés is mindig ott történik, ahol az utalványozás, a decentralizáció által, az utalványozással kapcsolatos könyvelési munka is áthárítható volt, aminek előnye főleg zárószámadás készítésénél észlelhető. Könnyű volt annak szabályozása, hogy a pénzügyigazgatóság az utalványozáshoz 120szükséges adatokat különböző forrásokból zavar nélkül és gyorsan megkapja és így elérhettük, hogy az a kényes illetményügyi adminisztráció, amely a tanszemélyzet érdekeit a legerősebben érinti, a korábbi egy hely helyett 24 hely közt megosztva, s ennek következtében arányosan gyorsabban is folyhatik.

A decentralizációnak a sarkpontja tehát az utalványozási jognak a decentralizálása volt. Ezen az alapon lesz lehetséges a többi személyzeti illetmény utalványozásának is a pénzügyigazgatóságra való áthárítása, akár pedig, majd ha elérkezik annak az ideje, a pénzügyigazgatóság helyett más olyan utalványozó hatóságra való átruházása, amelyre esetleg az utalványozáson túlmenő ügykör is nagyobb terjedelemben lesz átruházható.

A minisztérium munkájában a közönséges adminisztrációt jelentő munka arányának csökkentésével a minisztérium munkaszínvonala emelésének egyik főfeltétele következett be. Az itt maradó adminisztratív munkatömeg már könnyebben megmarkolható és következetes fegyelmezzéssel, irányítással és jóakarattal közmegelegedésre intézhető.

A minisztérium bíraskodási hatásköre a következő kérdésekre terjed:

A) Közigazgatási bíraskodás:

Az 1913. évi XVI. tc. 30. §-a alapján elbírálja azokat a felebbezéseket, amelyeket a tanító intéz az őt az idézett törvénycikk alapján megillető illetményekre való igény tekintetében, valamint az ebből az igényből főleg az iskolafenntartóval szemben támasztott követelésekre nézve a törvényhatósági közigazgatási bizottság által hozott határozat ellen beadott. Tágabb értelemben ide tartoznak a községi és hitfelekezeti és az 1922. évi I. tc. 20. §-ában nyert felhatalmazás alapján kiadott 700/1922. eln. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet 7. §-a alapján a magániskolai tanítók megválasztása, alkalmazásának megszűnése és a tanítói állásból folyó jogai körül keletkező jogviták.

Elbírálja az iskolafenntartó által a szolgáltatásra kötelezettekkel szemben támasztott követelésekből származó felebbezéseket, nevezetesen ilyenek:

1. a hitfelekezeti iskolai adóügyek (római kat. iskolaadónál, ha a kivetés jogalapja vitás, ha pedig nincs szervezett autonóm egyházközség, akkor a kivetés összege tekintetében is. Ellenben az autonóm egyházak saját híveik megadóztatását önállóan intézik);
2. hozzájárulások a hitfelekezeti iskola fenntartásához, fejlesztéséhez szerződés vagy az 1868. évet megelőző időből eredő, állandóan követett gyakorlat alapján;
3. jellegviták, amelyekben a jogi értelemben vett iskolafenntartó kívánja a tényleges fenntartóval szemben jogait biztosítani;
4. tandíjügyek, az iskolafenntartó által szedett tandíjakból keletkező jogviták.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter dönt továbbá a katolikus kántori illetményügyek, katolikus egyházi adóügyek, a kegyúri jogviszonyból és egyéb *praestatio*s (párbér stb.) kérdésekből származó vitás ügyekben, a protestáns és görögkeleti egyházak adóügyeiben a jogsegély megadása, vagy meg nem adása kérdésében felmerült viták ügyében, izraelita hitközségi adóügyekben és a *status quo ante* izraelita hitközségek és alkalmazottaik, vagy tagjaik között felmerülő bármily vitás ügyekben.

A felsorolt eseteken kívül a miniszter a főfelügyelet címén megsemmisítheti az egyházi hatóságoknak autonóm hatáskörben hozott, de jogot sértő határozatait.

A közigazgatási bíróságról szóló 1896. évi XXVI. tc. 58. és 83. §-aiban felsorolt ügyekben hozott vallás- és közoktatásügyi miniszteri határozatok ellen a közigazgatási bíróság előtti panasznak van helye.

B) Rendőri büntetőbíráskodás:

A vallás- és közoktatásügyi miniszternek az ún. zugiskolák ellen kiadott rendeletei³⁶ alapján kihágás miatt megindított eljárásban a harmadfokú rendőri büntetőbíráskodást gyakorolja.

170Ennek az ügykörnek betöltése közigazgatásjogi^{cxix} kérdésekben és illetménykérdésekben való szakképzettséget és kiépítetlen közigazgatási bíráskodási rendszerünkben különösen fejlett jogérzékét kíván. E kérdéseknek helyes intézése nemcsak a jó közigazgatásnak, hanem a jogállamnak is fontos követelménye.

A kormányzás az összes többi tevékenységek fölé emelkedik fontosság szempontjából. 175Ez a tipikusan szabad tevékenység. Amit közművelődési politikának, kultúrpolitikának, oktatás- és nevelésügyi irányításnak neveznek, az a maga egészében ide tartozik. Ritka esetben szokták, azonban az eddigi állapotok kritizálása, a jövőre vonatkozó tervek és célkitűzések fejtegetései alkalmával helyesen széjjelválasztani a kormányzásnak teendőit a 180puszta közigazgatásától. Sajnálatos módon ez a szétválasztás a múltban magában a minisztérium szervezetében sem volt kellőképpen biztosítva. A kormányzati tevékenység, az irányító munka, a célok helyes kiválasztása és azok elérésére alkalmas eszközök megtalálása nagy áttekintést, alapos tanulmányt, gyakorlati tapasztalatot és azon kívül, amit szorgalommal és akarattal el lehet érni, még invenciót és tehetséget is kíván, amelynek megléte, vagy hiánya 185dönti el a minisztérium korszakainak termékeny, vagy meddő voltát. Az alkotó munka gyümölcse töke az utókor számára, s buzdítás és példaadás a munka- és kortársaknak s viszont az alkotó munka elmaradása okozza a kormányzás lendületének és szuggesztív kisugárzásának hiányát, a tömegek és a nemzet helyes vezetés nélküli tántorgását és fokozatosan a nemzet önbizalmának eltűnését. Amint hazánk évezredes történelmi 190küzdelmében ezekből az okokból az emelkedésnek és virágzásnak, majd a hanyatlásnak és a vereségeknek a korszakai változtak, épp úgy függ egyes intézményeknek és kormányzati ágaknak színvonala kormányzásuknak hivatottságától vagy tehetségtelenségétől.

A kormányzás azonban egyúttal az a tér is, ahol eldől a koncepciónak és az életnek a kapcsolata. Ez az a gyűjtőlencse, amelybe minden szálnak össze kell futnia, mert csak innen 195sugározhatik ki a közigazgatás egész terére. Amint azonban csak kristályüveg szórja a fényt szabályszerűen, épp úgy a legfontosabb az, hogy az e téren állók és működők a legtisztább tudással rendelkezzenek.

Nem elég a közoktatásügy irányítására annak felismerése és kimondása, hogy például állampolgári nevelésre van szükség, hogy a nemzetköziség hatásainak ellensúlyozására, 200mezőgazdasági oktatásunk fejlesztésére, mezőgazdasági középiskolák állítására, vagy a tanyai oktatás kérdésének megoldására stb. van szükség, ameddig a művelődéspolitikai célkitűzések elmehetnek és amennyit az I. részben jelzett diszkusszió eredményezhet, hanem szükség van ezen kívül annak a konkrét adatok és az összes helybeli viszonyok egybevetése alapján való megállapítására is, hogy a szükséges iskolafajból hány iskola és azok hol 205létesíttessenek, valamint az is, hogy az egyes iskolák tantervének és tanmenetének miként

³⁶ Az elemi és középfokú iskolai előkészítő és ismétlő tanfolyamok s az internátusok engedélyezéséről szóló 1920. évi 67.200. számú, a gyorsíró, szépíró és gépíró iskolák engedélyezéséről és szabályozásáról szóló 1920. évi 67.300. számú rendeleteinek 7.§-a, a kereskedelmi szaktanfolyamok engedélyezéséről és szabályozásáról szóló 1920. évi 6740. számú rendeletének 5. §-a, az egyesületek vagy magánosok által fenntartott zeneiskolák engedélyezése és ellenőrzése tárgyában 1921. évi 96.000. szám alatt kiadott rendeletének 13.§-a és a filmszínész-képző iskolák engedélyezése és ellenőrzése tárgyában 1921. évi 95.500. szám alatt kiadott rendeletének 12. §-a L. a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Hivatalos Közlönyének 1920. és 1921. évfolyamát.

való megállapításával és a különböző fokú és fajú iskolák munkájának milyen kölcsönhatásából érhetjük el a kívánt célt. Kell az is, hogy a meglévő intézetek és intézmény igazgatása és felügyelete behatóan és eredményesen történjék és végül, mivel az összes tervek megvalósítása az anyagi eszközök meglételén múlik, nélkülözhetetlen az, hogy a költségvetési előirányzatnak évről-évre történő megállapításakor a kormányprogram fokozatos tovább megvalósításának anyagi eszközeiről gondoskodás történjék, a költségvetésnek megfelelő idomítása el ne maradjon. Ezt az egész ügykört azonban csak olyanok tudják betölteni, akik a közoktatásügy egész területét át tudják tekinteni, a tényleges viszonyok hézag nélküli ismeretével rendelkeznek, és azon kívül, ami nélkülözhetetlen, kellő 215idejük és idegnyugalmuk megvan az egyes kérdésekben való elmélyedésre és a helyes megoldások megfigyeltetésére. Ez a munka tehát az egész közoktatásügyi közigazgatásra is döntő jelentőségű, de nem végezhető akkor, ha végzőik egyúttal folyó ügyek tömegével is vannak halmozva.

Mivel a tömegmunka jelentékeny részének decentralizálása után is nagy mennyiségű 220közigazgatási és végrehajtási feladatnak kell a minisztériumban maradnia, gondoskodni kell arról, hogy az említett alkotó, fejlesztő munkát végző tisztviselők számára az alkotó munka lehetősége megteremtessék. Ennek a kérdésnek megoldása pedig ott van, hogy az ügyosztályok nem hasonlók a közlekedőedényekhez, amelyek egyikében való növekedésével a folyadék színvonala a többiekben is arányosan növekedik, hanem azok egymásra való 225tekintet nélkül oszthatók be és a nagy tömegű folyó adminisztrációt végző ügyosztályok mellett lehet és kell a hétköznapi munkájának eredményére is elengedhetetlen. A kialakult felfogás szerinte, amelyre a múltban is mindazok konkludáltak, akik a helyzet alapos ismerete alapján elfogulatlanul ítélték, az, hogy két ilyen ügyosztályra van szükség.

Az egyiknek hatáskörébe tartoznának a következő kérdések: Az ország 230oktatásügyének rendezése, művelődési program készítése: az ország közművelődési állapotának részletes tanulmányozása és országos szempontból való áttekintése, a szükségletnek és hiányoknak felderítése, az esetleges túlermelésnek felismerése és ennek megfelelő kezdeményezés. E célból ez az ügyosztály vezetné a tanügyi statisztika gyűjtését és feldolgozását, a tankötelezettség végrehajtásának vizsgálatát és biztosítását, ez állapítaná meg 235a rendelkezésre álló adatok alapján, valamint mindenkor a nagy átfogó szempontokra való tekintettel azt, hogy honnan kell bármely iskolát esetleg megfelelőbb helyre áthelyezni, hol és mikor indokolt magániskolák részére a nyilvánossági jog megadása, milyen kulturális egyesületek működése hézagpótló és melyik érdemel ennek fejében állami támogatást stb., továbbá ennek az ügyosztálynak kezébe futnának össze a külföldi magyarság és belföldi 240nemzetiségek művelődési ügyeinek számai, amelyek a különböző ügyosztályok által egységes szempontok szerint nem volnának intézhetők, végül a közoktatásügy fejlesztésével kapcsolatos törvényjavaslatok és rendeletek készítése: a kodifikáció.

A másik ügyosztály feladata volna viszont az iskolák belső életének és szellemi munkájának irányítása: tantervek, rendtartások készítése és értelmezése, osztálybeosztás, 245tanmenet kidolgozása, szorgalmi idő egységes megállapítása, tankönyvek és taneszközök bírálatának ügye, ifjúsági és pedagógiai irodalomnak ügye, az Országos Pedagógiai Könyvtárnak és Tanszermúzeumnak ügyei, a munkára nevelésnek, testnevelésnek és iskolai egészségügynek irányítása és a tanulmányi felügyelet színvonalának ellenőrzése. Általában ez az ügyosztály volna hivatva minden elvi jelentőségű nevelési és tanulmányi ügyben a 250miniszter számára szakvéleményt adni, s evégből ez az ügyosztály alkotná az összekötő kapcsolatot a minisztérium és a különböző tanügyi és művelődésügyi tanácsok (Országos Közoktatásügyi Tanács, Országos Testnevelési Tanács, Országos Gyorsító Tanács stb.) között, valamint ez szolgálna tanácsadó szervül az oktatás- és nevelésügyi feladatokat is ellátó

más minisztériumok, például kereskedelmügyi és földművelésügyi minisztérium (szakoktatás), 255igazságügyminisztérium (*patronage*)^{cxixi} számára.

Az előbbi ügyosztály volna *művelődéspolitikai*, az utóbbi *pedagógiai ügyosztálynak* nevezhető. Szétválasztásuk indokolt tevékenységük különböző iránya és a feladataik megoldásához szükséges különböző szakismeret miatt. Míg a kultúrpolitikai ügyosztályban inkább statisztikai, közigazgatási-jogi és politikai (sohasem pártpolitikát értek) készség, 260addig a pedagógiaiban elsősorban pedagógiai szakismeretekre volna szükség.

Ezzel szemben a többi ún. adminisztratív ügyosztályok feladatonként szétválasztva látnák el a meglevő intézetekkel és intézményekkel kapcsolatos összes többi ügyeket, amelyek közé tartoznának kormányzati kérdések is, így elsősorban a kinevezések, azonkívül pedig az összes személyi ügyek, az összes gazdasági és utalványozással kapcsolatos ügyek, az 265intézmények és intézetek munkájának felügyelete és a fenti két ügyosztály állandó tájékoztatása egyrészt a felmerülő újabb feladatokról, amelyeknek kidolgozására egyes szakosztályok kellő idővel, vagy a többi ágazatokra kiterjedő áttekintéssel nem rendelkeznek, valamint ugyancsak az említett két ügyosztálynak állandó informálása afelől, hogy javaslataiknak, illetve alkotásaiknak milyen esetleges módosítása látszik a gyakorlati 270tapasztalatok alapján indokoltnak.

Ebből az elhatárolásból egyúttal nyilvánvaló, hogy a művelődéspolitikai és pedagógiai ügyosztályoknak a többi szakosztályon kívül való megszervezése nem jelent a kétféle ügyosztály közti fontosság, vagy rangsorbeli különbséget. Kölcsönösen nélkülözhetetlenek egymás számára a közös cél, a magyar nemzeti közművelődés biztosítására annál az 275elválaszthatatlan kapocsnál fogva, amelyben a célkitűzés és az elérésére szükséges eszközök állanak. Megállapodott szervezet mellett a művelődéspolitikai és pedagógiai ügyosztálynak csupa olyan tagja volna, aki a többi ügyosztályok nagyobb részében hosszabb időt töltött.

A *számvevőség* hivatását és hatáskörét az állami számvitelről szóló 1897. évi XX. tc. 280III. fejezete és az annak végrehajtása tárgyában kiadott röviden „Számviteli Utasításnak” nevezett kormányrendeletnek 5. része állapítja meg. Ez az ügykör két fő részre oszlik. Az egyik az úgynevezett közigazgatási segédszolgálat: a közigazgatási szolgálat ama részében, amely utalványozással kapcsolatos munkákból áll, a számvevőségnek nem nagy változatosságot nyújtó és így szakképzettségén kívül más irányú ismereteket kevésbé kívánó 285ügyek elintézésére való felhasználása; a másik a könyvvitel, amely a vagyonszámvitelnek az államháztartás nagy terjedelme mellett nélkülözhetetlen feljegyzéséből és feldolgozásából és az államszámviteli törvény értelmében gyakorlandó alkotmányos ellenőrzés biztosításának érdekében szükséges különböző műveletek elvégzéséből áll. A közigazgatási segédszolgálat az 1. alatt ismertetett ügykörnek inkább 290mennyiségileg, mint minőségileg elhatárolható része. A másik, a könyvviteli rész, a minőségileg is különböző és a gazdasági feltételek fontosságával egyenlő fontosságú része az állami közigazgatásnak. A könyvvitel sohasem önálló, hanem mindig kísérő, a támogató, s egyúttal a másikkra támaszkodó, de nélkülözhetetlen. Gazdasági irányítója a kormányzásnak. A számviteli törvény ennek a munkának a végzésében a költségvetési törvény betartásának 295biztosítása végett a számvevőségnek az utalványozó hatósággal, a minisztériummal szemben is bizonyos ellenőrzési jogot és ebből folyó különös jogellátást biztosított és ezzel a minisztérium működésében számolni kell. Ez azonban nem egyéb, mint csak egyike azoknak a jogi korlátoknak, amelyek között a jogállam közigazgatása egyébként is működik és egyikben vagy a másikban baj van, ha az utalványozó hatóság úgy érzi, hogy a 300számvevőségnek ez a működése számára nem támasz, hanem inkább teher.

Amint a számvevőség munkája támogatója, kísérője, kiegészítője az érdembeli közigazgatási munkának, éppen úgy a *segédhivatali ügykezelés* mindkettőnek: a fogalmazási kar által végzett közigazgatási és a számvevőség által végzett kiegészítő munkának a támogatására van hivatva, az eredményes munka külső feltételeinek a megteremtésével. A

305nagyszámú ügyirat közt való eligazodás, azoknak rendbentartása részben egyszerű fizikai munka, amely azonban éppúgy, mint a könyvtárrendezés, nem végezhető az érdembeli munka szükségletei és természete iránti tájékozottság, fogékonyság és odaadás nélkül. Különösen fontos a segédhivatalok működésében az, hogy az iratok őrzése és kezelése az ügyek érdemét intézők számára megközlíthetően és azok által is áttekinthetően történjék, ne pedig csak a 310kezelők számára való eligazodást tegyék lehetővé és így az iratok közti válogatás az ügyek referensei számára legyen lehetséges. Továbbá rendkívül fontos, az ügykezelés terén a gyorsaság, hogy a szellemi munkaökonomiát a kisegítő munka tökéletlensége ne befolyásolja.

III. A minisztérium ismertetett munkaköreinek betöltése különböző szakképzettséget kíván. A közigazgatás, bíraskodás és kormányzás az úgynevezett fogalmazási munkakör, míg a könyvelésre a speciális képzettségű számvevőségi tisztviselők vannak hivatva, akik részben a közigazgatásnak a munkáját is, az úgynevezett közigazgatási segédszolgálatot is végzik, végül a segédhivatali szolgálatot különös szakképzettség nélkül inkább gyakorlati ismeretekkel rendelkező munkaerők oldják meg.

Nagy számú személyzetről lévén azonban szó, szükséges azoknak megfelelő csoportosítása, és a csoportok összhangjának, a különböző fokozatú, de egymást kiegészítő munkálatoknak: segédhivatali, számvevőségi és fogalmazási munkának az egybevágó működése. Más szóval a munka megosztásával kapcsolatban egyúttal annak *szervezése* is 10szükséges.

A *szervezet alapja az állami költségvetés berendezése*. A tárca költségvetésnek ugyanis az államszámviteli utasítás szerint az egyes kormányzati feladatok szerint kell részekre, ún. címekre és azoknak rovatokra oszlani. A költségvetés végleges megállapítása a címeket is felsoroló appropriációs törvény útján a törvényhozás hatáskörébe tartozván, annak 15tagozata ennek következtében stabilitással bír. Minthogy pedig a minisztérium által végzendő ügyek helyes csoportosítása ügyosztályok között sem történhetik más alapon, mint a különböző kormányzati feladatok széjjelválasztásával és minthogy továbbá a számvevőségi könyvelés és ennek következtében a számvevőségi osztálytagozódás is szükségképpen a költségvetési címekhez igazodik, ebből következik, hogy a költségvetési törvény 20beosztásának kell az ügyosztálybeosztás és a számvevőségi osztálybeosztás alapjául szolgálnia, más szóval a költségvetés címberendezésének, s a fogalmazási és számvevőségi osztálybeosztásnak egymást fednie kell.

A segédhivatal szervezési *principiuma* munkájának természetéből kifolyólag a fentitől némileg eltér. Az ügyiratok kezelésének három fő fokozata: az iktatás, amely a beérkezett új 25iratoknak megjelölését és oly módon való jegyzékbe vételét jelenti, hogy annak további holléte és sorsa, számmal történt megjelölése és további feljegyzések alapján mindig nehézség nélkül és gyorsan megállapítható legyen. A másik az iratoknak a korábbi rokon természetű, vagy vele összefüggő iratokhoz való kapcsolása és feldolgozás, vagy használat után azokkal együtt való őrzése, ez az irattári kezelés, míg a harmadik mozzanat a fogalmazványban 30elkészített ügyiratokról és elhatározásokról a kiadványul szolgáló másolatnak pontosan, megbízhatóan, ízlésesen és gyorsan való elkészítése, ez a kiadóhivatal feladata.

Ezek közül az iktatás és a kiadóhivatali másolás célszerűen nem decentralizálható, hanem egységesen, osztatlanul végzendő: az előbbi az egész ügyforgalom áttekintésének

biztosítása, az utóbbi az egyöntetű forma könnyebb ellenőrzése és a gépies munkában 35nagyban alkalmazható munkamegosztás érdekében. Ezzel szemben az irattári kezelés, amely az ügyek érdemi intézésénél is nagy fontossággal bír, decentralizálva, az ügyosztályokkal szoros kapcsolatban teljesíti legmegfelelőbb feladatát, tehát irodáknak és irattáraknak minden ügyosztály mellett való felállítása a legcélszerűbb. Ennek következtében a minisztérium szervezetében egy függőleges tagolódás áll elő a költségvetés 40címbeosztásának megfelelően. Ennek a tagoltságnak a következménye az *áttekinthetőség*, ami a szervezet kétségtelen tökéletesedését jelenti más elvtelen^{cxiii} alapon álló beosztással szemben. Ha a minisztérium különböző részeinek a költségvetéssel összhangba hozatala elérhető volt, akkor annak megváltoztatása logikusan csak a költségvetés cíंबरendezésével párhuzamosan történhetik. Mivel pedig a költségvetést a törvényhozás alapos előkészítés után 45és évenként legfeljebb csak egyszer tárgyalja, csökkenik a veszélye annak, hogy a minisztérium szervezetét személyi, vagy politikai okokból változtassák, a függőleges tagozódásra való tekintet nélkül valamelyik részt önmagában bolygassák és ez által az alapjául szolgáló költségvetési tagozattól elszakítsák. Ily módon tehát leginkább érhető el az organizáció, amelyet feltűnő kár nélkül megbolygathatnak anélkül, hogy a célok, vagy az 50objektív szükséglet tekintetében változás állott volna be, nem nyugszik helyes alapokon, mert a helyes organizáció bolygatásának könnyen felismerhetők a káros következményei. Viszont a helyes organizációnak az egyes emberekben rejlő feltételei nem teremthetők elő parancsszóval, hanem azok csak kellő idő alatt fejlődhetnek ki. Példával megvilágítva ez azt jelenti, hogyha például az ügyosztálybeosztást a változó miniszterek kellő ok nélkül 55(pártpolitikai, vagy protekciós tekintetéből) megbontják, akkor konszolidáció nem állhat be. Ha nem lehet tudni azt, hogy egy vagy öt év múlva milyen ügyosztályok lesznek anélkül, hogy a minisztérium ügyköre tágulna, vagy szűkülne, akkor még kevésbé lehet tudni azt, hogy ki lesz azoknak a következő főnöke. Nem szabad a szervezetnek az emberektől függnie, hanem inkább az embereket kell arra nevelni, hogy minden különös pozíciónak meg legyen 60mindig a hivatott betöltője. A szervezet állandósága nélkül tehát szukreszcencia nevelése lehetetlen. Ha valaki váratlanul és készületlenül kerülhet valamely ügykör élére, akkor kevés joggal tehető azért felelősség, hogy a vezetésére bízott ügykörben kellő szakértelemmel bír-e és hogy ennek korszerű feljlesztéséről tud-e gondoskodni.

Végül a szervezet állandóságának hiánya oka egyúttal a kormányzás gyöngeségének 65is, mert annak következménye a minisztérium passzivitása a kívülről jövő impulzusokkal szemben. Ha nincs állandó szervezet és nincs erre épített évtizedekre szóló művelődéspolitikai terv, amelynek történeti folytonosságát és következetes megvalósítását a fogalmazói kar a változó miniszterek és változó pártok mellett képviselné és annak állandó tökéletesedése felett őrködnék, akkor a minisztérium kénytelen nemcsak elfogadni, hanem 70várni is a kívülről jövő útmutatást és annak a veszélye is fennáll, hogy bármely ötlet, vagy bármely érdekcsoport által felvetett igény számíthat könnyű érvényesülésre, és ennek következtében az ország kultúrpolitikája a tétozás és a céltalan kapkodás képét mutatja, mert nem áll útjában az az akadály, amelynek pedig mindennél erősebbnek kellene lennie, tudniillik a tradicionális, a nemzet öncélúságából és történelmi egyéniségéből táplálkozó, a 75nemzet legyőzhetetlenségébe vetett hit által eltöltött nagy kultúrpolitikai koncepció.

A minisztériumnak és az alája tartozó egész kormányzati ágnak szervezése végeredményben a miniszter kezében nyugszik. *A miniszternek tehát nemcsak a gondozására bízott kormányzati ág hivatott vezetőjének, hanem egyúttal valódi organizátornak is kell lennie.* A fő organizációs elv a miniszter számára pedig úgy hangzik, hogy tudja kiválasztani 80azokat az ügyeket, amelyeket személyesen kell intéznie és azokat az embereket, akikre a többi ügyek intézését megnyugvással bízhatja.

Magának a minisztériumnak szervezése részleteiben nem kötheti le a minisztert. A miniszternek a minisztérium munkájának eredményére van szüksége és ehhez tartozik az is, hogy legyen és van is szerv, amelyre a minisztérium szervezése, illetve annak tökéletesítése 85íranti javaslattétel ügykörénél fogva tartozik és ez az *elnöki ügyosztály*. Az elnöki hatáskörnek legszebb része, amit azonban a minisztériumok színvonalának nagy kárára többnyire elhanyagolnak, a szervezési hatáskör. Minden munkát, amelyet sok ember együtt végez, vezetni kell, mint a zenekart a karmesternek. Sőt a részek összhangjának fenntartása, új részek beiktatása, önálló munkakör, olyan, amelyet szintén csak olyanok végezhetnek, akik 90más irányban nem forgácsolódnak szét. Ilyennek kell lennie az elnöki ügyosztálynak, amely az egyetlen olyan osztály, amely konkrét oktatásügyi feladatok ellátásával nem foglalkozik.

Annál a centrális jelentőségnél fogva, amellyel a költségvetés az egész minisztérium működésére nézve bir, a szervezésen kívül a költségvetési ügyek tárgyalása is az elnöki 95ügyosztályba való. a költségvetési hitel rendelkezésre állása előfeltétele a minisztérium működésének, a költségvetés berendezése alapja a minisztérium szervezetének, a költségvetés végrehajtásának ellenőrzése nyújt állandó betekintést a minisztérium minden részének működésébe és hívja fel a legbiztosabban a figyelmet a szervezetben, vagy a személyekben bárhol rejlő defektusokra, amiért az elnöki ügyosztály a költségvetési hatáskör hiányában nem 100töltheti be legmagasabbrendű: karmester hivatását. Végül a költségvetéssel szoros kapcsolatban van a különböző illetményszabályzatoknak a készítése és fejlesztése, valamint egyöntetű magyarázata is, ami a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban különösen nagy jelentőséggel bir, mivel a költségvetési hitelnek több mint 50 %-a személyi járandóságokra szolgál.

105 Az elnöki ügyosztály tehát a minisztériumnak a művelődéspolitikai és pedagógiai ügyosztályon kívül harmadik pillére. A többi szakosztályon kívül való állása azonban éppúgy, mint a másik két ügyosztálynál, nem jelent fontosság, vagy rangsorbeli különbséget. Ez a három ügyosztály és a többi szakosztály kölcsönösen kiegészítik egymást s egyaránt nélkülözhetetlenek a közös cél elérésére, a kultúrpolitikai célkitűzés megvalósítására.

110 Az előadottak éles megvilágítására szolgál a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1921. év eleji és 1922. évi szervezetének összehasonlítása. Az előbbinél a szervezet egysége nyilvánvalóan hiányzott és ennek magyarázata abban található, hogy szem elől tévesztették a szervezetnek a költségvetéssel való organikus kapcsolatát s ezért nem volt tárgyi, hanem túlnyomórészt személyi alapja és azon kívül a számvevőség beosztását a számvevőségi 115igazgatóra, a segédhivatalok beosztását pedig a segédhivatali főigazgatóra bízták, akik azonban legfeljebb csak a saját szempontjaikat érvényesíthették és nem rendelkeztek a minisztérium egész munkája felett áttekintéssel, sem pedig a minisztériumnak az állami életben betöltött szerepéről és hivatásáról megfelelő tájékozottsággal. Viszont a decentralizáció életbeléptetése óta fokozatosan elért új szervezeti beosztásnak, kiindulási 120pontja az 1921/22. évi költségvetés berendezésének lényeges egyszerűsítése. Ebben a korábbi költségvetéssel szemben a rendes kiadások címeinek száma 51-ről 32 címre olvadt le, s míg az 1914/15. évi költségvetésben 564 rovat és 517 alrovat volt, addig az 1921/22. évben mindössze 279 rovat és 171 alrovat maradt.

A reform további fontos részei: A művelődéspolitikai ügyosztálynak korábban csonka 125hatásköre a II. alatt felsorolt ügyekre kiterjesztett és a pedagógiai ügyosztály felállítása is elvben kimondatott, vezetőjének és személyzetének megállapítása azonban egyelőre nem történt meg. Ügykörének legnagyobb része átmenetileg szintén a művelődéspolitikai ügyosztályra bízott. Az ügyosztályoknak és különösen a számvevőségi osztályoknak a

száma lényegesen csökkent, a segédhivatalok pedig a fent kifejtett szempont szerint alakultak 130-at, tudniillik az iktató- és kiadóhivatal egységesítése, valamint az osztályirodák felállítása megtörtént, s az utóbbiak hatáskörébe a számvevőségi osztályok ügykezelésének ellátása is beutaltatott. Ezen kívül a segédhivatali főigazgató a minisztérium összes épületeinek és minden leltárának felelős gondnokává neveztetett ki, részére megfelelő gondnoki utasítás adatott ki és felelősségének fokozása végett a minisztérium épületében lakást kapott.

IV. A minisztérium szervezetének a szükségletekhez alkalmazkodó és szakszerű megvalósítása azonban csak a munka lehetőségét biztosítja, de még nem jelenti annak kielégítő módon tényleg való elvégzését. Ennek további feltételei:

1. A tisztviselők szakképzettsége. E tekintetben a jelenlegi állapot távolról sem kielégítő. Különösen vonatkozik ez a fogalmazási személyzet képzettségére, amelyet mind elméleti, mind gyakorlati tekintetben fokozni kell. Eltekintve attól, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium ügykörének legnagyobb részében legalább általános pedagógiai tájékozottság nélkülözhetetlen volna, súlyosan érezteti hiányát a mai államtudományi kvalifikáció elégtelensége, úgyszintén különösen befolyásolja a közigazgatás jóságát az a körülmény, hogy a fogalmazási karbeli és a számvevőségi tisztviselők képzettsége nincs összhangban.

A számvevőségi tisztviselők képzettsége szintén nem felel már meg a mai követelményeknek és különösen közigazgatási jogi tekintetben szorul fejlesztésre.

A számvevőség az egyetemi végzettségénél bár alacsonyabb értékű, de mégis olyan oklevélnek birtokában van, amellyel a munkáját irányító és hierarchikusan is föléje rendelt fogalmazási személyzet nem rendelkezik. Ennek a képesítésbeli bifurkációnak^{cxxxiii} a következménye számos sűrűlódás, hatásköri összeütközések és ami a legfontosabb, a fogalmazási kar tekintélyének nagy csorbája.

Szükséges, hogy az egymás fölé rendelt tisztviselői kategóriáknak az alattuk levőkkel szemben való fölénye képzésüknek és formai kvalifikációjuknak megállapításában is kifejezést nyerjen, a fogalmazási kar a számvevőség kvalifikációjával is rendelkezzen és a fogalmazási kar és a számvevőség a segédhivatal munkáját részleteiben is behatóan ismerje. Szóval mindenki tudjon az alá rendeltnek nyelvén beszélni és alárendeltjei ne álljanak specialistaként vele szemben.

Amint szüksége van a jogvégzett fogalmazónak a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban pedagógiai tájékozottságra, viszont éppúgy nélkülözhetetlen a minisztériumban mindig fölös számban és csak kis részben szakértelmük címén berendelt pedagógusoknak jogi és főleg közigazgatásjogi, valamint államszámviteltani tájékozottságra, amely nélkül a minisztérium közigazgatásának csak kerékkötői és zavaró tényezői lehetnek, s nem tudnak abba organikusan beilleszkedni.

30 Jól tudom, hogy ezekért a sajnálatos hiányokért az egyének nem tehetők felelőssé. Ez a helyzet évtizedes tervszerűtlenségnek és a politikai változások dacára is céltudatos és a történelmi felelősséget egyformán érző vezetés hiányának a következménye. De joggal viszont ez sem róható fel ennek a minisztériumnak a vezetőivel szemben, mikor az kormányainknak és politikai párjainknak egyetemleges mulasztása.

35 A helyzet azonban tarthatatlan és sziszifuszi munka minden javítási és organizálási törekvés a minősítésnek a javítása nélkül, hiú ábránd kultúrpolitikai eredményekre való

törekvés és megtörik az ország talpraállítása iránti hit, ha nem tudjuk ezeket a döntő lépéseket megtenni.

A gyakorlati képzettség fokozására szükséges a közigazgatási gyakorlati vizsgának életbeléptetése is, amely 1883. óta csak papíron maradt. Ennek a készülő tisztviselői szolgálati 40pragmatikával^{CXXXIV} való junktimba^{CXXXV} hozatalának elmulasztása nézetem szerint helyrehozhatatlan kár volna. Hivatása magaslatán álló elnöki ügyosztály azután mindig fel fogja a miniszter figyelmét arra is hívni, hogy a vezetésre alkalmas szukreszcencia a különböző ügyköröket megismerve, sokoldalú gyakorlati tapasztalatra tegyen szert.

2. Az ellenőrzés. Minden intézmény, amely több ember együttműködését kívánja, 45munkamegosztással dolgozhatik. De a munkamegosztás csak akkor jár a teljesítmény fokozásával, ha minden részmunka elvégzője tekintettel van a többiekre és tudja munkájának az egészhez való viszonyát és annak fontosságát. Ez egyaránt vonatkozik az ugyanazon minőségű munkát megosztva végzőkre, valamint a különböző minőségű munkát: fogalmazási, számvevősegi, segédhivatali, szolgai munkák végzőire. Ennek a tudatnak állandó ében 50tartását, fejlesztését jelenti az ellenőrzés, amely tehát ebben az értelemben nem az odiozus hibakeresés, hanem a szintézis a munkamegosztás után.

Ez a belátás fogja kifejleszteni az organizáció iránti megértést is, amely egyedül tudja biztosítani a részmunkák összhangját és fokozni eredményességét. Ez a köztudat az, amely a szó szoros értelmében vett oktatás és nevelés útján, az új generációnak a felvilágosítása és 55állandó szemmel tartása útján elérhető.

3. Végül nagy fontosságú a testület közszelleme. Ez az, amiről legkevésbé állapítható meg, hogy milyen eszközökkel érhető el. Mindenesetre döntő szerepe van benne a vezetők szuggesztív erejének. Szuggesztív erő azonban tekintély nélkül nincs, tehát döntő fontosságú a vezetők helyes kiválasztása. Nélkülözhetetlen a vezető szellemi fölénye és azon kívül a 60vezetőnek erkölcsi kvalitásai, példaadása, önzetlensége és jellemszilárdsága.

A szellemi és szakképzettségbeli fölény dönti el különösen azoknak az ügyköröknek sorsát, amelyek, mint az elnöki, művelődéspolitikai és pedagógiai ügyosztályok, bizonyos tekintetben a szakosztályok munkájára való befolyást kénytelenek gyakorolni, amellyel szemben a szakosztályok elzárkózási törekvése paragrafusokkal és rendeletekkel nehezen 65küzdhető le. Miként a középkori oligarchák hatalmát is az ágyú feltalálása törte meg, amely várak fala közé elzárkózó dacolásukat a központi hatalommal lehetetlenné tette, épp úgy az ilyen ügyosztályok útján való egységes irányításnak a szakosztályok elzárkózásával szemben csak szakértelmük és munkájuk fölénye nyithatja meg véglegesen a kaput. Ez a szellemi erőviszony kérdése. A fölény megvan, vagy nincs meg és ezzel áll, vagy bukik hatáskörüknek eredményes betöltése, de egyúttal az ország közoktatásügyi igazgatásának és 70kultúrpolitikájának a sorsa is. Ezért kell, hogy az országban találkozzék és ezekre, e helyekre kerüljön mindig olyan ember, aki ezt az eredményt el tudja érni. Nincs mentsége annak a minisztériumnak, amely nem tudja biztosítani az ilyen munkaerőkben való szukreszcenciát.^{CXXXVI}

Vannak etikai feltételei is a kedvező közhangulat kialakításának (l. Fr. W. 75Förster,^{CXXXVII} *Politische Ethik und politische Erziehung*, 1918), amelyekkel nálunk eddig elég keveset törődtek és keveset foglalkoztak, és amelyek közéletünk más terein is sajnálatos módon nagy mértékben hiányzanak, de a minisztériumoknak oly döntő szerepük van az ország irányítására, hogy méltán tekinthetők hivatásuknak azt is, hogy a közélet megtisztítására és az erők összefoglalására példát adjanak.

9. Charakteristik der bolschewistischen Verwaltung in Ungarn^{cxviii}

Alapszöveg: Magyary Zoltán: Charakteristik der bolschewistischen Verwaltung in Ungarn. *Archiv des öffentlichen Rechts* XLII. évf. (1922) 321-347. A magyar verzióhoz képest szövegkihagyások a tanácsrendszer fejezetre utalást illetően. Másfeles sorközzel szedett verzió. A Jegyzetekre ld. a magyar változatot.

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadása): Ld. az 1. tételnél írtakat.

Bibliográfia: MÜK bib.1940 0; Göbel bib. 1974 15. (15. tétel); Andrassy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 174. (15. tétel); Saád bib. 2000 0.

I. Abgrenzung der Verwaltung im Rätessystem

Eine jener bolschewistischen Propagandaschriften, die nicht nur aufwiegeln, sondern auch überzeugen sollten ist eine vom bolschewistischen Agitator und einstigen Vertreter der russischen Sowjetregierung in Berlin, Karl Radeck, verfasste Flugschrift, der er den charakteristischen Titel „Entwicklung der Sozialismus von der Theorie zur Praxis“ gegeben hatte. Dieser Titel ist namentlich deshalb kennzeichnend, weil er ausdrückt, dass der Bolschewismus theoretisch vorbereitet wurde und daher es Fälle geben kann, wo die Theorie der Praxis weit voraneilt. Diese Kluft zwischen Theorie und Praxis müssen wir auch bei Erörterung der bolschewistischen Verwaltung vor Augen halten, wodurch uns ihre Charakterisierung wesentlich erleichtert wird.

Es ist hier nicht am Platze, auf jene prinzipiellen Gegensätze einzugehen, die zwischen dem Rätessystem und dem modernen konstitutionellen Staatswesen bestehen. Es sei nur darauf hingewiesen, dass, während im modernen Staate, so auch in Ungarn, die legislativen, exekutiven, und richterlichen Funktionen verschiedenen Organen anvertraut sind, und diese Trennung auch die Grundlage der Abgrenzung der Verwaltung bildet, die Bolschewisten in dieser Dreiteilung Grundfesten der Machstellung des Klassenstaates erblickten und sie sofort angriffen.

In einem seiner Briefe fasst Marx die dem Proletariat aus der Revolution erwachenden Aufgaben dem Staate gegenüber in den Worten zusammen: „Die bürokratisch-militärische Maschinerie der kapitalistischen Staates muss zertrümmert werden.“ Was darunter zu verstehen und was an Stelle der alten Maschinerie zu setzen ist, das hat in für die Bolschewisten allgemein richtungsgebender Weise Lenin, für die ungarischen Bolschewisten aber Béla Kun weiter ausgeführt. Lenin erteilt die Antwort hierauf auf Grund der Erfahrungen der Pariser Kommune in seinen Schriften „Staat und Revolution“ und „Die nächsten Aufgaben der Sowjetregierung“. (Letztere hatte der von den Freimauern und dem radikalen Flügel der Universitätsjugend in Budapest gegründete Galilei-Klub bereits vor dem 21. März 1919, dem Tage der Proklamierung der Räteregierung, ins Ungarische übersetzen lassen). Nach Lenins Ansicht war die Kommune de Paris, obwohl von kurzer Dauer und mit in die Augen springenden Fehlern behaftet, die „endlich entdeckte“ politische Form, die geeignet und berufen war, an Stelle der alten Staatsform zu treten und diese zu ersetzen. Dieselben Gedanken spiegeln sich in einem Briefe Béla Kuns wieder, den er am 11. März 1919 aus dem Sammelgefäß an Ignác Bogár gerichtet. Er behandelt darin die Vorbedingungen der Vereinigung der Sozialdemokratischen und der kommunistischen Parteien Ungarns und äussert sich über das Wesen der neuen politischen Organisation wie folgt: „Die Räterepublik des industriellen und landwirtschaftlichen Proletariats ist die

35Selbstregierung der Massen des Proletariats; die Räte der Delegierten des Proletariats üben nicht nur die gesetzgebende, sondern auch die exekutive und richterliche Gewalt aus." Die vom Landeskongress der Räte am 23. Juni 1919 angenommene Verfassung der ungarischen Räterepublik enthält folgenden Paragraphen: „Im Rate der Arbeiter, Soldaten und Ackerbauern schafft das arbeitende Volk die Gesetze, vollstreckt sie und richtet über jene, die 40diesen Gesetzen zuwiderhandeln." Lenin und Kun verwerfen also die Dreiteilung der Staatsfunktionen auf das entschiedenste und betrachten die Uebertragung der drei Staatsgewalten an ein dasselbe Organ als prinzipielle Frage. Die Anwendung des Begriffes Verwaltung im alten wissenschaftlichen Sinne des Wortes ist aber auch durch den Umstand unmöglich, dass im kommunistischen Staate auch die Produktion und die Verteilung der 45Güter Aufgabe des Staates bildet oder wie Lenin sich ausdrückt: „jeder Bürger verwandelt sich zu einem besoldeten Angestellten des Staates, die geschäftlichen Funktionen werden aus politischen gewöhnliche Verwaltungsfunktionen." Das Tätigkeitsfeld der bisherigen Verwaltung hat sich somit also beträchtlich erweitert.

Glücklicherweise war jedoch die Theorie der Praxis auch hier weit voran. Was Lenin 50und Kun über die Sowjetmacht gesagt, war nur ein Ziel, das sie nicht gesteckt. Als sie die Macht an sich gerissen, sahen sie sich vor die Aufgabe gestellt, trotz der grossen Lücken ihres Systems, die ganze Staatsmaschinerie zu übernehmen und sie – um Leben und atmen zu können – ohne Stockung in Betrieb zu halten. Sie konnten daher nicht Uebernahme der Staatsgewalt nichts anderes tun, als die Umgestaltung des Staatsapparates anzustreben, die 55alte Organisation und den alten Geist auszumerzen und allmählich durch einem neuen zu ersetzen. Mit einem Worte: die alte Verwaltung konnte nicht mit einem Schlage zertrümmert werden, sie lebte – wenn auch geknebelt und ohnmächtig – weiter fort, so dass ihre Umrisse noch beim Sturz der Proletarierdiktatur deutlich zu erkennen waren. Daher ist es möglich, von Verwaltung im alten Sinne sprechen zu können, trotzdem die kommunistische 60Staatsorganisation die Dreiteilung der Staatsgewalten nicht kennt. Wir haben also eine erschöpfendere Antwort auf die Frage zu suchen: auf welche Weise und inwieferne hat die Proletardiktatur in Ungarn die alte Verwaltung vernichtet und was konnte sie an deren Stelle setzen?

Mit den Zielen, die der neue Verwaltungsapparat zu verwirklichen berufen gewesen 65wäre, und den auf diesem Gebiete erzielten Ergebnissen will ich mich in diesem Aufsatz nicht befassen, da diese Fragen an andern Stellen aus berufener Feder erörtert werden.

II. Was verstanden sie unter Vernichtung der Bureaukratie und Vereinfachung der Verwaltung?

Ihr Schlagwort war: Tod dem Bureaukratismus und Vereinfachung der Verwaltung. Béla Kun hat in seiner Schrift „Dokumente der Einheit" den Weg gewiesen. „Jedes Amt, jede Würde ist durch Wahl zu besetzen. Die Betrauung darf nur für kurze Zeit gelten und muss jederzeit widerrufen werden können. Die Bezüge der gewählten Beamten dürfen nicht höher 5sein, als die Arbeitslöhne der gelernten Arbeiter. Höhere Bezüge dürfen – auf Grund der in Russland gemachten – nur Spezialisten gewährt werden." In dem gelegentlich des in der Zeit vom 18. bis 23. März 1919 stattgefundenen VIII. Kongresses der kommunistischen Partei Russlands von der kommunistischen Partei Ungarns übernommenen Programm heisst es im Zusammenhange mit den allgemeinen politischen Aufgaben in Punkt 8:

- 10 „Zur vollständigen Ausrottung des schädlichen Bureaukratismus ist folgendes nötig:
a) Inanspruchnahme jedes einzelnen Mitgliedes der Räte zu den Arbeiten der Staatsverwaltung;
b) Konsequenter Wechsel des Arbeitskreises, damit jeder einzelne jeden einzelnen Zweig der Verwaltung kennen lernen und sich systematisch aneignen könne;
c) stufenweise Einbeziehung jedes einzelnen des arbeitenden Volkes in die Staatsverwaltung."

15 Auch Lenin spricht sich hierüber ähnlich aus: „Im sozialistischen Staate wird jedermann abwechselnd herangezogen werden in die Staatsgeschäfte und nur zu bald wird er sich daran gewöhnen, dass eine Leitung überflüssig wird.“

Leicht war es, von diesem Programme all das rasch zu verwirklichen, was sich im Niederreisen des Bestehenden erschöpfte. Sie erklärten die Beamtenernennungen für ungültig, jagten die ihnen missfallenden Beamten davon, um die übrigen anderweitig, in ihrem bisherigen Stande und ihrer Bildung unwürdigen Stellen zu verwenden. Erworbene Rechte traten sie mit Füßen. Die Monatsbezüge wurden in Wochenlohn umgeändert, der Lohnschüssel niedriger festgesetzt als der der körperlichen Arbeiter usw. War doch zu all diesem nichts anderes nötig als Hass gegen alles, was an den alten Staat erinnerte, Hass, der den Bolschewistischen in weit reichlicherem Masse eigen war, als die Fähigkeit, Lebensfähiges zu schaffen. Unterziehen wir nun die positiven Punkte ihres Programmes näherer Betrachtung, so wird der Satz: „der Arbeitskreis muss konsequent geändert werden, damit jedermann jeden Zweig der Verwaltung sich aneignen könne“ – jedem vorurteilsfreien Menschen sofort klarmachen, dass das Ziel der Bolschewisten nichts Fortschritt, sondern furchtbaren Rückfall bedeuten musste. Wurde ihr Prinzip verwirklicht, so bedeutete es nichts anderes, als dass nicht nur einzelne, besonders begabte „Genossen“, sondern alle arbeitenden Menschen sich so viel theoretisches und praktisches Wissen aneignen müssten, um abwechselnd in allen erdenklichen Berufen wirken zu können. So würden sie heute zur Organisation der Produktion, morgen zur Leitung von Volkswohlfahrtinstitutionen, dann im Polizeidienste, bald bei Strassenbauten, im Postdienst, der Veranstaltung von roten Maiferein, Wohnungsangelegenheiten, im Invalidenswesen, bei der Buchführung grosser Industrieunternehmungen, bei Theatern und anderen Kulturanstalten usw. verwendet werden. Dies ist eine Utopie wahnsinniger Art, woran auch der Umstand nichts ändert, dass Marx noch weiter ging, als er sich in der Kritik des Gothaer Programmes zur Behauptung verstieg, in der auf höherer Stufe stehenden kommunistischen Gesellschaft würden die Gegensätze, die bei der Arbeitsverteilung geherrscht, verschwinden und damit zugleich auch die Gegensätze zwischen körperlicher und geistiger Arbeit. Er rechnet also nicht nur damit dass systematische Aenderung des Arbeitsfeldes im Rahmen der Verwaltung, sondern auch auf jedem gebiete körperlicher und geistiger Arbeit möglich sei, so dass jeder Proletarier sämtliche gesellschaftlichen Funktionen der Reihe nach verrichten werde, sei er nun Fabrikdirektor, Ingenieur, Heizer, Arbeiter welchen Faches immer, Redakteur, Journalist, Schriftsetzer, Maler, Förster, Landwirt, Astronom, Lehrer, Apotheker, Arzt, Schauspieler, Bildhauer usw. Erfordere es das Interesse des Proletarierstaates, so müsse er in die rote Armee eintreten dort heute Artillerist, morgen Flieger, dann Generalstabchef, Auditor, Unterseebootmatrose, Sanitätssoldat usw. sein. Es dürfte sich wohl kein Mensch mit gesundem Verstande finden, der diese Erwartung nach den Erfahrungen während der Proletarierdiktatur als gerechtfertigt ansehen würde. Im Gegenteile. Ich halte es für wahrscheinlich, dass dieser Punkt der Marxschen Lehren zu jenen gehört, die selbst seine fantastischen Anhänger nachdenklich stimmen werden über des Meisters Unfehlbarkeit.

Unsere ansicht über die Verwaltung der Bolschewisten kann sich im Laufe unserer weiteren Untersuchungen nicht ändern, denn während der vier Monate, in denen uns die Räteregierung die Segnungen des Bolschewismus so lehrreich vor Augen geführt, haben wir in Wirklichkeit folgendes gesehen und erfahren:

60 Auffällig war in jedem Amte die überaus grosse Zahl der dort Angestellten. Ueberall war das Personal vervielfacht worden. Die zum Ruhme der Vereinfachung der Verwaltung organisierten neuen Aemter wetteiferten förmlich darin, immer mehr „politisch verlässliche“ Genossen und Handelsangestellte aufzunehmen, die infolge vollständigen Stockens des Privathandels stellen- und brotlos geworden. Jene Elemente, die die Leitung der Verwaltung den alten Beamten entrissen, entstammen zwei Gesellschaftsschichten. Die eine waren die

durch die sozialdemokratischen Gewerkschaften Jahrzehnte hindurch bearbeiten, disziplinierten, zu Klassenhass und eigener Selbstüberhebung systematisch erzogenen körperlichen Arbeiter. Der anderen Schichte gehörten materialistische Auffassung verterende, ihre Religion verleugnende, durch unlösbare Bande nur ihrer eigenen Rasse verbundene, jüdische Elemente an, deren gebildeterer Teil an der Vorbereitung des Bolschewismus, ja sogar der sogenannten Oktoberrevolution (1918) unmittelbar beteiligt war, deren anderer, weniger gebildete Teil aber, durch die Lahmlegung des Handels brotlos geworden, auf den „Triumph“ ihrer Rasse gegründete Ansprüche darauf erhob, das Privatkonto mit dem öffentlichen Amte zu vertauschen. Die Plazierung der Schichten erfolgte auf die Weise, - und dies fiel jedermann auf - dass in den untergeordneten Stelle der Verwaltung, in Stadt und Dorf, bei Lokal- und Bezirksarbeiterräten, in der Mehrzahl Arbeiter eine Rolle spielten; je wichtiger und höher jedoch eine Stelle war, desto mehr rissen die Juden diese Positionen an sich. Die „Intellektuellen“ nahmen insbesondere in den aus den früheren Ministerien hervorgegangenen Volkskommissariaten alle leitenden Stellen ein und wussten dafür Sorge zu tragen, dass ihre „verlässlichen“ Genossen und ihre ganze Sippe daselbst massenhaft Unterkunft fanden. mit welcher Gier sich diese Elemente auf alle leitenden Stellen stürzten, beweist am drastischen die Tatsache, dass selbst die organisierten physischen Arbeiter einen schweren Kampf auszufechten hatten, um wenigstens einige leitende Positionen mit Fabrikarbeiten zu besetzen.

85 Der Wortführer der Eisenarbeiter Stefan Kulcsár hat gelegentlich des Landeskongresses seiner Partei im vierten Monate der Diktatur folgende Rede gehalten:

„Die Männer, denen die Leitung der Proletardiktatur anvertraut ist, entsprechen nicht. (So ist es!). Dies fühlen auch wir Eisenarbeiter. (Anhaltende Zustimmung und Applaus). Wir haben unsere warnende Stimme erhoben, wir wahren uns dagegen, dass die 90 Leitung der Proletariendiktatur nicht ausschliesslich Proletarien anvertraut ist, denn wir sehen diese nur dann gesichert, wenn der Gesamtwille des Proletariats auf diesem Gebiete zum Ausdruck gelangen wird. (Lebhafter Beifall). Es dies ein alter Fehler, der in gewissen Erscheinungen bereits hervorgetreten. Massenhaft suchen uns unsere Fachgenossen auf und führer Klage darüber, dass jene Positionen, wo das Proletariat seine Gesinnungsgenossen 95 sehen will, - nicht jene einnehmen, die wir dort brauchen, sondern auch solche Elemente, die wir dort brauchen können. (So ist es!) ... Was wir beanstanden ist nichts anderes, als der Auswurf, die Schmarotzer, die an der Proletariendiktatur hängen geblieben sind. - (Stürmischer Beifall).“ (Ungarische „Volksstimme“, 14. Juni 1919).

Welche Elemente unter diesen nicht geeigneten Menschen zu verstehen waren, das 100 haben die Vorredner Kulcsárs, hauptsächlich Vertreter der Provinz, ohne jede Beschönigung, ohne Zweifel in etwas „reaktionärem“ Tone offen zur Sprache gebracht. Historisch ist es, dass die jüdischen Volksbeauftragten und Abteilungsleiter, Produktionskommissäre und ähnliche Faktoren in ihrem Wahne nach Weltverbrüderung, mit dem sie der Religion und der Nationalismus die Fede erklärt hatten, beide sogar direkt 105 verleugnet, gerade ihren jüdischen Genossen in auffallend hohem Masse „politischen“ Vertrauen entgegengebracht und die öffentlichen Stellen ihnen zugeschanzt haben. Kein Wunder, wenn viele darin einen unumstösslichen Beweis dafür erblicken, dass das Judentum nicht nur eine Konfession, sondern eine Rasse ist, deren bolschewistische Mitglieder, auf die Rassensolidarität bauend, den Versuch wagten, ihrer Minorität die politische Hegemonie zu 110 sichern in einem Kampfe, den sie -höchst charakteristisch- im Namen des Majoritätsprinzips zu Vernichtung einer anderen Minorität, der Bourgeoisie selbst organisiert hatten.

Was diese neuen Elemente im Besitze der öffentlichen Macht erreichen konnten war einerseits, namentlich bei den unteren Behörden, völlige Unwissenheit und Unbeholfenheit. Es 115 war unmöglich, einheitliche Erledigung der Angelegenheiten oder die Fortführung der von

jemand begonnenen Arbeit durch einen andern oder die planmässige zielbewusste durchführung einer längere Zeit beanspruchenden und verschiedene Massnahmenerfordernenden Arbeit zu sichern. Andererseits erschöpfte sich ihre Tätigkeit darin, die in der alten Verwaltungspraxis befolgten Grundsätze und das bisherige Verfahren über Bord zu werfen¹²⁰ und das im Handelsleben gebräuchliche Verfahren anzuwenden. Das Staatsverrechnungsgesetz wurde vollständig ausser acht gelassen und wurden höchstens die auf die Buchführung bezüglichen Bestimmungen des Handelsgesetzbuch befolgt.

Nicht aber etwa aus höherer Ansicht handelten sie so oder um eine bessere Lösung zu finden. Nein, sondern einfach aus der Notwendigkeit, dass jene Elemente, die – nachdem sie¹²⁵ sonst schon überall Fuss gefasst – ihren höchsten Ehrgeiz darin erblickten: die Staatsgewalt an sich zu reissen und die öffentlichen Aemter in Besitz zu nehmen, den Verwaltungsapparat überhaupt nicht zu handhaben verstanden. Sie verkündeten die Ausrottung des alten bürokratischen Systems, teils um einen Rechtstitel zu haben für die Verfolgung und Vertreibung des alten Beamtenkörpers, teils um zu verhindern, dass ihre¹³⁰ Unfähigkeit in der Verwaltung schon in der ersten 24 Stunden aller Welt offenbar werde, was ihnen unmöglich gemacht hätte, sich zu behaupten.

Logische und praktische Gründe rechtfertigen die Arbeit von Jahrhunderten, die ein anderes Recht, ein anderes System und ein anderes Verfahren für das Handelsleben und ein anderes für die Verwaltung hervorgebracht, so, dass beide miteinander verquickt, jedes nur¹³⁵ organisch, durch gründliche, viel durchdachte Reformen vervollkommen werden kann. Jedem einsichtigen ist es ohne weiteres klar, dass die Vertreter und Kämpfer des Bolschewismus nichts mit sich brachten, was hinsichtlich der Verbesserung der Verwaltung ernstlich in Betracht gekommen wäre; sie brachten nur neue Benennungen, den Schein von Neuerungen. Ich wage die Behauptung: alles, was sie auf diesem Gebiete zu sagen hatten,¹⁴⁰ bezog sich wurde umgestaltet ein neuer Rahmen errichtet, eigentlich aber war für sie alles ein sogenanntes Betriebsorganisationsproblem. Als eine ihrer höchsten Leistungen sahen sie die Errichtung des volkswirtschaftlichen Rates an. In der Tat eine Aufgabe so hohen Stiles, wie sie nur der auch die Produktion umfassende Sowjetstaat stellen kann. Doch welche Werte konnten sie auch diesem Gebiete – wo sie vielleicht weniger Dilettanten waren – schaffen?¹⁴⁵ Hierauf will ich in grossen Zügen unter Punkt III. hinweisen.

Einige Beispiele für das Vorgebrachte.

1) Volkskommissariat für Unterrichtswesen. Im Interesse der Kräftigung der Rätessystems und des Ausbaues des kommunistischen Staates legten sie auf die Erziehung der Jugend und die „Aufklärung des Proletariates“ grösstes Gewicht. Aus diesem Grunde hatten¹⁵⁰ sie die Unterrichtsverwaltung und die Kulturpolitik vollständig an sich gerissen. Darüber, was sie auf diesem Gebiete geleistet, seien hier nur einige Daten zur Orientierung angeführt. Im Volkskommissariate für Unterrichtswesen betätigen sich fünf Volksbeauftragte: Sigmund Kunfi, Georg Lukács, Alexander Szabados, Tibor Szamuely und Josef Pogány – sie alle waren Juden. Von den 11 Gruppenleitern hatten sie zehn ernannt, darunter war nur einer ein¹⁵⁵ Christ. Von den ebenfalls von der Räteregierung ernannten 27 neuen Sektionsleitern waren 21 Juden. Aus dem hauptstädtischen Lehrkörper sind 4 Gruppenleiter und 8 Sektionsleiter hervorgegangen. Nach dem letzten, für das ganze unverstümmelte Land aufgestellten Budget hat die Anzahl der im Unterrichts- und Kultusministerium angestellten Beamten 494 betragen, deren Bezüge pro Jahr insgesamt 1 954 582 Kronen ausmachten.¹⁶⁰ Obgleich die Bolschewisten nur 1/3 des Landes beherrschten, war die Anzahl des Angestellten jedoch um 1212 gewachsen, so dass beim Volkskommissariat für Unterrichtswesen insgesamt 1786 Beamte in Evidenz geführt wurden (darin ist das liquidierende Kultusamt, dessen Leiter der gewesene Geistliche Oskar Faber war, inbegriffen). Die Ausgaben für dies Personal hätten sich, pro Jahr berechnet auf 22 241 988¹⁶⁵ Kronen 48 Heller belaufen. (Entnommen dem im Archiv des Obersten

Staatsrechnungshofes verwahrten Bericht über eine im Monate Juli 1919 beim genannten Volkskommissariate durchgeführte Untersuchung). Nicht vergessen dürfen wir des des Personals des im Verbands desselben Volkskommissariates organisierten Landesrates für geistige Produkte; die Zahl und die Bezüge der hier angestellten 800 Beamten sind in dem 170oben angegebenen Betrage nicht enthalten. Diese Daten sprechen für sich. Wir können uns daraus einen Begriff davon machen, wie man die Vereinfachung der Verwaltung und Vernichtung des Bureaukratismus auffasste. Die neuen „Beamten“ waren mit gezeigten Ausnahmen ebenfalls Juden, aus verschiedenen Beschäftigungszweigen herbeigeholt. Eine grosse Auszeichnung wurde Volkskommissariate zuteil, als sich die Gemahlin Béla Kuns 175herbeiliess, in einer Abteilung tätig zu sein. Mehrere Beispiele haben wir dafür, dass Ehegatten und nahe Blutsverwandte in demselben Amte ihr „Brot“ verdienten.

Nicht ernst nahm es mit der in den „Dokumenten der Einheit“ aufgestellten Forderung, jede Betrauung könne widerrufen werden, denn Entlassungen hätten nur auf Kosten ihrer Volkstümlichkeit erfolgen können und sie „gehobene“ Stimmung des Proletariates 180beeinflusst. Sich beide zu erhalten, musste natürlich ihr oberstes Bestreben sein. Ein Beispiel: Die Unterrichtsfachgruppe der Gewerkschaft der öffentlichen Angestellten hatte gegen einen Gruppenleiter der Unterrichtsverwaltung wegen dessen, -sagen wir- Zugänglichkeit einstimmig Stellung genommen und forderte dessen Entfernung. Doch auch diesmal war ihr Solidaritätsgefühl stärker als die Anklagen; es gestattete ihnen nicht, ihre 185eigenen Grundsätze ihren eigenen Anhängern gegenüber praktisch anzuwenden.

Ein aus anderer Hinsicht charakteristischer Vorfall ist auch folgender: Ein Handelsakademie-Professor, der in Fragen der administrativen Organisation von Handels- und Industrieunternehmungen einen guten Ruf und der auch an der Organisation einiger Kriegszentralen mitgewirkt hatte, war von der der Proletarierdiktatur unmittelbar 190vorangehenden Regierung Berinkey beauftragt worden, einen Plan der administrativen Umgestaltung des Unterrichtsministeriums zu entwerfen. Das einzige greifbare Resultat seiner mehrere Monate in Anspruch nehmenden Arbeit waren einige technische Behelfe für die Korrespondenz des Ministers und der Staatssekretäre. Seine Kenntnisse auf dem Handelsgebiete waren für die Lösung der ernstesten Fragen seiner Aufgabe nicht fachmässig 195gewesen.

2)Volkswirtschaftlicher Rat. Einer der Grundgedanken des Sowjetstaates ist die Sozialisierung der Produktion. Interessant und lehrreich ist es zu untersuchen, was sie auf diesem Gebiete geleistet. Die Aufgabe der Sozialisierung fiel den gewesenen Ackerbau – und Handelsministerien zu. Später gründeten sie den volkswirtschaftlichen Rat, dem auch das 200gewesene Handelsministerium ungefähr 800 Beamte zählte, deren grösster Teil ohne Beschäftigung blieb, da man ihnen kein Vertrauen schenkte. Trotzdem wurden sie nicht entlassen. Die in dem Amtslokal des in Personalangelegenheiten eigenmächtig verfügenden jüdischen politischen Beauftragten Eugen Fenyves nach Sturz der Räteregierung vorgefundene Kartothek enthält dagegen die Namen von 1237 Angestellten, die während der 205Diktatur ernannt worden waren.

Von den Volksbeauftragten für soziale Produktion haben die folgenden diese Stelle längere Zeit bekleidet: Eugen Varga, Julius Hevesi, József Kelen, Mathias Rákosi, Anton Dovcsák und Franz Bajáki. Nur die beiden letztgenannten waren organisierte Eisenarbeiter, die übrigen Juden und nicht körperliche Arbeiter.

210 Zum Volksbeauftragten für Landwirtschaft hatten sie den Arzt Eugen Hamburger bestellt, dem sie den Schweinehirten Georg Nyisztor, sowie den Maurer Karl Vantus zur Seite gestellt. Hamburger weilte verhältnismässig wenig im Bureau. Er betätigte sich mehr auf dem Gebiete der Sozialisierungen in der Landwirtschaft und reiste häufig an die „Front“. Den Sektionsleitern wurde politische Beauftragte beigegeben, ohne deren Gegenzeichnung kein

215Aktenstück expediert werden durfte, keine Anweisung gültig war. Auch hier waren unter 26 politischen Beauftragten 18 Juden.

3. Wohnungskommissariat. Bereits das Kabinett Wekerle (unmittelbar vor dem Zusammenbruch) hatte ein Wohnungsamt errichtet, dem jedoch nur wenige, hauptsächlich hauptstädtische Beamte zugeteilt worden waren. Erst nach der sogenannten Oktoberrevolution 220 begann die Wohnungsfrage, namentlich infolge des Zurückströmens der Soldaten von der Front, ein heikles und gefährliches Problem zu werden. Als dann die Proletarierdiktatur die radikale Lösung der Wohnungsfrage in ihr Programm aufgenommen, war diese Angelegenheit in ein kritisches Stadium getreten, denn man beabsichtigte, in den Wohnungen der Bourgeoisie Proletarier einzuquartieren. Unzweifelhaft war die Wohnungsfrage eine der 225 schwierigsten administrativen Aufgaben, deren Lösung bis zum Sturze der Räteregierung ständigen Schwankungen unterworfen war. Viel Kopfzerbrechen verursachte es ihnen, ob die Wohnungsangelegenheiten zentral oder bezirksweise behandelt werden sollten. Die Wohnungsämter waren also neue, revolutionäre Ämter, trotzdem wurden sie nach dem 21. März reorganisiert und von Angestellten auch überschwemmt. Während im Monat März 1919 230 im Zentralwohnungsamt 83 Doktores juris und 131 Beamte anderer Qualifikation tätig waren, denen sich 42 Volkswehränner und 15 Aufrämerinnen zugesellten, wurden nach der vom 22. März ab erfolgenden Umgruppierung bis zum 8. April. teils nur vorübergehend als Hilfsorgane aufgenommen: 92 Buchdrucker, 152 Eisenarbeiter, 73 Maurer, 21 Parteimitglieder des VII. Bezirkes, 26 Mitglieder des Landesverbandes der Industrie- und 235 Verkehrsbeamten und 130 andere organisierte Personen als Kellner, Friseure, Zuckerbäcker, Goldarbeiter, sozialistische Studenten und Invalide. Beamte zählte das Amt: 51 Handelsangestellte, 29 soz. Studenten, 34 Friseure, 63 Mitglieder des Landesverbandes der Industrie- und Verkehrsbeamten, 86 Buchdrucker, 88 Bauindustriearbeiter, 19 Gehilfen (Kellner), 61 Eisenarbeiter und 281 Personen, deren frühere Beschäftigung nicht zu ermitteln 240 war, darunter viele Invalide. Zur Zeit des Sturzes der Proletarierdiktatur beschäftigte das Zentralwohnungsamt 162 Menschen, die Abteilung für Beschlagnahmungen aber, die abgesondert untergebracht war und wohin die Einrichtungen aus Magnatenpalais, Privatwohnungen, Kasinos usw. verschleppt wurden, 106 Menschen, die einzelnen 245 Bezirkswohnungsämter beschäftigen 363 Personen. Ausserdem gab es noch ein Möbelverteilungsamt, ebenfalls mit einem grossen Personal versehen.

Das Landeskommisariat hat während der Proletarierdiktatur folgende Beträge ausgegeben für die Bezüge seiner Organe (einschliesslich der pro August ausgezahlten Bezüge insgesamt den Betrag vonKr. 4 662 597,15

für das Sozialisierungspersonal und das technische Bureau....."	400 417,—
Sachliche Ausgaben und Drucksorten....."	230 214,07
Verwaltung in der Umgebung....."	47 011,46
Transport- und Wagenspesen....."	296 742,60
Wohnungsverteilungsamt....."	374 938,20
Beschlagnahmeabteilung....."	673 061,—

insgesamt : Kr. 6 684 981,48

4. Hauptstadt Budapest. Auf Grund obiger Daten kann man sich einen Begriff von den Zuständen machen, die bei den Landesbehörden herrschten. Aehnlich war es bei den 250 Lokalbehörden und den untergeordneten Amtsstellen.

Die Geschehnisse der Hauptstadt Budapest ruhten in den Händen eines 80 Mitglieder zählenden Ausschusses, der an die Spitze der Zentralstadtverwaltung ein aus 5 Mitgliedern, darunter 4 Juden bestehendes Präsidium berufen hatte. Nach Weisungen des des Präsidiums erledigten die neuen Sektionsleiter die Angelegenheiten. Während früher von 16 255 Sektionsleitern nur 2 Juden gewesen, waren jetzt von den 16 neuen Sektionsleitern nur 2 Christen. In der Zentrale leisteten, mit wenigen Ausnahmen, die früheren städtischen Beamten

Dienst. Freilich wurden auch hier zahlreiche neue Personen angestellt, namentlich solche, die sich im Parteileben grosse Verdienste erworben. Die Zahl der neuen Beamten dürfte mit ungefähr 500 nicht zu hoch gegriffen sein. (Genaue Daten waren nicht zu beschaffen). Auch 260hier finden wir — ebenso wie bei anderen Amtsstellen — zahlreiche Beispiele dafür, dass früher untergeordnete Angestellte jetzt leitende Positionen einnahmen, dass an die Spitze von Gruppen und Anstalten junge, unerfahrende, unreife Leute berufen wurden, Manipulanten, Diurnisten jetzt einflussreich und allmächtig waren, dass früher im Disziplinarwege entlassene Elemente wichtige und hohe Stellen erhielten, und auch hier waren die 265Monatsbezüge ins Masslose erhöht worden. Diesem Umstand ist es auch zuzuschreiben, dass sich die Bilanz — laut des am 18. Dezember 1919 an die Regierung erstatteten Berichtes des Bürgermeisters — um 112 Millionen ungünstiger gestaltet hatte als im gleichen Zeitabschnitt des Vorjahres.

Die Leitung der Bezirksverwaltungen hatten die Bezirks-, Arbeiter- und Soldatenräte 270inne. Die Angelegenheiten erledigte ein Dreierdirektorium, dessen Mitglieder in der Mehrzahl Arbeiter waren, doch finden wir darunter auch kleine Beamte und solche, die früher ihrer Stelle verlustig erklärt worden waren.

Dem erwähnten Berichte entnehmen wir folgende Stellen:

„Eine regelrechte Verwaltung gab es nicht. Die Bezirks-, Arbeiter- und Soldatenräte 275hatten viele Mussestunden, denn einerseits vermied es das Publikum, wo es nur konnte, sich an sie zu wenden, andererseits wurden verschiedentliche Angelegenheiten auf kürzestem Wege, ohne jede Prüfung des Sachverhaltes erledigt, wobei die Hausvertrauensmänner eine grosse Rolle spielten. Ihr Wirkungskreis war ein so grosser, dass die bei den Bezirksvorständen an Stelle der früheren Abteilungen wirkenden Gruppen nur darauf Gewicht 280legten, zu prüfen, ob die vorgelegten Bescheinigungen von den Hausvertrauensmännern unterfertigt waren. Die Erledigung solcher Angelegenheiten verweigerte man nur dann, wenn die betreffende Partei den Verdacht eines Bourgeois erweckte.

Wie es verworren und kopflos in der Amtsgebarung zugeing, so herrschte auch in den Auesserlichkeiten Unordnung. In den Gebäuden der Bezirksvorstehungen gab es täglich 285Uebersiedlungen. Die einzelnen Gruppen bezogen bald diese, bald jene Räume.

Charakteristisch für die Arbeiterräte und sonstigen lokalorgane ist es, dass sie den höheren Amtsstellen, ja selbst den Volksbeauftragten und dem revolutionären Regierungsrat oft den Gehorsam verweigerten. Nicht immer respektierten sie deren Anordnungen, vollstreckten deren Erlasse oft deshalb nicht, weil sie kein Organ hatten, welches die häufig 290nachlässig und konfus abgefassten Verordnungen verstanden hätte, oft aber auch deshalb, weil die Regierungserlasse ihre eifersüchtig gehütete Lokalmacht und ihre Privatinteressen zu beeinträchtigen schienen. Gar oft geschah es, dass einzelne Bezirke den Regierungserlassen direkt widersprechende eigene Verordnungen erliessen.

Es sei mir gestattet, einen einzigen Fall solcher Renitenz herauszugreifen.

295Bei der Desinfektionsanstalt der Hauptstadt Budapest war infolge Uebergriffes der Arbeiter und ihrer Einmischung in Fachfragen, sowie völliger Disziplinlosigkeit unter den Personal eine Typhusepidemie ausgebrochen, der auch Angestellte erlagen. Seit 25 Jahren hatte sich ähnliches nicht ereignet. (Entnommen dem erwähnten Berichte S. 5.) Fürwahr, ein Glück, dass nicht jeder Missgriff der Bolschewisten giftige Bazillen züchtete, denn sonst 300hätten nur wenige von uns die Proletarietdiktatur überlebt.

5. Komitat Pest. Im Pester Komitate stand ein vom sogenannten Komitatssowjet geführtes Direktorium von 5 Mitgliedern an der Spitze der Verwaltung. Die Amtschefs und höheren Beamten wurden sofort entfernt und die so vakant gewordenen Stellen mit Verwandten, Bekannten und Zechbrüdern besetzt. Auf diese Weise hatten mindestens 50 305vollkommen ungeschulte Männer und Frauen Unterkunft gefunden, die nie in ihrem Leben ein Amt auch nur gesehen hatten. Leiter der politischen Abteilung war ein unbekannter

Budapester Krawattenhändler (natürlich Jude). In unmittelbarer Umgebung des Vizepräsidenten des Direktoriums befand sich der aus einem allgemein bekannten Strfprozess berühmte Mörder Anton Vojtha (natürlich unter anderen Namen). Es erfolgten Ernennungen 310 für Stellen, die nur in ihrer Phantasie existierten. Von Tag zu Tag nahm das Durcheinander zu, eine unbeschreibliche Unordnung herrschte, unprotokolliert wurden die Aktenstücke erledigt, Verfügungen ohne Zahl und Datum ausgegeben. Auf Wunsch einiger kommunistischer Genossen wurden, ohne jegliche Vorbereitung, neu Gemeinden gebildet, die willkürlichsten Verordnungen erlassen; keine Wilderspruch duldend gaben sie selbst gegen 315 Gestze verstossende Erlasse heraus. Bei der geringsten Kleinigkeit drohten sie mit den im Flur hausenden, bis zu den Zähnen bewaffneten Terroristen, bedrohten jeden, der wildersprechen wollte oder nicht rasch genug ausführte, mit dem revolutionären Gerichtshofe.

In jedem Bezirke und in jedem Dorfe hatten sich verworfene rohe Gesellen gefunden, die aus dem Dorfpöbel ihr Direktorium gebildet, die Lokalbehörden, Dorfnotare und 320 Dorfrichter, vertrieben und mit Unterstützung von Wanderterroristen oder mit Hilfe der aus Budapest herbeieilenden politischen Rechercheure die ihnen unangenehmen Leute, Grundbesitzer und Intelligenz von Haus und Hof verjagt hatten. Unter ihren Verfolgungen hatten jedoch auch die besonnenen, patriotisch gesinnten Bauern zu leiden. Oft nahmen sie Zwangsassentierungen und Requisitionen vor, machten auf eigene Faust Bodenreformen, 325 teilten den Grundbesitz auf und begangen zahlreiche andere Gewalttätigkeiten, Grausamkeiten, selbst Mord und Totschlag. Die Verwaltungsfunktionen übten sie natürlich ohne juristische und verwaltungstechnische Kenntnisse, ganz willkürlich aus. Ihre auf brutale Gewalt gegründete Macht nützten sie zur Verschwendung des Gemeindevermögens und Befriedigung ihrer persönlichen Interessen und Rachegelüste weidlich aus. (Entnommen dem 330 Berichte des Komitatsvicegespans über die Zustände während der Proletarierdiktatur, erstattet in der am 16. Dezember 1919 stattgefunden Generalversammlung des Munizipiums).

So hat der Bolschewismus auf dem Gebiete der Verwaltung in dem Augenblicke vollständig versagt, wo ihre Theorien praktisch verwirklicht werden sollten.

III. Die neue Ordnung im Staatshaushalte.

In diesem Abschnitte soll die leichtfertige, gewissenlose, ja direkt verbrecherische Wirtschaft der bolschewistischen Verwaltung besonders besprochen werden. Vielseitige Gesichtspunkte bieten sich uns, wenn wir die von ihnen hinsichtlich der Führung des Staatshaushaltes getroffenen Massnahmen einer genauen Prüfung unterziehen. Infolge der 5 weitgreifenden Sozialisierungen erforderte die Staatswirtschaft einen bedeutend grösseren Apparat als der Rechtsstaat. Die Initiative zur Umgestaltung der alten Organisation und Einführung der neuen Methoden, sowie Leitung derselben ruhte in den Händen der Volksbeauftragten für Finanzen Eugen Varga, Julius Lengyel und Béla Székely, Die beiden erstgenannten waren Lehrer an einer hauptstädtischen höheren Handelsschule, letzterer 10 Buchhalter der Hermesbank gewesen. (Alle drei Juden). Vor Proklamierung der Proletarierdiktatur wurde der Staatshaushalt auf Grund der im Gesetzartikel XX vom Jahre 1897 enthaltenen Bestimmungen über die Verwaltung des Staatsvermögens und die staatliche Buchhaltung geführt. Die Kontrolle übte der Oberste Staatsrechnungshof aus, dessen Organisation und Wirkungskreis in den Gesetzartikeln XVIII vom Jahre 1870 und LXVI vom 15 Jahre 1880 umschrieben sind. Zur Wahrnehmung und Förderung der Interessen des Landes war dagegen auf Grund des Gesetzartikels XIV vom Jahre 1916 mit reicher, materieller Unterstützung und entsprechender Sicherung des Einflusses des Staates die Geldinstitutszentrale gegründet worden, deren Statuten die Bestimmung enthalten, darauf hinzuwirken, dass die Geschäftsgebarung der Finanzinstitute im Interesse der friedlichen 20 Entwicklung des Geldmarktes nach Möglichkeit einheitlich erfolge. Diese Zentrale war

daher eine öffentliche Institution — der, obgleich seit kurzer Zeit erst — die Tätigkeit der Unternehmungen mit doppelter Buchführung zu beaufsichtigen oblag. Zwar war sie vorläufig nur auf 5 Jahre geplant und konnte sie die Kontrolle bei Finanzinstituten, die über ein eigenes Kapital von über 20 Millionen Kronen verfügten, nicht ausüben, so war es doch natürlich, dass die Volksbeauftragten für Finanzen, die in der doppelten Buchhaltung aufgewachsen, bei den ihrer harrenden Aufgaben die Geldinstitutszentrale als jenen archimedischen Punkt betrachteten, auf den sie alles aufbauen können. Eugen Varga verfügte mittels seiner bereits am 29. März erlassenen Verordnung Zahl 4. P. N., dass die Finanzgebarung und Kontrolle der in öffentliches Eigentum übernommenen Betriebe durch die Geldinstitutszentrale zu erfolgen habe; zu diesem Zwecke habe die mit dem Verbands der ungarischen Revisoren vereinigte Zentrale in diese Betriebe Kontrolleure zu entsenden. Vargas übrige Äusserungen und Zeitungsartikel liefern den Beweis, dass er auch bei der Staatsbuchhaltung den doppelten Stil einführen wollte. Wie dies aber erfolgen solle, — diesbezüglich sah er noch klar. Es fanden Beratungen statt, es wurden Verfügungen getroffen, Erlasse vorbereitet und — das Resultat ihrer Bemühungen kann in folgendem zusammengefasst werden.

Zunächst erteile man den Auftrag, den Dienst der Zentralstaatskasse derart zu reorganisieren, dass Zahlungen nur mittels Schecks, Giro oder Clearing erfolgen dürfen, wodurch man erreichen wollte, dass der Zahlungsverkehr ohne Banknoten abgewickelt werde. Da sich für diese Aufgabe eine geeignete Person nicht finden liess, hat dieser Umstand zu ihrem Entschlusse wesentlich beigetragen, gefälschtes Geld in unbeschränkter Menge in Verkehr zu bringen. Ihre Anordnungen entbehrten auch auf dem Gebiete des Anweisungsrechts der Einheitlichkeit. Die Anweisungen bei Banken, Unternehmungen, bei der Staats- und Postsparkasse erfolgten ohne jedes System und kümmerte man sich nicht darum, wie sich die Geschäftsgebarung einer sozialisierten Bank oder Unternehmung der Staatshaushaltsordnung einfügt. Es bestand die Absicht, die noch unerledigten Rechnungslegungen der früheren Regierungen zu vernichten. Als Vorwand hätte ihnen der geplante Uebergang zur doppelten Buchführung gedient. Auch wollten die Volksbeauftragten für Finanzen die Drucklegung der vom Obersten Staatsrechnungshofe für das Budgetjahr 1915/16 bereits fertiggestellten Schlussrechnungen suspendieren. All dies hätte grosse Komplikationen verursacht, das Vermögen des Staates aber bei Aufnahme des neuen Inventars und der neuen Rechnungslegung zur freien Beute gemacht. Zum Glück konnte die Ausführung dieses gewissenlosen Planes verhindert werden. Noch charakteristischer für ihre Denkweise ist der Umstand, dass sie sich die Ausspielung des Obersten Staatsrechnungshofes, dessen Auflösung beschliessende Sache war, angelegen sein liessen. Viele Millionen ausmachende Beträge wurden als „Vorschüsse“ mit der Klausel flüssig gemacht: „Ohne Verpflichtung der Verrechnung.“ So wurden z.B. im Wege des Volkskommissariats für Ernährung 100 Millionen Kronen auf diese Weise für Lebensmittelbeschaffungen im Auslande verausgabt, welcher Betrag eigentlich für Waffenlieferungen bestimmt war; die Wiener Expositur des Warenverkehrsbureaus erhielt auf dieselbe Weise ungefähr 150 Millionen Kronen, doch sind von diesem Gelde nie Waren auf den ungarischen Markt gelangt usw. Das System der Vorschüsse war nämlich von ihrem Gesichtspunkte aus dem Grunde zweckmässig, weil dem Obersten Staatsrechnungshofe im Sinne unserer Gesetze von allen erdenklichen Ausgaben monatlich Mitteilung gemacht werden muss, während er von den angewiesenen Vorschüssen erst am Ende des Budgetjahres Kenntnis erhält. Es wurde der zuständigen Kontrollbehörde also durch dies System die Kontrolle wenigstens vorläufig unmöglich gemacht. Der Staatsrechnungshof wäre diesem System nicht auf die Spur gekommen, wenn es seine Organe bei den einzelnen Behörden an Ort und Stelle durchgeführten Ueberprüfungen nicht festgestellt hätten, wie viele Vorschüsse die Räteregierung anweist. Diese werden heute natürlich als Forderungen in Evidenz gehalten, doch wird schliesslich nichts anderes übrigbleiben als sie zu streichen.

Die Systemlosigkeit, die im Staatshaushalte herrschte und der sie es zu danken haben , dass ihre Wirtschaftsführung heute noch nicht klar überlickt werden kann, verursachte übrigens selbst dem „ revolutionären Regierungsrat“ Sorgen. Man zerbrach sich die Köpfe darüber, wie eine einheitliche Buchführung und Kontrolle zu schaffen wäre. Doch auch hier gerieten sie — wie so oft — in die tragische Lage, nur die von Menschen geschaffenen Gesetze vernichten zu können, nicht aber das alte Naturgesetz, wonach ohne Talent grosse Dinge nicht vollbracht werden können. Viel machte ihnen der Staatsrechnungshof zu schaffen, wo bisher alle Fäden zusammengelaufen. Dass sie die vom Staatsrechnungshofe auszuübende Kontrolle der Geldinstitutszentrale übertragen wollten, geht daraus hervor, dass sie zu den einzelnen Volkskommissariaten Revisoren entsandten und die an den Staatsrechnungshof gerichteten Zuschriften der Regierungsstellen diesen Revisoren überwiesen, wodurch der Staatsrechnungshof bereits in den Hintergrund gedrängt war. Mitte Mai befassta man sich ernstlich mit der Auflösung desselben. Damals wollte man die Zentralkontrolle einer der Hauptsektionen des soeben organisierten Volkswirtschaftlichen Rates anvertrauen, was die Verschmelzung des Staatsrechnungshofes mit der Finanzabteilung zur Folge gehabt hätte. Dieser Plan ist überaus kennzeichnend, wir wissen doch, dass eine wirksame Kontrolle nur dann möglich ist, wenn das Kontrollorgan vollständig unabhängig ist. Aus diesem Grunde haben die Gesetzte konstitutioneller Staaten den Präsidenten der obersten Kontrollbehörde der Regierung nicht untergeordnet, sondern ihn den Ministern gleichgestellt, während die sogenannte Räteregierung die Kontrolle einer ihr untergeordneten, von ihr abhängigen Amtsstelle übertragen wollte. Nachdem der Präsident des Staatsrechnungshofes diese Frage eingehend beleuchtet hatte, suspendierte der Regierungsrat den Vollzug des Erlasses, ohne diesen jedoch ausser Kraft zu setzen. Doch war und blieb diese Amtsstelle ein Dorn in ihren Augen, und die vom Landeskongress der Räte im Juni 1919 angenommene Verfassung der Räterepublik errichtete an Stelle desselben eine dreigliedrige Zentralkommission, der die Aufgabe zugefallen wäre, die Einhaltung des Budgets zu überwachen und überhaupt die allgemeine Kontrolle der Finanzgebarung zu leiten. Diese Zentralkommission wäre der Zentralverwaltungskommission, bzw. dem Landeskongress der Räte verantwortlich gewesen. Sofort nach Annahme des bezüglichen Paragraphen schritt man zur Wahl des erwähnten Ausschusses. Diese fiel auf Mathias Rákosi (jüdischer Kaufmann), Johann Vanczák (Eisenbahnarbeiter) und Dr. Julius Hajdu (jüdischer Rechtsanwalt aus Pécs). Interessant ist, dass die Genannten gleichzeitig Mitglieder der eigentlichen exekutiven Gewalt ausübenden Verwaltungskommission, sowie des Landeskongress der Räte waren, denen sie — laut Verfassung — verantwortlich gewesen wären. Sie waren daher sowohl in der Regierung als in der Politik interessierte Personen. Eine Spur ihrer Tätigkeit haben sie nicht hinterlassen. Lediglich Mathias Rákosi zeigte sich gelegentlich einmal in den Amtsräumen des Staatsrechnungshofes. Bald hielt er es für geraten, das Landesoberkommando der Roten Wache zu übernehmen. Die Liquidierung des Staatsrechnungshofes aber wurde nicht angeordnet und die Kontrolle, welche die Revisoren der Geldinstitutszentrale nicht nur bei den gewesenen staatlichen Institutionen, sondern auch den sozialisierten Betrieben ausübten ,war eher auf Beibehaltung des alten Systems als auf praktische Verwirklichung der neuen Ideen gerichtet. Auch bezüglich des überwiegenden Teiles der Revisoren golt die allgemeine Klage der Bolschewisten : die politische Verlässlichkeit der geistigen Arbeiter stehe im umgekehrten Verhältnis zu ihren Fachkenntnissen.

Obwohl also nach Lenin die Buchführung und die Kontrolle eine Kardinalfrage der sozialistischen Revolution ist (siehe „ Die nächsten Aufgaben der Sowjetregierung „ S. 16), konnte sich die ungarische Sowjetregierung selbst zur Zeit ihres Sturzes in dieser Hinsicht keiner Ergebnisse rühmen. Sie waren unfähig, die alte Staatsorganisation zu liquidieren, aber auch unfähig, den die Gesamtproduktion und die Warenverteilung an sich reissenden

Sowjetstaatshaushalt übersichtlich, die Buchhaltung und Kontrolle einheitlich zu gestalten. Abgesehen von den zahlreichen Unterschlagungen ist dieses ohnmächtige Ringen die Erklärung dafür, dass heute (Geschrieben im Monat Dezember 1919) noch nicht genau festgestellt werden kann, welchen Milliarden Schaden die Herrschaft der Bolschewisten dem 125Staate und welchen sie durch die Sozialisierungen der Bevölkerung verursacht.

IV. Der Beamtenkörper

An dieser Stelle ist die Klärung der Frage erwünscht, welche Haltung der Beamtenkörper der Proletarierdiktatur gegenüber eingenommen.

Diese Frage kann gesondert von den seit der sogenannten Oktoberrevolution eingetretenen Ereignissen nicht richtig beurteilt werden. Der Landesverein der Staatsbeamten 5— neben einigen Zweigvereinen seit Jahren die einzige Vertretung der öffentlichen Beamten, Angestellten und Diener — war nicht derart organisiert, dass er mit den darin vertretenen Massen ständige Fühlung gehabt hätte. Die Gelegenheit ausnützend, entfaltete der auf gewerkschaftlicher Grundlage stehende Landesverband der öffentlichen Angestellten im Rahmen der der Oktoberrevolution folgenden grossangelegten sozialistischen Agitation 10fieberhafte Tätigkeit. Bald traten die Erfolge in Erscheinung, so dass bei einer Vollversammlung des Landesvereines der Staatsbeamten die alte Vereinsleitung gestürzt werden konnte. Um nicht ganz ohne Vertretung zu bleiben, leiteten die Staatsbeamten nicht sozialistischer Gesinnung auf breiter Grundlage eine Bewegung ein, die zur Gründung der Landeskammer der Staatsbeamten führte. Infolge des von Tag zu Tag wachsenden 15sozialistischen Terrors und der heftigen Agitation des Landesverbandes der öffentlichen Angestellten war das Schicksal der Kammer bald besiegelt, so dass seit dem 21. März der Landesverband die einzige Organisation der öffentlichen Beamten war.

Dies war nur dadurch möglich geworden, dass ein bedeutender Teil des 20Beamtenkörpers dem Einfluss des destruktiven Geistes verfallen war, den die übertrieben linksseitige Politik der Regierung Michael Károlyi genährt. Am meisten trat diese Richtung in der im Monate Januar 1919 durchgeführten Statusregulierung zutage, die in keinem Verhältnis zu der materiellen Lage des Landes stand und der nüchternen öffentlichen Meinung nicht entsprach. Jeder die Schlage ruhig Beurteilende sah ein, dass diese 25Statusregulierung nicht von Dauer sein könne. Doch konnte diese Einsicht namentlich in den Kreisen jener niederen Beamtenkategorien, die infolge der Kriegsteuerung Jahre hindurch unter schweren Entbehrungen zu leiden hatten, das Gefühl momentaner Erleichterung nicht beeinflussen und machte sie den vielen schönen Versprechungen der Kommunisten gegenüber schwach. Als dann nach Ausrufung der Räterepublik am 22. März in jedem 30öffentlichen Amte Versammlungen abgehalten wurden, führten die dahin entsandten Berufssagitatoren die von den neuesten unerwarteten Ereignissen überraschten, infolge der schon früher eingeführten Parteizensur unorientierten Massen durch unwahre Darstellung der inner- und aussenpolitischen Lage, insbesondere aber durch heuchlerische Betonung dessen, die Proletarierdiktatur werde für die Integrität des Landes eintreten, wodurch sie dem neuen 35System nationalen Charakter verleihen wollten, vollständig irre. Dies war die Sachlage, als man die öffentlichen Beamten aufforderte, sich der neuen Ordnung anzuschliessen. Niemand kannte den wahren Sachverhalt, und auch, wenn jemand an moralischen Widerstand dachte (nicht bewaffneten Widerstand, was infolge der wiederholten Entwaffnung ohnehin ein Ding der Unmöglichkeit gewesen wäre), so hätte er auf keine wesentliche, entschlossene 40organisierte Unterstützung rechnen können, weder von seiten des Beamtenkörpers, noch von seiten irgendeiner anderen Gesellschaftsklasse. So gelangte der Beamtenkörper allmählich unter die Räder der Proletarierdiktatur. Aus diesen Gründen ist die über die

Haltung der Beamten im In- und Auslande verbreitete Ansicht, der Beamtenkörper hätte durch seinen Widerstand die Proletarierdiktatur unmöglich machen können, nicht begründet, 45denn die Proletarierdiktatur wäre ohne Zweifel auch in letzterem Falle ausgerufen worden und hätte sich behaupten können — länger als die von Entbehrungen zermürbten, nicht organisierten und obendrein uneinigen, in zwei Lager gespaltenen Beamten einen etwaigen Widerstand auszuhalten vermocht hätten. Im gegebenen Falle war die einzig mögliche, auch taktisch und vom patriotischen Gesichtspunkte einzig richtige Lösung die, dass jeder, der 50nicht entfernt wurde, an seinem Platze blieb. Von einigen wenigen bedauerlichen Ausnahmen abgesehen, haben die Staatsbeamten sich redlich bemüht, das Land und ihre Mitmenschen vor dem Aergsten zu bewahren, sind unschuldigen Leuten — wo sie nur konnten — nach Kräften hilfreich beigestanden, haben sie und ihr ehrlich erworbenes Vermögen geschützt. Von Hass und Rachsucht geleiteten Verfolgungen und Verheerungen 55haben sie Halt zu bieten versucht, und so ist es im Endergebnisse nur ihnen zu danken, dass die alten Verwaltungsorgane nach Sturz der vier Monate währenden Schreckensherrschaft ihre Tätigkeit sofort überall wieder aufnehmen und ohne grössere Schwierigkeiten fortsetzen konnten.

Zugleich war es eine gute, wenn auch freilich harte Schule, den Bolschewismus aus 60unmittelbarer Nähe kennen zu lernen. Gerade die Gewerkschaft der öffentlichen Angestellten hat durch ihre Einfügung in den Proletarierstaat die Klärung der Klassenstellung der geistigen Arbeiter auf die Tagesordnung gestellt. Und diese Frage war eine der heikelsten des Sowjet. Selbst in der Parteipresse herrschten diesbezüglich die grössten Gegensätze. Je nach der Tagesstimmung, den momentan wichtigsten Interessen wurden die öffentlichen 65Angestellten bald als Proletarier, bald als Bourgeois behandelt. Proletarier war der Staatsbeamte, wenn es hiess, er müsse roter Soldat werden, Bourgeois aber, wenn die Eisenarbeiter und andere physischen Arbeiter die immer knapper werdenden Lebensmittel mit ihm zu teilen gehabt hätten. Proletarier war er, wenn man seine Stimme im gewerkschaftsrat benötigte und man ihm gegenüber die Gegenrevolutionär, wenn er in der Gewerkschaft die 70Unfähigkeit der Gewerkschaftsleiter zur Sprache brachte oder sich vermessen, die Korruption der Proletarierregierung zu kritisieren. Proletarier war er, wenn der Gewerkschaftsvorstand ohne Wissen und Zustimmung der Mitglieder Begrüssungstelegramme an das Weltproletariat richtete und damit den ungarischen Beamtenstand im Auslande kompromittierte, doch zum Gegenrevolutionär stempelte man ihn, 75als für die ewigen Stockungen in der Verwaltung und das stets drohendere Versagen des ganzen Verwaltungsapparates Sündenböcke gesucht und gefunden werden mussten.

Diese Erfahrungen haben schliesslich selbst den Schwächsten und Voreingenommensten die Augen geöffnet und bewirkt, dass endlich auch den grossen Massen des Landes ein Licht darüber aufging, dass die kommunistischen Phantasmagorien nicht zu 80verwirklichen sind und ihnen auch der zweifelhafte Wert der wissenschaftlichen Grundlage des Kommunismus offenbar wurde, der unter anderen den Klassenkampf laut und schallend verkündete, in der Praxis jedoch nicht imstande war, die einzelnen Klassen abzugrenzen, was doch eine Vorbedingung des Klassenkampfes gewesen wäre.

10. A közoktatási reform és államtudományi oktatásunk mai állapota

Alapszöveg: Magyary Zoltán: A közoktatási reform és államtudományi oktatásunk mai állapota. *Budapesti Szemle* LXV. évf. (1922) 547. sz. 15-30.

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadása): Nincs.

Bibliográfia: MÜK bib. 1940 0; Göbel bib. 1974 13-14. (9. tétel) [évfolyamjelzés nélkül]; Andrassy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 161. (9. tétel) [évfolyamjelzés nélkül]; Saád 2000 291. (5. tétel) [évfolyamjelzés nélkül].

A közigazgatási reform évtizedek óta foglalkoztatja hazánk politikai és tudományos köreit. A mérkőzésnek ebben a hosszú tartamában két körülmény nyer jellemző kifejezést: egyik az: hogy a politikai és a közigazgatási szempontok összevegyítése a reformnak nagy kárára van, annyira, hogy megszületni sem engedi, a másik az, hogy a közigazgatás 5jelentősége az ország sorsára sok tekintetben döntő befolyású. Nem túloz Ereky István^{cxix} akadémiai székfoglalójának (1922. április 10.) abban a nagy horderejű kijelentésében, hogy hazánkat mai helyzetében csak mélyen járó, tudományosan előkészített közigazgatási reform mentheti meg.

A közigazgatás az állam leghatalmasabb erőtenyezője. A centralizált és ma egyre 10nagyobb számú szociális feladat megoldását vállaló állam közigazgatása útján tartja fenn életét és csak annak segítségével tudja megvalósítani céljait. Azt, hogy a közigazgatásnak reformját tartjuk szükségesnek, azt mutatja, hogy az állam fontos életfunkcióiban vannak zavarok, hogy az állam csak fogyatékosan tudja megoldani azokat a feladatokat, melyeket vállalt, vagy a melyek rája hárultak. A közigazgatást az általa elért eredményekből ítéljük 15meg. Jóságának döntő kritériuma a siker. Az executívát a legtagabb értelemben véve, annak határesetre: a háború, ennek legközvetlenebb bizonyítéka. Ekkor az állam összes erő kifejtése arra az egyetlen célra koncentrálódik hogy ellenségeinek fizikai erejét megtörje. Itt fokozatok nincsenek. Ez vagy sikerül vagy nem. *Tertium non datur*^{cxl} s ha a háború elveszett, a népek pálcát törnek kormányaik és hadseregük felett. Ugyanez áll a végrehajtó hatalom egyéb 20feladataira is. A közigazgatásnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy az állam és az azt alkotó társadalom tagjai jólétének feltételeit és az adott államban és időpontban annak töle várt tartalmát is meg tudja valósítani. Az államnak állandóan abban az állapotban kell élnie, hogy erre irányuló akaratát feltétlenül keresztülvinni, az ezzel szemben felmerülő bármely ellenállat épp úgy, mint a harctéren kell, meg tudja törni, s céljai megvalósításának fizikai és 25szellemi feltételeivel is mindig rendelkezék mert különben lassabban ugyan és észrevétlenebbül, mint a harctéren, de éppoly biztossággal bekövetkezik a csőd, s a népek pálcát törnek közigazgatásuk fölött. Mindnyájan tanúi voltunk annak, hogy az ún. októberi forradalom nem a fellázadt tömeg győzelme volt az államhatalom felett, hanem a fokozatosan aláaknázott közigazgatásnak belső összeomlása egy törpe kormány fejvesztettségé 30következtében. S ennek tudhatjuk be, hogy a háború elvesztésének következményei miránk nézve lettek a legnagyobb mérvűek.

Hogy mik legyenek adott viszonyok közt és adott időpontban az állam céljai, a melyeknek megvalósítását közigazgatásának kitűzze, annak megállapítása a politika feladata. A magam részéről pusztán a közigazgatással, mint az állam alkotmányos úton megállapított 35céljai megvalósításának eszközével kívánok foglalkozni.

Ebből a szempontból nézve azt kell mondanunk, hogy a közigazgatási reform kérdése két okból merülhetett fel: vagy azért, mert közigazgatásunk eddigi állapotában nem alkalmas eszköz a kitűzött célok elérésére, vagy azért, mert sokszor nem volt hozzáértő kezekben.

Hogy a parlamentarizmus és főleg az általános választójog nyújt-e biztosítékot az 40iránt, hogy mindig az legyen a kormányon, aki arra leghivatottabb, arról mindenkinek megvan a maga véleménye. Tény azonban, hogy közigazgatásunknak is megvannak a maga nagy fogyatkozásai. Ezeknek csak egy, fontosságának megfelelő figyelemben nem részesített általános okát kívánom vizsgálni.

A közigazgatási tevékenységnek két nagy csoportja van. Az egyik az úgynevezett 45kötött, a másik a szabad tevékenység. A kötöttség tekintetében azonban különböztetnünk kell, hogy annak különböző természetű fajait helyesen ítélhessük meg. A kötöttség vagy alaki, vagy anyagi. Alaki kötöttségnek nevezem a jogi kötöttséget, anyagi kötöttségnek a különböző feladatok természete által előírt feltételeket, a melyek a siker érdekében el nem hanyagolhatók. Ezek felismerésének és az ahhoz mért cselekvésnek biztosítéka a különböző 50szakértelem. A kötött és szabad tevékenység megkülönböztetésénél csak az alaki kötöttséget szokás érteni. A jogi kötöttség is jelentékenyen különbözik, aszerint, hogy az egész társadalomra, vagy csak a végrehajtó hatalom szűke körére kiható erejű-e? Az előbbi természetűek a jogszabályok, az utóbbiak a szabályzatok. A végrehajtó hatalom szerveire vonatkozó összes jogszabályok és szabályzatok együttesen a közzszolgálati rendet alkotják.

55 Az alaki értelemben kötött és a szabad tevékenység közül a közigazgatás sikerére döntőbb jelentőségű az utóbbi. Különösen nyilvánvaló ez akkor, ha a szabad tevékenységhez számítjuk, a mint kell is számítani, azt a tevékenységet is, a mely arra irányul, hogy a korábban szabad tevékenység jogilag kötötté váljék, nevezetesen a törvényjavaslatok kezdeményezése és előkészítése, valamint a jogszabályokat és szolgálati szabályzatokat 60tartalmazó rendeletek kibocsátása útján. A kormányzás lényege ez az alaki értelemben szabad tevékenység. Ez azonban nem jelenti az anyagi kötöttségtől való mentességet, azaz nem tehet bármit, a mit a jogrend nem tilt, mert az összes lehetőségek közt van mindig egy legjobb és a közigazgatás sikere érdekében a kormánynak tudnia kell azt megtalálni és megvalósítani, vagy megvalósítását lehetőleg megközelíteni.

65 A legjobb lehetőség megvalósítása: ez az alkotó munka. Ennek az optimumnak elérésében *conditio sine qua non*^{cxli} az eszközül szolgáló közigazgatásnak jósága.

A közzszolgálati rendre vonatkozó szabályok tekintetében is megállapíthatónak tartom tehát a fenti megkülönböztetést: a közzszolgálati rend anyagi értelemben kötve van a közigazgatási funkció különleges természete által, a melynek felismerése és figyelembevétele 70szintén speciális szakértelmet kíván. A közigazgatás legnagyobb bajának fészkéhez is úgy jutunk, ha azt keressük, kellő figyelemmel van-e erre az anyagi kötöttségére. S mihelyt erről beszélünk, a közigazgatási reform problémája kiszélesedik az autonóm szervek által végzett közép- és alsófokú közigazgatásnak az állami közigazgatásba való beillesztésének problémája helyett egész közigazgatásunknak a közigazgatási szakszerűség szempontjából való 75bírálatává. Ezt nevezem a közigazgatás tudományos szakszerűségének, szemben a különböző közigazgatási feladatok által megkívánt szakszerűséggel.

A közigazgatási szakszerűség kettőre vonatkozik, a szervezetre és az eljárásra.

A szervezet alatt értjük azoknak az egyéneknek állandó kijelölését és a közös munkára való állandó összekapcsolását, akiknek segítségével az állam a maga különböző céljait megvalósítani igyekszik, mint kész gépezetet. A közigazgatási feladatok azonban sokkal változatosabbak és sokszor sokkal váratlanabbak, mint hogy egyszer s mindenkorra, vagy csak hosszabb időre is, mereven előre megállapítható volna az a szervezet, a melyre a közigazgatás sikerének érdekében szükség van. A meglévő szervezetek elaszticitásának biztosításáról is gondoskodni kell tehát, a szervezet, mint eredmény mellett, szükség van a szervezésre, mint szakadatlan tevékenységre is, a mely két fogalmat együttvéve kifejező szót a magyar nyelvben nem tudok s ezért a helyett a latin organizációt használom.

Az organizáció a közigazgatásnak, sőt általában minden nagyobb számú ember által végzett tervszerű munkának az alapja. Ennek helyes megállapítása a közigazgatásban annyira fontos, hogy a közigazgatás reformja alatt is többnyire csak ezt, a szervezetnek és a vele járó hatásköröknek módosítását értjük. Az állami impériumot^{cxlii} gyakorló szerveknek, hatóságoknak kellő tekintéllyel és felhatalmazással való ellátása, valamint a szervezet erőteljes működéséhez szükséges állandóság kívánja ennek többnyire a törvényhozás által való megállapítását, és ez által relative legnagyobb mértékű megkötését.

Az eljárás szabályozása jelenti a szervezet mozgásának megállapítását. A szervezeti szabályok tehát azt állapítják meg, milyen a közigazgatási apparátus álló állapotban, az eljárási szabályok pedig azt, hogy miképpen mozog. Az egyik a szervezet mozgását csak kis részben szabályozza. Azok az eljárások, a melyeket a jogrend nagy gonddal és lehetőleg kimerítően szabályoz, többnyire a jogvédelemre irányulnak. Azt akarják megakadályozni, hogy valamely magán-, vagy közjog sérelme be ne következhesse, vagy ha bekövetkezik, 100(pl. adószedés, büntetés esetén) az a meghatározott formák között történjék és a megengedett határon túl ne menjen, más szóval az eljárási szabályok zöme és legfontosabbjai a megsértett jogrend helyreállítására, tehát az állami élet pathologikus tüneteire, vagy a jogrend megsértésének megelőzésére, a defenzívára vonatkoznak, míg a közigazgatás eljárásainak zöme az aktív és egészséges állami életműködés megnyilvánulása, az állam életének fiziológiájához tartozik. Ezek azok, a melyek eddig sem a tudomány, sem a jogalkotás részéről kellő figyelemben nem részesültek.

A fiziológiai hasonlat mutat rá a jó közigazgatás megteremtésének alapproblémájára, az állam életének fiziológiájához tartozik. Ezek azok, a melyek eddig sem a tudomány, sem a jogalkotás részéről kellő figyelemben nem részesültek. Az élet bizonyos mozgásoknak, működéseknek szakadatlan egymásba kapcsolódását jelenti és éppen ennek a kapcsolatlak megszakadása jelenti a halált. A közigazgatási organizmus is számtalan szorosan egymásba kapcsolódó mozzanatként célszerű sorakozása útján tud csak eredményt elérni. Részben különböző szervek végzik a részmunkákat s lehetetlen, hogy a részek maguktól összhangban legyenek. De az eredményre nem közömbös az sem, hogy a részmunkák között se felesleges, se hiányzó ne legyen és azok időrendje és tempója a célnak megfelelően. Olyan nagy szervezetnél, mint a milyen a közigazgatás, nagy munkamegosztásra van szükség. Hogy ez ne vezessen dezorganizációra, szükség van a munkamegosztás ellenkezőjére, a szintézisre is. Ez a kettő egymást nélkülözhetetlenül kiegészíti. Ehhez szorosan hozzátartozik az ugyanazon szerv által végzett munka legracionálisabb, legökonomikusabb módjának megállapítása, a felesleges, vagy bonyolult mozzanatok kiküszöbölése. Mindkét funkció (a szintézis és a munkaökonomia biztosítása) minden szerv munkájának, a melynek alárendeltjei vannak, nagy fontosságú része. Minden munkamegosztás mellett végzett munkánál tehát meg kell különböztetni a vezetők és az alárendeltek munkáját. A vezetőben szükséges a kapacitás az

egésznek áttekintésére, az elpusztíthatatlan akarat a nehézségek leküzdésére, a kapcsolatok 125megteremtésére és fenntartására, a példaadás az állandó tanulásban és a fegyelemben, szóval azok a tulajdonságok, a melyek a bizalmat és a becsülést irántuk felébresztik és fejlesztik, mert e nélkül pedig nincs sikeres közigazgatás. Azután szükséges a munkásoknak megfelelő kiképzése is, szakértelemre és fegyelemre nevelése. Minthogy a fogalmazási kar a közigazgatási hierarchia csúcsán áll, vezető szerepet tölt be, ezért kellene különösen minden 130tagjának a közigazgatás minden mozzanatával teljesen tisztában lennie, a maga egészében vezetői hivatottsággal bírnia. Ez, a munkamegosztás ellenére is, szakadatlan biztosítása a részek egymásba kapcsolódásának, ez a közigazgatás jóságának, a jó szervezet mellett, másik fő feltétele. Ami a fizikai organizmusnál az élet, az az átvitt értelemben vett organizmusnál az üzem. A közigazgatásnak az organizáción kívül egyenlő fontosságú tényezője tehát annak 135üzeme is.

Az alkotó munkának a természete az, hogy organikusan építheti csak fel produktumát. A közigazgatásnak jelentékeny része alkotó munkára van hivatva. A munka folytonosságából következik annak szükségessége, hogy az egyes mozzanatok oly módon következzenek egymás után és kapcsolódjanak egymásba, hogy alapjául szolgálhassanak a következő lépések 140megtételének. Az egyes mozzanatok különböző természetűek, különböző színvonalúak, különböző előképzettséget kívánók lehetnek. A legfőbb hatóságok szervezetében az intéző, határozó, végrehajtó munka fogalmazási, számvevőségi, segédhivatali ügykezelési, sőt a fizikai szolgai munka egymást feltételezik. Váltakozva vezethetnek csak a kívánt eredményre. Ezt, nem pedig csak szellemi tartalmukat kell figyelembe vennünk, fontosságuk 145megállapításakor. Egyaránt fontos minden munka, a mely a kívánt eredmény elérése érdekében a mozzanatok egymásutánjában nélkülözhetetlen. A közigazgatási munka tanulmányozása tekintetében tehát csak akkor végzünk teljes munkát, ha külön-külön mindenik mozzanatot tanulmányozzuk és azon kívül különös figyelemben részesítjük az egyes mozzanatok állandó összekapcsolásának, a nagy közigazgatási munkamegosztás 150összefoglalásának funkcióját. E nélkül az eredmény számos koefficiensét hanyagoljuk el. Ez történik eddig is, s ez az oka a közigazgatásunkat annyira jellemző dilettantizmusnak. Teljesen elhibázottnak tartom tehát azt, hogy a fogalmazási kar a számvevőségi és segédhivatali munka ismeretét, s a számvevőség az utóbbiét nélkülözhetőnek tartja.

Az üzemnek ez a mondhatni technikai precizitása szembevetendő a műszaki üzemeknél. 155Elméletben azonban nincs különbség a közt, hogy gépalkatrészek egymásba kapcsolódásának, vagy emberi munkaerő által végzett részmunkák összeillesztésének feltételeit keressük és módjait igyekszünk megállapítani. A mérnök a technikai eljárások egyszerűsítésén, az energiafogyasztás redukálásán, e végből sokszor apró gépalkatrészek tökéletesítésén dolgozik, sőt Taylor^{cxliiii} szellemes és meggyőző rendszerét dolgozta ki az az 160izommunkával való takarékoskodásnak az emberi munkaerő oekonomikus kihasználásának. 1. A munkának és a munkaeszközöknek beható tanulmányozása után, amihez kiválogatta kevés számú munkatársát, kikereste a nélkülözhetetlen mozzanatokot; 2. megállapította, hogy lehet azokat leggyorsabban és legkevesebb fáradtsággal elvégezni; 3. megszerkesztette a legalkalmasabb szerszámokat; 4. eliminálta a felesleges és lassú 165mozdulatokat; 5. tanította és nevelte ilyen szellemben a munkásokat; 6. elbocsátotta azokat, akik nem tudtak, vagy nem akartak beilleszkedni az új rendbe, s ezzel elérte, hogy ugyanazzal a fáradtsággal négyszeres munkaeredményt produkáltak, a minek következtében a munkások bérét nagyon felemelhette. Mind e téren elért eredmények tudományos elmélyedésnek köszönhetők, a mely alapos ismeretével a technikai feladatoknak és 170lehetőségeknek szétbontott mozzanataira minden eljárást és az egyes fázisok racionális kombinálása útján az illető szervező agyvelő tudományos fantáziájával arányos értékű új eredményeket produkál. A haszonért való verseny a gazdasági élet figyelmét ráirányította

ezekre az eredményekre és a gyakorlati érdek nyomozása alatt ma már vitán felül tudományosnak elismert módszerek útján állapítják meg az áralakulás tényezőit és azok 175várható alakulását, felső matematika segítségével számítják ki egy iparvállalat telephelyéül kiszemelt pont geográfiai helyzetének és vasúti összeköttetésének szerepét és hatását a tervezett vállalat rentabilitására stb.

A természettudományok fellendülését is ennek az egzakt módszernek, az okozati kapcsolatok hézag nélküli kiderítésének és kapcsolataik titkának megállapítása után az ok 180tervszerű reprodukciójának köszönhetjük.

Ki beszél effélékről a közigazgatásban? Pedig ez sem kivétel az okozati kapcsolat megszakíthatatlansága alól. A közigazgatás megértéséhez eljutni és a kormányzás titkához hozzáférni másképp, mint ha a nagy közigazgatási szervezetet a fenti értelemben üzemnek tekintjük, a melyet a politika által kitűzött célok megvalósítására kell mozgatni, nem lehet. 185Nem akarok általánosítani. Nem mondom azt, hogy a közigazgatás csupa mechanizálható mozzanat sorozata. De állítom, hogy a közigazgatási szabad tevékenység ilyen mechanikus mozzanatok célszerű kombinációjából áll, kormányzati gondolatot csak azok közvetítésével és felhasználásával lehet megvalósítani és állítom azt, hogy az üzem természetének nem ismerése vagy negligálása a közigazgatás sikerére káros, s nem lehet kombinálni olyan 190koefficienseket, a melyeket eléggé nem ismerünk. Nem lehet hadvezér, a ki a taktikával nincs tisztában s senki sem mert hangversenyre vállalkozni, aki nem mester hangszerének kezelésében. Ezzel szemben közigazgatásunkban nem csak a dilettantizmus a fő jellemvonás, hanem lehetséges volt országunkban ennek a netovábbja, a munkás- és katonatanácsok laikus közigazgatásra irányuló kísérlete is. Ha ez a felfogás merésznek tünnek fel, tanulságos lesz, 195ha a háború példájára utalok. Az üzem és a kormányzás közti különbség analog a taktika és a stratégia szétválasztásával. Clausewitzot^{cxliiv} idézem: A taktika a haderők használata a harcban, a stratégia a harcok felhasználása a háború céljának érdekében. Stratégia nincs jó taktika nélkül. A korlátlan tengeralatti háború gondolata stratégiailag helyes volt. Taktikailag volt hibás. Mert nem az a kérdés, hogy tengeralatti háborúval a központi hatalmak 200megnyerhették volna-e a háborút, hanem az, hogy elegendő számú tengeralattjáró hajóval rendelkeztek-e ahhoz, hogy ellenfeleiket adott idő alatt térdre kényszeríthessék. A rendelkezésre álló hajóhad erejét felülmúló volt a feladat. A saját erőnek pontos ismerete és az attól várható munkateljesítmény megállapítása az előfeltétele minden tervszerű cselekvésnek. A munkateljesítmény azonban több, vagy kevesebb a szerint, hogy az üzemi precizitás és 205tökéletesség foka milyen.

A közigazgatás szervezetlensége és az üzemi tökéletlensége ugyanakkora veszedelmekkel jár az országra, mint a hadsereg hasonló bajai. Az érdek, mely kockán forog, itt is ugyanaz: a haza és az ország érdeke, s hogy az ez elleni tiltakozás és küzdelem nem általános, annak magyarázata bizonyára főleg abban van, hogy nemzetünkben az organizáció 210iránti érzék nincs eléggé kifejlődve.

A közigazgatás fogalmazási szakaszában résztvevőknek az előadottak szerint tehát a következő ismeretekre van szükségük: 1. a közigazgatás jogrendjének ismeretére, a mi a jogi korlátokat, az alaki kötöttséget állapítja meg; 2. a közigazgatási feladat természetének megfelelő szakismeretre, például tanügyi, egészségügyi, földművelésügyi, műszaki stb. 215ismeretre; 3. végül mindezek mellett tisztában kell lennie a közigazgatási organizmus statikájával és dinamikájával, a maga szerepével a közigazgatási gépezetben és mindazokkal a mozzanatokkal, melyek az ő általa végzett munkához megelőzőleg vagy utólag kapcsolódnak, hogy ez által öntudatosan alkalmazkodhassék a szervezet fegyelméhez, a melyek biztosítása minden sikeres munkának előfeltétele.

220A 3. alatt felsoroltak tartalmazzák azt, amit organizáció és üzem fogalma alá foglaltam össze, s a közigazgatási tudományos szakszerűségnek neveztem. Lássuk, hogy az államtudományi oktatás kielégíti-e a fent felsorolt szükségleteket?

A közoktatási tisztviselők fogalmazási karbeli része túlnyomó részben az egyetemeken jog- és államtudományi karairól és a jogakadémiákról kerül ki, jog- vagy államtudományi 225végzettsége van.

Jog- és államtudományi oktatásunk mai rendjének kiindulását az 1874. február 5-én 3055. sz. a. kiadott vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletben találjuk, mely az első és második alapvizsgát, továbbá a még ma is fennálló két államvizsgát rendszerezítette. Ennek a szétválasztásnak következménye volt, hogy az 1875. évi január hó 5-én kelt királyi 230elhatározással kibocsátott szigorlati rendtartás a szigorlatoknál is szétválasztotta a jog- és államtudományokat és a ma is fennálló jogtudományi és államtudományi doktorátust szabályozta. Ez a szigorlati rendtartás azonban a kétféle minősítés teljes szétágazásának igyekezett elejét venni azzal a rendelkezéssel, hogy a jogtudományi doktorátusra pályázóknak előbb államtudományi államvizsgát, az államtudományi doktorátusra pályázóknak előbb 235jogtudományi államvizsgát kellett tenniük. Ez a kapcsolat az 1833. évi augusztus 20-án kelt legfelsőbb elhatározással kibocsátott szigorlati szabályzat szüntette meg, a jog- és államtudományoknak német mintára történő széjjelválasztása tehát ekkor vált teljessé. Ezen a tanulmányi és vizsgarenden azóta csak egyszer történt változás, a mikor az 1911. évi október hó 5-én kelt legfelsőbb elhatározás alapján kibocsátott szabályzat a harmadik alapvizsgát 240rendszerezítette, de ennek a tárgyai közt sincsen államtudományi tárgy.

Ami a legspeciálisabb államtudománynak, a közigazgatás tudományának oktatását^{cxlv} illeti, az mindössze egy főkéllégiumnak, a közigazgatási jognak tárgya. Ezen kívül ide számítandó ennek egy kiágazása, a pénzügyi jog, a mely azonban a szakjog és főleg a pénzügyi igazgatás által behajtható állami bevételek jogát tárgyalja. Külön képviselte 245fiskális érdekből történt, abból a megfontolásból, hogy a jogi korlátok pontos ismerete mellett a pénzügyigazgatás közegei kimerítsék mindazokat a lehetőségeket, a melyek az állami bevételek biztosítását és beszedését jogilag megengedik. Sem a közigazgatási, sem a pénzügyi jog nem tárgyai egyik alapvizsgának sem, hanem csak együttesen tárgyaik mind a jog-, mind az államtudományi doktorátus egy-egy szigorlatának. A közigazgatást a politika 250kereteiben kénytelen meghúzódnival és ottani helye sincsen a tanulmányi és vizsgarendben biztosítva.^{cxlvi}

Mindezekre mulhatatlanul szükség van, de ha komolyan vesszük a közigazgatás javítása iránti törekvést, lehetetlen annak beismerése elől elzárkózunk, hogy ez alapos közigazgatási képzésnek nem tekinthető. A mai közigazgatási képzés a közigazgatási jog 255oktatásában merül el a nélkül, hogy a hallgató figyelme kellőképpen felhívtnék a közigazgatási jognak az állami közigazgatási szolgálat szempontjából való relatív fontosságára. Sőt tanulmányainak egész menete és főleg a jogtudományi tárgyaknak nagy preponderanciája^{cxlvii} arra a tévhitre vezet, hogy a közigazgatási jog öncél, a közigazgatással való tudományos foglalkozásnak egyetlen méltó tárgya.

260 Wundt Vilmos^{cxlviii} az emberiség pszichológiai fejlődéstörténetében megkülönböztet egy korszakot, a totemizmus korát. Ezt azzal jellemzi, hogy abban a korban az állatok az egyes törzsek őseik és isteneik gyanánt tisztelték. És Wundt szerint ennek a kornak akkor lett vége, a mikor az istenként tisztelt, tehát az embereken uralkodó állat hasznos háziállattá, tehát az embernek alárendeltté vált. (*Elemente der Völkerpsychologie*. 1913. 121. l.) A 265közigazgatási jognak eddigi monopolisztikus helyzete a közigazgatási képzés terén a közigazgatási tudományok totemisztikus korának tűnik fel előttem és Ereky István mondását

nyugodtan merem úgy travesztálni, hogy hazánkat mai helyzetéből csak az mentheti meg, ha a közigazgatási képzésnek kizárólagos, vagy egyoldalúan jogi jellegét megszüntetjük, helyesebben a jogihoz hasonló jelentőséghez juttatjuk a közigazgatás többi vonatkozásait.^{cxlix}

270 Az államtudományi oktatás és kvalifikáció kiépítését vélem szükségesnek akként, hogy a közigazgatás a jogi oktatás tárgyainak sorában több önálló főkéllégiumra szétválasztva szerepeljen, az alapvizsgálati rendbe beillesztessék és az államtudományi szigorlati rend is kiépíthessék és megfelelően átalakíttassék. A jog- és államtudományi képesítés széjjelválasztását nem tartom elejthetőnek, de nem azért, hogy ez által a tanulás könnyítését 275keressem. Ellenkezőleg. Az államtudományi képesítést minden közigazgatási tisztviselő számára nélkülözhetetlennek tartom, de nem elegendőnek. A közigazgatás szakszerűségének érdekében ideális megoldásnak csak azt tarthatnám, habár ezt egyesek utópisztikusnak fogják tartani, ha ezen kívül valamely szakképzettségnek teljes értékű megszerzése is kötelezővé tétetnék, például a közoktatásügyi közigazgatásban filozófiai, a különböző gazdasági 280közigazgatási pályákon mezőgazdasági, műszaki, vagy kereskedelmi szakképzettség és ilyen önálló szakképzettség számba mehetne a jogtudományi végzettség megszerzése is. Ezt a gondolatot próbálja kompromisszummal megoldani a közgazdaságtudományi kar.

Ezúttal azzal a kérdéssel legyen szabad még foglalkoznom, hogy a közigazgatásnak több önálló főkéllégiumban való tárgyalása során a közigazgatási organizáció és üzemtan 285milyen szerepet játsszék.

A politikai tudomány^{cl} nagy mestere, Concha Győző^{cli} hirdeti, hogy a közigazgatási jog a közigazgatástan nélkül a közigazgatásról csak annyi tájékozást ad, mint a kereskedelmi jog a kereskedésről, vagy a bányajog a bányászatról. A közigazgatás pusztán a közigazgatási joggal merő empiria és rutin. A közigazgatástan az állam cselekvő életét a maga teljességében 290öleli fel, a közigazgatási jog tudománya ez életnek csak jogi összefüggését világítja meg (*Politika*, II. 231. sk. 1.). Ez a széjjelválasztás fenntartandó, de tovább specializálendő. Az állam cselekvő életét a maga teljességében egyetlen főkéllégium kimerítően alig tárgyalhatja. Ebből választható ki az, ami a közigazgatási szervezetnek tárgyalását és a közigazgatási tevékenységnek üzemi szempontból való tárgyalását foglalja magában. Ennek keretében 295kellene kiterjeszkedni egyúttal az ezekre a kérdésekre vonatkozó tételes magyar jogra: a szervezetre, a hivatalnoki jogra, az eljárási jogra, és mivel az organizációnak egyik főeszköze a szabályalkotás, ennek a közigazgatási organizációt és üzemtant tárgyaló kéllégiumnak a közigazgatási kútfőt tárgyalásával behatóan kellene foglalkoznia. A mai magyar közigazgatási jog az anyagi jogszabályoknak akkora tömegével kénytelen birkózni, hogy az eljárási 300szabályok, pl. az 1910: XX. tc., valamint mindaz, a mi abba nem került bele, kéllő hangsúlyt ott nem kaphat, pedig éppen ezek a legfontosabbak az üzem fenntartásához.

Az államszámvitel helye az államtudományok közt és a tanulmányi rendben mindeddig nincs eldöntve. Tárgya az államháztartás alaki rendje, különösen az annak megfelelő könyvviteli rendszer. Miivel azonban az állami bevételek kezelése tekintetében, 305azok sokfélesége miatt számos az eltérés, egyöntetűség csak a kiadások tekintetében uralkodik. A bevételekről való gondoskodás főleg a pénzügyi tárca feladata, míg kiadások utalványozására minden tárcának, az egész közigazgatásnak egyaránt szüksége van. Ha figyelembe vesszük a *pecunia nervus rerum*^{clii} teljes érvényét a közigazgatással szemben is, a mi a közigazgatás minden ágát a költségvetés kereteibe szorítja, amely *Prokrusztész* ágyá 310válk, ha a költségvetés nem simul kéllőképpen a kormányzat intencióihoz, akkor nyilvánvaló lesz az, hogy az államháztartás alaki rendje a közigazgatási üzem szempontjából mekkora jelentőségű. Mindezekből az okokból nem tudok egyetérteni azzal a felfogással, amely az államszámvitel helyét a pénzügytanban és a pénzügyi jogban, tehát egy

szakjogban jelöli ki. Szerintem a közigazgatásban és a közigazgatási jogban való. Az államszámvitelben az egyetlen kollégium, amely eddig is a közigazgatási üzemtanak egy töredékével foglalkozott. Az államháztartás rendje és a számadások teljessége nem érhető el akkor, ha nincs biztosítva a vagyonváltozások lefolyásában azok elrendelése és foganatosítása minden mozzanatának hézag nélkül való feljegyzése, mert a könyvviteli rendszer technikai berendezése olyan, hogy alkalmas a hiányzó mozzanatok felderítésére és ez által kényszerít az azok pótlására.

Mély jelentőségét látom annak, hogy a közigazgatási üzemnek eddig mindössze ezzel az összefüggésből önkényesen kiragadott részével foglalkoztunk. Amióta modern közigazgatásunk kialakulása megindult az idegen dinasztia hatalmi érdekei nagy befolyást gyakoroltak annak alakulására. Mai magyar közigazgatásunk jelentékeny részben az 1848 utáni abszolút időben^{cliii} nyerte szervezetét és a mi korábbi, az részben a nemesi vármegye munkája, a melynek úttörő érdemei tudomásom szerint nem a közigazgatási alkotó munka és üzem terén vannak, részben pedig a díkasztériumok munkája, a melyeken azonban az osztrák minta hatása rendkívüli. A díkasztériumok körül az uralkodók, akik a nemzeti érzés hiányában a közigazgatás harmonikus kiépítésével kevésbé törődtek, azokra helyeztek súlyt, a melyek dinasztikus érdekeik szolgálatára fontosak voltak, a hadügyi és pénzügyi igazgatásra. Ezért gondoskodtak a kincstári könyvviteli rendszer megfelelő kifejlesztéséről és tudományos műveléséről is. Egy magyar ember, dr. Szarka,^{cliv} 1822-ben nagy sikert aratott Bécsben megjelent *Lehrbuch der Comptabilitäts-Wissenschaft* c. művével. Az államszámvitel tanítása az egyetemeken már régen el van rendelve, a budapesti egyetemen az abszolutizmus idejében került át a bölcsészeti karról a jogi karra. Tehát ez a tárgy tudományos művelésben már régen részesül, de az jellemző, hogy ma is csak abban a keretében és abban a helyzetében van meg, mint akkor és a tanulmányi rend nem vett tudomást a közigazgatásnak azóta való óriási kifejlődéséről és hatalmának is párhuzamos növekedéséről. Az államszámvitel megérett arra, hogy közigazgatási szervezatté és üzemtanná kibővülve az államtudományi tanulmányi rendbe szervesen beillesztessék és a közigazgatás erre nagy mértékbe rá is van szorulva, mint a kormánynak ily irányú kezdeményezése is mutatja.

Közigazgatásunk története nincs megírva. Ha azonban elkészül, megdöbbentő igazolását fogja adni annak a fent idézett mondásnak, hogy a közigazgatás pusztán a közigazgatási joggal merő empiria és rutin. A magyar közigazgatási szervezet kiépítésében hiányzik az egységes koncepció, hiányzik a szerves fejlődés. Ami tervszerűség és összefüggés van benne azt a pénzügyi kormányzat fiskális érdekből, a költségvetési tárgyalások során kényszerítette rá. Nem érdemelnek azonban kiváló pénzügyminisztereiink szemrehányást, azért, hogy nem tudtak egyúttal a közigazgatás történetének és fejlődési törvényeinek is tudós bűvárai lenni. Ez tényleg önálló feladat. Tanulmányoznunk kell közigazgatási szervezetünknek, valamint közigazgatási eljárásunknak, a bürokratikus formák kifejlődésének történetét és keresni abban a vezető gondolatot, vagy ha azt nem tudunk felfedezni, ezen túl kell abba az egységet bevenni. Ezt jelenti a közigazgatási reformnak tudományos előkészítése is, de ezen túlmenően, állandóan tanulmány tárgyának kell ennek a problémának lennie. A közigazgatási organizáció és üzemtan nem gyakorlati ügyesség, legfeljebb a német paradoxon értelmében: *Nichts ist praktischer, als Theorie.*^{clv} Csak tudományos iskola, tehát nem is egy ember által megoldható probléma. Ez egyúttal nézetem arról az álláspontról is, mely az államszámvitel kérdését a nélkülözhetetlen és haladéktalanul megvalósítandó közigazgatási gyakorlati vizsga útján véli elintézhetőnek.

360 Tekintve azt, hogy mint a budapesti tudományegyetem jog- és államtudományi kara megállapította, legyen szabad kiterjeszkednem arra is, hogy az államszámvitel eddig e

tekintetben minő helyzetben van. Minthogy a tanulmányi rendbe nincs beillesztve, természetesen a vizsgarendnek sem alkothatja részét. Az államszámviteltan a pénzügyminiszternek a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben kiadott 1892. évi 365 52.177. számú rendelete alapján szervezett államszámviteltani állami vizsgának tárgya, melyet a köz szerint a legfőbb állami számvevőszék tisztviselőinek, valamint a számvevőségi tisztviselőknek kell letenniük. E szabállyal megállapított vizsga anyagához kell alkalmazkodnia az államszámviteltani kollégiumnak, a melynek ennek következtében a költségvetési, zárszámadási és könyvviteli szakismereteken kívül a közgazdaságtan 370 alapfogalmait, a pénzügytan alapfogalmait és a magyar állam közigazgatási szervezetét is, tehát igen bő anyagot kell feldolgoznia, a mi a rendelkezésre álló kevés idő miatt csak vázlatosan történhetik, és még így is csak nagyon hézagos és csonka ismereteket vihet át a hallgatóságra. Az államszámviteltani oktatás és vizsga tehát annyira elavult, hogy annak a célnak sem tud megfelelni, a melynek elérésére hivatva van, jó számvevőségi szűkreszcencia 375 képzésének. E téren a megoldást szerény véleményem szerint abban az irányban kellene keresni, hogy a számvevőségi tisztviselőjelölteknek a kifejtett értelemben az államszámviteltanból kifejlesztendő kollégium hallgatásán kívül közigazgatási jogot, közjogot, nemzetgazdaságtant, statisztikát, esetleg pénzügytant és pénzügyi jogot is kellene hallgatniuk, ami egy Bevezetés a jog- és államtudományokba című kollégiummal együtt két 380 félévre volna elosztható, és természetesen csak az államtudományi karokon volna eredményesen tartható. Némi analógiája volna a gyógyszerészképzés, amely 4 félév alatt az orvostudományi karokon történik. Az év végén a számvevőségi tisztviselők számára a mai államszámviteltani vizsga helyett egy más, alaposabb, elméleti és gyakorlati vegyes vizsgát kellene behozni.

390 Ez által elérhetnők a fogalmazási kar és a számvevőségi tisztviselői kar képzettségének összhangba hozatalát és annak a sok súrlódásra vezető és a fogalmazási kar tekintélyének egyáltalában nem használó állapotnak a megszüntetését, hogy a számvevőség, a melynek az ellenőrzés tekintetében szükséges függetlenséget leszámítva alárendeltjének kellene lennie, mint specialista áll nemcsak vele szemben, hanem sokszor, sajnos, fölényes 395 helyzetben.

Ezzel végeztem is azoknak a kérdéseknek vázlatos tárgyalásával, a melyeknek szoros összefüggését kívántam kimutatni. Fejtegetéseimnek végeredményét abban foglalom össze, hogy nem lesz addig hatalmas kormányunk, míg a közigazgatást szakszerűbbé nem tesszük és az organizáció iránti érzékünk nem fejlődik. Mindkettő érdekében nagy fontosságú 400 államtudományi oktatásunk kimélyítése.

11. Államtudományi oktatásunk reformja^{clvi}

Alapszöveg: Magyary Zoltán: Államtudományi oktatásunk reformja. *Magyar Közigazgatás* XL. évf. (1922) 23. sz. 3-5.

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadása): Nincs.

Bibliográfia: MÜK bib. 1940 0; Göbel bib. 1974 14. (10. tétel) [évfolyamjelzés nélkül]; Andrassy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 161. (10. tétel) [évfolyamjelzés nélkül]; Saád bib. 2000 0

A Magyar Jogászegylet közjog és közigazgatásjogi szakosztályának dr. Némethy Károly szakosztályi elnök elnöklésével 1922. május 31-én tartott ülésében tovább folytatódott a közigazgatási reform vitája. Az ülés előadója dr. Magyary Zoltán kultuszmin. osztálytanácsos volt.

5 Mindenekelőtt kiemelte a közigazgatás helyes ellátásának a mostani súlyos viszonyok közt sokszorososan megnövekedett jelentőségét. Széles alapokon és sok tekintetben új beállítással hangsúlyozta azt, hogy a közigazgatás egészséges szervezete és a helyesen megalkotott közigazgatási eljárás, amelyek mindenképpen feltétlenül biztosítani kell a lehető legteljesebb munkamegosztást, az eredményes és közérdekű közigazgatási munkának 10nélkülözhetetlen előfeltétele.

Ezután áttért előadása tulajdonképpeni tárgyának, az államtudományi oktatás reformja kérdésének fejtegetésére. Értékes előadásának ezt a részét az alábbiakban részletesen ismertetjük.

A közigazgatásban résztvevőknek — úgymond — a következő ismeretekre van 15szükségük: 1. a közigazgatási feladat természetének megfelelő szakismeretre, például tanügyi, egészségügyi, földművelésügyi, műszaki ismeretre; 2. a közigazgatás jogrendjének, jogi korlátainak ismeretére; 3. végül mindezek mellett tisztában kell lenniük a maguk szerepével a közigazgatási gépezetében és mindazokkal a mozzanatokkal, amelyek ehhez megelőzőleg vagy utólag kapcsolódnak, hogy ezáltal öntudatosan alkalmazkodhassanak a 20szervezet fegyelméhez, amelynek biztosítása minden sikeres munkának előfeltétele. Első kérdés tehát, vajon a jelenlegi államtudományi oktatás kielégíti-e a fent felsorolt szükségleteket?

Jog- és államtudományi oktatásunk mai rendjének kiindulását az 1874. február 5-én 3055. sz. a kiadott vallás- és közigazgatásügyi miniszteri rendeletben találjuk, mely az első és 25második alapvizsgát, továbbá a még ma is fennálló két államvizsgát rendszerezítette. Ennek a szétválasztásnak következménye volt, hogy az 1875. január hó 5-én kelt királyi elhatározással kibocsátott szigorlati rendtartás a szigorlatoknál is szétválasztotta a jog-és államtudományokat és a ma is fennálló jogtudományi és államtudományi doktorátust szabályozta. Ez a szigorlati rendtartás azonban a kétféle minősítés teljes szétágazásának 30igyekezett elejét venni azzal a rendelkezéssel, hogy a jogtudományi doktorátusra pályázóknak előbb államtudományi államvizsgát, az államtudományi doktorátusra pályázóknak előbb jogtudományi államvizsgát kellett tenniük. Ezt a kapcsolatot az 1883. augusztus 20-án kelt legfelsőbb elhatározással kibocsátott szigorlati szabályzat szüntette meg, a jog- és államtudományoknak német mintára történő széjjelválasztása tehát ekkor lett 35teljessé. Ezen a tanulmányi és vizsgarenden azóta csak egyszer történt változás, amikor az

1911. évi október hó 5-én kelt legfelsőbb elhatározás alapján kibocsátott szabályzat a harmadik alapvizsgát rendszeresítette. De ennek a tárgyai közt sincsen államtudományi tárgy.

Ami a legspeciálisabb államtudománynak, a közigazgatás tudományának oktatását, illeti, az mindössze egy főkollégiumnak, a közigazgatási jognak tárgya. Ezen kívül 40ideszámítandó ennek egy kiágazása, a pénzügyi jog, amely azonban szakjog és főleg a pénzügyi igazgatás által behajtandó állami bevételek jogát tárgyalja. Külön képviselte részben fiskális érdekből történt, abból a megfontolásból, hogy a jogi korlátok pontos ismerete mellett a pénzügyigazgatás közegei kimerítsék mindazokat a lehetőségeket, amelyek az állami bevételek biztosítását és beszedését jogilag megengedik. A közigazgatásban a 45politika kereteiben kénytelen meghúzódni és ottani helye sincsen a tanulmányi és vizsgarendben biztosítva.

Mindezekre multhatatlanul szükség van, de ha komolyan vesszük a közigazgatás javítására irányuló törekvést, lehetetlen elzárkóznunk annak beismerése elől, hogy ez alapos közigazgatási képzésnek nem tekinthető. A mai közigazgatási képzés a közigazgatási jog 50oktatásában merül el anélkül, hogy a hallgató figyelme kellőképpen felhivatnék a közigazgatási jognak az állami közigazgatási szolgálat szempontjából való rendkívüli fontosságára. Sőt tanulmányainak egész menete és főleg a jogtudományi tárgyaknak nagy preponderanciája arra a tévhitre vezetik, hogy a közigazgatási jog öncél, a közigazgatással való tudományos foglalkozásnak egyetlen méltó tárgya.

55 Az államtudományi oktatás és kvalifikáció kiépítése szükséges akként, hogy a közigazgatás a jogi oktatás tárgyainak sorában több önálló főkollégiumra szétválasztva szerepeljen, az alapvizsgálati rendbe beleillesztessék és az államtudományi szigorlati rend is kiépíttessék és megfelelően átalakíttassék. A jog- és államtudományi képesítés széjjelválasztását fenn kell tartani, de nem azért, hogy ez által a tanulás könnyítését keressük. 60Ellenkezőleg. Az államtudományi képesítés minden közigazgatási tisztviselő számára nélkülözhetetlen, de nem elegendő. A közigazgatás szakszerűségének érdekében az ideális megoldás az lenne, ha ezen kívül valamely szakképzettségenk teljes értékű megszerzése is kötelezővé tétetnék, például a közoktatásügyi közigazgatásban pedagógiai vagy filozófiai, a különböző gazdasági közigazgatási pályákon mezőgazdaági, műszaki vagy kereskedelmi 65szakképzettség és ilyen önálló szakképzettség számba mehetne a jogtudományi végzettség megszerzése is. Ezt a gondolatot próbálja kompromisszummal megoldani a közgazdaságtudományi kar.

További kérdés: hogy a közigazgatásnak több önálló főkollégiumban való tárgyalása során a közigazgatási organizáció és üzemtan milyen szerepet játsszék?

70 A politikai tudomány nagy mestere, Concha Győző hirdeti, hogy a közigazgatási jog a közigazgatásban nélkül a közigazgatásról csak annyi tájékozást ad mint a kereskedelmi jog a kereskedésről, vagy a bányajog a bányászatról. A közigazgatás pusztán a közigazgatási joggal merő empiria és rutin. A közigazgatásban az állam cselekvő életét a maga teljességében öleli fel, a közigazgatási jog tudománya az életnek csak jogi összefüggését világítja meg. 75(Politika,^{clvii} II. 231. s k. l.)

Ez a széjjelválasztás fenntartandó, de tovább specializálendő. Az állam cselekvő életét a maga teljességében egyetlen főkollégium kimerítően alig tárgyalhatja. Ebből választható ki az, ami a közigazgatási szervezetnek a cél szempontjából való tárgyalását és a közigazgatási tevékenységnek üzemi szempontból való tárgyalását foglalja magában. Ennek keretében

80kellene kiterjeszkedni egyúttal az ezekre a kérdésekre vonatkozó tételes magyar jogra. Mivel az organizációnak egyik fő eszköze a szabályalkotás, ennek a közigazgatási kútfők tárgyalásával, a hivatalnoki joggal és a tételes magyar közigazgatási eljárási joggal, mint a közigazgatási üzemek megkötött részével, behatóan kellene foglalkoznia. Az államszámviteltan helye a tanulmányi rendben mindeddig nincs eldöntve. Tárgya az 85államháztartás alaki rendje, különösen az annak megfelelő könyvviteli rendszer. Mivel azonban az állami bevételek kezelése tekintetében, azok sokfélesége miatt számos az eltérés, egyöntetűség csak a kiadások tekintetében uralkodik. A bevételekről való gondoskodás a pénzügyi tárca speciális feladata, míg kiadások utalványozására minden tárcának, az egész közigazgatásnak egyaránt szüksége van. ha figyelembe vesszük a *pecunia nervus rerum* teljes 90érvényét a közigazgatással szemben is, ami a közigazgatás minden ágát a költségvetés kereteibe szorítja, — amely *Prokrusztész*-ágygá válik, ha a költségvetés nem simul kellőképpen a kormányzat *intenciói*hoz, — akkor nyilvánvaló lesz az, hogy az államháztartás alaki rendje a közigazgatási üzem szempontjából mekkora jelentőségű. Mindezekből az okokból nem helyes az a felfogás, amely az államszámviteltan helyét a pénzügytanban és a 95pénzügyi jogban jelöli ki, holott ez inkább a közigazgatásban és a közigazgatási jogba való. Az államszámviteltan az egyetlen kollégium, amely eddig is a közigazgatási üzemtanak egy töredékével foglalkozott. Az államháztartás rendje és a számadások teljessége nem érhető el akkor, ha nincs biztosítva a vagyonsvltározások elrendelésének és foganatosításának feljegyzése, mert a könyvviteli rendszer technikai berendezése olyan, hogy alkalmas a 100hiányzó mozzanatok felderítésére és ez által kényszerít azok pótlására.

Mély jelentősége van annak, hogy a közigazgatási üzemnek eddig mindössze ezzel az, összefüggéséből önkényesen kiragadott részével foglalkoztunk. Amióta modern közigazgatásunk kialakulása megindult, az idegen dinasztának hatalmi érdekei nagy befolyást gyakoroltak annak alakulására. Mai magyar közigazgatásunk jelentékeny részben az 105 1848 utáni abszolút időben nyerte szervezetét és ami korábbi, az részben a nemesi vármegye, — amelynek a közigazgatási üzem tekintetében úttörő érdemei alig mutatkoznak, — részben pedig dikasztériumok munkája, amelyeken azonban az osztrák minta hatása rendkívüli. A dikasztériumokban az uralkodók, akik nemzeti érzés hiányában a közigazgatás harmonikus kiépítésével kevésbé törődtek, inkább azzal törődtek, ami a dinasztikus érdekeik 110szolgálatára fontos volt; vagyis a hadügyi és pénzügyi igazgatással. Ezért gondoskodtak kincstári könyvviteli rendszer megfelelő kifejlesztéséről és tudományos műveléséről is. Egy magyar ember, dr. Szarka 1822-ben nagy sikert aratott Bécsben megjelent *Lehrbuch der Comptabilitäts-wissenschaft* c. művével. Az államszámviteltannak tanítása az egyetemeken már régen el van rendelve, a budapesti egyetemen az abszolútizmus idejében kerület át a 115bölcészeti karról a jogi karra, de ma is csak abban a keretében és abban a helyzetében van meg, mint akkor és a tanulmányi rend nem vett tudomást a közigazgatásnak azóta való óriási kifejlődéséről és hatalmának is párhuzamos növekedéséről. Az államszámviteltan megérett arra, hogy közigazgatási organizáció- és üzemtanná kibővülve az államtudományi rendbe szervesen beillesztessék.

120 Közigazgatásunk története mindmáig nincs megírva.^{clviii} Ha azonban elkészül, megdöbbenő igazolását fogja adni annak a felfogásnak, hogy a közigazgatás pusztán a közigazgatási joggal merő empiria és rutin. A magyar közigazgatási szervezet kiépítésében hiányzik az egységes koncepció, hiányzik a szerves fejlődés. Ami tervszerűség és

összefoglalás van benne, azt a pénzügyi kormányzat fiskális érdekből, a költségvetési 125tárgyalások során kényszerítette rá. Nem érdemelnek azonban kiváló pénzügyminisztereiink szemrehányást azért, hogy nem tudtak egyúttal a közigazgatás történetének és fejlődési törvényeinek is tudós bűvárai lenni. Ez tényleg önálló feladat. Tanulmányoznunk kell közigazgatási szervezetünknek, valamint közigazgatási eljárásunknak, a bürokratikus formák kifejlődésének történetét, és keresni abban a vezető gondolatot, vagy 130ha azt nem tudunk felfedezni, ezen túl kell abba az egységet bevinni. Ezt jelenti a közigazgatási reformnak tudományos előkészítése is, de ezen túlmenőleg, állandóan tanulmány tárgyának kell ennek a problémának lennie. A közigazgatási organizáció és üzemtan nem gyakorlati ügyesség, legfeljebb a német paradoxon értelmében: *Nichts ist praktischer, als Theorie*. Csak tudományos iskola, tehát nem is egy ember által megoldható 135probléma. ez vonatkozik arra az álláspontra is, amely az államszámvitel tan kérdését a nélkülözhetetlenül és haladéktalanul megvalósítandó közigazgatási gyakorlati vizsga útján véli elintézhetőnek.

A budapesti tudományegyetem jog- és államtudományi karának megállapítása szerint: Valamennyi oktatási intézmény közt a vizsgarendszernek van az életre legközvetlenebb és 140legmélyebbre nyúló hatása. Az államszámvitel tan idáig a tanulmányi rendbe nem lévén beillesztve, természetesen a vizsgarendnek sem alkothatja részét. Az államszámvitel tan a pénzügyminiszternek, a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben kiadott 1892. évi 52.177. számú rendelete alapján szervezett államszámvitel tan állami vizsgának tárgya, melyet a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883: I. törvénycikk szerint a legfőbb állami 145számvevőszék tisztviselőinek, valamint a számvevőségi tisztviselőknek kell letenniük. E szabállyal megállapított vizsga anyagához kell alkalmazkodnia az államszámvitel tan kollégiumnak, amelynek ennek következtében a költségvetési, zárószámadási és könyvviteli szakismereteken kívül a közgazdaságtan alapfogalmait, a pénzügytan alapfogalmait és a magyar állam közigazgatási szervezetét is, tehát igen bő anyagot kell feldolgoznia, ami a 150rendelkezésre álló kevés idő miatt csak vázlatosan történhetik, és még így is csak nagyon hézagos és csonka ismereteket vihet át a hallgatóságba. Az államszámvitel tan oktatás és vizsga tehát annyira elavult, hogy annak a célnak sem tud megfelelni, amelynek elérésére hivatva van, a számvevőségi szakreszcencia képzésének. E téren a megoldást abban az irányban kellene keresni, hogy a számvevőségi tisztviselőknek a kifejtett értelemben vett 155közigazgatási organizációról szóló kollégium hallgatásán kívül közigazgatási jogot, közjogot, nemzetgazdaságtant, esetleg pénzügytant és pénzügyi jogot is kellene hallgatniuk, ami egy Bevezetés a jog- és államtudományokba című kollégiummal együtt két félévre volna elosztható, amelynek végén a számvevőségi tisztviselők számára a mai államszámvitel tan vizsga helyett egy más, alaposabb, elméleti és gyakorlati vegyesvizsgát kellene behozni.

160 Az államszámvitel tan oktatásnak ekként való kiépítésével és az államszámvitel tan hallgatásának a fogalmazási szaktisztviselői számára kötelezővé tételével elérhetnők a fogalmazási kar és számvevőségi tisztviselői kar képzettségének összhangbahozatalát és megszüntetését annak a sok surlódásra vezető és fogalmazási kar tekintélyének egyáltalában nem használó állapotnak, hogy a számvevőség, amelynek az ellenőrzés tekintetében 165szükséges függetlenségtől eltekintve alárendeltjének kellene lennie, mint specialista áll vele nemcsak koordinált, hanem, sokszor — sajnos — fölényes helyzetben.

Dr. Némethy Károly^{clix} szakosztályi elnök hozzászólva az előadáshoz, hangsúlyozta, hogy maga is meg van győződve az államtudományi egyetemi oktatás nagy hiányairól. Az e 170térén szükséges reformot azonban ki kell egészíteni a minősítési törvény (1883: I. tc.) reformjával kapcsolatban a közigazgatási gyakorlati vizsga mielőbbi életbeléptetésével és a közigazgatási tisztviselők megfelelő továbbképzésével, mert csak így várható gyökeres változása a mai helyzetnek. Az ugyanis, hogy közigazgatásunk többé-kevésbé megfelelően funkcionál, ma elsősorban azoknak a köztisztviselőknek az érdeme, akik fáradságos 175önképzéssel szerzik meg önhibájukon kívül hiányozó ismereteiket. E tekintetben a tisztviselőket a közigazgatási bíróság joggyakorlatán kívül jóformán egyesegyedül a szerencsére a közemúltban és részben jelenleg is eléggé gazdag közigazgatási szakirodalom támogatja.

Kmety Károly^{clx} egyetemi professzor volt a következő felszólaló. A közigazgatási 180jognak a jog- és államtudományi karon hetenkint 4 órában, egy kötelező szemeszteren át való oktatása lehetetlenné teszi, hogy ez a joganyag a legszűkebb keretek közt is egyetemen előadható legyen. Régi álláspontja, hogy külön közigazgatási fakultás felállítására volna szükség. Ez a szükséglet érlelte meg nézete szerint a műegyetem közgazdasági osztályának, részben pedig a közgazdasági egyetemnek felállítását is. Ami az államszámviteltant illeti, 185amelyet amelyet felfogása szerint közigazgatási számviteltannak kellene nevezni, ezt a közigazgatási jog keretén belül kellene, legalább is az 1897: XX. tc.-en alapuló legfőbb elvek szerint tárgyalni, ami természetesen szintén a közigazgatási joganyagnak az eddiginél sokkal szélesebb keretekben való egyetemi előadását feltételezi.

Makay Béla h. államtitkár, a Jog – és Államtudományi Továbbképző Bizottság elnöke 190nem helyesli a külön közigazgatási fakultás felállítását. Az egyetemi oktatás reformjánál még fontosabbnak tartja a tisztviselői továbbképzés széleskörű kiépítését, hogy a tisztviselő nem csupán a közigazgatás, de a kormányzat és igazságszolgáltatás minden ágában és ne csak saját szakjában széleskörű gyakorlati ismereteket nyerjen. Ez a továbbképzés függetleníthető az egyetemtől, mert hiszen az eddigi tapasztalat is azt mutatja, hogy a továbbképző 195tanfolyamok előadóiul kiváló közigazgatási vezető tisztviselők, elsőrangú gyakorlati szakemberek jelentkeztek.

Gopcsa László min. tanácsos a köztisztviselők helyes kiképzésénél is fontosabbnak tartja a szolgálati pragmatikát. Kiemeli továbbá, hogy a közigazgatási tisztviselők helyes praktikus ismereteit nézete szerint elsősorban az biztosíthatja, ha a vezető tisztviselők 200gyakorlati tapasztalataikat rendszeresen megismertetik alantasaikkal; így nem menne teljesen veszendőbe az a rendkívüli érték, amelyet egy-egy kimagasló tudású és képességű vezető tisztviselőnek munkássága a közigazgatás reformjának előbbrevitelét illetően is jelent.

Vadnay Tibor min. tanácsos már az 1911-i Országos Jogászgyűlésen hangoztatott álláspontjának győzelemre jutását látja a mostani felszólalásokban. Meggyőződése ugyanis, 205hogy a közigazgatási pályára készülöket nem magán- és büntetőjogi stúdiumokkal kell az egyetemen túlterhelni, hanem a gyakorlati életre is előkészítő speciális közigazgatási ismereteket kell ott számukra nyújtani. A továbbképző tanfolyamok is csak az egyetemen ekként megalapozott közigazgatási oktatás mellett érhetik el céljukat.

Dr. Magyar Zoltán előadó röviden reflektált a hozzászólásokra, majd pedig dr. 210Némethy Károly elnök azzal zárta be az ülést, hogy az ősz folyamán remélhetőleg alkalma

lesz a Jogászegyletnek a most szóban levő nagy fontosságú kérdésekkel is azoknak törvényhozás szabályozása előtt eredményesen foglalkozni.

12. A felesleges tisztviselők elbocsátása. A rendkívüli segély újabb felemelése. – A hadviselt tisztviselők személyi pótléka

Alapszöveg: Magyary Zoltán: A felesleges tisztviselők elbocsátása. A rendkívüli segély újabb felemelése. – A hadviselt tisztviselők személyi pótléka.^{clxi} *Néptanítók Lapja* LV. évf. (1922) 4-7. sz. 3-5.

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadása): Nincs.

Bibliográfia: MÜK bib. 1940 216. (8. tétel) [a cím tévesen, „elbocsátása” alakban szerepel és az alcímek hiányoznak]; Göbel bib. 1974 14. (10. tétel) [a cím tévesen, „elbocsátása” alakban szerepel és az alcímek hiányoznak]; Andrassy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 161. (11. tétel) [a cím tévesen, „elbocsátása” alakban szerepel és az alcímek hiányoznak]; Saád bib. 2000 0

I.A magyar államnak ma egyik legnagyobb terhe a megcsonkított országhoz képest aránytalanul nagy tisztviselői kar eltartása. Nemcsak azért, mert az állami és illetménykiegészítésben részesülő nem állami tisztviselők száma túl nagy, hanem azért is, mert a megélhetés nehézségei miatt az állam kénytelen a fizetéseket és az államsegélyeket 5sűrűn emelni. A helyzetet mindennél világosabban magyarázza két szám: a magyar állam összes kiadásai a folyó 1921/22. költségvetési évben kereken 40 milliárd koronát fognak kitenni s ebből az összegből 19 milliárd korona esik a tisztviselőkre. Ez a helyzet nem tartható fenn és ezért a nemzetgyűlési, különösen annak a pénzügyi bizottsága már ismételten sürgett a kormánynak megfelelő javaslatát. A kérdés azonban nagy körültekintést kíván és ezért a 10kormány a megoldást csak fokozatosan készíthette elő.

Már az 1921/22. évi költségvetés összeállításánál az volt a törekvés, hogy minden tárca a lehetőség szerint megállapítsa, hogy a fennhatósága alá tartozó személyzetből mennyire van az ország megváltozott viszonyai között továbbra is szükség és mekkora az a létszám, amely feleslegesnek, megtakaríthatónak tekintendő és ez utóbbiak illetményeit a 15továbbra is szükségesektől elkülönítva Létszámfeletti állások és alkalmazások cím alatt irányozták elő. Az ún. *Aussterbeetat* jövőre sorsára nézve azonban a költségvetési törvényjavaslatban még semmi nemű döntés nem történt.

A további lépések sem késhettek azonban tovább, főleg két okból. Az egyik az, hogy a bizonytalanság az egész tisztviselői kar szellemére káros hatással volt, a munkafegyelem, 20melyen a forradalmak annyit rontottak, még mindig nem volt mindenütt a régi színvonalra felemelhető. Annak következtében, hogy felesszámú tisztviselők lézengenek sok hivatalban és iskolánál, a dologtalanok és munkakerülők a többiek munkáját is zavarják. A másik ok pedig az, hogy az antant jóvátételi bizottsága már nálunk is felütötte tanyáját és mint Németországban és Ausztriában is tette, különösen kifogásolja az állam által fizetett 25tisztviselői kategóriák nagy létszámát és sürgeti annak csökkentését.

Ez okból felesleges tisztviselők elbocsátásáról az 1992. évi január-június hónapokra szóló indemnítási törvénybe, mely az 1922. évi I. törvénycikk gyanánt hirdettetett ki, 24 §. gyanánt a következő rendelkezés került:

30 Utasíttatik a kormány, hogy mindazokat a közszolgálatban álló tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat, akiknek illetményei, illetőleg menekülési segélyi az 1921/22. évi költségvetései előirányzatban a létszámfeletti állások és alkalmazások címen (Rendkívüli kiadások, Átmeneti kiadások, V. fejezet 3. címe alatt) vannak előirányozva, valamint mindazokat a közszolgálatban álló tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat, akiknek

35illetményei az egyes igazgatási ágazatok (tárcák) költségvetési címeinél vannak előirányozva és akiknek a szolgálat kötelékéből való kiválása estén az általuk betöltött állást végleg meg lehet szüntetni, 1922. évi június hó végéig lehetőleg iskolai képzettségüknek, valamint az általuk betöltött állásnak, illetőleg alkalmaztatásnak megfelelő- más, rendszeresített közszolgálati állásra a lehetőséghez képest helyezze el.

40 Azokat a közszolgálatban álló tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat, akiket az 1922. évi június hó végéig ilyen állásra elhelyezni nem lehetett és akik a pénzügyminisztérium részéről sem nyertek valamely munkakörben foglalkoztatást, 1922. évi július hó 1-étől kezdődő hatállyal, az illetőnek a kérelmére azonban korábbi időponttal is szabályszerű elbánás alá lehet vonni. Az elbánás mikéntjének szabályozása iránt törvényjavaslatokat kell 45előterjeszteni.

E rendelkezésnek lényege az, hogy a felesleges állások 1922. évi június hó végével megszüntetessenek és így azok terhe a következő költségvetési évbe már ne vitessék át, az 1922-23. évi költségvetési törvényben tehát *Aussterbeetat* már nem lesz. A felesleges állások létszámának megállapításánál azonban az idei költségvetés megállapítása óta esetleg változott 50viszonyokra és szerzett tapasztalatokra való tekintettel az eredetileg *Aussterbeetatra* helyezett állásokon kívül mindazokat az állásokat figyelembe kell venni, amelyek megszüntethetők. A felesleges állások kiválasztásánál az az irányadó, hogy arra a munkahelyre, amelyet valamely tisztviselő vagy egyéb alkalmazott betölt, a munkaerők kellő kihasználása és a takarékoság érvényesítése mellett szükség van –e a jövőben is, vagy sem. Egyáltalán 55nem lehet tehát abból a megítélésből kiindulni, hogy az illető álláson menekült, vagy más tisztviselő, vagy egyéb alkalmazott volt eddig alkalmazva. Ez a § kimondja továbbá azt is, hogy azokat a tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat, akiknek állása feleslegesnek nyilvánítandó, elsősorban a közszolgálatnak más ágazatában kell elhelyezni, annival is inkább, mert míg sok más ágazatban felesleges, a pénzügyi szakban számos üresedés van. A 60felesleges tisztviselők igyekezzenek tehát a pénzügyi igazgatásnál kínálkozó elhelyezkedést kihasználni. Szabályszerű elbánás alá csak azok fognak esni, akiket június végéig, nem lehetett más állásra elhelyezni.

A kormány azóta az elbánás mikéntjének szabályozására vonatkozó javaslatot is előterjesztette, mint erre az indemnitási törvény idézett 24. §-ának utolsó mondata utasította. 65Ezt a nemzetgyűlés a napokban tárgyalta és fogadta el. Nem önálló törvény szól erről a kérdéstről, hanem a közszolgálati tisztviselők és egyéb alkalmazottak anyagi helyzetének javításáról, valamint egyes, erre fedezetet nyújtó állami bevételek fokozásáról szóló törvény 3. §-ában vétetett fel a megfelelő rendelkezés, amely a kényszernyugdíjazás elvi alapján áll, azaz a felesleges alkalmazottakra nyugdíjtörvényük rendelkezését alkalmazza, tekintet nélkül arra, 70hogy a nyugdíjazásnak rendes körülmények közt megkívánt feltételei megvannak-e? Viszont lehetőséget nyújt az érdekelteknek arra is, hogy nyugdíj helyett végkielégítést válasszanak.

A feleslegessé vált állami alkalmazottaknak a fentiek szerint való végelbánás alá vonása mellett gondoskodni kell azonban arról is, hogy a túlnyomó részben szintén az 75állampénztárból javadalmaztatott nem állami tanerőkkel szemben hasonló eljárás nyerjen alkalmazást. Ezt az államháztartásban elengedhetetlen takarékoság is megköveteli. Vannak ugyanis jelentékeny számban természetbeni járandóság élvezetében álló olyan, főleg elemi iskolai tanítói állások, amelyeknek a helyi forrásokból élvezett terménybeli járandóságai a

megváltozott gazdasági viszonyok között reális értékelés mellett elegendő fedezetet nyújtanak 80az állást betöltő tanító részére megállapított összes illetményekre, mégis a terménybeli járandóságok elavult értékelése miatt illetményeikhez az államkincstár is sokszor igen jelentékeny összegekkel hozzájárul és ezáltal az állam felesleges megterhelésén kívül igazságtalan különbség is támad a csak pénzbeli járandóság élvezetében álló személyzet terhére. Viszont vannak olyan állások, amelyek részére fizetéskiegészítő államsegély 85engedélyezése annak idején indokolt volt, a népességi viszonyokban beállott eltolódás és magasabbfokú iskoláknál esetleg székhelyük jelentőségének megváltoztatása következtében azonban az állás ma nem bír azzal a kultúrpolitikai jelentőséggel, amely az államkincstár mai helyzetében az államsegéllyel való további támogatást indokolná.

Ezért ugyanez a törvény a 4. §-ában a vallás- és közoktatásügyi minisztert 90felhatalmazza arra, hogy az államsegélyes tanári, tanítói és óvónői állásokat ezekből a szempontokból felülvizsgálat alá vegye, a terménybeli helyi javadalom értékét a változott viszonyoknak megfelelően állapíthassa meg és a felülvizsgálat eredményéhez képest állami támogatásban nem részesíthető állások államsegélyét 1922. évi június hó végével beszüntesse.

A törvény 3. és 4. §-ának végrehajtását, különösen azt, hogy mi módon történjék 95azoknak a személyeknek megállapítása, akik a 3. § alapján végelbánás alá esnek, a kormány által kibocsátandó utasítás fogja szabályozni.

Ugyanez a törvény 5. §-ában egy másik fontos kérdést szabályoz. A fizetéskiegészítő államsegélyek engedélyezése tekintetében eddig az volt a helyzet, hogy mivel azok szabályozása idején a háború előtt a tisztviselők illetményei csak alapfizetés kiegészítéséből és 100lakbérből állottak, az állam az alapfizetés kiegészítését vállalta oly módon, hogyha az iskolafenntartó által nyújtott fizetéssel nem érte a tanító a törvény szerint megillető fizetést, az iskolafenntartó igazolt szegénysége esetén a különbözetet az állam fizette. Ennek ellenében azt kötötte ki, hogy a községi és hitfelekezeti, elemi iskolai tanítók alkalmazása, ha alapfizetésük kiegészítéséhez az állam évi 200 koronát meghaladó államsegéllyel járul, a vallás-és 110közoktatásügyi miniszter jóváhagyásától függ. (1907. évi XXVII. tc. 21. §). A háború kitörése után fellépő drágulás következtében az állam kénytelen volt alkalmazottainak különböző háborús, drágasági, majd újabban rendkívüli segélyeket adni. Ha a nem állami iskolafenntartók ezeket az újabb segélyeket saját anyagi erejükből nem adhatták meg tanítóiknak, ezeket is az állam vállalta. Minthogy azonban a háborús meg drágasági segélyek 115engedélyezésekor általános volt az a várakozás, hogy azok csak rövid időre lesznek szükségesek, azalatt pedig az állásokban való változás lehetősége úgy is jelentékenyen korlátozva volt, ezeknek a segélyeknek ellenében az állam nem kötötte ki azt az egyetlen ellenszolgáltatást, amit az alapfizetés kiegészítése ellenében a tanítóváltozásokhoz való 120hozzájárulás kikötésével szerzett. Ennek következtében ma az a helyzet, hogy van számos tanítói állás, amelynek háborús, drágasági és rendkívüli segélyét az állam viseli, ami egy-egy állásnál is 10.000 koronát messze meghalad, de mivel ezt nem az alapfizetés kiegészítéseként adja, az állás betöltésére semminemű befolyása nincs. Ez nyilvánvalóan nem felel meg a törvényhozás eredeti intenciójának s ezért ma, amikor a személyváltozások korlátozása már 125megszűnik, de viszont a különböző segélyek beszüntetésére egyelőre nem gondolhatunk, az említett 5. §-ban azt kellett kimondani, hogy ha az állam valamely községi, hitfelekezeti, társulati vagy egyesületi iskolánál vagy óvodánál rendszeresített tanári, tanítói vagy óvónői állás fenntartásához bármily címen évi 2000 koronánál nagyobb összeggel járul hozzá, az

illető álláson való alkalmazáshoz 1922. évi február hó 1-étől kezdve a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása is szükséges. Ez a rendelkezés tehát semmi novumot vagy a különböző autonómiák bármilyen sérelmét nem tartalmazza, hanem csak egy régi rendelkezésnek, a változott illetményrendszernek és viszonyoknak megfelelő új formulázása. Az összegnek tízszeresére való felemelése az 1921. évi XXVIII. törvénycikk analógiájára történt, amely a büntető törvénycikkben és egyes más törvényekben megállapított 135értékhatárokat is azok tízszeresére emelte fel.

II. A törvénynek az *Aussterbeetat* likvidálása vonatkozó rendelkezéseit azért tárgyaltuk első helyen mert annak jelentősége a legnagyobb nemcsak a közvetlenül érdekelt személyére nézve, hanem a közszolgálat szempontjából is. Ugyanez a törvény azonban két nagy jelentőségű előnyt is biztosít a tisztviselőknek, még pedig a június végével felbocsátandóknak épp úgy, mint azoknak, akik továbbra is alkalmazásban maradnak.

Az egyik az, hogy felhatalmazza a kormányt, hogy a közszolgálati tisztviselők és egyéb alkalmazottak (nyugdíjasok, özvegyek és árvák) részére 1921. évi április hó 1-étől kezdve engedélyezett rendkívüli segély mérvét, mely múlt évi október hó 1-jétől 100%-kal már emeltetett, 1922. évi február hó 1-jétől kezdve a jelenlegi összegeknek újabb 100%-ával, tehát az eredeti összegeknek négyszeresére felemelhesse. A rendkívüli segély összege a VIII-XI. fizetési osztályokban eredetileg havi 400 korona volt, ez tehát folyó évi február hó 1-jétől havi 1600 koronára emelkedik.

A másik előnyös rendelkezése a törvénynek annak 6. §-ában van, amely felhatalmazza a kormányt, hogy a világháborúban részt vett olyan állami, államvasúti és vármegyei tisztviselőknek, akik beigazolják, hogy legalább 12 hónapot töltöttek el arcvonalbeli szolgálatban vagy hadifogságban együtt, vagy azért nem tolthettek 12 hónapot a frontot, mert megsebesültek, továbbá az olyan állami, államvasúti és vármegyei tisztviselőknek, akik a világháborúban rokkantakká váltak, nyugdíjba is beszámítható átmeneti személyi pótlékot engedélyezzen.

20 Ennek az átmeneti személyi pótléknak az összege jelenleg betöltött és a következő fizetési osztály fizetése közti különbségnek megfelelően. az állami rendszerű XI. és X. fizetési osztályokba tartozó tisztviselők részére évi 600 koronával, a IX. fizetési osztályba tartozó tisztviselők részére évi 1000 koronával, a VIII. fizetési osztályba tartozó tisztviselők részére évi 1200 koronával, a VII. fizetési osztályba tartozó tisztviselők részére évi 1600 koronával és 25a VI. valamint az ennél magasabb fizetési osztályokba tartozó tisztviselők részére évi 3600 koronával állapította meg, amihez járul a háborús, drágasági és rendkívüli segélyeknek megfelelő emelése. Ezt az átmeneti személyi pótlékot az előbbi bekezdésben említett tisztviselők 1919. évi január hó 1-jétől kezdve annyi éven át kapják teljes összegben, ahány hadi év beszámítására a rájuk nézve érvényben álló jogszabályok szerint igényük van. 30 Ezeknek az éveknek eltelté után átmeneti személyi pótlék a nyugdíjba beszámítható illetményeknek emelkedése esetén megfelelően csökkentendő, abban az esetben pedig, ha a nyugdíjba beszámítható illetmények összegének az emelkedése az átmeneti személyi pótléknak az összegét eléri, teljesen beszüntetendő.

A tisztviselők és egyéb alkalmazottak helyzetének javítása érdekében tett ismertetett 35 intézkedések együttvéve egy évre számítva kereken 2,4 milliárd korona többkiadást

okoznak az államnak, amely összeg azonban az 1. bekezdésben említett 19 milliárd koronába be van számítva.

13. Az elemi iskolai tanítók, tanítónők és óvónők illetményeinek új szabályozása

Alapszöveg: Magyary Zoltán: Az elemi iskolai tanítók, tanítónők és óvónők illetményeinek új szabályozása. *Néptanítók Lapja* LV. évf. (1922) 8-9. sz. 1-3.

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadása): Nincs.

Bibliográfia: MÜK bib. 1940 216. (9. tétel) [a címleírásban tévesen „újabb” szerepel]; Göbel bib. 1974 15. (12. tétel) [a címleírásban tévesen „újabb” szerepel]; Andrassy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 161. (12. tétel) [a címleírásban tévesen „újabb” szerepel]; Saád bib. 2000 0

Egyik utóbbi indemnitási törvénynek az 1921. évi XXXIV. törvénycikknek 3. §-ában a kormány felhatalmazást nyert arra, hogy addig is, amíg az 1921. évi XI. törvénycikknek az a rendelkezése, amely az állami tisztviselők és egyéb alkalmazottak előléptetését megtiltotta, végleg hatályon kívül helyezhető lesz, a tilalom alól egyszeri kivételt tegyen. E felhatalmazás 5alapján történtek f. évi augusztus és szeptember havában a majd minden státuszt érintő nagyszámú kinevezések, amelyekből azonban az elemi népiskolai tanítók, tanítónők és óvónők mindeddig kimaradtak. ennek oka immár megszűnt, még pedig olya kedvező módon, hogy a tanítókra és óvónőkre nem is áll vissza az 1920. évi XI. törvénycikknek előléptetési tilalma.

10 A tanítók és óvónők illetményei tekintetében az októberi ún. forradalom óta rendezetlenek voltak az állapotok. Az 1918. évi VIII. ún. néptörvény ugyanis illetményügyeiket az azokat utoljára rendező rendező alkotmányos törvényeknek, az 1913. évi XV. és XVI. illetve XXXIX. és XI. törvénycikknek rendelkezéseitől eltérő módon rendezte és e néptörvény által megállapított magasabb illetmények tényleg legnagyobb részt ki is 15utaltványoztattak. Az alkotmányosság helyreállítás után tehát az a helyzet következett be, hogy a tanítóság az alkotmányos törvényben megállapítottnál tényleg magasabb illetmény élvezetében volt, viszont a néptörvény, amely alkotmányellenes módon jött létre, kellő jogalapul többé nem szolgálhatott. Az úgynevezett népköztársaság és tanácsköztársaság szervei által kibocsátott különböző rendelkezések tekintetében fennálló zavart a nemzetgyűlés 20oly módon szüntette meg, hogy Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. törvénycikkben, mely első alkotása volt, valamennyi ilyen rendelkezést érvénytelennek mondott ki, a népköztársaság szerveinek rendelkezései tekintetében azonban felhatalmazta a kormányt arra, hogy azokat saját felelősségére ideiglenesen hatályban tarthassa, vagy helyettük új rendelkezéseket 25állapíthasson meg. E felhatalmazás alapján történt, hogy az 1918. évi VIII. néptörvénynek már végrehajtott rendelkezései is voltak, a VIII. néptörvény megfelelő módosítását is elő kellett készíteni. Mielőtt azonban az erre vonatkozó kormányrendelet elkészült volna, a fent már említett 1920. évi XI. tc., mely az törvényalkotás, mely a forradalmak óta illetményügyekről szól, 1. §-ában kimondta, hogy a néptörvények úgy, amint azok az 1920. 30 évi I. törvénycikk hatálybalépésének időpontjában fennállottak, továbbra is hatályban maradnak mindaddig, míg hatályon kívül nem helyeztetnek, vagy nem módosítatnak. A hatályon kívül helyezés és módosítás is azonban csak a törvény útján történhetik, s ez által visszatértünk az illetményszabályozás terén is az alkotmányos rendre. A VIII. néptörvény 35módosítására a vallás- és közoktatásügyi miniszternek is a törvényhozástól kellett

felhatalmazást kérnie, amelyet az egyhónapos *exlex*^{clxii} után megszavazott új indemnitási törvénynek törvénynek, az 1922. évi I. tc.-nek 20. §-ában meg is kapott. Ennek a felhatalmazásnak alapján most jelent meg a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1922. évi 700. eln. számú rendelete, amely az elemi iskolai tanítók, tanítónők és óvónők illetményei 40tekintetében újból rendezett állapotokat teremt. E rendelet főbb intézkedési, szembeállítva a VIII. néptörvény rendelkezéseivel, a következők:

A tanítóknak és óvónőknek a néptörvényben teljesült ama régi kívánsága, hogy az állami tisztviselőkre nézve megállapított fizetési osztályokba legyenek besorozva, változatlanul teljesítve marad és a tanítók a XI-VIII.^{clxiii} az óvónők pedig a XI. és X. fizetési 45osztályok között oszlanak meg. A megoszlás tekintetében azonban a néptörvény ugyanis, az akkori időkre jellemző módon minden elhangzott kívánságot vakon teljesíteni akart, még akkor is, ha azok egymással ellentmondók voltak is. Össze akarta egyeztetni az automatikus előléptetés elvét a fizetési osztályok közötti százalékos megoszlás elvével. Kimondotta, hogy a tanítók és óvónők az egyes fizetési osztályokban és azokon belül az egyes fizetési 50fokokozatokban az állami tisztviselők várakozási idejének megfelelően fokozatonként három-három évet töltsenek, aminek következtében 9 évi szolgálat után a X., 18 évi szolgálat után a IX. és 27 évi szolgálat után a VIII. fizetési osztályba juthattak volna. Egyúttal azonban hozzátette, hogy a VIII. fizetési osztályban az állami tanítók 20%-a IX. fizetési osztályban 30%-a, X. fizetési osztályban 30%-a és a XI. fizetési osztályba tartozzék és amennyiben a 55százalékos arányszám betartása megengedi, a tanítók és óvónők a megállapított várakozási időnek betöltése előtt is előléptethetők legyenek. E rendelkezések az állami elemi iskolai tanítókra és óvónőkre nézve mérsékelt nehézséggel végrehajthatók voltak, mert rangsoruk, aminek a százalék szerinti felosztásnak alapjául kell szolgálnia, megvolt. Az eredmény tényleg azt mutatta, hogy a százalékos megosztás alapján való előléptetés a tanítóságra nézve 60kedvezőbb, mert 27 évnél hamarabb jut fel a VIII. 18 évnél hamarabb a IX. stb. fizetési osztályba.

Megakadt azonban a végrehajtás a nem állami elemi iskolai tanítóknál és óvónőknél, akikre nézve pedig a VIII. néptörvény kimondotta, hogy minden tekintetben az állami elemi iskolai tanítókkal és óvónőkkel egyenlő elbánással részesítendőek. A nem állami elemi iskolai 65tanszemélyzet és óvónők ugyanis nagy számuk, szétszórtságuk és különleges szolgálati viszonyaik következtében rangsorba nem foglalhatók és így a százalékos megosztás rájuk nézve teljesen keresztülvihetetlen, amit kevés szakértelemmel a VIII. néptörvény megalkotói is előre láthattak volna.

Tekintettel tehát egyrészt arra, hogy az állami és nem állami elemi iskolai tanítók, 70tanítónők és az óvónők előléptetése tekintetésben az egyenlő elbánás a százalékos beosztás fenntartása esetén nem lehetséges és másrészt arra, hogy az ahhoz szükséges nyilvántartások pontos vezetése az ország nagy részének elszakítás által előidézett akadályok és nagy létszám állandó hullámozása miatt az állami alkalmazottaknál is igen nagy nehézséggel jár, a most megjelent rendeletnek a százalékos megosztás további fenntartását el kellett ejtenie. Hogy 75azonban az ebből kifolyólag a tanítóságra nézve előállott gyorsabb előlépés lehetőségét fenntartsa, állandósítja a fizetési osztályba való sorolás tekintetében azt az eredményt, amely az állami elemi iskolai tanítókra a két elv kombinációja alapján kialakult és ennek alapján kimondja, hogy a nem állami elemi népiskolai tanítókat, tanítónőket és óvónőket, akár államsegéllyel egybekötött álláson vannak alkalmazva, akár nem, ugyanolyan összegű fizetés

80és személyi pótlék illeti meg, mint amilyen a velük egyenlő szolgálattal bíró állami elemi népiskolai tanítókat, tanítónőket és állami óvónőket ugyanezen rendelet szerint megilleti.

Eszerint az állami és nem állami elemi népiskolai tanító és tanítónő egyaránt fizetés és személyi pótlék címén, szolgálatának

1-3 évében évi 1400 K-ra (a XI. fiz. oszt. 3. fokozata)	
4-5. " " 1600 " (a XI. " " 2. ")	
6-8. " " 2000 " (a X. " " 3. ")	
9-11. " " 2200 " (a X. " " 2. ")	
12. " " 2400 " (a X. " " 1. ")	
13-15. " " 2600 " (a IX. " " 3. ")	
16-18. " " 2900 " (a IX. " " 2. ")	
19-21. " " 3200 " (a IX. " " 1. ")	
22-24. " " 3600 " (a VIII. " " 3. ")	
25-27. " " 4000 " (a VIII. " " 2. ")	
28. évétől " 4400 " (a VIII. " " 1. ")	

Az állami és nem állami óvónő viszont szolgálatának

1-3. évében évi 1400 K-ra (a XI. fiz. oszt. 3. fokozata)	
4-5. " " 1600 " (a XI. " " 2. ")	
6-8. " " 2000 " (a X. " " 3. ")	
9-11. " " 2200 " (a X. " " 2. ")	
12-14. " " 2400 " (a X. " " 1. ")	
15-17. " " 2600 " és	
18. évétől kezdve évi 2800 koronára jogosult.	

85 Minthogy ez által az elemi iskolai tanítók és óvónők előléptetése végeredményben automatikussá vált, ezért nem terjed ki rájuk tovább az előléptetési tilalom, hanem ezen túl szolgálati idejük alapján a fenti rendelkezésnek megfelelően mindig előléptetésben fognak részesülni.

A rendelet a VIII. ún. néptörvénynek némely más rendelkezését is módosítja részben a 90gyakorlat végrehajtás követelményeinek megfelelően, részben pedig, amennyiben annak lehetősége már most megvolt, a tanszemélyzet érdekében.

Nevezetesen gyakorlati okokból a nem állami elemi iskolai tanítók és tanítónők természetbeni lakására nézve továbbra is az 1913. évi XVI. tc. 17. §-ának 1. bekezdésében, illetve XL. tc. 3. §-ának utolsó bekezdésében foglalt rendelkezések maradnak érvényben. 95Amennyiben természetben nyújtott lakás nincs, vagy az nem felel meg az idézett rendelkezéseknek, a fenntartó a tanító, a tanítónő, illetve óvónő részére, a fizetési és lakbérosztályának megfelelő lakáspénzt köteles adni. Abban az esetben azonban, ha az idézett feltételeknek meg nem felelő lakást a tanító, tanítónő, illetőleg óvónő mégis használja. mindaddig, míg a használat tart, nincsen igénye lakáspénzre.

100 A kántori járandóságoknak a tanítói illetményekbe való beszámítása tekintetében további intézkedésig az 1913. évi XVI. tc. marad érvényben, amelynek 25. §-a szerint akkor,

az iskolafenntartó által biztosított tanítói fizetés 1000 koronánál kevesebb, a tanítói és kántori járandóságok 100 korona erejéig együttvéve tanítói fizetésnek számítandó. E két utóbbi rendelkezés csak a tényleges állapotot teszi jogszerűvé, mert a néptörvénynek ezek a 105rendelkezési úgysem hajtattak végre.

A fentiek szerint járó illetmények mindazon állami továbbá fizetéskiegészítő vagy háborús államsegélyt élvező nem állami elemi iskoláknál és óvódáknál működő tanítók, tanítónők és óvónők részére, akiknek illetményei a VIII. néptörvényből folyólag eddig nem rendeztetek, 1928. évi július hó 1-től, a háborús segélyek pedig 1918. évi január hó 1-jétől, 110illetve az ezt az időpontot követőleg történt alkalmaztatásuktól kezdődőleg utalványozandók.

Azoknak az állami, továbbá fizetéskiegészítő vagy háborús államsegélyt élvező nem állami tanítóknak, tanítónőknek és óvónőknek azonban, akiknek fizetési osztályokba és fokozatokba való besorolása a néptörvényből folyólag már eddig megtörtént, amennyiben az 115új rendelet alapján új besorolásuk válik szükségessé, az ennek folytán esetleg járó illetmények, illeazve államsegélytöbblet az 1921. évi január hó 1-től kezdődőleg folyósítható.

Azok a nem állami elemi népiskolai tanítók, tanítónők és óvónők, akik fizetéskiegészítő vagy háborús államsegélyt eddig még nem élvező iskolánál, illetve óvódánál vannak alkalmazva, 1922. évi január hó 1-jétől kezdődőleg igényelhetik a fenntartójuktól a 120fent megjelölt fizetési és személyi pótlékot. Ugyanettől az időponttól kezdve igényelhetik a fenntartótól, ha egyébként a törvényes a törvényes kellékek fennálnak, a feleség és gyermek után igényelhető családi pótlékot és mindazon pótlékokat, amelyeket az államsegélyes nem állami tanítók és óvónők a különböző kormányrendeletek alapján kapnak. Az iskola- és óvódafenntartók azonban abban az esetben, ha az alkalmazottaikaz ily módon megillető 125magasabb illetmények kiszolgáltatását anyagi erejük nem bírná el és igazolják, hogy az állami segélyezésnek az 1907. évi XXVII. tc.-ben, illetve az 1913. évi XL. tc.-ben meghatározott feltételei fennforognak, a vármegyei közigazgatási bizottság útján a kultuszminiszterhez megfelelő államsegélyért folyamodhatnak, amelyet ugyancsak 1922. évi január hó 1-jéig visszamenőleg kaphatnak meg, ez iránti kérvényüket azonban legkésőbbben 130 1922. évi április hó 30-áig be kell adniok. Ezek a rendelkezések csak néptörvényben megállapított határidőknek szükségszerű megváltoztatását tartalmazzák.

Nevezetes újítás azonban az, hogy a rendelet arra a álláspontra helyezkedik, hogy az úgynevezett magániskoláknál és óvódáknál alkalmazott tanítók, tanítónők és óvónők, akikről az 1907. évi XXVII. tc. 32.§-a a hivatali esküt is megkívánja, közszolgálati alkalmazottaknak 135tekintendők és ezért kimondja, hogy az állami tanítókat, illetve óvónőket megillető illetményeknél nem magasabb illetményeik a polgári peres út mellőzésével az egyszerűbb és olcsóbb közigazgatási öton hajthatók be. A közigazgatási jogsegélynek ez a biztostása a magániskolai tanügyi alkalmazottakra nézve igen nagy jelentőségű.

A rendelet végül visszaállítja az államsegélyes tanítók, tanítónők és óvónők nyugtáira 140nézve az iskolaszéki elnök, illetve kir. tanfelügyelő által való láttamozás kötelezettségét, amire a számviteli ellenőrzés érdekében van szükség.

Az 1918. évi VIII. néptörvények a rendelet által nem érintett rendelkezései további rendelkezésig hatályban maradnak.

Különösen érdekli a tanítóságot ezek közül a néptörvény 11. §-a, amely azt helyezte 145kilátásba, hogy az állami és nem állami tanítók, tanítónők és óvónők nyugdíhügyei egyébb

állami alkalmazottakkal egyenlő elvek szerint fognak rendeztetni. Az erre vonatkozó törvényjavaslat a vallás-és közoktatásügyi minisztériumba a pénzügyminiszter elvi hozzájárulás alapján már munkában van és néhány hónapon belül a törvényhozás elé fog kerülni.

14. Mennyi a fizetésünk?

Alapszöveg: Magyary Zoltán: Mennyi a fizetésünk? *Néptanítók Lapja* LV. évf. (1922) 10-11. sz. 25.

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadása): Nincs.

Bibliográfia: MÜK bib. 1940 0; Göbel bib. 1974 15. (13. tétel); Andrassy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 161. (13. tétel); Saád bib. 2000 0.

Az állami tisztviselők fizetési rendszere, amely a háború kitöréséig könnyen áttekinthető volt, a gazdasági viszonyok romlása miatt engedélyezett különböző pótlékok következtében komplikálttá vált, úgyhogy kevés ember tudja pontosan, hogy fizetése mekkora és az milyen tételekből áll.^{clxiv}

5 Abból az alkalomból, hogy az 1922. évi VI. tc. rendkívüli segélyeinket újból felemelte, célszerűnek találtam a II - XI. fizetési osztályban élvezett illetményeknek táblázatos összeállítását, amelyben mindenki könnyen eligazodhatik.

1. Az alábbi I. számú táblázat mutatja a tisztviselő számára bármely állomáshelyen 10saját személye után járó illetményeket.

(ÁBRA!)

2. A II. számú táblázat mutatja a hét lakáspénzosztályba sorozott állomáshelyeken járó lakáspénznek és lakáspénzpótléknak együttes összegét. Azt mindenki tudja, vagy legalább is könnyen megtudhatja, hogy állomáshelye melyik lakáspénzosztályba tartozik.

(ÁBRA!)

3. A családtagok után járó személyi pótlék személyenként és évenként 1600 K.

15Ennek a három tételnek összeadásával bárki pontosan kiszámíthatja járandóságait.

Az eredmény az egyéni esetekben fennálló különböző és mindenki által hivatalosan ismert eltérések (pl. 5-öd éves pótlék, igazgatói pótlék, képesítési pótlék, valamint a havi drágasági és rendkívüli segélyből a 8400/1921. M. E. sz. r. alapján való levonás, stb.) figyelembevétele által helyesbítendő.

20Ezen kívül van a kedvezményes ellátás.

15. A köztisztviselők új átmeneti segélye

Alapszöveg: Magyary Zoltán: A köztisztviselők új átmeneti segélye. *Néptanítók Lapja* LV. évf. (1922) 16-20. sz. 47-48.

Szövegvariáns (egyéb szövegkiadása): Nincs.

Bibliográfia: MÜK bib. 1940 216. (10. tétel); Göbel bib. 1974 15. (14. tétel); Andrassy bib. 1986 0; Szaniszló bib. 1993 161. (14. tétel); Saád bib. 2000 0.

A tisztviselőknek úgynevezett Hegedűs-féle rendkívüli segélyét az 1922. évi február hó 1-jétől kezdve emelte fel az addigiaknak kétszeresére, az eredeti Hegedűs-féle segélynek pedig négyszeresére. Az azóta lefolyt három hónap alatt a drágaság megint annyira növekedett, hogy a fix fizetésű alkalmazottak megélhetési gondjai újabb illetményemelést stettek elkerülhetetlenné, amely szükségét a tisztviselői karnak a Közzszolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetsége juttatta a kormány elé. A kormányban a kellő megértés a tisztviselők anyagi helyzete iránt mindig megvolt.^{clxv} Helyzete csak azért rendkívül, mert az ország teherbírásával és az államjegyek szaporításának pénzünk értékére való visszahatással kell mindig számolnia. Ezekhez a szempontokhoz ezúttal még egy harmadik nehézség is járult, az 10t. i., hogy jelenleg nemzetgyűlés nincs, a tisztviselői kar pedig nem várhatott két hónapig, amikorra az új nemzetgyűlés az első törvényeket megalkothatja. Ezért a kormány csak azt a megoldást választhatta, hogy a közzszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak, nyugdíjasok, özvegyek és szülőtlen árvák részére átmenetileg, vagyis addig, amíg ebben a tekintetben a törvényhozásnak módjában lesz intézkednie, tehát a folyó év május, június és 15július hónapjaira- a saját felelősségére engedélyezzen átmeneti segélyeket. ezeknek az átmeneti segélyeknek szabályozása iránt a m. kir. minisztériumnak f. évi május hó 15-én kelt 4200/1922. M. E számú rendelete intézkedi.

Ennek a rendeletnek fontosabb pontjai a következők:

1. Átmeneti segélyben részesülnek mindazok a közzszolgálatban álló tisztviselők és 20egyéb alkalmazottak, továbbá mindazok a közzszolgálatban állott és nyugdíjat, kegydíjat stb. élvező özvegyei és árvái, akik a felelmelt rendkívüli segélyt az 1922. évi május, június és július hónapokban tényleg meg is kapják.

2. Az átmeneti segélyeknek egy-egy havi, vagyis az 1922. évi május, június és július hónapok mindegyikére járó összege a következő:

a III. fizetési osztályban havi	5400 K
a IV. " " "	4600 "
az V. " " "	4200 "
a VI. " " "	3600 "
a VII. " " "	3000 "
a VIII-XI. " " "	2400 "

25 A IX. és VIII. fizetési osztályba tartozó állami tisztviselők átmeneti segélye a fentitől eltérőleg havi 2800 K.

A tényleges szolgálatban álló miniszterek átmeneti segélyben nem részesülnek.

A nyugdíjasok és az özvegyek közül azok, akiknek ellátási díja (nyugdíja, kegydíja stb.)

évi 3200 K-nát nem halad meg,	havi 1400 K
" 3200 K-nál több, de évi 4000 K-t nem halad meg,	" 1750
" 4000 " " " 5000 " " " "	" 2100
" 5000 " " " 6000 " " " "	" 2400
" 6000 " " " 8000 " " " "	" 2400
" 8000 " több,	" 2800

és végül a szülőtlen árvák fejenként havi 600 K átmeneti segélyt kapnak.

30 3. Mindazok a lelkészek, segédlelkészek és hitoktató, akik az említett hónapokra rendkívüli segélyt kaphatnak, átmeneti segélyben is részesülnek.

4. Azok a tisztviselők és egyéb alkalmazottak, akik illetményeiket egészben vagy részben természetben kapják és ennél fogva havi drágasági és rendkívüli segélyüket csökkentett összegben húzzák, az átmeneti segélyt csökkentés nélkül, teljes összegben kapják 35meg.

5. Minthogy az átmeneti segélyt a kormány a saját felelősségére, a megélhetésnek a biztosítása érdekében engedélyezte, átmeneti segélyt azok a nyugdíjasok, özvegyek és szülőtlen árvák, akiknek az ellátási díjaikon felül bármilyen forrásból és 48.000 K-t, vagyis havi 4.000 K-t meghaladó keresetük vagy jövedelmük van, nem kaphatnak. Ha az 40utaltványozó hatóságnak vagy a pénztáraknak tudomására jut, hogy valamely nyugdíjasnak, vagy özvegynek ellátási díján felül ilyen összegű keresete vagy jövedelme van, az átmeneti segély kiutaltványozását mellőzniük, illetőleg a már kiutaltványozott átmeneti segélynek beszüntetése iránt haladéktalanul intézkedniük kell. Abból a célból, hogy az ilyen nyugdíjas, özvegy és szülőtlen árva az átmeneti segélyt tényleg ne vegye igénybe, az összes 45nyugdíjasok, özvegyek és szülőtlen árvák az átmeneti segélyről szóló nyugtára minden egyes hónapban a következő záradékot kötelesek rávezetni: Felelősségem tudatában kijelentem, hogy ellátási díjaimon (nyugdíjamon stb.) kívül semmiféle forrásból nincsen olyan keresetem vagy jövedelmem, amely vagy amelynek értéke havi 4.000 K-nál több. Ezért a nyilatkozatukért nemcsak vagyoni, hanem fegyelmi felelősséggel is tartoznak.

50 6. Az átmeneti segélyt az állami és illetménykiegészítésben részesülő nem állami középiskolai tanárok, polgári iskolai tanárok, elemi népiskolai tanítók és kisdédóvónők részére a m. kir. pénzügyigazgatóságok utaltványozzák.

7. Az átmeneti segélynek megállapításáról és kiutaltványozásáról az érdekelt tisztviselők külön értesítést nem kapnak.

55 Illetményrendszerünk tehát megint bonyolultabbá lett. Az eddigi háborús, havi drágasági és felemelt havi rendkívüli segélyen kívül most már három hónapig átmenti segélyünk is lesz. Adminisztratív szempontból is nagyon öröndetes tehát a 4.200 1922. M.E. számú rendelet bevezetésének az a kijelentése, hogy ezeknek az átmeneti segélyeknek az illetményrendszerbe való beillesztése, valamint a jelenlegi rendkívül bonyolult 60illetményrendszernek egységesítése és egyszerűbbé tétele céljából a kormány törvényjavaslatot fog a nemzetgyűlés elé terjeszteni. Várjuk az új nemzetgyűléstől, hogy ezt a törvényjavaslatot olyan időben hozza tető alá, hogy az átmeneti segélynek július hó végén túl való meghosszabítására szükséges ne legyen.

Addig is, míg illetményrendszerünk egyszerűsítése bekövetkezik, az alábbiakban 65közölök egy, az átmeneti segélyt is magába foglaló kimutatást, amely a Néptanítók Lapjának f. évi 10-11. számában közölt kimutatásban az V. fizetési osztály illetményeinél előforduló sajtóhibának helyreigazítása gyanánt is szolgáljon.

(ÁBRA!)

III.Eltérő helyesírással írt szavak jegyzéke

A következő szavakat a mai helyesírás szerint közöljük, külön egyéb megjelölés nélkül.

I.Internationale helyett I. Internacionálé
II.Internationale helyett II. Internacionálé
III.Internationale helyett III. Internacionálé
Athen helyett Athén
Bakuninnak helyett Bakunyinnak
Cajus helyett Caius
Ententenak helyett antantnak
Ép (határozószó) helyett épp
Épen (határozószó) helyett éppen
Époly helyett éppoly
Ép olyan helyett éppolyan
Ép úgy helyett éppúgy
Guerillaháborúra helyett gerillaháborúra
Hivatalnok-kérdés helyett hivatalnokkérdés
Internationale Arbeiter Assoziation helyett Internationale Arbeiterassoziation
Kereskedő-kérdés helyett kereskedőkérdés
Magyarországi szociálista párt helyett Magyarországi Szocialista Párt
Marxféle helyett Marx-féle
Plató helyett Platón
Parlamentarismus helyett parlamentarizmus
Physikai helyett fizikai
Physiologiai helyett fiziológiai
Programm helyett program
Proletárdiktatura helyett proletárdiktatúra
Synthesis helyett szintézis
Szociálistikus helyett szocialisztikus
Szociálizált helyett szocializált
Szociálizmus helyett szocializmus
Szükségképen helyett szükségképpen
t.-c. helyett tc.
Teoria helyett teória
Tulajdonképeni helyett tulajdonképpeni
Ú.n. helyett ún.

IV. Rövidítések jegyzéke

IV.1. Rövidítve idézett források

Andrássy bib. 1986

Andrássy Mária (összeáll.): Magyary Zoltán munkássága. (Válogatott irodalomjegyzék). In: *Diagnózis és terápia. Magyary Zoltán társadalomszervező tevékenysége. Szöveggyűjtemény II.* (szerk.: Andrássy Mária). Országos Közművelődési Központ, Budapest, 1986. 113-115.

CIH 1896-1945

Corpus Iuris Hungarici 1000-1945 <http://www.1000ev.hu/> (utolsó megtekintés: 2015. február 20.).

Göbel bib. 1974

Göbel József (összeáll.): *Magyary Zoltán (1888-1945) munkássága. Annotált bibliográfia.* K.n., Budapest, 1974. 110. (Gépirat; Magyary Archívum; jelzet nélkül).

MEM 1975-1988

Karl Marx és Friedrich Engels művei (1844-1863) I.-XLVIII.+7 kiegészítő kötet (szerk.: Recski Ágnes-Vörös Gyula). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975-1988.

M. könyvészet 1911-1920 II.

Barcza Imre-Kozocsa Sándor (összeáll.): *Magyar könyvészet 1911-1920. II.* In: *Magyar könyvészet 1712-1920. Petrik Géza retrospektív bibliográfiája és a pótlások. CD ROM.* Arcanum, Budapest, 2002.

M. könyvészet 1921-1944

Kertész Gyula-Kégli Ferenc-Komjáthy Miklósné (összeáll.): *Magyar könyvészet 1921-1944 I.-VIII. kötet. Betűrendes mutatóval, pótlásokkal, javításokkal. CD ROM.* Arcanum, Budapest, 2005.

MMTL 1976

Munkásmozgalom-történeti Lexikon (szerk.: Vass Henrik). Kossuth, Budapest 1976. 711.

MÜK bib. 1940

[Magyary ünnepi kötet] Magyary Zoltán nyomtatásban megjelent fontosabb írásai. In: Kiss István (szerk.): *Dolgozatok a közigazgatási reform köréből. Magyary Zoltán egyetemi tanársága és a Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet alapítása tízéves évfordulójára írták tanítványai a Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet munkatársai.* Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, Budapest, 1940. 216-221.

Saad bib. 2000

Saad József (összeáll.): Válogatott kronologikus bibliográfia. In: *Magyary Zoltán. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Saad József.* Új Mandátum, Budapest, 2000. 291-294.

Szaniszló bib. 1993

Szaniszló József: Magyary Zoltán tudományos műveinek jegyzéke. In: Szaniszló József: *A Magyary-iskola és háború utáni sorsa. Közigazgatástudomány-történeti visszapillantás.* Verzál, Budapest, 1993. 161-170.

IV.2.Egyéb rövidítések

Bev. tan.	Bevezető tanulmány
db	darab
é.n.	évszám nélküli kiadvány (bibliográfiai leírásban)
fm	folyóméter
ford.	fordította
főszerk.	főszerkesztő
h.n.	megjelenés helye nélküli kiadvány (bibliográfiai leírásban)
ifj.	ifjú, ifjabb
k	kézirat (emendált szóalak, vagy emendálandó szóalak forrásának jelzéseként)
K	korona (pénznem)
köt.	kötet
közrem.	közreműködött
Kr.e.	Krisztus előtt
lat.	latin
ld.	lásd
lj.	lábjegyzet
mell.	melléklet
ném.	német
ny	nyomtatott alapkiadás (emendált szóalak, vagy emendálandó szóalak forrásának jelzéseként)
ny.n.	nyomda nélküli kiadvány (bibliográfiai leírásban)
OMM	Osztrák-Magyar Monarchia
összeáll.	összeállító
pl.	például
sh	sajtóhiba
stb.	és így tovább (példálódzó felsorolás zárása)
szerk.	szerkesztette, szerkesztő
t.	térkép
th.	tollhiba
ti.	tudniillik
vál.	válogatta
vj.	végjegyzet
VKM	Vallás-és közoktatásügyi Minisztérium
vö.	vesd össze
0	nincs; nem szerepel (adott nyomtatvány bibliográfiában)
(!)	sic, így [Magyary Zoltán által sajátos formában használt szóalak, vagy szokatlan vélemény, megjegyzés]
()	nyomtatványból pótoltt hiányzó adat (bibliográfiai leírásban)
[]	külső forrásból pótoltt hiányzó adat (bibliográfiai leírásban); pótlás (bibliográfiai leírásban, idézetben)
[...]	lényegét nem érintő szövegkihagyás jelzése (csak másodlagos forrás esetében)
[....]	olvashatatlan szóalak (kéziratban; annyi ponttal, ahány betű nem olvasható)

IV.3.Magyary Zoltán által használt magyar rövidítések

a.	alatt
c.	1.című; 2.címzetes

cs. kir.	császári és királyi
f.	folyó (évi)
kir.	királyi
kgy.	közgyűlés
l.	1.lásd; 2.lap
m.	magyar
min.	minisztérium
s köv. l.	s következő lapok (oldalak)
stb.	és így tovább
tc.	törvénycikk
ti.	tudniillik

IV.4.Magyary Zoltán által használt német rövidítések

usw.	und so weiter
z.B.	zum Beispiel

V. Bibliográfia a bevezető tanulmányhoz és a jegyzetekhez

V.1. Monográfiák

Arczt 2004 Arczt Ilona: *A „Politika tudományok” oktatása a budapesti egyetem (ELTE) Jogi Karán és elődintézményeiben.* Rejtjel, Budapest, 2004. 250.

Babus 2014 Babus Antal (összeáll.): *Egy konzervatív úr a baloldali zarándokok között. Magyary Zoltán szovjetunióbeli útja. Az iratokat gyűjtötte és válogatta, fordította, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta --. --. Argumentum-Balassi Intézet-Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, 2014. 244. Orosz levéltári források magyarul – a Moszkvai Magyar Levéltári Intézet sorozata 2.*

Csizmadia 1976a Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 560.

Koi 2013 Koi Gyula: *Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája. Zsoldos Ignác (1803-1885) Récsi Emil (1822-1864) Concha Győző (1846-1933) Magyary Zoltán (1888-1945).* Nemzeti Közszerológiai Egyetem-Nemzeti Közszerológiai és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013. 178.

Koi 2014a Koi Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatástudomány művelésében a kamaralisztika időszakától a Magyary-iskola koráig.* Nemzeti Közszerológiai és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014. 487.

Lőrincz 1994 *Közigazgatás-tudományi antológia I.-II.* (szerk.: Lőrincz Lajos; első kötet anyagát vál.: Molnár Miklós-Nagy Tibor Gyula; második kötet anyagát vál.: Molnár Miklós; az idegen nyelvű szövegeket ford.: Erdélyi Ágnes-Erdész László-Kincses László-(Sebes Anna)-Szamel Katalin-Török Zoltán). Első kiadás, Unió, Budapest, 1994. 224.; 163.

Lőrincz 2007 *Közigazgatás-tudományi antológia I.-II.* (szerk.: Lőrincz Lajos; az idegen nyelvű szövegeket ford.: Erdélyi Ágnes-Erdész László-Kincses László-(Sebes Anna)-Szamel Katalin-Török Zoltán). Ötödik kiadás, HVG-Orac, Budapest, 2007. 392.

Saad 2000a *Magyary Zoltán. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Saad József.* Új Mandátum, Budapest, 2000. 295.

Saad 2000b Saad József (vál.): Szamel Lajos Magyary Zoltán munkásságáról. In: *Magyary Zoltán. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Saad József.* Új Mandátum, Budapest, 2000. 271-278.

Szabó 1955 Szabó Imre: *A burzsoá állam-és jogbölcselet Magyarországon.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. 533.

Szaniszló 1977a Szaniszló József: *A közigazgatástudomány oktatásának és tanszékeinek története az ELTE Jog-és Államtudományi Karán 1777-1977 között I.-III. Az ELTE Államigazgatási Tanszékének 200 éves jubileumára írta: --. --. ELTE ÁJK Államigazgatási Jogi Tanszék, Budapest, 1977. XXXII., XI., XI., 762.*

Tamás 2010 Tamás András: *A közigazgatási jog elmélete*. Negyedik kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 2010. 512.

V.2.Könyvfejezetek, tanulmányok

Egyed 1921 Egyed István: A tanácsrendszer. In: ifj. Andrássy Gyula-Balanyi György-Balogh József-Bárdos Artúr-Berzeviczy Albert-Breit [Bánlaky] József- Czakó Elemér-Császár Elemér-Egyed István-Fábián Béla-Fleischhacker Rudolf-Hegedűs Lóránt-Herczeg Ferenc-Hoitsy Pál-Imre Sándor-Lakatos Géza-Lyka Károly-Ország Sándor-Magyary Zoltán-Matkovits Sándor-Németh József-Mendelényi László-Neubauer Gyula-Riedl Frigyes-Staud Lajos-Székács Aladár-Tóry Gergely-Vörösmarty János-Wlassics Gyula: *A bolsevizmus Magyarországon. Andrássy Gyula gróf, Matkovits Sándor, Berzeviczy Albert, Wlassics Gyula báró közreműködésével szerkesztette Gratz Gusztáv*. Franklin, Budapest, 1921. 486-500.

Koi 2014b Koi Gyula: A Magyary-iskola mint a közigazgatás-tudományi irányzat képviselője: az amerikai, a francia, a német és az olasz közigazgatás vizsgálata. In: Koi Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatástan művelésében a kamerálisztika időszakától a Magyary-iskola koráig*. Nemzeti Közszerkezleti és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014. 293-337.

Szamel 1963 Szamel Lajos: *Az államigazgatás-tudomány irányai*. In: Szamel Lajos: *Az államigazgatás vezetésének jogi alapproblémái*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 407. A fejezetre ld.: 5-45.

Szamel 1973 Szamel Lajos: Trends in public administration science. In: Szamel Lajos: *Legal problems of Socialist Public Administration Management*. (Ford.: Pulay Gábor). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973. 233. Ld.: 9-33.

Szamel 1974 Szamel Lajos: Magyary Zoltán és a közigazgatás-tudományi iskola. In: Szamel Lajos: *A magyar közigazgatás-tudomány*. MTA Igazgatástudományi Bizottsága Közigazgatás-tudományi Szekció, Budapest, 1974. 106-185.

Szamel 1976 Szamel Lajos: A magyar közigazgatás-tudomány. In: Lőrincz Lajos-Nagy Endre-Szamel Lajos: *A közigazgatás-tudomány kutatásának tudományos irányzatai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. 379-434.

Szamel 1977 Szamel Lajos: Magyary Zoltán és a közigazgatás-tudományi iskola. In: Szamel Lajos: *A magyar közigazgatás-tudomány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977. 161-265.

Szamel 2007 Szamel Lajos: A polgári magyar közigazgatás-tudomány. In: *Közigazgatás-tudományi antológia II*. (szerk.: Lőrincz Lajos; vál.: Molnár Miklós; az idegen nyelvű szövegeket ford.: Erdélyi Ágnes-Erdész László-Kincses László-(Sebes Anna)-Szamel Katalin-Török Zoltán). Ötödik kiadás, HVG-Orac, Budapest, 2007. 327-350.

Szaniszló 1977b Szaniszló József: A közigazgatás-tudomány kora 1930-1945. In: Szaniszló József: *A közigazgatástudomány oktatásának és tanszékeinek története az ELTE Jog-és Államtudományi Karán 1777-1977 között II. Az ELTE Államigazgatási Tanszékének 200 éves jubileumára írta: --.--*. ELTE ÁJK Államigazgatási Jogi Tanszék, Budapest, 1977. 281-593.

Verebélyi 1995 Verebélyi Imre: Magyary Zoltán gyakorlati közigazgatást korszerűsítő törekvései. *Magyar Közigazgatás* XLV. évf. (1995) 4. sz. 245-248.

Verebélyi 2005 Verebélyi Imre: Memorandum dr. Magyary Zoltán, az IIAS 1945 előtti alelnökének nemzetközi rehabilitálása és méltó elismerése érdekében, *Magyar Közigazgatás* LV. évf. (2005) 7. sz. 389-397.

Verebélyi 2010a Verebélyi Imre: A közigazgatás és kormányzás alapkérdései Magyary Zoltán életművében. In: *Államszerep válság idején. Magyary Zoltán emlékkötet* (szerk.: Gellén Márton-Hosszú Hortenzia). CompLex-Wolters Kluwer, Budapest, 2010. 15-38.

Verebélyi 2010b Verebélyi Imre: A közigazgatás és kormányzás alapkérdései Magyary Zoltán életművében. *Jog Állam Politika* II. évf. (2010) 3. sz. 77-100.
<http://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2010/3/Vereb%C3%A9lyi.pdf> (utolsó megtekintés: 2015. február 20.).

V.3.Egyéb (nem közigazgatási tárgyú) források

Davies 1992 Davies, John B. (ed.): *The Economic Surplus in Advanced Economies*. Edward Elgar, Aldershot-Brookfield-Hants, 1992. 208.

Danielson 1994 Danielson, Anders: *The Economic Surplus. Theory, Measurement, Applications*. Praeger, Westport, 1994. 168.

Engels 1917 Engels, Friedrich: *Az utópikus és a tudományos szocializmus* (ford.: Bokányi Dezső). Népszava Könyvkereskedés, Budapest, 1917. 56.

Földvári-Szinainé 2002 Földváry András-Szinainé László Zsuzsa (összeáll.): *A magyar könyvgyűjtő új kézikönyve III. A magyarországi könyvárverések (1992-1996) könyv-, aprónyomtatvány-, metszet-, és kéziratteleineinek összesített mutatója*. K.n., Budapest, 2002. 504.

Horváth D. 2014 Horváth Dezső: Versengés a ponyvákért. *Műértő* XVII. évf. (2014) 12. sz. 23.

Karsai 1978 Szálasi naplója. *A nyilas mozgalom a II. világháború idején* (írta és összeáll.: Karsai Elek). Kossuth, Budapest, 1978. 490.

Karsai-Karsai 1988 Karsai Elek-Karsai László: *A Szálasi per*. Reform, Budapest, 1988. 766.

Kézirattár. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának katalógusai. Arcanum, Budapest, 2004. CD ROM.

Makkai-Horváth 1939 Makkai László-M. Horváth Magda (összeáll.): *A magyar könyvgyűjtő kézikönyve. Magyar könyvritkaságok és kézikönyvek 1888 és 1938 elért árának jegyzéke*. Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, Budapest, 1939. 231.

Mályusz 2013 Mályusz Elemér: *A vörös emigráció*. Attraktor, Budapest, 2013. 198., erre ld.: 116.

Suhr 1983 Suhr, Dieter: *Geld ohne Mehrwert*. Fritz Knapp, Frankfurt am Main, 1983. 141.

Szemere 1974 Szemere Gyula: *Az akadémiai helyesírás története (1832-1954)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974. 19-23.

Szinainé 1990 Szinainé László Zsuzsa: *A magyar könyvgyűjtő új kézikönyve (1969-1988). A magyarországi antikvár árverések teljes anyaga I. A-K II. L-Zs*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1990. 1851.

Tőkei 2005 Tőkei Ferenc: A társadalmi formák elméletéhez. In: Tőkei Ferenc: *Társadalmi formák és közösségek*. Magiszter Társadalomtudományi Alapítvány, Budapest, 2005. 36-64. (A termelési mód fogalma alfejezet). Tőkei Ferenc Életműsorozat V. kötet.

Ungváry 2013 Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika, és antiszemitizmus Magyarországon*. Jelenkor Kiadó-OSZK, Pécs-Budapest, 2013. 648.

VI.Mutatók Magyary Zoltán műveihez

VI.1.Személynév-mutató

I.Ferdinánd

V.Ferdinánd

XIII. Leó

Bajáki Ferenc

Batthyány Lajos

Bebel, August

Beöthy Zsolt

Bogár Ignác

Böhm Vilmos

Clausewitz, Carl

Concha Győző

Dovcsák Antal

Ebert, Friedrich

Engels, Friedrich

Eötvös József

Fáber Oszkár

Fenyves Jenő

Feuerbach, Ludwig

Fiedler Rezső

Fourier, Charles

Földes István

Förster, Friedrich Wilhelm

Fried Jolán

Gopcsa László

Gracchus, Tiberius

Gracchus, Caius (Gaius)

Hajdu Gyula

Hamburger Jenő

Haubrich József

Hevesi Ákos

Hevesi Gyula

Horovitz Jenő

Huszár Károly

István főherceg

Jászi Oszkár

Jézus Krisztus

Joanovits Sándor

Kelen József
Kmetz Károly
Korányi Frigyes
Kornis Gyula
Korvin Ottó
Kossuth Lajos
Kulcsár István
Kun Béla
Kun Béláné (Gál Irén)
Kunfi Zsigmond

Landler Ernő
Landler Jenő
László András
Lenin, Vlagyimir Iljics
Lukács György

Makay Béla
Marx, Karl
Mausz Rezső
Mózes

Neményi Imre
Némethy Károly

Nyisztor György

Owen, Robert

Platón
Pogány József
Porczia István
Prohászka Ottokár

Rabinovics József
Radeck, Karl
Rákosi Mátyás
Renner, Karl
Récsi Emil

Saint-Simon, Claude Henri
Scheidemann, Philipp
Sieyès, Emmanuel Joseph

Szabados Sándor
Szamuely György
Szamuely Tibor
Szarka József
Szántó Béla

Szemere Bertalan
Szende Pál

Taylor, Frederick Winslow
Trefort Ágost
Thun, Leo
Tisza István

Urbán Pál

Vanczák János
Varga Jenő
Vágó Béla
Vántus Károly
Vojtha Antal

Werner Jenő
Wundt, Wilhelm

VI.2.Szervezeti névmutató

I. Internacionálé
II. Internacionálé
III. Internacionálé

Állami Tisztviselők Országos Egyesülete

Belügyi Népbiztosság
Berinkey kormány
Budapest főváros
Budapesti Tudományegyetem

Erzsébet Tudományegyetem

Ferenc József Tudományegyetem
Forradalmi Kormányzótanács
Földművelésügyi Minisztérium

Galilei-kör

Helytartótanács
Hermes Bank
Honvédelmi Bizottmány

Igazságügyi Minisztérium
Ipari és Közlekedési Tisztviselők Országos Szövetsége
Iparművészeti Múzeum

Kamara
Kancellária

Kereskedelemügyi Minisztérium
Közalkalmazottak Országos Szövetsége
Kultuszminisztérium (kultusztárca)=> Vallás- és közoktatásügyi Minisztérium

Lakásügyi Népbiztosság

Magyarországi Szociáldemokrata Párt
Magyar Revizori Szövetség
Művelődéspolitikai ügyosztály

Nemzeti Múzeum
Népgazdasági Tanács
Népszava

Nyugat

Országos Magyar Iparművészeti Főiskola
Országos Magyar Képzőművészeti Főiskola

Pedagógiai ügyosztály
Pest Vármegye
Pénzügyigazgatóság
Pénzügyminisztérium

Szellemi Termékek Országos Tanácsa
Szépművészeti Múzeum
Színművészeti Akadémia

Társadalomtudományi Társaság

Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
Világ

Wekerle kormány

Zeneművészeti Főiskola

VI.3.Tárgymutató (magyar szövegekhez)

Adminisztráció
Agitáció
Amerikai közigazgatás
Aussterbeetat

Államháztartás
Államszámvitel
Államtudomány
Államtudományi oktatás

Bankjegy
Birtok
Bolsevizmus
Burzsoá
Burzsoázia

Clearing

Családi pótlék
Csekk
Decentralizáció
Deficit
Dikasztérium
Drágasági segély
Drágulás

Egyetem
Ellenőrzés
Elszakított országrészek
Eskü
Etikai feltételek

Értéköbbit

Fizetéskiegészítés
Fizikai munka
Fizikai munkás
Földbirtokos
Főiskola
Francia közigazgatás

Gerillaháború
Gépíró

Gyorsíró

Hallgató
Haverda gyilkosság
Háborús segély

Iktatás
Illetmény
Indemnitás
Intelligencia
Izraelita hitközség

Kapitalizmus
Kántori illetmény
Kiadóhivatali másolás

Kiütéses tifusz
Kizsákmányolás
Kommunizmus
Kormányzás
Költségvetés
Költségvetési előirányzat
Költségvetési jog
Közalapítványi ügyigazgatóság
Közigazgatás
Közigazgatási fakultás felállítása
Közigazgatási jog
Közigazgatási reform
Közigazgatási üzemtan
Közigazgatástan
Közoktatás
Közoktatásügyi igazgatás
Közszellem
Közszolgálat
Közszolgálati alkalmazott
Kulturális igazgatás

Lakbérpótlék
Lelkész

Marxizmus
Materializmus
Mehrwert
Munkás
Művelődési politika

Német közigazgatás
Olasz közigazgatás
Osztály

Óvónő

Parasztlázadás
Pénzügyi jog
Polgári radikalizmus
Politikatudomány
Proletár
Proletárdiktatúra
Proletármozgalom
Pszichológia

Ratio Educationis (1777)
Ratio Educationis (1806)
Rutin

Segédhivatali ügykezelés

Státusz

Szellemi munkás

Szervezet

Szépíró

Szocialista termelőmód (termelési mód)

Szociáldemokrácia

Szovjet közigazgatás

Szovjetunió

Tanár

Tanító

Tanítónő

Tanügyi alkalmazott

Taylorizmus

Tisztviselő

Tízparancsolat

Továbbképzés

Tőkés

Tudomány

Tudományos szocializmus

Utalvány

Utalványozás

Zsidó

Zsiró

VI.4. Tárgymutató (német szövegekhez)

Agitator

Alte Organisation

Arbeit

Beamten

Beamtenkörper

Bureaucratie

Bourgeois

Exekutive und richterliche Gewalt

Neue Verwaltungsapparat

Pariser Kommune

Postdienst

Praxis

Proletardiktatur

Proletariat

Propagandaschriften

Revolution

Sowjetregierung

Staatshaushalte

Staatsmachinerie

Theorie

Theorie des Bolschewismus
Typhusepidemie
Vereinfachung der Verwaltung
Verwaltung

VI.5.Jogszabálymutató

1715. évi LXXIV. tc. Hogyan maradhassanak meg fekvő jószágaikban a birtokosok
1723. évi LXX. tc. A haza gyermekeinek jó tanokban nevelése; s hogy az alapítványok és a kegyes hagyományok, melyeket bármiképpen elhanyagoltak, helyreállítandók, s a nem foganatosítottak foganatosítandók
1777. évi Ratio Educationis
1806. évi Ratio Educationis
1848. évi III. tc. Független magyar felelős minisztérium [kormány] alakításáról
1848. évi XX. tc. A vallás dolgában
1870. évi XVIII. tc. Az állami számvevőszék felállításáról és hatásköréről
1875. évi XXXVII. tc. Kereskedelmi törvény
1880. évi LXVI. tc. Az állami számvevőszék belső szervezetéről, ügykezeléséről és az állami adósságok ellenőrzésére vonatkozó hatásköréről
1883. évi I. tc. A köztisztviselők minősítéséről
1885. évi XI. tc. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról
1896. évi XXVI. tc. A magyar királyi Közigazgatási Bíróságról
1897. évi XX. tc. Az állami számvitelről
1907. évi XXVII. tc. A nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól
1912. évi XXXVI. tc. A debreceni és pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról
1912. évi LXV. tc. Az állami alkalmazottak, valamint azok özvegyeinek és árváinak ellátásáról
1913. évi XV. tc. Az állami népiskolai tanítók illetményeinek rendezéséről
1913. évi XVI. tc. A községi és hitfelekezeti elemi népiskolai tanítók illetményeinek rendezéséről
1913. évi XXXIX. tc. Az állami óvónők illetményeinek rendezéséről
1913. évi XL. tc. A nem állami óvodák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti óvónők illetményeinek rendezéséről
1914. évi XXVII. tc. Az 1914/1915. évi állami költségvetésről
1918. évi VIII. Néptörvény az 1917/1918. év első négy hónapjában viselendő költségvetési terhekről
1920. évi I. tc. Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom rendezésének ideiglenes elveiről
1920. évi IV. tc. Az államháztartásnak 1920. február-június végéig való viteléről
1920. évi XI. tc. Az állami, államvasúti és vármegyei tisztviselőkre és egyéb alkalmazottakra vonatkozó egyes intézkedésekről
1920. évi XL. tc. Az 1920/21. költségvetési év első három hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1920. évi XIV. törvénycikk hatályának 1921. évi március hó végéig való kiterjesztése tárgyában
1921. évi XXVIII. tc. A büntetőtörvényekben és egyes más törvényekben megállapított értékhatárok, valamint a pénzbüntetés és a pénzbírság mértékének ideiglenes felemeléséről
1921. évi XXXIV. tc. Az 1921/22. költségvetési év augusztus 1-től december végéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról

1922. évi I. tc. Az 1921/22. költségvetési év augusztus elsejétől december végéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1921:XXXIV. tc. hatályának 1922. évi június hó végéig való kiterjesztése tárgyában

1922. évi VI. tc. A közszolgálati tisztviselők és egyéb alkalmazottak (nyugdíjasok, özvegyek és szülőtlen árvák) anyagi helyzetének javítása, valamint egyes állami bevételek fokozása tárgyában

70/1867 (III.4.) VKM körrendelet a Helytartótanács negyedik szekcióbeli összes személyzetéhez és Németh János segédhivatali igazgatóhoz

1897. évi Számviteli Utasítás

(1919) Forradalmi Kormányzótanács XCVII. sz. rendelete a Népgazdasági Tanácsról

(1919) Pénzügyi Népbiztosság 4. P.N. rendelete a köztulajdonba átvett üzemek pénzügyi kezeléséről

6.740/1920. VKM rendelet a kereskedelmi tanfolyamok engedélyezése és szabályozása tárgyában

57.200/1920. VKM rendelet az elemi és középfokú iskolai előkészítő és ismétlő tanfolyamok s az internátusok engedélyezéséről

67.300/1920. VKM rendelet a gyorsíró, szépíró [szépírást tanító] és gépíró iskolák engedélyezéséről és szabályozásáról

2900/1921. PM rendelet az utalványozásról

8.400/1921. ME rendelet a pótlékokból történő levonásokról

50.300/1921. VKM rendelet a tanszemélyzet illetményeinek utalványozásáról

95.000/1921. VKM rendelet a színészképző iskolák engedélyezése és ellenőrzése tárgyában

95.500/1921. VKM rendelet a filmszínész-képző iskolák engedélyezése és ellenőrzése tárgyában

96.000/1921. VKM rendelet az egyesületek vagy magánosok által fenntartott zeneiskolák engedélyezése és ellenőrzése tárgyában

124.000/1921. VKM rendelet a fizetéskiegészítő és azzal egy tekintet alá eső államsegélyekben részesülő nem állami elemi iskolai tanítók, tanítónők, és óvónők államsegélyeinek ideiglenes utalványozásáról

700/1922. eln. sz. VKM rendelet a magániskolai tanítókról

4200/1922. ME rendelet az átmeneti segélyekről

VI.6.Címmutató

A szocializmus fejlődése a tudománytól a valóságig (Karl Radeck, 1919)

A szovjethatalom legközelebbi feladatai (Vlagyimir Iljics Lenin, 1918)

Athéni állam (Platón, Kr.e. V-IV. sz.)

Állam és forradalom (Vlagyimir Iljics Lenin, 1918)

Elemente der Völkerpsychologie (Wilhelm Wundt, 1913)

Kommunista kiáltvány (Karl Marx-Friedrich Engels, 1848)

Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve I.-IV. (Récsi Emil, 1854-1855)

Kultúra és terror (Prohászka Ottokár, 1918)

Lehrbuch der Comptabilitäts-Wissenschaft (Szarka József, 1822)

Politeia=>Athéni állam

Politika I. Alkotmánytan. II.Közigazgatástan (Concha Győző, 1895/1905)
Politische Ethik und politische Erziehung (Friedrich Wilhelm Förster, 1918)

Rerum novarum (XIII. Leó, 1891)

Utópikus és tudományos szocializmus (Friedrich Engels, 1878)

VI.7.Ábrák és táblázatok jegyzéke

A bolsevizmus közigazgatásának felépítése

A fizetés és az ahhoz illeszkedő segélyek táblázata

A lakáspénz és a lakáspénzpótlék együtt

Az illetmény fizetési osztályok szerint

A szövegkiadó jegyzetei

1.A bolsevizmus közizgatásának jellemzése

ⁱ Bánlaky József (1863-1945) másik nevén doberdói Breit Józsefként alkotott 1931-ig. A doberdói előnevet 1916-ban kapta, katonatiszt és hadtörténész volt, a Ludovika Akadémián végzett. Nevét a *Magyar könyvészet 1921-1944* a leírásban a következő –félreérthető- alakban veszi fel: [Bánlaky] József, [Doberdói] Breit; így első látásra úgy tűnhet, mintha két külön alkotóról lenne szó az általa írt fejezet tekintetében. (Noha a könyvészet e kötete is több szerző esetén kötőjeleket használ).

ⁱⁱ A kötet leírásánál a *Magyar könyvészet 1921-1944* című kiadvány a szerzőket a leírásban nem sorolja fel, hanem az egyes fejezetek analitikus leírásakor teszi ezt. Mi ezen a saját címleírásunkban változtattunk. Változtatásként jelenik meg az is, hogy míg a *Magyar könyvészet 1921-1944* című kiadvány *A bolsevizmus Magyarországon. Andrássy Gyula gróf, Matlekovits Sándor stb. közreműködésével szerkesztette Gratz Gusztáv* alakban hozza a címet, addig mi a könyv címlapján szereplő adatokat vesszük fel az autopszia elve alapján.

ⁱⁱⁱ Egy nemrégiben előkerült példányát 2014. november 15-én árvezeték (Szőnyi Antikváriuma 32. árverés 192. tétel). Ezen árverés ismertető könyvészeti-műgyűjtői szaklap is kiemelte a kötet rendkívüli ritkaságát. Erre ld.: Horváth Dezső: Versengés a ponyvákért. *Műértő* XVII. évf. (2014) 12. sz. 23. Az Axioart honlap, amely 2001 óta regisztrálja az árveréseket, két egyéb előfordulását jelzi az elmúlt közel 15 év nagyszámú könyvárverésén: 2007. december 10-i árverezési nappal Honterus Antikvárium 71. árverés 35. tétel; illetve 2014. május 17-éről a Krisztina Antikvárium 33. árverés 153. tétel („nagyon ritka” jelzéssel). Lásd a <http://www.axioart.com> honlapot (utolsó megtekintés 2015. február 20).

^{iv} A még az összeállító életében megjelent Petrik Géza féle *Magyar könyvészet* I.-VI. (1888-1910) és annak folytatásai közlései mellett, és egyben azokból kiindulva 1888-tól vannak összefoglaló adataink a hazai könyvárverésekről. Erre ld.: Makkai László-M. Horváth Magda (összeáll.): *A magyar könyvgyűjtő kézikönyve. Magyar könyvritkaságok és kézikönyvek 1888 és 1938 elért árainak jegyzéke*. Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, Budapest, 1939. 231. Ez a mű 3500 könyv anyagait dolgozza fel. *A bolsevizmus Magyarországon* kötet ebben a műben két előfordulással szerepel (Makkai-Horváth 1939 72. /1021. tétel/). A modern kori magyar könyvárverések 1945 és 1968 közötti szünetet követően 1969-ben indultak újra. Ezek összefoglalására: Szinainé László Zsuzsa: *A magyar könyvgyűjtő új kézikönyve (1969-1988). A magyarországi antikvár árverések teljes anyaga I. A-K II. L-Zs.* Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1990. 1851. (46 árverés 14.441 tételét dolgozza fel). Ebben egyetlen Magyar mű sem található. Ennek folytatása: Földváry András-Szinainé László Zsuzsa (összeáll.): *A magyar könyvgyűjtő új kézikönyve III. A magyarországi könyvárverések (1992-1996) könyv-, aprónyomatvány-, metszet-, és kéziratételeinek összesített mutatója*. K.n., Budapest, 2002. 504. (115 árverés nagyjából 25.000 tételét tartalmazza). Ebben két Magyar mű szerepel: a *Magyar közigazgatás* (1942) egy példányát 1994. november 5-én az Ex Libris antikvárium 17. árverés 149. tétele száma alatt árverezték. Az általa szerkesztett és részszerzőként is jegyzett *A magyar tudománypolitika alapvetése* (1927) a másik árverezett műve a korszakban: 1995. március 4-én Kárpáti és Szőnyi Antikváriuma 3. árverés 60. tétele volt. A 2001 és 2014 közötti években a fentebb már tárgyalt Gratz Gusztáv által szerkesztett könyvön kívül az alábbi Magyar kötetek bizonyultak népszerűnek: *Magyar közigazgatás* (1942): Mike 48. árverés 539. tétel (2013. június 6., „ritka” jelzéssel) – összesen egy előfordulás a korszakban. *A magyar tudománypolitika alapvetése* (1927): Múzeum Antikvárium 8. árverés 222. tétel (2002. december 13., Jakabffy Istvánnak (?) dedikált példány); Hess Antikvárium 1. árverés 480. tétel (2005. április 3.); Szőnyi Antikvárium 20. árverés 362. tétel (2008. november 15.); Crystal 7. árverés 236. tétel (2008. november 22.); Bihar Antikvárium 8. árverés 214. tétel (2008. november 28.); Mike és társa Antikvárium 38. árverés 385. tétel (2010. április 8.); Honterus Antikvárium 80. árverés 481. tétel (2010. december 10.); Központi Antikvárium 118. árverés 295. tétel (2011. május 27.); Országház Antikvárium 19. árverés 277. tétel (2011. május 31.); Babel Antikvárium 3. árverés 342. tétel (2012. február 24.); Bihar Antikvárium 12. árverés 285. tétel (2012. november 16.); Babel Antikvárium 7. árverés 352. tétel (2013. március 8.); Abaúj Antikvárium 6. jogi árverés 291. tétel (2013. március 13.) – összesen tizenhárom előfordulás a korszakban. *Amerikai államélet* (1934): Mike és társa Antikvárium 44. árverés 504. tétel (2011. december 6., „ritka” jelzéssel); Honterus Antikvárium 87. árverés 385. tétel (2013. november 22.) – összesen két előfordulás. *A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból* (1936): Fekete hatyú Antikvárium 21. árverés 209. tétel (2007. június 8.) – egy előfordulás. *A Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet* (1934): Fekete hatyú Antikvárium 21. árverés 210. tétel (2007. június 8.); Fekete hatyú Antikvárium 23. árverés 138. tétel (2008. március 19.) – két előfordulás. A Kiss Istvánnal közös *Közigazgatás és az emberek* (1939): Országház Antikvárium 17. árverés 213. tétel (2010. március 6.); Opera

Antikvárium 23. árverés 411. tétel (2011. december 7.) – két előfordulás. *Ungarische Wissenschaftspolitik*. In: *Fenno-Ugrica III. Suomalais-ugrilainen Kulttuurikongressi 3. Budapest, 1928. Soome-ugri hariduskongress. Finnugor közművelődési kongresszus* (1931): Portobello Aukcióház 16. árverés 330. tétel (2014. október 20.) – egy előfordulás. Összegezve 1996-ig és 2001-2014 között összesen 26 alkalommal árvereztek Magyary művet (azokat nem vettük számításba, amelyekhez csupán előszót írt).

^v MÜK bib. 1940 216. (1. tétel).

^{vi} Az ügyben az úgynevezett Könyvek Központi Katalógusa (OSZK Országos Lelőhely-koordinációs és Dokumentumellátó Osztály) munkatársával, Veress Katalinnal folytattam elektronikus levelezést (az e-mail váltás 2015. február 16-án történt).

^{vii} A vélemény Szamel három munkájában szövegazonosan jelenik meg, egy bibliográfiai utalástól eltekintve: „Első tanulmánya az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság közigazgatásáról jelent meg [itt kiadványtól függően végjegyzetben/lábjegyzetben idézi az 1919-es kiadást], s mind hangvételeiben, mind elfoglalt, igaztalan tartalmában méltatlan volt a tudományossághoz általában, Magyary későbbi tudományos működéséhez pedig különösen. Ezt követően néhány kisebb pénzügyi-költségvetési jogi és kulturális politikai, kulturális igazgatási tárgyú dolgozata mutatta, hogy tudományos működésének tárgykörét még nem tisztázta véglegesen önmagában.” Szamel Lajos: *A magyar közigazgatás-tudomány*. MTA Igazgatástudományi Bizottsága Közigazgatás-tudományi Szekció, Budapest, 1974. 111., és a 172. oldalon található 6-7. végjegyzet szövege. A 7. végjegyzetben a következők olvashatóak: „Magyary publikációinak jegyzékét (!) 1940-ig közli a „Dolgozatok a közigazgatási reform köréből” című kötet, amelyet tanítványai adtak ki Magyary egyetemi tanársága és a Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet alapításának 10. évfordulójára (Budapest, 1940. 216-221. oldal).” Két egyéb szövegazonos közlés időrendben: Szamel Lajos: *A magyar közigazgatás-tudomány*. In: Lőrincz Lajos-Nagy Endre-Szamel Lajos: *A közigazgatás-tudomány kutatásának tudományos irányzatai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. 404-405. főszöveg és 20. lábjegyzet (utalás az 1919-es munkára), a MÜK-öt, mint háttérforrást itt nem említi meg. Szamel Lajos: *A magyar közigazgatás-tudomány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977. 169-170. főszövege és a 6-7. lábjegyzet az 1919-es nyomtatvány és a MÜK említésével. Szamelnek ezt a szövegét a Közigazgatás-tudományi Antológia is közzétette (csak az utolsó kiadást idézzük): „Első tanulmánya az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság közigazgatásáról jelent meg.” Szamel Lajos: *A polgári magyar közigazgatás-tudomány*. In: *Közigazgatás-tudományi antológia II.* (szerk.: Lőrincz Lajos; vál.: Molnár Miklós; az idegen nyelvű szövegeket ford.: Erdélyi Ágnes-Erdész László-Kincses László-(Sebes Anna)-Szamel Katalin-Török Zoltán). Ötödik kiadás, HVG-Orac, Budapest, 2007. 339. főszöveg, valamint a 349. oldalon található 20. végjegyzet az 1919-es Magyary mű említésével. Megjegyzendő, a korábbi, Unió kiadónál készült négy kiadás (változatlan lenyomat) két kötetben jelent meg, az első kötet az angolszász (döntően USA-beli) és a francia, a második a német és a magyar közigazgatással kapcsolatos szövegeket közölte. Ehhez kapcsolódtak az amerikai, a francia, a német, valamint a magyar közigazgatásról írt tudományos összefoglaló tanulmányok. A korábbi kiadásokban válogatóként (a válogatást végző személyként) az első kötet esetében Molnár Miklós („a válogatás összeállításában részt vett és anyagát kiadásra előkészítette”) és Nagy Tibor Gyula („a válogatás tartalmának kialakításában közreműködött”); a második kötet esetében Molnár Miklós („a válogatás összeállításában részt vett és anyagát kiadásra előkészítette”) szerepeltek. Az utolsó kiadás egykötetes, négy angol, három német, és egy magyar (Magyary által írt) tanulmány, *A jövő közigazgatás fejlődési iránya* hiányzik a korábbi kiadásokhoz képest. A korábbi kiadások 1994-ben, 1996-ban, 2000-ben, /az évszám feltüntetése nélkül/ valamint 2004-ben /az évszám feltüntetése nélkül/ jelentek meg közel azonos terjedelembel, kissé változó szedéssel és az első két megjelenést követően eltérő borítóval (kiadásenként időrendben: 1994-es /vajsínű borítójú, A/4 méretű lenyomat/: 224 és 176 oldal; 1996-os /vajsínű borítójú, A/4 méretű lenyomat/: 224 és 176 oldal; 2000-es /zöldeskék borítójú A/4 alakú lenyomat/: 231 és 176 oldal; 2003-as /barna borítójú B/5 alakú lenyomat/: 336 és 261 oldal). Ezekben a változatokban az egymondatos szöveg a II. kötet 130. oldalán található, a forrást jelző 20. végjegyzet pedig a 137. oldalon olvasható. Az utolsó, ötödik kiadás egykötetes, B/5 méretű, borítója sötétlila, középlila, és világoslila síkok és háromszögidomok váltakozása, terjedelme 392 oldal, a korábbitól eltérő tipográfiájú (szedésű). Az első négy kiadás mindenben szövegazonos lenyomat (valójában esetleg eltérő kötésben megjelenő, de egyező materiájú textusok), az ötödik kiadásból csak egyes forrásszövegek maradtak ki, más módosítás nem történt. Az 1994-es és 1996-os verziók még Szamel Lajos (1919-1998) életében jelentek meg. Világosan nem lehet megmondani, hogy szövegromlásról van-e szó, vagy tudatos válogatói, vagy szerkesztői koncepcióval állunk-e szemben. Szamel Lajos szavait az eredetivel azonosan közli újra Saád József. Erre: Saád József (vál.): Szamel Lajos Magyary Zoltán munkásságáról. In: *Magyary Zoltán. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Saád József*. Új Mandátum, Budapest, 2000. 271-278., az idézett Szamel mondatok a 278. lapon. A szakirodalomban ismereteink szerint egy további vélemény van a műről (az 1921-es változatról): „A Tanácsköztársaság bukása után –talán a zökkenőmentes előmenetel ellensúlyozására (!) – leleplező tanulmányban számolt be a bolsevik közigazgatás pusztításairól és alkalmatlanságáról.” Saád 2000a 14. Saád mindezt azzal hozza összefüggésbe, hogy a Vallás-és Közoktatási Minisztériumban miniszteri titkárként tevékenykedő Magyary a kommün alatt a Forradalmi Kormányzótanács

Közüteményi Népbiztosságán az Elemi Népiszkolák Ügyosztályán teljesített szolgáltatott Kunfi Zsigmond regnálása idején. Ennek a hipotézisnek forrásszerű bizonyítékai nem ismertek jelenleg.

^{viii} Kötetünk már a tördelési fázis elején volt, mikor Prof. em. Dr. Varga Csaba jogelmélet-tudóssal beszélgettem, többek között jelen kötetéről is. Legendás könyvtárát illetően emlékezett egy (piros borítójú, kissé megviselt, rossz papírra nyomott) Magyar különlenyomatra. A maga által készített magánkönyvtárát leíró számítógépes katalógusban keresve az alábbi, autopszia útján készült

címleírást találta: „Magyar Zoltán: ‘A bolsevizmus közigazgatásának jellemzése.’ in: *A bolsevizmus Magyarországon* /szerk. Gratz Gusztáv/. Franklin, Budapest, 1921. 501–520. {poss.: Somló Bódog; ded.: ‘Igaz tisztelete jeléül a szerző / 1919. decemberében’}.” A különlenyomat 1921-es évszáma és az 1919-es, Somlónak szóló dedikáció között diszcrepancia mutatkozik. A bizonytalanságot részben feloldja, hogy Gratz Gusztáv az 1921-es *Bolsevizmus Magyarországon* című kötet előszavában az alábbiakat írja: “E mű írói azonban majdnem minden téren úttörők. Az itt közzétett dolgozatok egy része már 1919 decemberében, másik — nagyobbik — része 1920 első évfolyamában szedésben készen állott. Rendkívül sajnálatos, hogy a kiadó számára hónapokon át nem volt lehető könyvünk kinyomtatása. Aki arra törekszik, hogy erről a műről igazságos ítéletet mondjon, annak ezt a késedelmet számba kell vennie. Budapest, 1920. október 1-én (!). Gratz Gusztáv.” Gratz 1921. 7. Minden emberi számítás szerint Magyar Zoltán dolgozata az 1919 decemberében készen lévő kötetek közé tartozott. Ez kiolvasható a német nyelvű verzió (magyarban meg nem található) utalásából: „Abgesehen von den zahlreichen Untersuchungen ist dieses ohnmächtige Ringen die Erklärung dafür, dass heute (*Geschrieben im Monat Dezember 1919*) noch nicht genau festgestellt werden kann, welchen Milliarden Schaden die Herrschaft der Bolschewisten dem Staate und welchen sie durch die Sozialisierungen der Bevölkerung verursacht.” Vö.: III. fejezet 123. sor. A maradék kételyeinket csak az oszlatná el, ha a nyomtatványt példány formájában is láthatnánk, remélhetőleg a kötet mielőbb előkerül Varga professzor több tízezer kötetes gyűjteményéből.

^{ix} „‘A tanácsrendszer’ című fejezet rámutat arra az elvi különbségre, amely a tanácsrendszert a modern alkotmányos állam szervezetével szembeállítja.” Magyar 1921a 501. Az idézett fejezet: Egyed István: A tanácsrendszer. In: ifj. Andrássy Gyula-Balanyi György-Balogh József-Bárdos Artúr-Berzeviczy Albert-Breit [Bánlaky] József- Czák Elemér-Császár Elemér-Egyed István-Fábián Béla-Fleischhacker Rudolf-Hegedűs Lóránt-Herczeg Ferenc-Hoitsy Pál-Imre Sándor-Lakatos Géza-Lyka Károly-Ország Sándor-Magyar Zoltán-Matkovits Sándor-Németh József-Mendelényi László-Neubauer Gyula-Riedl Frigyes-Staud Lajos-Székács Aladár-Tóry Gergely-Vörösmarty János-Wlassics Gyula: *A bolsevizmus Magyarországon. Andrássy Gyula gróf, Matkovits Sándor, Berzeviczy Albert, Wlassics Gyula báró közreműködésével szerkesztette Gratz Gusztáv.* Franklin, Budapest, 1921. 486-500.

^x Karl Bernhardovics Radek (1885-1939) németül alkotó lengyel születésű (OMM) újságíró és Komintern vezető. Svájcban Lenin köréhez tartozott. Sztálin a Gulagba internáltatta, ahol megölték.

^{xi} A szocializmus fejlődése a tudománytól a valóságig: *Die Entwicklung der Sozialismus von der Wissenschaft zur Tat*, Radek könyve 1919-ből.

^{xii} Karl Marx (1818-1883) német filozófus, közgazdász, szociológus. Egyesek a modern társadalomtudomány és a szociológia megalapítójaként tekintenek rá. Az általa kidolgozott teóriát róla nevezték el marxizmusnak. Fő elemei a történelmi materializmus, az osztályharc, és a magántulajdon megszüntetése. Közgazdasági elméletét az értéktöbbletre építette. Fő műve a *Tőke (Das Kapital)*, melynek egy francia nyelven 1867 októberében M.A. Vermorelnek dedikált példányát a FSZEK őrzi, feltehetőleg Szabó Ervin példánya volt. Marx egyik hatása, hogy a tudományos szocializmus ideológiai háttérével felfegyverzetten a baloldali diktatúrák kifejtették tevékenységüket. Műveit barátjával, Friedrich Engels íásaival együtt 48+7 kötetben adták ki Magyarországon (1975-1988).

^{xiii} Vlagyimir Iljics Lenin, született Uljanov (1870-1924) szovjet-orosz marxista politikus, jogász, a Bolsevik Párt vezetője. Fő műve az *Állam és forradalom (Gossudarstvo i revoljucija)*, 1918), melyet Finnországban írt.

^{xiv} Kun Béla (1886-1939) újságíró, bolsevik politikus, a magyarországi Tanácsköztársaság tényleges vezetője, külügyi és hadügyi népbiztos. A sztálini tisztogatások áldozata lett a Szovjetunióban.

^{xv} Állam és forradalom: Lenin fő műve az *Állam és forradalom (Gossudarstvo i revoljucija)*, 1918), melyet Finnországban írt 1917-ben és 1918-ban jelent meg. Az állam szerepét vázolja fel benne a társadalomban a proletárforradalom szempontjából.

^{xvi} A Galilei kör a Társadalomtudományi Társaság szellemi hatása alatt működő, a korban igen népszerű liberális és forradalmi szocialista érzelmű hallgatókat tömörítő egyesület volt 1908 és 1919 között. Alapítója és szellemi vezére Pikler Gyula (1846-1937), első elnökeként pedig Polányi Károly (1886-1964) tartják számon. Folyóirata a Szabad Gondolat címet viselte. A kört egyértelműen támogatta Jászi Oszkár (1875-1954) mellett Ady Endre (1877-1919). A kör titkára a fiatal Rákosi Mátyás (1892-1971) volt. A társaság az I. világháború erősödő nyomása miatt pacifista jelleget öltött. A forradalmi szocialista szárny az illegalitás útjára lépve háborúellenes röplapokat készített, ezért a kör két tagját két, illetve három év időtartamú letöltendő szabadságvesztésre ítélték az ún. Galilei kör perben.

^{xvii} Bogár Ignác (1876-1933) nyomdászszakszervezeti titkár és sztrájkszervező, a Budapesti Forradalmi Munkás-és Katonatanács öttagú elnökségének tagja. A Szovjetunióba került az 1922-es fogolycsere során.

^{xviii} Pozitív (itt): tételes (érdemi szakmai információt tartalmazó) pontok.

^{xix} A gothai program kritikája (*Kritik des Gothaer Programms*, 1875): Marx egyik jelentős kisebb műve, a MEM XIX. kötet 9-11. oldalán lelhető fel.

^{xx} Magyar ebből a művében több alkalommal is hangoztatja kritikáját a tanácsköztársaságban részt vállaló zsidó vallású/származású személyekkel szemben. A kritikai kiadásnak nem feladata a kérdésben állást foglalni, ezt a tudományos publikációk szintjén szükséges megtenni a jövőben. A jelenlegi uralkodó álláspont a szakirodalomban Magyarot nem tekinti antiszemitának. Nem leírtan, de magánbeszélgetésekben felmerül a zsidókérdéshez való viszonya. (Hallani lehetett, hogy állítólag egyetemi jegyzőkönyvek tanúsága szerint tett volna félreérthető megjegyzéseket, de ez egyelőre alaptalan feltevésnek látszik csupán, azonban a kérdés tisztázása még szükséges). Említhető 1928-as kiállása az izraelita hallgatók felvétele ügyében. 1928-ban levélben javasolja a Budapesti Tudományegyetem rektorának huszonhárom jeles eredménnyel érettségi vizsgát tett izraelita származású jelentkező felvételi kérelmének elfogadását, mely kérdéskör akkor a Numerus clausus hatálya alá esett. (A tudományegyetemekre, a Műegyetemre, a budapesti egyetemi Közgazdaságtudományi Karra, és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályairól szóló 1920. évi XXV. törvénycikk az úgynevezett első zsidótörvény). Magyar maga így vall a zsidókérdéshez való viszonyáról *Küzdelem a haladásért* címmel 1944-ben írt kéziratában 1944. november 4-én, azaz a nyilas rémuralom napjaiban: „A zsidókérdéssel soha semmi kapcsolat nem volt. Különösen a zsidóüldözéstől a lehető legtökéletesebben távol állok. Soha antiszemita nyilatkozatot nem tettem, sem ilyen körökkel összeköttetésem nem volt. Teleki Pál gróf a Képviselőházban ezért megjegyzést is tett rám. Azt a tanítványomat, akire a megjegyzés vonatkozott [Elek Péter], tőle [Telekitől] vettem át, azóta is legközelebbi munkatársaim közé tartozik. Neki és másoknak is komoly segítségére voltam a zsidóüldözések nehéz napjaiban.” Újabban néhány éve felvetették (nem tudományos publikációban, csak médiahírben), hogy Magyar a Nyilaskeresztes Párt tagja volt (Ungváry Krisztián) – ennek okirati bizonyítéka nincsen. Később könyvében maga Ungváry egyértelműen kijelenti, hogy Magyar nem volt antiszemita. Magyar soha, egyetlen pártnak sem volt tagja, a háború végén visszavonultan élt. Verebélyi Imre tanulmánya hívta fel a figyelmet arra a tényre, hogy a Szálasi perben kötél általi halálra ítélt báró Kemény Gábor nyilaskeresztes külügyminiszter vallomása során a tanácsvezető bíró, Jankó Péter Kemény és Kurt Haller német politikus 1944. augusztus 6-i tárgyalásainak Kemény által írott jegyzőkönyvéből olvasott fel, ahol Kemény baloldalként utalt Magyar Zoltánra (a per jegyzőkönyvének Magyarra vonatkozó részét itt szó szerint idézem): [Kemény Gábor] „Támpontul adtam, hogy a kultuszminisztérium nemcsak közismert baloldali, hanem bolsevista ízű beállítottságú a központban. Közismert baloldaliak ott: Stolpa államtitkár, Paikert Géza min. tanácsos, Haász Aladár min. osztályfőnök, közöltem vele egyben, hogy *bizalmas nyomozásom szerint is*, Magyar Zoltán prof., aki járt Moszkvában és Amerikában is régebben, egy idő óta, mikor Tatáról Pesten van, mozgalmas életet él, Közigazgatás-tudományi Intézetét pedig átállította a baloldalra. Ugyanakkor a tanítványok bizalmas körben azt is rebesgették, hogy a házaspár halála után néhány nappal futár érkezett a szovjet hadvezetéstől, és a professzort kereste. Eszerint Magyar közigazgatási jogi és szervezéstudományi szakértelmére a szovjet-országi bolsevik körök is számítottak. Felemlítik, hogy Belgium német megszállása után az IIAS egyik alelnöki tisztét betöltő Magyar a német ellenszervezet, az IASV elnökhelyettesi tisztségét vállalta. Azonban tény, hogy az ellenszervezetet puccsszerűen hozták létre, a funkcionáriusokat Wilhelm Stuckart államtitkár, az IASV elnöke nevezte ki. A szervezet nem működött érdemben a háború miatt, csak a japáni csoport. A 2000-es években IIAS konferencián lévő magyar delegátus számolt be arról, hogy egy hozzászóló vetette fel, hogy Magyar részt vett volna a negyvenes években a zsidók összeírásában Magyarországon. Ez abszurd és életszerűtlen feltételezés. Tény, hogy Magyar már életében is számos kritika céltáblája volt. Háromirányú kritika merült fel vele szemben Szaniszló szerint: nevezték az amerikai sofőr-kultúra képviselőjének, a hitlerizmus magyarországi propagálójának, és a kommunizmus ügynökének is. Mindez suttogó propaganda formájában terjedt róla élete során. Minderre rímél egy Verebélyi által közölt Göbel József kézirat részlete, melyben a tanítvány így ír professzoráról, Magyar Zoltánról: „Példáján tisztán látni a tárgyilagosságra törekvés, a középút-keresés nehézségeit. Aki egyik oldalhoz sem kíván fenntartások nélkül csatlakozni, azt minden oldalról érik támadások.” Az 1928-as levélre ld.: Ladányi Andor: Klebelsberg felsőoktatási politikája. Argumentum, Budapest, 2000. 177. Az idézett részre ld.: 86-87. Magyar 1944-es írása: Magyar Zoltán: *Küzdelem a haladásért*. H.n., 1944. MTA Kézirattár, MTAK Ms 10.731/18. Idézi: Szaniszló 1977 II. 366. Ld. továbbá: Saád 2000 7., 64. Ungváry újabb véleménye: Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika, és antiszemitaizmus Magyarországon*. Jelenkor Kiadó-OSZK, Pécs-Budapest, 2013. 648. Ld.: 159. főszöveg és 1. lj. Göbel kéziratára: Verebélyi Imre: Magyar Zoltán gyakorlati közigazgatást korszerűsítő törekvései. *Magyar Közigazgatás* XLV. évf. (1995) 4. sz. 245-248., lásd 246. Verebélyi egyéb meglátásaira: Verebélyi Imre: Memorandum dr. Magyar Zoltán, az IIAS 1945 előtti alelnökének nemzetközi rehabilitálása és méltó elismerése érdekében, *Magyar Közigazgatás* LV. évf. (2005) 7. sz. 389-397. Továbbá: *Szálasi naplója. A nyilas mozgalom a II. világháború idején* (írta és összeáll.: Karsai

Elek). Kossuth, Budapest, 1978. 490. Ld.: 202. Karsai Elek-Karsai László: *A Szálasi per*. Reform, Budapest, 1988. 766. Ld.: 55-56., 443-447. Az egyebekre: Koi 2013 122-134.

^{xxi} Vasas: azaz a vasmunkásokkal (vasöntők, kohászok stb.).

^{xxii} Szovjetállam: (itt) tanácsállam.

^{xxiii} Kunfi Zsigmond (1879-1929) újságíró, magyar-német szakos tanár, 1919-ben munkaügyi és népjóléti miniszter.

^{xxiv} Lukács György (1885-1971) filozófus, egyetemi tanár, kommunista politikus, egyetemi tanár (1948), az MTA tagja (1948). Jogot végzett, a Galilei kör tagja volt, Somló Bódognál doktorált (1906). Helyettes közoktatásügyi népbiztos, majd a Vörös Hadsereg politikai népbiztosa, aki nyolc embert személyesen lövetett föbe. Az erőszakos események ideológiai megalapozója volt Szamuely Tibor mellett. Fő műve a *Történelem és osztálytudat* (1971).

^{xxv} Szabados Sándor (1874-1937) jogász, újságíró, kommunista politikus, 1919-ben közoktatásügyi népbiztos.

^{xxvi} Szamuely Tibor (1880-1919) újságíró, a Tanácsköztársaság hadügyi és közoktatásügyi népbiztosa, a budapesti hadseregcsoport politikai megbízottja, a Vörös Őrséggel együttműködő Lenin fiúk nevű terrorkülönítmény parancsnoka. A vörösteror áldozatainak száma 590 főre tehető.

^{xxvii} Pogány József (1886-1938) irodalomtörténész, kommunista politikus, 1919-ben külügyi, majd közoktatásügyi népbiztos. Stromfeld Aurél távozása a hadügyek irányítója.

^{xxviii} Mai szóval központi.

^{xxix} Fáber Oszkár (1879-1945) tanár, piarista szerzetes, majd antiklerikális agitátor. 1902-ben kilépett a rendből, és szociáldemokrata lett. A Társadalmatudományi Társaság tagja volt. 1919-ben 14 év börtönbüntetésre ítélték. Fogolycserével a Szovjetunióba került 1922-ben, később német nyelvterületen élt. 1945-ben a németek antifasiszta tevékenységéért meggyilkolták.

^{xxx} Kun Béla felesége név szerint Kun Béláné Gál Irén (1890-1974) kolozsvári zongoratanárnő volt. 1919 augusztusától a Közoktatásügyi Népbiztosság Zeneművészeti és Színházi Osztályán dolgozott.

^{xxxi} Kelen József (1892-1939) mérnök, 1919-ben a szociális termelés népbiztosa.

^{xxxii} Fried Jolán (1891-1979) később Kelen Jolán, író, főiskolai tanár, Kelen József felesége. A Galilei kör titkára. 1919-ben a Közoktatásügyi Népbiztosság Gyermekszociális Tanácsát vezette. 1922 és 1954 között a Szovjetunióban és Berlinben élt, majd a Párttörténeti Intézet munkatársa lett.

^{xxxiii} Berinkey kormány: Magyarország kormánya 1919. január 19 és 1919. március 21. között, Károlyi Mihály köztársasági elnöksége idején.

^{xxxiv} Varga Jenő (1879-1974) közgazdász, földrajz-történelem szakos tanár, filozófus, újságíró, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája tagja. 1919-ben pénzügyi népbiztos, szociális népbiztos, a Népgazdasági Tanács elnöke. Már 1922-ben javasolta Komintern munkája során munkatáborok felállítását a Szovjetunióban.

^{xxxv} Hevesi Gyula (1890-1970) vegyészmérnök, közgazdász, az MTA tagja. 1919-ben szocializációs népbiztoshelyettes, majd a szociális termelés népbiztosa, a KMP Internacionálé című elméleti folyóiratát szerkesztette Komját Aladárrel.

^{xxxvi} Rákosi Mátvás (1892-1971) fiatalon a Galilei kör titkára, 1919-ben kereskedelmi, majd szociális népbiztos, rövid ideig a Vörös Őrség parancsnoka. Később az MDP első titkára, a Minisztertanács elnöke, 1948 és 1956 között a róla elnevezett korszakban koncepciós perek, kollektivizálás és személyi kultusz volt a jellemző, amely az 1956-os forradalom és szabadságharc kitöréséhez vezetett.

^{xxxvii} Dovcsák Antal (1879-1962) vasesztergályos, 1919-ben a szociális termelés népbiztosa.

^{xxxviii} Bajáki Ferenc (1883-1939) tölténygyári munkás, 1919-ben a forradalmi kormányzótanács tagja.

^{xxxix} Hamburger Jenő (1883-1936) orvos, 1919-ben földművelésügyi népbiztos (korábban földfogláló mozgalmat szervezett), majd hadtestparancsnok.

^{xl} Nyisztor György (1869-1956) napszámos, agitátor, kommunista politikus, 1919-ben földművelésügyi népbiztos. A tanácsköztársasági kommunisták emigrációjában a magyar emigrációs ház és a pártiskola parancsnoka Kun Béla kegyéből. Utóbbira ld.: Mályusz Elemér: *A vörös emigráció*. Attraktor, Budapest, 2013. 198., erre ld.: 116.

^{xli} Vántus Károly (1879-1927) ács, 1919-ben földművelésügyi népbiztos, a forradalmi kormányzótanács tagja.

^{xlii} Hevesi Ákos (1884-1937) gazdatiszt, 1919-ben helyettes földművelésügyi népbiztos, a forradalmi kormányzótanács tagja.

^{xliii} Landler Jenő (1875-1928) kommunista politikus, 1919-ben belügyi és kereskedelmi népbiztos, majd a Vörös Őrség parancsnoka.

^{xliv} Vágó Béla (1881-1939) újságíró, 1919-ben belügyi népbiztos, hadtestparancsnok.

^{xlv} Landler Ernő (1877-1938) jogász, ügyvéd, pártmunkás, 1919-ben az Országos Vörös Őrség parancsnoka.

^{xlvi} Korvin Ottó (1894-1919) banktisztviselő, Kelen József öccse. 1919-ben a forradalmi törvényszék az ő, valamint László Jenő utasítására több személyt halálra ítélt.

^{xlvii} Szamuely György (1899-1937) Szamuely Tibor testvére, fia Szamuely Tibor (1925-1972) politológus.

-
- ^{xlvi} Szántó Béla (1881-1951) politikus, magántisztviselő, a KMP KB titkára, 1919-ben hadügyi népbiztos.
- ^{xlix} Böhm Vilmos (1880-1949) a Berinkey kormány hadügyminisztere, a Vörös Hadsereg főparancsnoka.
- ⁱ Fiedler Rezső (1881-1939) vasesztergályos, 1919-ben hadügyi népbiztos.
- ⁱⁱ Haubrich József (1883-1938) biztosítási tisztviselő, 1919-ben hadügyi népbiztos és hadügyminiszter. Lefegyverezte a Vörös Őrséget. A népbiztosperben halálra ítélték, de fogolycserével a Szovjetunióba került.
- ⁱⁱⁱ Horovitz Jenő (1877-1949) újságíró, a forradalmi kormányzótanács tagja, Kun Béla egyik helyettese a hadügyi népbiztosságon.
- ⁱⁱⁱⁱ Mausz Rezső (1877-?) betűszedő, a forradalmi kormányzótanács tagja, Kun Béla egyik helyettese a hadügyi népbiztosságon.
- ^{liv} Wekerle-kormány: a harmadik Wekerle-kormány, Magyarország kormánya 1917. augusztus 23 és 1918. október 31. között, az 1918-as forradalom előtt.
- ^{lv} Haverda gyilkosság: 1909. április 21-én Haverda Mária, egy kitagadott leány, édesanyját, a dúsgazdag Haverda Boldizsárnét Jánosy Aladárral, a szeretőjével megölette. Kiderült, hogy a hatalmas vagyon felét Haverda Mária örökl. A per nagy szenzáció volt, mivel a vádlottakat felmentették, és a tömeg kis híján meglincselte őket. Később a Kúria megsemmisítette az ítéletet, Haverda 12 évet, Jánosy 10 évet kapott.
- ^{lvi} Vojtha Antal a Haverda gyilkosság egyik értelmi szerzője.
- ^{lvii} Lengyel Gyula (1888-1938) közgazdász, kommunista politikus, 1919-ben pénzügyi népbiztos.
- ^{lviii} Székely Béla (1889-1939) banktisztviselő, kommunista politikus, 1919-ben helyettes pénzügyi népbiztos.
- ^{lix} Szovjetköztársaság: (itt) a magyar tanácsköztársaságot jelzi.
- ^{lx} Vanczák János (1870-1932) újságíró, 1919-ben a Budapesti Munkástanács egyik elnöke. 1920-tól a Népszava főszerkesztője.
- ^{lxi} Hajdu Gyula (1886-1973) 1919-ben a mondottakon túl délvidéki katonai népbiztos, majd nemzetközi jogász, egyetemi tanár, az állam- és jogtudományok (akadémiai) doktora (1957), Állami díjas (1970). 1949-től az ELTE Politikai Tanszék; 1951-től az ELTE ÁJK Nemzetközi jogi Tanszék tanszékvezetője. A hadijoggal és a szuverenitás kérdéseivel foglalkozott. A *Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon* (1959, 1967) főszerkesztője, az ELTE díszdoktora (1966).
- ^{lxii} Szovjet uralom (itt): a tanácsrendszer regnálása.

2. Társadalmi kérdések. Általános bevezetés

- ^{lxiii} A Társadalomtudományi Társaság egy, a magyar szellemi életre nagy befolyással bíró polgári radikális csoportosulás volt 1901 és 1919 között, amely a hazai konzervatív közgondolkodás megváltoztatását tűzte ki céljául. Tagjai között polgári liberálisok és szocialisták is voltak. A Huszadik Század című folyóirat gondolatvilága és a Galilei Kör köthető a társasághoz. 1906-tól a korábban számos irányzatot tömöríteni akaró egyesületben szakadás következett be, és a polgári radikálisok kerültek előtérbe. Első elnöke Pulszky Ágost (1846-1901) volt, egyik legeredetibb gondolkodója pedig Jászi Oszkár (1875-1954). További elnökök voltak Pikler Gyula (1846-1937) és Csécsy Imre (1893-1961). Nevezetesebb tagjai: Fogarasi Béla (1891-1959), Giesswein Sándor (1856-1923), Somló Bódog (1873-1920), Szabó Ervin (1877-1918), Vámbéry Rusztem (1872-1948). A kérdéssel kapcsolatban a történészek közül Pók Attila munkássága, a jogtudósok közül (Jászi vonatkozásában) Hamza Gábor írásai a legfigyelemreméltóbbak.
- ^{lxiv} A Huszadik Század 1900 és 1919 között jelent meg a Társadalomtudományi Társaság szociológiai, valamint etnológiai és társadalomnéprajzi jellegű folyóirataként. Az 1906-ban a polgári radikálisok kerekedtek felül a szervezetben. A marxizmus hazai szószólói is publikációs fórumhoz jutottak általa. Az 1918-as őszirózsás forradalom szellemi megalapozása kötődik az orgánumhoz. Szerkesztői Gratz Gusztáv (1900-1903); majd Somló Bódog (1903-1906), valamint Kégl János (1903-1906); végezetül Jászi Oszkár (1906-1919) szerkesztették.
- ^{lxv} A Nyugat a 20. századi magyar irodalom meghatározó folyóirata (1908-1941 között jelent meg), amely szembefordult a népnemzeti iránnyal. Főszerkesztői 1908 és 1919 között Ignó Hugó (1869-1949); 1908 és 1929 között Osvát Ernő (1876-1929) valamint 1939 és 1941 között Babits Mihály (1883-1941) volt, utóbbi a hét szerkesztő egyike volt 1917-től.
- ^{lxvi} A Világ 1910 és 1918 között megjelent radikális konzervativizmus ellenes időszaki lap volt. Szerkesztője Yartin (Nyitray) József (1874-1946).
- ^{lxvii} A Népszava 1877-ben indult a szocialista Külföldi Viktor (1844-1894) szerkesztésében, német munkásújság-előképek alapján. 1905-től napilap lett. 1956-ban, a forradalom idején Népakarat címmel jelent meg. A lap vezető újságírója 1907-től Kunfi Zsigmond volt. Ld.: MMTL 1976 462., 468-470.
- ^{lxviii} Jászi Oszkár (1875-1957) liberális társadalomtudós, jogász, polgári radikális. A Társadalomtudományi Társaság tagja, a Huszadik Század szerkesztője. Két professzora, Pulszky Ágost és Pikler Gyula szociológia iránti egyoldalú rajongása formálta jellemét. 1919-ben a Külügyi Tanács elnöke. 1925 és 1942 között az Oberlin

College politológiai professzora volt. Érett korszakában szemben állt a jobboldali és a baloldali marxista-leninista mozgalommal is. Ld.: MMTL 1976 262-263.

^{lxix} Szende Pál (1879-1934) közgazdász, a Berinkey-kormány pénzügyminisztere.

^{lxx} Intelligencia (itt) értelmiség.

^{lxxi} Tiberius Gracchus (Kr.e. 164-133) római politikus, néptribunus, földtörvényt alkotott.

^{lxxii} Caius Gracchus, helyesen Gaius Gracchus (?-?) Tiberius Gracchus öccse, Kr.e. 123-122 között néptribunus.

^{lxxiii} Emmanuel Joseph Sieyès (1748-1836) a francia forradalom politikai gondolkodója, Chartres püspöki helynökéből lett a harmadik rend védelmezője, 1799-ben ideiglenes konzul, majd a Szenátus elnöke.

^{lxxiv} Platón (Kr.e. 427-347) görög filozófus, munkái irodalmi értéket is képviselnek. Fő műve az *Athéni állam*. A középkori filozófia a közismert aforizma szerint nem más, mint egy Platónhoz fűzött lábjegyzet.

^{lxxv} Az *Athéni állam* (Athenaion Politeia) Platón fő műve, melyet második korszakában, párbeszédes formában írt.

^{lxxvi} Claude Henri Saint-Simon (1760-1825) francia filozófus, az utópista szocialisták egyik előfutára.

^{lxxvii} Charles Fourier (1772-1837) francia filozófus, utópista szocialista társadalomtudós, akinek materialista eszmerendszere szerint az emberi életben a newtoni mechanika törvényei uralkodnak.

^{lxxviii} Robert Owen (1771-1858) angol utópista szocialista filozófus, a szövetkezeti mozgalom elindítója.

^{lxxix} Friedrich Engels (1820-1895) német filozófus és történész, a marxizmus elvi kidolgozója. Fő művei: *A munkásosztály helyzete Angliában* (1845); *A német parasztháború* (1850).

^{lxxx} Az idézet vélhető korabeli forrása az alábbi fordítás lehet: Engels, Friedrich: *Az utópikus és a tudományos szocializmus* (ford.: Bokányi Dezső). Népszava Könyvkereskedés, Budapest, 1917. 56. A mű 1878-ban jelent meg német eredetiben. Az 1880-as Paul Lafargue által készített francia fordítást Engels maga ellenőrizte. 1882-ben látott napvilágot a lengyel nyelvi változat is.

^{lxxxi} Szocialista termelési mód a modernebb bevett kifejezés. A termelési mód (marxista) fogalmához lásd: Tőkei Ferenc: *A társadalmi formák elméletéhez*. In: Tőkei Ferenc: *Társadalmi formák és közösségek*. Magiszter Társadalomtudományi Alapítvány, Budapest, 2005. 36-64. (A termelési mód fogalma alfejezet). Tőkei Ferenc Életműsorozat V. kötet.

^{lxxxii} Az értéktöbblet elnevezése a németben *Mehrwert*, az angolban *surplus value*, a franciában *plus-value* vagy időnként *survaleur*. Pierre-Joseph Proudhon által kialakított fogalom, mely Marx politikai gazdaságtani gondolkodásának egyik alapfogalma lett. Az alapvető német értékelő irodalomból lásd: Suhr, Dieter: *Geld ohne Mehrwert*. Fritz Knapp, Frankfurt am Main, 1983. 141. Az angol forrásokra nézve: Boss, Helen: *Theories of Surplus and Transfer: Parasites and Producers in Economic Thought*. Unwin Hyman, Boston-London, 1989. XVIII., 346. Danielson, Anders: *The Economic Surplus. Theory, Measurement, Applications*. Praeger, Westport, 1994. 168. Davies, John B. (ed.): *The Economic Surplus in Advanced Economies*. Edward Elgar, Aldershot-Brookfield-Hants 1992. 208.

^{lxxxiii} Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) német filozófus, a klasszikus és az idealisztikus filozófiai irányzatok képviselője. Fő művei: *A szellem fenomenológiája* (*Phänomenologie des Geistes* 1807).

^{lxxxiv} Napjainkban a hegeli filozófia leírására a tézis-antitézis-szintézis szavak használatosak.

^{lxxxv} Ludwig Feuerbach (1804-1872) német filozófus, teológus, kezdetben idealista, majd materialista. Fő műve: *A kereszténység lényege* (*Das Wesen des Christentums*, 1841).

^{lxxxvi} Materializmus: Anyagelvűség, a világ minden jelenségét materiális okokra visszavezető irányzat.

^{lxxxvii} A későbbi időkben a tudományos szocializmus irodalma a felépítmény szót használta az eredeti német kifejezés helyett.

^{lxxxviii} Kommunista kiáltvány: *A Kommunista Párt kiáltványa* (*Manifest der kommunistischen Partei*, 1848) Marx és Engels közös műve, megjelenéséhez kötik a marxizmus indulását.

^{lxxxix} Népszava: 1877-től megjelenő magyar baloldali napilap.

^{xc} I. Internacionálé: Nemzetközi Munkásszövetség, 1864 és 1876 között állt fenn.

^{xci} Mihail Alekszandrovics Bakunyin (1814-1876) orosz anarchista forradalmár.

^{xcii} II. Internacionálé: az I. Internacionálé irányvonalát folytató szervezet, (1889 és 1916 között állt fenn). II. és III. Internacionálé szembenállása utóbbi leninista irányvonala miatt volt.

^{xciii} Magyarországi Szocialista Párt. Magyar szavaiból az tűnik ki, hogy a párt ezen a néven 1919. március 21. előtt is létezett.

^{xciv} III. Internacionálé, vagy kommunista Internacionálé, azaz Komintern 1918 és 1920 között állt fenn, a leninista irányvonalat követő orosz alapítású szervezet volt.

^{xcv} August Bebel (1840-1913) a német szociáldemokrata mozgalom egyik alapítója.

^{xcvi} Friedrich Ebert (1871-1925) német szociáldemokrata politikus.

^{xcvii} Philipp Scheidemann (1865-1939) német újságíró, szociáldemokrata politikus, ő kiáltotta ki a Weimari Köztársaságot.

^{xcviii} Karl Renner (1870-1950) osztrák szociáldemokrata politikus és jogszociológus. 1945 és 1950 között szövetségi elnök volt.

^{xcix} Hozzáférhetetlen rétegek: a hátrányos helyzetű, sem nem értelmiségi, sem nem kispolgári rétegeket érti ezen, az apolitikus városi proletárokat és a falusi szegényparasztoakat.

^c Prohászka Ottokár (1858-1927) katolikus egyházi író, püspök, keresztényszocialista, az MTA tagja.

^{ci} Kultúra és terror: Prohászka 1918-as könyvének címe.

^{cii} Ágoston Péter (1874-1925) jogakadémiai tanár, 1919-ben a Peidl kormány külügyminisztere. A népbiztosperben halálra ítélték. A bécsi emigrációba került. Kun Béla tartott tőle, mivel a bolsevik mozgalom talán legműveltebb alakjaként értékelhető ma is. Szabó Imre a burzsoá radikálisokhoz hasonlította, mivel hozzájuk hasonlóan a magánjogban a kötelmi jogot fontosabbnak tartotta a tulajdonjognál (dologi jognál). Műveltségére: Mályusz 2013 116. Burzsoáként utal rá: Szabó 1955 394-395.

^{ciii} Magyary a Római Katolikus Egyházra és a római katolikus vallásra utal. Ő maga is hívő római katolikus volt. Erre lásd: Koi 2013 110. oldalon írtakat. Magyary és a Magyary-iskola értékelése az újabb irodalomban: Koi Gyula: A Magyary-iskola mint a közigazgatás-tudományi irányzat képviselője: az amerikai, a francia, a német és az olasz közigazgatás vizsgálata. In: Koi Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatástan művelésében a kamerálisztika időszakától a Magyary-iskola koráig*. Nemzeti Közzszoalgalati és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014. 293-337.

^{civ} A szövegkiadó által betoldott hiányzó határozott névelő.

^{cv} XIII. Leó pápa (1810-1903) a konzervativizmust és a szocializmust egyaránt kritizáló egyházfő.

^{cvi} Rerum novarum enciklika: a szociális- és munkáskérdést érintő 1891-es dokumentum XIII. Leó idején.

^{cvi} Zsidókérdés (megoldása): ezt a kifejezést a szerző nem a későbbi sötét korszak (náci ideológia) által használt értelemben alkalmazza.

3. Az állami költségvetés

^{cvi} Indemnítás: Az Országgyűlés felhatalmazása nélkül ebben az időszakban nem lehetett beszédni az adókat. Amennyiben a következő év költségvetése az előző év végéig nem készült el, akkor a közterheket az előző év azonos időszakának gyakorlata szerint lehetett szedni külön felhatalmazás nélkül.

^{cix} Austerbeetat: az elbocsátandók listája, B-lista (ném.) [kihalófélben lévő, pusztulásra ítélt a szó eredeti jelentése; a speciális értelme a német szakirodalomban ma már szinte fellelhetetlen]. Elvieken a B-lista kifejezés 1922-ben jelent meg, (hasonlóan a leépítéshez), de Magyary a klasszikus kifejezést használja. Utóbbi szó eredete nem tisztázott.

4. A tanszemélyzet illetményei utalványozásának decentralizálása

^{cx} Epochalis (itt): korszakos. Jelenti a tantárgytömbösítésen alapuló oktatást is. Az egy típusba tartozó tárgyakat egy ideig nagy óraszámaban oktatják (történeti tárgyak, természettudományi tárgyak, művészeti tárgyak), aztán az egyik epocha szerepét egyik másik epocha veszi át.

5. A hitfelekezeti tanítók államsegélyeinek gyorsabb utalványozása

^{cx} Ebben az időben a hivatali eskü a magyar közzszoalgalati jog (és közzszoalgalati etika) intézményei között komoly erkölcsi súllyal rendelkezett.

6. Az új indemnítási törvényjavaslatról

^{cxii} A paragrafus szó ekkor bevett szakmai standard nyelvhasználatnak számított. Ma inkább a szakasz szó használata a szokásos.

7. A vallás- és közoktatásügyi központi igazgatás 1867 előtti történetének vázlata

^{cxiii} Szent István (970-1038) magyar fejedelem (997-1000), az első királyunk (1000-1038) az állam és az egyházszerkezet kiépítője.

^{cxiv} Mária Terézia (1717-1780) magyar és cseh királynő (1740-1780) I. Ferenc német-római császár felesége. Magyar királyként esküt tett a rendek előtt, de soha nem koronázták meg.

^{cxv} 21 kormányzatát [jav. ebből: kormányzatát] sh.

^{cxvi} Azaz a kormányra.

^{cxvii} Habsburg István Ferenc Viktor főherceg (1817-1867) József nádor (1776-1847) fia, Magyarország nádora (1847-1848).

^{cxviii} Batthyány Lajos (1807-1849) államférfi, Magyarország első miniszterelnöke.

^{cxix} V. Ferdinánd (1793-1875) magyar király (1830-1848), cseh király (1836-1848), és osztrák császár (1835-1848).

^{cxx} Eötvös József (1813-1871) állambölcseész, író. Külföldi tudományos hatásának mértéke mai is vita tárgya. Fő műve *Az XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra* I.-II. (1854).

^{cxxi} 9 (3) museumok [jav. ebből: muúseumok] sh. (Magyary általi szövegközlés (szövegközzététel) a szöveg 9. sora utáni 3. sorban, mely esetében a korabeli helyesírást meg kell tartani).

^{cxixii} Szász Károly (1798-1853) jogtanár, matematikatanár, az MTA rendes tagja.

^{cxixiii} Trefort Ágost (1817-1888) politikus, vallás-és közoktatásügyi miniszter, az MTA elnöke.

^{cxixiv} Kossuth Lajos (1802-1894) politikus, pénzügyminiszter, a honvédelmi bizozsmány elnöke, kormányzó-elnök az 1848-1849-es forradalom idején.

^{cxixv} Leo Thun (1811-1888) osztrák politikus, vallás-és közoktatásügyi miniszter 1849 és 1860 között.

^{cxixvi} Az alapszöveg utolsó két bekezdése a Néptanítók Lapjában nem szerepel. Ellenben az alapszöveg nem közli a lentebbi szövegváltozatokat 8szövegtöbbletet). A Néptanítók Lapja LIV. évf. (1922) 16-17. sz. 3-4. oldalán lévő cikk a fentiekén túl közli a következő két textust: egyfelől a minisztérium átvételéről szóló körrendelet bevezetőjét (No. 2.) –Néptanítók Lapja ; másfelől a Néptanítók Lapja LIV. évf. (1922) 16-17. sz. 3-4. oldalán a lentebbi szöveg kíséretében a vallás-és közoktatásügyi miniszterek és államtitkárok archontológiáját (No.2).

(No.1.)

„II. A minisztérium átvételéről szóló körrendeletből a bevezető részt itt közöljük:

Miniszteri rendelet a vallás- és közoktatási m. kir. miniszter által történt átvétele ügyében.

I.

A bíbornok herczeg-prímásnak!

II.

Minden nagy róm. kath.; gör. kath.; gör. keleti érsek és püspök és a pannon-halmi főapátnak.

III.

Az öt tankerületi főigazgatónak!

IV.

Minden magy. és erdélyi ág, és helyét hitvallásu superintendensnek (:illetőleg ref. püspöknek:)

V.

Minden magy. és erdélyi szerzetfőnökségnek. Minden megye, kerület, vidék és szab. kir. város és szék közönségének!

I...V.

Ő cs. apostoli kir. Felsege legkegyelmesebb urunk legmagasabb elhatározása folytán vallás- és közoktatási magy. kir. miniszterre neveztetvén ki: ebbeli kormányzati működésemet megkezdettem.

I.

Amidőn ezt Herczegségednek hivatalosan tudomására juttatni szerezselettem, egyúttal tisztelettel megkérem, további szíves intézkedés végett, hogy az eddig a magy. kir. helytartó-tanácsshoz címzett hivatalos ügyeket, előterjesztéseket stb. a vallás-és közoktatásügyi magy. kir. minisztériumhoz, amennyiben pedig hivatalos, kormányzati vagy személyes tekinteteknél fogva elnöki tárgyalást igényelnének, a vallás- és közoktatási magy. kir. minisztérium elnöki hivatalához méltóztassék intézni.

Budapest, március 19-én 1867.

B. Eötvös József s. k.

(No.2.)

„A vallás- és közoktatásügyi minisztérium szervezetének és működésének az 1867 óta eltelt több mint félévszázados története még megírásra vár. Ezúttal csak a miniszterek és államtitkárok sorrendjének és működési idejének adatait tesszük közzé.

I. Vallás- és közoktatásügyi miniszterek:

Eötvös József báró 1867. febr. 20. -1871. febr. 2.

Pauler Tivadar 1871. febr. 10. – 1872. szept. 4.
Trefort Ágoston 1872. szept. 4. – 1888. aug. 22.
Csáky Albin gróf 1888. szept. 22. -1894. jún. 10.
Eötvös Lóránd báró 1894. jún. 10.- 1895. jan. 15.
Wlassics Gyula 1895. jan. 15. – 1903. nov. 3.
Berzeviczy Albert 1903. nov. 3- 1905. jún. 18.
Lukács György 1905. jún. 18.-1906. márc. 6.
Toszt Gyula 1906. márc. 6. -1906. ápr. 8.
Apponyi Albert gróf 1906. ápr. 8. -1910. jan. 17.
Székey Ferenc (ideigl.) 1910. jan. 17.- 1910. márc. 1.
Zichy János gróf 1910. márc. 1.- 1913. febr. 26.
Jankovich Béla 1913. febr. 26.-1917. jún. 15.
Apponyi Albert gróf 1917. jún. 15.-1918. máj. 8.
Zichy János gróf 1918. máj. 8.-1918. okt. 31.

Ún. népkormány 1918 okt. 31.-1919 márc. 21. (*Lovász* Márton 1918. okt. 31-1918. dec. 27.-Közoktatásügyi miniszter: *Kunfi* Zsigmond 1919. jan. 22.- 1919. márc. 21.-Vallásügyi miniszter : *Vass* János 1919. jan. 22.- 1919. márc. 21.) [Mint illegitim kormányt, Magyar lábjegyzetben adja az általa kinevezett személyeket].
Bolsevizmus 1919. márc. 21.-1921. aug. 1.
Szocialista-kommunista kormány 1919. aug. 1.-1919. aug. 6.
Imre Sándor (ügyvivő) 1919. aug. 7.-1919 aug. 15.
Huszár Károly 1919. aug.15.-1919. nov. 24.
Haller István 1919. nov. 24.-1920. dec. 16.
Vass József 1920. dec. 16.

II. Államtitkárok:

Tanárky Gedeon 1867. már. 18.-1887. jún. 8.
Berzeviczy Albert (címmel és jelleggel 1886. máj. 5.- 1887. jún. 10. valóságos 1887. jún. 10.- 1894. jún. 9. (*Gönczy* Pál címmel és jelleggel 1887. jún. 10.-1889. okt. 28.)
Pulsky Ágost 1894. júl. 11.-1895. jan. 17.
Zsilinszky Mihály 1895. febr. 20.- 1905. márc. 18.
Molnár Viktor (adminisztratív) 1905. júl.12.-1912. febr. 7.
Tóth János 1906. aug. 17.- 1910. jan.17.
Náray Szabó Sándor (címmel és jelleggel 1910. máj. 28. – 1912. febr. 9.) valóságos (adminisztratív) 1912. febr. 9.- 1913. jún. 28.
Balogh Jenő 1910. nov. 27.-1913. jan. 4.
Jankovich Béla 1913. febr. 9.- 1913. febr. 26.
Benedek Sándor 1913. márc. 24.-1914. jan. 2. *Ilosvay* Lajos 1914. jan. 2.- 1917. jún. 10.
Klebsberg Kunó gróf (adminisztratív) 1914. jan. 2.-1917. márc. 19.
(*Madách* Emánuel címmel és jelleggel 1914. jan. 2.-1916. ápr. 23.).
Nagy János (adminisztratív) 1917. márc. 31.-1918. nov. 6.
Tóth János 1917. júl. 15.-1918. jan. 25.
Neményi Imre (címmel és jelleggel 1917. júl. 5.-1919. nov. 4.) valóságos (adminisztratív) 1919. [! 1917.] nov. 4.-1919. jan. 17.
Szalay László 1918. jan. 29.-1918. máj. 8.
Ún. népkormány 1918. okt. 31.-1919. márc. 21.
(*Juhász-Nagy* Sándor 1918. nov. 2.-1919. jan. 25.
Somogyi Béla 1919. febr. 14-1919. márc. 21.
Gönczi Jenő (adminisztratív) 1919. febr. 14-1919. márc. 21.) [Mint illegitim kormányt, Magyar lábjegyzetben adja az általa kinevezett személyeket].
Bolsevizmus 1919. márc. 21.-aug. 1.

Szocialista-kommunista kormány 1919. aug. 1.-1919. aug. 6.

Pekár Gyula 1919. aug. 16.-

Imre Sándor (adminisztratív) 1919. aug. 16.-”

8. Művelődési politika és közoktatásügyi igazgatás

^{cxvii} Beöthy Zsolt (1848-1922) irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja.

^{cxviii} Kornis Gyula (1885-1958) filozófus, kultúrpolitikus, az MTA tagja, majd elnöke. Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter államtitkára, egyik legjelentősebb munkatársa Magyaryhoz hasonlóan.

^{cxix} Neményi Imre (1863-1943) tanfelügyelő, 1917 és 1919 között a VKM államtitkára. Pedagógiai és költészettani tankönyveket írt.

^{cxix} Közigazgatásjogi: közigazgatási jogi, Magyary által gyakran használt kifejezés (vö.: polgárjogi versus polgári jogi).

^{cxix} A mai pártfogó felügyelettel rokon intézmény.

^{cxix} Elvtelen (itt): nem elvi alapon álló.

^{cxix} Bifurkáció (itt): kettős jellegű képzés.

^{cxix} Szolgálati pragmatika: a közszolgálati jog intézménye, az etikai-viselkedési szabályokat megalapozó jogi és belső normák összessége.

^{cxix} Junktimba hoz: összekapcsol.

^{cxix} Szukreszcencia: növedék (jogi szakkifejezés), növekmény, növekedés, átvitt értelemben új nemzedék is.

^{cxix} Friedrich Wilhelm Förster (1869-1966) pacifista német filozófus, nevelésetikával foglalkozott.

9. Charakteristik der bolschewistischen Verwaltung in Ungarn

^{cxix} A magyar keresztnevek németre fordítottan jelentek meg. Az eredeti tanulmány elkészültére a magyar változatban meg nem lévő 1919. decemberi időhatározás figyelmeztet. Vö.: a szövege III. fejezete 123. sorával.

10. A közoktatási reform és államtudományi oktatásunk mai állapota

^{cxix} Erekly István (1876-1943) közigazgatási jogtudós, az MTA tagja. Fő kutatási területe a közigazgatás elméletének fejlődése, a helyi önkormányzati jog, a külföldi közigazgatási jog, valamint a jogtörténet volt.

^{cx} Tertium non datur: harmadik (eshetőség) nincs (lat.).

^{cx} Conditio sine qua non: a feltételek egyenértékűsége (lat.).

^{cx} Állami impérium: állami közhatalom, melyet a közigazgatás gyakorol.

^{cx} Frederic Winslow Taylor (1856-1915) amerikai mérnök, a vezetéstudomány jelentős alakja, aki először alkalmazott munkavizsgálatokat és futószalagot. Nevéhez fűződik a taylorizmus. Fő műve: *The Principles of Scientific Management* (1911).

^{cx} Carl Clausewitz (1780-1831) porosz katona, hadtörténész. Fő műve: *A háborúról* I.-III. (*Vom Kriege* 1832-1834).

^{cx} Fontos tény a műben annak rögzítése, hogy a közigazgatási jog a legspeciálisabb államtudomány.

^{cx} Magyary ezen félmondata fontos tudósítás a közigazgatásban ekkori oktatásbeli ancillaszerepéről.

^{cx} Preponderancia: valaminek a túlnyomó jellege, túlzott mennyisége, vagy jelenléte.

^{cx} Wilhelm Wundt (1832-1920) német pszichológus, a modern lélektan atyja.

^{cx} Ez a korai állásfoglalás nagyon jelentős a közigazgatási jog és a közigazgatással foglalkozó más tudományok viszonyát illetően.

^{cl} Politikai tudomány: (itt) a Polizeiwissenschaft utóda, amely a 18. században a közigazgatás-tudomány elődtudománya volt (rendészettudomány alakban való fordítása téves). Két része az alkotmánytan és a közigazgatástan. Utóbbi volt a közigazgatással jogon kívüli nézőpontból foglalkozó tudomány 1947-ig Magyarországon.

^{cl} Concha Győző (1846-1933) közjogász, közigazgatási jogász, állambölcsező, az MTA tagja. hatvan évig oktatott egyetemeken, a Ferenc József-i kor és a Horthy rendszer vezető konzervatív közjogásza, és az állambölcselet legkiválóbb művelője. Fő műve a *Politika* II. *Közigazgatástan* (1905). Munkásságára: Koi 2013 73-106.

^{cl} Pecunia nervus rerum: a pénz hozza mozgásba a dolgokat (lat.).

^{cl} Abszolút időben: az abszolútizmus idején (1851-1859).

^{cl} Szarka József (1764-1827) bölcseleti doktor, fizikus, a számvitel szakembere. Műve 1822-1823-ban jelent meg Bécsben. 1819-ben a pesti egyetemen az államszámvitel tanára. A másodlagos szakirodalom Szinnyei

József nyomán –tévesen- feltételezi, hogy 1826-ban a pesti egyetem rektora volt (ekkor Reisinger János orvos volt a rektor).

^{clv} Semmi sem gyakorlatibb az elméletnél (ném.).

11. Államtudományi oktatásunk reformja

^{clvi} Az előző munka részben kivonatos közlése (Magyary előadásának szövege), többletet a jogászegyleti vita hozzászólásainak leírásával nyer.

^{clvii} Politika: Concha Győző: *Politika I. Alkotmánytan. II. Közigazgatástan* (1895/1905), Concha Győző fő műve.

^{clviii} A Magyary iskolának köszönhető, hogy részben annak égisze alatt Ember Győző a Mohácstól a török kiűzéséig terjedő részt megírta. Erre: Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*. „Budapest” Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet, Budapest, 1946. 625. Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és Hivataltörténet 1. A XVIII. századtól a tanácsrendszer kezdetéig: Csizmadia 1976. A korábbi közigazgatás-történetről összefoglaló feldolgozás nincs, továbbá az 1949 és 1989 közötti korszakról sem. Az egyes hazai közigazgatás-tudósok munkásságára átfogóan: Szamel 1977 és Koi 2014. Az 1842 és 1942 közötti korszak négy jelentős hazai közigazgatás-tudósaira (időrendben: Zsoldos Ignác, Récsi Emil, Concha Győző, Magyary Zoltán): Koi 2013.

^{clix} Némethy Károly (1862-1941) jogász, politikus, 1899-től a BM Kodifikációs Főosztály vezetője. 1882 és 1941 között a Magyar Közigazgatás szerkesztője.

^{clx} Kmety Károly (1863-1929) jogász, egyetemi tanár 1896-tól a pesti egyetemen (közigazgatási jog és közjog). 1897 és 1926 között hét kiadásban jelent meg közigazgatási jogi tankönyve. Foglalkozott pénzügyi joggal is.

12. A felesleges tisztviselők elbocsájtása. A rendkívüli segély újabb felemelése. – A hadviselt tisztviselők személyi pótléka

^{clxi} A korábbi téves bibliográfiai közlésekkel szemben revideált alcím.

13. Az elemi iskolai tanítók, tanítónők és óvónők illetményeinek új szabályozása

^{clxii} Exlex: törvényen kívüli állapot.

^{clxiii} A római számok a főszövegben leírt módon szerepelnek.

14. Mennyi a fizetésünk?

^{clxiv} A háború és az ennek nyomán kialakuló szabályozás a gazdasági átláthatatlanság miatt eredményezte ezt a kusza helyzetet.

15. A köztisztviselők új átmeneti segélye

^{clxv} Az ezen szövegrészben foglaltak jól kiegészítik és árnyalják a fentebbi végjegyzetben mondottakat.